POLIROM

Rebecca Haynes

Politica ROMÂNIEI față de GERMANIA între 1936 și 1940

HISTORIA

Colecţia *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

Rebecca Haynes este lector, specialist în Studii Româneşti, la Institutul de Studii Slave şi Est-Europene din cadrul University College, Londra. Este o autoritate în domeniul relaţiilor româno-germane. A publicat numeroase cărţi, printre care *Occasional Papers in Romanian Studies* (1998), şi articole : „German Historians and the Romanian National Legionary State, 1940-41" (1993), „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State, September 1940" (1999), apărute în *Slavonic and East European Review*.

www.polirom.ro

Rebecca Haynes, *Romanian Policy towards Germany, 1936-40*, first published in Great Britain 2000 by Macmillan Press Ltd., and in the United States of America 2000 by St. Martin's Press, Inc.

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 4, P.O. BOX 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37; P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

HAYNES, REBECCA

Politica României faţă de Germania între 1936 şi 1940 / Rebecca Haynes; trad. de Cristina Aboboaie. – Iaşi: Polirom, 2003

216 p.; 24 cm (Historia)

ISBN: 973-681-324-X

I. Aboboaie, Cristina (trad.)

327

Printed in ROMANIA

Rebecca Haynes

Politica ROMÂNIEI față de GERMANIA între 1936 și 1940

Traducere de Cristina Aboboaie

POLIROM
2003

Cuprins

Mulţumiri

Volumul este produsul unei cercetări de doctorat, susţinută de Academia Britanică. Aduc mulţumiri mai multor persoane din Marea Britanie şi din străinătate, care m-au ajutat să public această cercetare. Mai întâi, aş dori să mulţumesc coordonatorilor mei de doctorat, prof. Dennis Deletant şi dr. Karen Schönwälder, precum şi examinatorilor mei, dr. Maurice Pearton şi prof. Jeremy Noakes. De asemenea, aş dori să mulţumesc echipei Institutului „Nicolae Iorga" din Bucureşti. În timpul cercetării făcute în Bucureşti, între 1994 şi 1995, am apreciat în special sprijinul şi generosul ajutor al profesorului Ion Chiper. Datorez mulţumiri şi Arhivelor Ministerului de Externe din Bucureşti, mai ales directorului Nicolae Dinu şi domnului Ion Calafeteanu, precum şi răbdătorului personal al Arhivelor Statului din Bucureşti, Arhivelor Ministerului de Externe din Bonn şi Bundesarchiv din Berlin şi Koblenz. În săptămânile de studiu petrecute în Germania, am fost sprijinită de Departamentul de Cercetări şi Subvenţii din cadrul Institutului de Studii Slave şi Est-Europene, căruia îi sunt profund îndatorată. La o mai bună înţelegere a diplomaţiei româneşti au contribuit şi conversaţiile purtate cu profesorii Florin Constantiniu, Dionisie Gherman, Dinu Giurescu, Andrei Pippidi, Şerban Rădulescu-Zoner şi Nicolae Tanaşoca, cu dr. Gheorghe Iancu, dr. Cristian Popişteanu şi Dorin Matei.

Mulţumiri deosebite îi datorez şi doamnei Ileana Troiano, prezentată mie de Nicolae Raţiu, care mi-a dat sfaturi preţioase cu privire la contextul „afacerii Tilea". Cu amabilitate, aceasta mi-a permis să citesc şi să copiez documente private cu privire la tatăl ei, V.V. Tilea. Sunt recunoscătoare editorului meu, domnul Tim Farmiloe, şi directorului Institutului de Studii Slave şi Est-Europene, profesorul Michael Branch. Mulţumesc, de asemenea, şi mamei mele, care m-a sprijinit în timpul cercetării. Nu în ultimul rând, aş dori să aduc mulţumiri domnului dr. Martyn Rady pentru timpul acordat şi pentru recomandările şi sugestiile sale, atât de necesare.

Rebecca Haynes

Abrevieri ale principalelor surse bibliografice

Arh. St.	Arhivele Statului (Bucureşti)
Arh. St., M.P.N.	Arhivele Statului, Fond Ministerul Propagandei Naţionale
Arh. St., P.C.M.	Arhivele Statului, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri
Arh. St., S.U.A.	Arhivele Statului, Statele Unite ale Americii : microfilme ale documentelor diplomatice germane, microfilmate la Alexandria, VA şi depozitate la Arhivele Statului, Bucureşti
DBFP	*Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, 1949-1955, Third Series : 1938-1939, 9 vol., Londra
DGFP	*Documents on German Foreign Policy*, 1957-1983, Series C : 1933-1937, 6 vol. ; Washington D.C. şi Londra ; 1949-1976, Series D : 1937-1945, 14 vol., Washington D.C., Londra şi Arlington, Virginia
MAE	Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (Bucureşti)
PA	Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Bonn)
PRO	Public Record Office (Londra)

Introducere

România a invadat Uniunea Sovietică în iunie 1941, ca aliat al celui de-al treilea Reich. În pofida importanţei acestui eveniment, au existat puţine încercări ale istoricilor români sau occidentali de a explica modul în care s-a stabilit alianţa româno-germană sau de a cerceta politica românilor faţă de Germania în anii premergători izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Tendinţa generală a istoricilor români a fost de a descrie România ca o victimă a Marilor Puteri. Potrivit unei interpretări larg împărtăşite, România rămăsese loială puterilor occidentale de-a lungul anilor '30, restrângându-şi relaţiile sale cu Reich-ul. Intrarea României în Axă a fost forţată de perfidia occidentală de a renunţa la responsabilităţile ei politice şi economice din centrul şi estul Europei, dar şi de presiunea germană. Politica externă pro-Axă a generalului Antonescu apare astfel în contrast cu orientarea pro-occidentală a regelui Carol al II-lea[1]. O asemenea imagine a istoriei diplomatice româneşti din perioada interbelică nu s-a modificat, în ciuda facilităţilor create de schimbările din 1989 în favoarea unei revizuiri a istoriei. Într-adevăr, argumentele folosite în sfera comunistă sunt acum afişate pe stindardul naţionalismului românesc[2].

Pe de altă parte, istoricii occidentali au formulat o explicaţie mai puţin completă asupra diplomaţiei româneşti, din pricina accesului limitat la sursele primare româneşti. Singura lucrare occidentală mai substanţială ce tratează în detaliu relaţia dintre România şi Germania este cea a lui Andreas Hillgruber, intitulată *Hitler, regele Carol şi Mareşalul Antonescu*, publicată în 1954[3]. Totuşi, relatarea lui Hillgruber se fundamentează în exclusivitate pe surse documentare germane şi se referă la alianţa din timpul războiului dintre generalul Antonescu şi Reich. O contribuţie esenţială în înţelegerea relaţiilor dintre România şi Germania a adus-o Dov B. Lungu prin lucrarea *România şi Marile Puteri, 1933-1940*, publicată în 1989[4]. Această carte se concentrează asupra politicilor României faţă de toate Marile Puteri europene şi, prin urmare, referirile privind politica României faţă de Germania sunt puţine.

Studiul de faţă reprezintă o încercare de a acoperi lacuna din cunoştinţele noastre asupra politicii României faţă de Germania din timpul ultimilor ani ai domniei lui Carol al II-lea, de la demiterea ministrului de Externe pro-francez Titulescu în 29 august 1936 până la abdicarea regelui în 6 septembrie 1940. Demiterea lui Titulescu a marcat o schimbare în politica externă a României, ce se distingea de cea în care Titulescu sprijinea conceptul securităţii colective, susţinut de Franţa, în cadrul căruia Germania era privită cu o oarecare ostilitate. Ministerul român de Externe căuta acum să poarte o politică de apropiere şi de neutralitate neoficială faţă de Reich. Declanşarea războiului în Europa în 1939 a condus la apropierea crescândă a României faţă de Germania. Până în vara anului 1940, regele Carol a pus în mişcare evenimentele care au condus la alianţa română cu Germania şi intrarea în Axă. În noiembrie 1940, generalul Ion Antonescu a semnat Pactul Tripartit, fapt ce a reprezentat punctul culminant, dar şi rezultatul firesc al politicii purtate de Carol din 1936.

*

România Mare a fost produsul acordului de pace ce a urmat primului război mondial. Prăbuşirea Imperiului Habsburgic şi a dinastiei Romanovilor a creat posibilitatea ca un număr de provincii predominant populate de români să se reunească cu vechiul regat român. Acestea erau : Transilvania (împreună cu Banatul şi Maramureşul) şi Bucovina din Imperiul Habsburgic şi Basarabia din Imperiul Ţarist. Sudul Dobrogei, pe care România l-a obţinut în 1913, a rămas României Mari, în ciuda numeroasei populaţii bulgare. România Mare era acum de două ori mai întinsă ca suprafaţă şi mai numeroasă ca populaţie decât Vechiul Regat. Economia României a continuat să fie predominant agricolă de-a lungul perioadei interbelice. Sectorul industrial a rămas slab dezvoltat, iar infrastructura – primitivă. Problemele economice şi sociale rezultate au marcat toate guvernele interbelice din România[5].

Scopul principal al tuturor responsabililor români de politică externă după primul război mondial era de a menţine „respectul pentru ordinea teritorială existentă în Europa şi apărarea graniţelor ţării"[6]. Acest factor nu a fost omis în nici una dintre relaţiile pe care România le-a stabilit cu vecinii săi şi cu Marile Puteri, inclusiv în relaţia cu Germania. În particular, guvernul român se temea de potenţialele pretenţii teritoriale ale Bulgariei, Ungariei şi Uniunii Sovietice, ce continuau să râvnească Dobrogea, Transilvania, respectiv Basarabia.

Guvernele României din perioada cuprinsă între 1920 şi 1930 au considerat că integritatea teritorială a ţării putea fi cel mai bine apărată prin intrarea în Liga Naţiunilor şi în sistemul de securitate colectiv, sprijinit de Franţa. Un Tratat de Prietenie a fost semnat cu Franţa în 1926. De asemenea, românii au

intrat într-o serie de alianţe regionale, cu scopul protejării integrităţii lor teritoriale. Acordurile încheiate în 1920-1921 între România, Iugoslavia şi Cehoslovacia au constituit fundamentul pentru aşa-numita „Mică Înţelegere". Acestea prevedeau acordarea de ajutor reciproc în situaţii de atac din partea Ungariei, de la care toţi cei trei membri ai Micii Înţelegeri primiseră teritorii în urma tratatelor de la Paris. În 1921, România a semnat un tratat de alianţă cu Polonia ce stipula apărarea comună în faţa unui atac sovietic. În 1934, România, Iugoslavia, Grecia şi Turcia s-au aliat pentru a forma Înţelegerea Balcanică, cu scopul contracarării ambiţiilor revizioniste ale Bulgariei[7].

Până la declanşarea primului război mondial, România a stabilit relaţii economice şi politice puternice cu Imperiul German. În 1883, România a intrat în Tripla Alianţă alături de Germania, Austro-Ungaria şi Italia. Guvernul român a aderat la această alianţă în speranţa că va primi sprijin militar german în situaţia unor incursiuni ruseşti în Balcani. Germania şi Ungaria au fost, de asemenea, principalii parteneri economici şi investitori ai României, în perioada premergătoare primului război mondial[8]. Tratatele de pace de la Paris au întrerupt aceste legături, iar puterile occidentale şi-au însuşit investiţiile germane în România, inclusiv bunurile din industria petrolului. Franţa a devenit centrul sistemului de alianţe al României, iar din punct de vedere economic, principalul creditor şi unul dintre cei mai importanţi investitori, alături de Marea Britanie şi Statele Unite. Germania se număra acum printre ţările revizioniste, susţinând moral pretenţiile Ungariei de restituire a Transilvaniei. De-a lungul anilor '20, relaţiile româno-germane s-au răcit. Diplomaţia României era în primul rând preocupată de realizarea pretenţiilor financiare faţă de Germania, formulate de tratatele de la Paris, incluzând şi reparaţiile de război[9].

Aderarea României la sistemul de securitate colectivă, sprijinit de Franţa, este legată de numele ministrului de Externe francofil Nicolae Titulescu. În timpul în care acesta a ocupat funcţia de ministru de Externe, din 1927 până în 1928 şi, iarăşi, din 1932 până în 1936, Titulescu a căutat să întărească poziţia României în interiorul sistemului de securitate colectivă. În 1933, el a fost unul dintre promotorii pactului de reorganizare a Micii Înţelegeri. Acest pact prevedea ca nici un membru al Micii Înţelegeri să nu încheie vreun acord politic sau economic cu un alt stat fără consimţământul tuturor statelor membre ale Înţelegerii. Titulescu a contribuit de asemenea la înfiinţarea Antantei Balcanice[10].

De a lungul anilor '30, atât Germania, cât şi Uniunea Sovietică au reapărut ca actori majori ai afacerilor europene. Diplomaţia lui Titulescu se concentra asupra atragerii Uniunii Sovietice în sistemul securităţii colective, pentru a contracara puterea crescândă a Germaniei. Titulescu dorea să prevină ceea ce el numea „revenirea politicii lui Bismarck – adică relaţia de prietenie germano-rusă", despre care acesta credea că s-ar face pe socoteala ţărilor mici din

estul Europei. La începutul anilor '30, propunerile lui Titulescu adresate Uniunii Sovietice se împiedicau de problema Basarabiei. Sovieticii refuzau să recunoască suveranitatea română asupra Basarabiei. În 1934, guvernul român a stabilit relaţii diplomatice depline cu Uniunea Sovietică, însă problema Basarabiei a rămas nesoluţionată[11].

În mai 1935, aliaţii francezi şi cehoslovaci ai României au semnat separat tratate de asistenţă mutuală cu Uniunea Sovietică. În anul următor, Titulescu a încercat să stabilească o alianţă între Franţa, Mica Înţelegere şi Uniunea Sovietică. Un pact de ajutor mutual între România şi Uniunea Sovietică urma să facă parte dintr-un asemenea sistem de alianţe, astfel încât România „ar fi devenit o verigă esenţială în reorganizarea sistemului francez anti-german"[12]. În iulie 1926, Titulescu şi ministrul rus Litvinov au semnat o înţelegere preliminară de asistenţă mutuală între ţările reprezentate de ei. Oricum, ca şi înainte, ruşii au refuzat să recunoască suveranitatea României asupra Basarabiei[13].

Preocuparea acerbă a lui Titulescu de a stabili o alianţă cu Uniunea Sovietică a constituit factorul major al demiterii sale[14]. Propunerea unei asemenea alianţe a fost contrară puternicelor sentimente antibolşevice atât ale regelui Carol, cât şi ale elitei conducătoare române[15]. Românii se temeau că infiltrarea bolşevică în România va conduce la distrugerea monarhiei şi a structurii economice şi sociale a ţării. Această teamă s-a perpetuat în timpul perioadei interbelice şi a fost agravată de problemele economice şi sociale ale României. În plus, nici regele, nici oamenii politici români nu se puteau mulţumi cu o alianţă cu sovieticii, în timp ce chestiunea Basarabiei rămânea nerezolvată. În 1935, regele Carol a căutat prilej de ceartă, pronunţându-se pentru relaţii mai apropiate mai degrabă cu Germania decât cu Uniunea Sovietică. În vara aceluiaşi an, regele Carol i-a interzis lui Titulescu să intre în negocieri cu sovieticii[16]. În 1936, atât regele Carol, cât şi majoritatea oamenilor politici români au început să vadă în relaţia de prietenie cu Germania o alternativă necesară la Uniunea Sovietică. O asemenea schimbare diplomatică era considerată posibilă, deoarece România se afla într-un conflict teritorial cu Uniunea Sovietică şi în nici un conflict cu Germania. Astfel, la mijlocul anilor '30, Reich-ul german începuse să fie perceput de mulţi oameni politici români ca un garant în faţa posibilelor infiltrări ruseşti în Balcani : acelaşi rol îl jucase Al Doilea Reich pentru România înaintea primului război mondial[17]. Oricum, nici un fel de politică de reconciliere între România şi Germania nu era posibilă atât timp cât Titulescu rămânea la putere[18].

Eforturile lui Titulescu de a aduce Uniunea Sovietică în prim-planul securităţii colective în estul Europei erau antagonice cu cele ale statelor anti-sovietice aliate României – Iugoslavia şi Polonia. Ambele state stabiliseră

deja relaţii mai apropiate cu Marea Putere recent refăcută, Germania, şi nu doreau să facă parte dintr-un sistem sprijinit de Uniunea Sovietică, ce era îndreptat împotriva germanilor. În 1936, Polonia anunţa guvernul român că va anula tratatul încheiat cu România, dacă aceasta va stabili o alianţă cu Uniunea Sovietică. Guvernul polonez a început în Bucureşti o campanie pentru demiterea lui Titulescu. Regele Carol şi membrii guvernului considerau alianţa poloneză ca singura apărare a ţării împotriva unui atac sovietic. Prin urmare, aceştia erau dispuşi să ia în serios nemulţumirile polonezilor faţă de Titulescu[19].

Din nefericire pentru ministrul de Externe Titulescu, încercările acestuia de a introduce România într-un sistem de securitate extins ruso-francez au coincis cu pierderea treptată a prestigiului Franţei printre guvernele est-europene. Alianţa încheiată în 1935 între Franţa şi Uniunea Sovietică nu a fost apreciată nici măcar de fidelii francofili din guvernul român[20]. În timpul campaniei politice din Franţa, ce a culminat cu alegerea guvernului Frontului Popular condus de Léon Blum, în mai 1936, opinia publică din România a fost atrasă de propaganda antisemită şi antibolşevică germană[21]. Nu numai că Franţa a apărut românilor ca o simpatizantă a bolşevismului, dar guvernul francez şi-a dovedit incapacitatea de a stopa renaşterea puterii germane. În martie 1935, guvernul francez a fost incapabil să prevină impunerea de către Hitler a serviciului militar obligatoriu în Germania. Remilitarizarea de către Führer a Rhineland-ului, în martie 1936, a adus lovitura decisivă prestigiului francez în estul Europei. Incapacitatea Franţei de a acţiona în favoarea intereselor sale naţionale a contribuit la scăderea încrederii aliaţilor ei europeni că i-ar putea ajuta. Însuşi Titulescu începea acum să se îndoiască de angajamentele pe care aceasta şi le luase faţă de aliaţii săi[22]. Mai mult, obligaţiile Franţei de a acorda ajutor militar României în situaţie de război erau incerte. Tratatul de Prietenie din 1926 prevedea doar ca şefii celor două state să se consulte reciproc în cazul unei agresiuni împotriva României[23]. În ceea ce-l priveşte, regele Carol se îndoia de abilitatea Franţei de a ajuta România în caz de atac. El continua să spere într-o apropiere între Franţa şi Germania, pentru a proteja Europa de Est de un atac sovietic[24]. Chiar şi după izbucnirea războiului, în 1939, aceasta a continuat să fie speranţa lui Carol.

Declinul poziţiei Franţei în Europa de Est a concis cu pierderea încrederii României în Liga Naţiunilor. Eşecul Ligii în soluţionarea crizei din Manciuria, în 1932, a slăbit încrederea în abilitatea acesteia de a rezolva conflicte internaţionale[25]. Impunerea unor sancţiuni Italiei de către Ligă, în urma invaziei etiopiene din 1935, ce a avut suportul total al lui Titulescu, reprezentant permanent al României în Liga Naţiunilor, nu a fost deloc agreată de regele Carol şi de mulţi români. Italia era un important partener comercial al

României, iar regele Carol se pronunţa în favoarea întăririi relaţiilor politice cu acest stat. Mulţi dintre români începuseră să vadă în Liga Naţiunilor un potenţial impediment în stabilirea relaţiilor externe ale României[26].

În timpul verii anului 1936, politica pro-franceză şi pro-sovietică a lui Titulescu părea a nu mai ţine pasul cu schimbarea situaţiei internaţionale şi, în particular, cu reafirmarea Germaniei ca o Mare Putere. Politica lui Titulescu i-a înverşunat pe mulţi din interiorul României, dar şi pe aliaţii ei, care căutau să stabilească relaţii mai bune cu Germania. După remilitarizarea Rinului, în martie, Titulescu a trimis un mesaj de sprijin Franţei, în numele Înţelegerii Balcanice. Ulterior, Iugoslavia, Turcia şi Grecia au luat legătura cu guvernul german pentru a se distanţa de mesajul ministrului de Externe român. Acest incident evidenţiază importanţa pe care aliaţii României o acordau Germaniei, ca urmare a creşterii influenţei germane în Europa de Est[27].

Impopularitatea lui Titulescu atât în ţară, cât şi în străinătate crea regelui Carol posibilitatea de a-l îndepărta pe acesta de la putere şi de a prelua sub control personal politica externă a României. Carol nu putuse lua o asemenea măsură până acum, datorită poziţiei lui Titulescu în faţa ţărilor occidentale[28]. Regele dorea această schimbare nu numai pentru că politica lui Titulescu împiedicase crearea unor relaţii puternice cu Germania, ci şi din motive personale. De la urcarea sa pe tron, în 1930, Carol a dorit să instaureze un regim autoritar personal. Titulescu a fost unul dintre cei mai activi oameni politici care au împiedicat realizarea acestui fapt. Îndepărtarea lui Titulescu asigura implicarea personală crescândă a regelui în guvern[29]. În acelaşi timp, Carol dezaproba intervenţia frecventă a guvernului francez în afacerile interne ale României. Spre exemplu, în 1935, guvernul francez a făcut presiuni asupra românilor pentru a respinge o ofertă germană privind acordarea de ajutor României în organizarea industriei armamentului[30]. Probabil că regele avea în vedere schimbarea politicii externe a României faţă de Germania pentru a contrabalansa influenţa franceză în România, fapt ce ar fi creat precondiţiile pentru instaurarea controlului intern asupra afacerilor României, prin îndepărtarea influentului om politic Titulescu.

Atitudinea personală a lui Carol faţă de Germania era ambiguă. În mod clar, acesta manifesta admiraţie faţă de tradiţiile Imperiului German. Casa Regală a lui Carol, aparţinând dinastiei Hohenzollern-Sigmaringen, era o aripă mai tânără a familiei imperiale germane. Carol şi-a completat educaţia sa militară în Postdam, înaintea primului război mondial, unde s-a împrietenit cu vărul său, prinţul Friedrich de Hohenzollern-Sigmaringen. Acesta din urmă a rămas o importantă verigă între Carol şi conducătorii Germaniei. Potrivit celui mai recent biograf al lui Carol, în timp ce era în Germania,

acesta „a fost impresionat de puterea şi eficienţa armelor germane, devenind rapid germanofil. El a fost, de asemenea, captivat de Kaiser...”[31]. Atitudinea sa faţă de naţional-socialism era mai puţin clară. Potrivit afirmaţiilor fiului său, regele Mihai, Carol „îl detesta pe Hitler. Pentru un rege, acesta nu putea fi decât un parvenit periculos”[32]. Regele nu admira în nici un fel aspectele rasiale sau social-revoluţionare ale nazismului, însă admira autoritarismul fascist şi tendinţele sale militariste, care au fost adoptate în propria dictatură regală, după 1938. Cu siguranţă, Carol aprecia abilitatea regimului nazist de a reface economia germană prin planuri economice şi îşi menţinea admiraţia din tinereţe pentru armata germană. Colaborarea economică cu Reich-ul şi ajutorul acestuia în construirea industriei de război se datora intenţiei regelui, exprimate la mijlocul anilor '30, de a lega relaţii mai apropiate cu acesta. Poziţia pro-franceză a ministrului de Externe Nicolae Titulescu făcea imposibilă o colaborare mai strânsă cu Reich-ul.

Declanşarea Marii Depresiuni în 1929 a relevat slăbiciunea economică ce stătea la baza sistemului de securitate francez din Europa de Est. În pofida rolului său de creditor şi investitor în România, Franţa şi-a ajutat puţin aliatul covârşit de Marea Depresiune. Mai exact, de vreme ce Franţa avea o agricultură suficientă sieşi şi folosea un sistem de priorităţi suverane, guvernul francez putea absorbi o mică parte a produsului agricol al aliaţilor est-europeni. Scăderea preţului grâului a lăsat ţările agrare din estul Europei cu o mare parte a produsului lor nevândut pe piaţa mondială. Această situaţie a fost cauzată de fluxul de grâu ieftin din America şi Australia[33]. Mai târziu, în 1936, intenţia unui acord economic între Franţa şi România a eşuat, ca urmare a incapacităţii Franţei de a absorbi surplusul agricol din România[34]. În plus, Franţa era incapabilă de a furniza României materiale de război suficiente pentru a satisface cerinţele programului românesc de reînarmare, început în 1935[35].

Structura agrară a economiei româneşti făcea dificilă stabilirea de către România a unor relaţii comerciale cu statele vecine. Statele danubiene erau în principal agrare – şi din această cauză nu aveau nevoie de produsele agricole româneşti. Nici chiar cea mai industrializată ţară dintre acestea, Cehoslovacia, nu putea să absoarbă surplusurile României. În 1936, doar 29% din comerţul României se făcea cu ţările danubiene[36].

În aceste condiţii, legăturile comerciale tradiţionale cu Germania, ce primau înainte de primul război mondial, au căpătat o importanţă deosebită. Astfel, în pofida importanţei pe care o aveau statele occidentale în calitatea lor de investitori după primul război mondial, Germania a importat mai multe produse româneşti decât Franţa şi Marea Britanie la un loc[37]. Oricum, comerţul dintre cele două state a fost afectat de Depresiune. În 1930, ministrul român la Berlin, Nicolae Petrescu-Comnen, a încercat din greu să-i convingă

pe germani să dezvolte comerţul cu statul român, argumentând că schimburile economice vor conduce la creşterea influenţei politice germane în România[38]. Germanii au insistat, în continuare, asupra îmbinării concesiilor economice cu bunăvoinţa politică. Liderii germani şi-au exprimat clar opinia lor despre Titulescu, ca fiind de partea ostilă Reich-ului[39].

În ciuda acestui răspuns strategic, germanii şi-au dat bine seama de importanţa relaţiilor economice cu România. Încă din 1926, ministrul de Externe Gustav Stresemann recunoscuse importanţa asigurării de pieţe economice germane României şi Iugoslavei. În acest sens, se crea posibilitatea Germaniei de a slăbi sistemul de securitate francez din estul Europei, prin crearea de neînţelegeri între statele membre ale Micii Antante[40]. Această idee a fost intens reluată de ministrul german de Externe după crahul economic din 1929, când era clar că nici Franţa, nici Marea Britanie nu puteau asigura importante pieţe economice ţărilor din estul Europei. În 1930, a fost semnată o înţelegere comercială cu România, iar în 1931, un tratat preferenţial. Totuşi, datorită politicii autarhice şi a protecţionismului agricol german, ministrului de Externe al Reich-ului i-a fost dificil să pătrundă în sistemele economice ale ţărilor din estul Europei. Aceasta era situaţia în primul an după instaurarea regimului nazist[41].

La începutul anului 1934, încercând să iasă de sub protecţionismul agrar şi autarhic, Reich-ul a semnat tratate comerciale atât cu Ungaria, cât şi cu Iugoslavia. Aceste tratate garantau deschiderea pieţei germane în faţa produselor agricole ale celor două ţări la preţuri fixe[42]. Politica externă a României fiind condusă, în continuare, de Nicolae Titulescu, liderii germani doreau să slăbească unitatea Micii Înţelegeri, prin atragerea Iugoslaviei în sfera economică germană[43]. În 1936, Germania reuşise să înlocuiască cu succes puterile occidentale în calitatea lor de principal partener economic al Iugoslaviei[44]. Acest fapt va avea puternice implicaţii asupra direcţiei politicii externe a Iugoslaviei, de la mijlocul şi sfârşitul anilor '30, contribuind totodată la subminarea unităţii Micii Înţelegeri[45].

Cu toate că în 1933 România prezenta un interes economic slab pentru Germania, atitudinea acesteia s-a schimbat după inaugurarea, în septembrie 1934, a „Noului Plan" al lui Schacht. „Noul Plan" reprezenta un răspuns la autosuficienţa economică urmărită de state, ca efect al Depresiunii. Acesta a dus la excluderea Germaniei de pe numeroase pieţe străine şi la repetata nereuşită de a acumula capital străin, pentru a plăti importurile de materie primă. Acest „Nou Plan" a introdus controale asupra comerţului extern şi asupra schimburilor, în scopul garantării importului de materie primă şi de alimente. De aceea, conceptul de „comerţ multilateral" a fost lansat în favoarea unor acorduri clare sau a unor schimburi de bunuri cu economii complementare

cu cele germane. Cu alte cuvinte, Reich-ul urma să stabilească relaţii economice cu ţările producătoare de materie primă şi de alimente, mai degrabă decât cu celelalte state puternic industrializate. Astfel, ţările agricole din sud-estul Europei au început să capete importanţă pentru Reich.

Conceptul de „comerţ între economii complementare" era acceptat şi în cercurile economice din România. Pentru români, „Noul Plan" prezenta avantajul de a asigura o piaţă pentru materia primă şi pentru produsele agricole româneşti, la preţuri mai mari decât cele de pe piaţa mondială. Planul oferea stimulente considerabile pentru continuarea şi consolidarea relaţiilor economice cu Germania. În plus, produsele alimentare erau schimbate cu bunuri industriale germane, pe care românii nu le puteau cumpăra, ca urmare a lipsei de interacţiune cu exteriorul. Negocierile economice dintre Germania şi România au început în toamna anului 1934 şi au culminat prin semnarea tratatului comercial din martie 1935. Acesta a deschis României o piaţă sigură în Germania pentru produsele sale[46]. În 1937, Germania primea deja 19% din exporturile României şi furniza 29% din importurile sale[47].

Scopul tradiţionalistului ministru de Externe al Reich-ului, care urmărea creşterea comerţului cu statele din sud-estul Europei, a rămas cel de a crea neînţelegeri în interiorul Micii Antante. Prin distrugerea sistemului de securitate francez din estul Europei, devenea posibilă revizuirea graniţelor germane[48]. Dimpotrivă, noii lideri nazişti ai Germaniei doreau nu numai să producă o dezbinare în sistemul francez din estul Europei, ci şi să se pregătească pentru un posibil război. Europa de Sud-Est nu putea aproviziona Reich-ul doar cu materia primă necesară pentru reînarmare, ci şi cu alimente, fapt realizabil pe calea transportului terestru, modalitate ce nu putea fi blocată pe timp de război[49]. România era cea de-a doua mare furnizoare de petrol a Europei, iar resursele ei erau de o importanţă deosebită pentru Reich, în acţiunile sale de pregătire pentru război. Acest factor justifică manifestarea, în continuare, a interesului german faţă de economia românească, după 1934[50].

Metodele deosebite folosite de tradiţionalistul ministru de Externe al Reich-ului, de liderii şi de organizaţiile naziste faţă de România pot fi ilustrate făcând referire la *Aussenpolitisches Amt der NSDAP* a lui Alfred Rosenberg. Ministrul de Externe a crezut că relaţiile politice dintre România şi Germania se vor desfăşura datorită colaborării economice. Ca urmare, el nici nu a încercat să stabilească legături cu aripa dreaptă sau cu oamenii politici pro-germani din România, preferând în schimb să menţină relaţia cu regele Carol şi susţinătorul său şi al „prieteniei germane", Gheorghe Brătianu[51]. Pe de altă parte, Rosenberg căuta să formeze o coaliţie politică pro-germană în România[52]. Biroul său stabilea legături cu oamenii politici simpatizanţi, precum Alexandru Vaida-Voevod, Constantin Argetoianu, Octavian Goga şi A.C. Cuza, dar şi cu

regele Carol. Deşi Rosenberg a eşuat în a crea o asemenea coaliţie, a reuşit totuşi să unească, în iunie 1935, Partidul Naţional Agrar al lui Octavian Goga cu Liga Apărării Naţional-Creştine a lui A.C. Cuza, formând Partidul Naţional-Creştin[53]. Oficiali din biroul lui Rosenberg au ajutat noul partid să-şi stabilească programul antisemit şi naţionalist. Naţional-creştinii au adoptat curând însemne fasciste, inclusiv o miliţie de partid în uniformă.

În afară de stabilirea de legături cu potenţialii aliaţi din rândul organizaţiilor româneşti, o nouă orientare a politicii lui Rosenberg faţă de România, la care au apelat frecvent şi alţi lideri nazişti, a constat în oferta de a proteja România în faţa revizionismului ungar, în schimbul bunăvoinţei şi prieteniei faţă de Reich. Din 1933, Rosenberg a căutat să-l convingă pe ministrul român la Berlin, Comnen, că sprijinul acordat revizionismului ungar nu mai era un element semnificativ în politica externă a Germaniei[54]. În 1935, Rosenberg i-a propus regelui Carol un tratat de prietenie româno-german, care prevedea recunoaşterea germană a graniţelor române, împreună cu un tratat comercial la scară largă. Acest plan a eşuat datorită ameninţării lui Titulescu că va demisiona dacă un asemenea tratat va fi semnat[55].

Asigurări similare privind revizionismul ungar au fost date oficialilor români şi de către Hermann Göring. Cu toate că Göring nu era numit pentru a se ocupa de politica externă, apropierea lui de Hitler justifica implicarea sa în multe probleme de politică externă. El a realizat contacte importante cu Austria, cu Polonia şi cu ţările balcanice[56]. În toamna anului 1934, Göring a fost trimis de Hitler la Belgrad, în calitate de reprezentant oficial al Reich-ului, cu ocazia funeraliilor regelui Alexandru I al Iugoslaviei. Aici, Göring l-a informat pe regele Carol că Reich-ul nu era dispus să sprijine revizionismul ungar împotriva României. Scopul acestuia nu era numai de a distruge unitatea Micii Înţelegeri, ci şi de a întări poziţia economică a Germaniei în România. Declaraţia sa a coincis cu deschiderea negocierilor economice cu românii, în toamna anului 1934. Declaraţiile antirevizioniste ale lui Göring erau negate de ministrul de Externe german, von Neurath[57]. Declaraţiile similare făcute de Göring în anii următori au fost, de asemenea, negate de ministrul de Externe, care a rămas mult mai deschis în faţa cauzei revizioniste ungare. Aceste atitudini conflictuale au condus la o confuzie considerabilă în tabăra română.

Asemenea lui Göring, Führer-ul german a arătat şi el o flexibilitate mult mai mare faţă de revizionism decât ministrul de Externe german. Hitler era dispus să uite, pe moment, de ideologie, în schimbul unor scopuri pe termen lung. De-a lungul anilor '30, acesta a făcut o serie de declaraţii oficialilor români, în sensul că, în schimbul bunăvoinţei României, Germania nu va sprijini revizionismul Ungariei[58]. Pentru a întări influenţa politică şi economică a Germaniei în Iugoslavia şi România, pentru a distruge unitatea Micii Înţelegeri

şi a izola Cehoslovacia, Hitler era pregătit să răcească relaţiile cu Ungaria. Atât iugoslavilor, cât şi românilor, Hitler şi Göring le-au dat asigurări în ceea ce priveşte graniţele cu Ungaria. Începând cu 1936, Hitler a încurajat Ungaria să-şi exercite pretenţiile sale revizioniste doar asupra Cehoslovaciei, pentru ca Reich-ul să menţină bunele sale relaţii cu Iugoslavia şi România[59].

Inaugurarea Planului de Patru Ani în 1936 a sporit importanţa economică a României pentru Reich. Planul a fost creat spre a pregăti Germania pentru război timp de 4 ani. Atenţia era îndreptată spre producerea de materiale sintetice, importul de alimente şi de materii prime fiind doar o măsură temporară. Totuşi, forţa campaniei de reînarmare a Reich-ului şi neputinţa acestuia de a produce materiale sintetice în cantităţi suficiente au determinat o creştere a importurilor de materie primă şi de alimente. Resursele minerale din sud--estul Europei, în special petrolul românesc, erau de o importanţă critică şi crescândă pentru Germania. În 1940, Germania a solicitat României să-i furnizeze 3 milioane de tone de petrol, dintr-un total de aproximativ 10-12 milioane de tone[60]. În calitatea sa de Comisionar al Planului de Patru Ani, Göring era însărcinat să promoveze legăturile economice între România şi Germania. Din 1936, el a dat numeroase asigurări verbale privind neacordarea de sprijin revizionismului ungar, în schimbul neutralităţii României în politica externă şi a colaborării economice. Totuşi, asemenea declaraţii au continuat să fie negate de ministrul de Externe german. Acesta a creat dificultăţi guvernului român în stabilirea naturii politicii germane faţă de România[61].

O dată cu trecerea timpului, câţiva istorici germani aparţinând şcolii „structuraliste" au arătat că politica externă nazistă era prea rigidă şi nu avea scopuri bine stabilite. În particular, „structuraliştii" susţineau că presiunea concurenţei şi frecventa poziţie antagonică adoptată de organizaţiile de politică externă ale Partidul Nazist au forţat regimul să apară în poziţii de politică externă contradictorii[62]. Politica Germaniei faţă de România din acea perioadă se întoarce împotriva acestui argument. Dorinţa conducătorilor nazişti de a arăta flexibilitate în problema revizionismului pentru a aduce România pe orbita germană era în contradicţie cu concepţia pe termen lung a ministrului de Externe, privind stabilirea legăturilor politice prin colaborare economică. În plus, legăturile care existau între organizaţiile naziste, precum SS sau Auslandsorganization der NSDAP, ce se ocupau de membrii nazişti din afara Reich-ului, şi grupurile politice româneşti, precum Mişcarea Legionară (Garda de Fier) în anii '30, au contribuit la întunecarea acestui tablou. Infiltrarea organizaţiilor partidului, precum SS, în structurile ministerului de Externe au complicat o dată în plus procesul elaborării politicii externe[63].

Confuzia organizaţiilor de politică externă a dus la numeroase lacune în cunoştinţele noastre privind elaborarea politicii externe germane. Probabil că

din cauza aglomerării de birouri administrative în interiorul celui de-al Treilea Reich, istoricii au acordat mai puţină atenţie rolului lui Göring în formularea politicii externe[64]. Contribuţia sa la definirea politicii faţă de România, spre sfârşitul anilor '30, era însă, în mod evident, importantă. Numeroasele sale declaraţii referitoare la garanţia germană faţă de revizionismul ungar, în schimbul politicii de neutralitate a României faţă de Reich, au fost luate în serios, deşi cu circumspecţie, de oficialii români. Declaraţiile lui Göring erau astfel utile pentru coagularea politicii de neutralitate a României şi a bunăvoinţei faţă de Reich, fapt ce a fost posibil după demiterea lui Titulescu, în 29 august 1936.

Rolul direct al Germaniei în înlocuirea lui Titulescu, în vara lui 1936, rămâne incert. Bineînţeles că o serie de oameni politici pro-germani, cu care Aussenpolitisches Amt al lui Rosenberg intrase în legătură, au jucat un rol important în campania pentru demiterea lui Titulescu. „Dosarele Titulescu" au fost întocmite la Bucureşti şi Berlin încă din 1933, cuprinzând, chipurile, materiale ce justificau demiterea sa. Dosarul german a fost aparent adus din Germania regelui Carol de către Octavian Goga, în vara anului 1936, în urma călătoriei acestuia în Germania, ocazie cu care s-a întâlnit cu o mare parte a liderilor Reich-ului[65]. Oricare ar fi fost implicarea germanilor în demiterea lui Titulescu, poziţia sa în cadrul guvernului român devenise şubredă în vara anului 1936. În iunie 1936, politica sa pro-sovietică devenise inacceptabilă pentru politicienii români, când izbucnirea Războiului Civil din Spania a reînnoit temerile asupra unei interferenţe sovietice în afacerile europene.

În 17 iulie 1936, Octavian Goga i-a trimis regelui Carol o scrisoare în care cerea demiterea lui Titulescu. Deşi puternicele înclinaţii pro-germane ale lui Goga erau în contradicţie cu cele ale majorităţii politicienilor români, motivele apelului erau, în mare parte, împărtăşite de aceştia. Goga îl critica pe Titulescu deoarece îndepărtase România de aliaţii ei tradiţionali, precum Polonia, şi de Germania şi Italia, în timp ce încerca să aducă România într-o alianţă cu „vechiul nostru duşman, Rusia". Cu Germania şi Italia devenind din ce în ce mai puternice în centrul Europei, Goga se temea de faptul că România risca să rămână izolată între Rusia şi blocul germano-italic, ce ar fi putut sprijini revizionismul ungar. Pe de altă parte, Goga arăta că, dacă România va promova o politică de neutralitate faţă de Germania, Reich-ul ar fi fost dispus să garanteze integritatea teritorială a României[66].

În remanierea de Cabinet din 29 august 1936, Titulescu a fost înlocuit în funcţia de ministru de Externe de Victor Antonescu. Perioada ce a urmat acestei demiteri a fost marcată de o schimbare în politica României faţă de Germania. Politica externă română continua să se bazeze, încă dinaintea primului război mondial, pe asigurarea integrităţii teritoriale a României. În

timpul lui Titulescu, se considera că acest obiectiv putea fi cel mai bine realizat prin menţinerea României în interiorul unui important sistem de securitate colectivă antigerman. Din 29 august 1936, Ministerul de Externe român, aflat sub conducerea directă a regelui Carol, a considerat că graniţele ţării vor fi cel mai bine aparate prin adoptarea unei direcţii de neutralitate neoficială şi de prietenie faţă de toate Marile Puteri. În ceea ce priveşte puterile occidentale, această politică presupunea consolidarea treptată a relaţiilor cu Marea Britanie, pentru a compensa slăbirea Franţei. Totuşi, dintre relaţiile cu Marile Puteri după primul război mondial, relaţia cu Germania fusese cel mai puţin consolidată. Astfel, întărirea relaţiilor dintre România şi Germania impunea o atenţie deosebită, în cadrul acestei noi politici de neutralitate între puteri. Din 1936, guvernul român s-a arătat deschis faţă de Reich, încercând prin aceasta nu numai obţinerea de avantaje economice, ci şi o potenţială protecţie în faţa Uniunii Sovietice sau a pretenţiilor teritoriale ale Ungariei. Astfel, Germania a revenit în poziţia pe care o avea în relaţia cu România înaintea primului război mondial[67].

Note

1. Aceasta este imaginea istoricilor români interbelici, adoptată de „dinozaurii" epocii comuniste. Vezi, spre exemplu, numeroasele lucrări ale Elizei Campus, printre care *Mica Înţelegere* (1968) şi *Politica externă a României, 1913-1947* (1980), în special pp. 452-556. Această imagine este susţinută de un alt istoric prolific din perioada comunistă, Viorica Moisuc. În *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale, în perioada martie 1938 – mai 1940* (1971), Moisuc critică Vestul pentru „îmblânzirea" Germaniei, în 1938, când România rămăsese fidelă aliaţilor ei. Această idee a fost propagată de alţi istorici din era comunistă, care nici nu amintesc încercările guvernului român de a ajunge la o înţelegere cu Germania ; vezi ca exemplu Ioan Talpeş, *Diplomaţie şi apărare. Coordonate ale politicii externe române 1933-1939* (1988), şi Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. 2, partea a II-a (1988), în special pp. 1402-1532.
2. Astfel, îl vedem pe Mircea Muşat, un istoric al perioadei comuniste, care a scris *1940. Drama României Mari* (1992) din perspectiva partidului de extremă dreapta, România Mare. Muşat argumentează că românii au fost victime inocente ale „blândului" Vest şi ale cinicelor puteri ale Axei. Viorica Moisuc a susţinut din nou, cu o mai mare tărie decât cea de dinainte de 1989, că românii au fost, în perioada interbelică, victimele împăcării Occidentului cu Germania. Vestul este socotit mai vinovat decât Reich-ul pentru soarta României (Viorica Moisuc, 1991, în special pp. 331-372).

3. Andreas Hillgruber, Wiesbaden, 1965.
4. Dov B. Lungu, 1989.
5. Pentru problemele de ordin social şi economic, a se vedea Henry L. Roberts, 1951, în special pp. 89-206.
6. Gheorghe Tătărescu, 1937, p. 23.
7. Pentru o privire generală asupra politicii externe duse de România în perioada dintre cele două războaie mondiale, vezi Frederic C. Nanu, 1993 şi Keith Hitchins, 1994, pp. 426-450.
8. Keith Hitchins, pp. 136-154 ; în chestiunea importanţei economice a Germaniei pentru România, a se vedea György Ránki, 1983, pp. 4-5.
9. Hans Tonch, 1984, pp. 157-158.
10. Pentru o imagine globală asupra politicii externe a lui Titulescu, vezi Ion M. Oprea, 1968.
11. În ceea ce priveşte politica lui Titulescu faţă de Uniunea Sovietică, vezi Nicolae Titulescu, 1994, pp. 100-139 (104).
12. Dov B. Lungu, p. 60.
13. Dov B. Lungu, pp. 80-81.
14. Asupra demiterii lui Titulescu, vezi I. Chiper şi Fl. Constantiniu, 1969, pp. 37-53. Vezi, de asemenea, Ion M. Oprea, pp. 155-170.
15. Despre anti-bolşevismul românesc, vezi Dov B. Lungu, 1989, pp. 53, 60.
16. I. Chiper şi Fl. Constantiniu, 1969, pp. 40-42.
17. Încă din 1928, ministrul român la Berlin, Nicolae Petrescu-Comnen, i-a întrebat pe reprezentanţii germani dacă, în eventualitatea unei ameninţări sovietice la adresa României, Germania se va comporta ca un mediator prietenos (Hans Tonch, 1984, p. 83).
18. Hans Tonch, 1984, pp. 135-140.
19. I. Chiper şi Fl. Constantiniu, 1969, pp. 37-38.
20. Nicole Jordan, 1992, p. 128.
21. I. Chiper şi Fl. Constantiniu, 1969, p. 44.
22. I. Chiper şi Fl. Constantiniu, 1969, p. 44 ; în iunie 1936, la sesiunea Ligii Naţiunilor, Titulescu l-a întrebat pe Léon Blum : „...Dacă în 7 martie voi aţi eşuat în a vă apăra pe voi înşivă, cum aveţi de gând să ne apăraţi în faţa unui posibil agresor ? ". Citat din Ion M. Oprea, 1968, p. 139.
23. Alvina Lazea, 1969, pp. 105-127 (106-107).
24. Dov B. Lungu, 1989, pp. 71-72.
25. Dov B. Lungu, 1989, p. 12.
26. Ion M. Oprea, 1968, pp. 129-136.
27. Sherman David Spector (ed.), „Relapse into Bondage 1918-1947 : The Political Memoirs of Alexandre Cretzianu, Free Romania's Last World Diplomatist", Chapter 1 : „The Fall of Titulescu", *Southeastern Europe*, 11, nr. 2, 1984, pp. 237-250 (237-241).
28. I. Chiper şi Fl. Constantiniu, 1969, pp. 39-40.
29. I. Chiper şi Fl. Constantiniu, 1969, pp. 38-40 ; Ion M. Oprea, 1968, pp. 166-167.
30. Nicole Jordan, 1992, pp. 125-127.

31. Paul D. Quinlan, 1995, p. 25.
32. Mircea Ciobanu, 1991, p. 122.
33. În ce priveşte efectele Depresiunii în România, vezi Henry L. Roberts, 1951, pp. 170-187.
34. Nicole Jordan, 1992, p. 128.
35. Pentru detalii în legătură cu declinul influenţei economice franceze în Europa de Est şi cu problema furnizării armamentului, vezi David E. Kaiser, 1980, pp. 197-217.
36. Nicole Jordan, 1992, p. 135.
37. Barry Crosby Fox, 1964, p. 15.
38. Vezi discuţia lui Comnen cu secretarul de stat von Bülow din iunie 1933 : MAE, 71/Germania, Vol. 74, pp. 17-20, legaţia regală a României din Berlin către ministrul de Externe, Scrisoarea nr. 1835, 9 iunie 1933, semnată de Comnen.
39. Gerhard L. Weinberg, 1970, pp. 118-119, 233.
40. Hans Tonch, 1984, pp. 62-70.
41. David E. Kaiser, 1980, pp. 14-56.
42. Pentru tratatele ungaro-iugoslave din 1934, vezi William S. Grenzebach, 1988, pp. 33-46.
43. Wilhelm Deist, Manfred Messerschmidt, Hans-Erich Volkmann, Wolfram Wette (coord.), Vol. 1, 1979, p. 634. Vezi, de asemenea, Hans-Jürgen Schröder, 1976, pp. 757-773, în special 758-760 ; Wilhelm Treue, 1953, pp. 45-64 ; J. Kozénski, 1980, pp. 47-58.
44. Hans-Jürgen Schröder, 1976, pp. 5-32 : în 1938, procentul comerţului german cu toate ţările balcanice, inclusiv Ungaria şi Grecia, se situa între 40 şi 50% (Hans-Jürgen Schröeder, 1965, p. 5).
45. Pentru o relatare detaliată a relaţiilor economice dintre Iugoslavia şi Germania, vezi Hans-Jürgen Schröder, 1975, pp. 70-96.
46. Despre Noul Plan, vezi Antonin Basch, 1944, pp. 170-84 ; R.J. Overy, 1982, p. 30 şi William S. Grenzebach, pp. 235-237 şi 1988, pp. 69-79 pentru tratatul economic româno-german din 1935.
47. Henry L. Roberts, 1951, p. 214.
48. Vezi în acest sens însemnarea din 13 martie 1933 făcută de secretarul de stat al Ministerului de Externe, von Bülow, în Wolfgang Michalka (coord.), 1985, pp. 216-223.
49. Basch, 1944, p. 171 ; despre resursele mineraliere din sud-estul Europei, vezi Norman Rich, 1973, p. 182.
50. Martin Broszat, 1968, pp. 45-96 (50).
51. Andreas Hillgruber, Wiesbaden, 1965, p. 11.
52. Pentru mai multe informaţii despre politica lui Rosenberg faţă de România şi legăturile sale cu regele Carol şi aripa dreaptă, vezi Seppo Kuusisto, 1984, pp. 204-243 şi Radu Lecca, 1994, pp. 80-135.
53. *Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal*, Vol. 25, 1947, pp. 34-47, Document 007-PS, „Short Report on the Activities of the Office of Foreign Affairs of the NSDAP from 1933 to 1943", semnat de Rosenberg ; vezi în special pp. 43-47.

54. Seppo Kuusisto, 1984, pp. 223-225, 230.
55. Radu Lecca, 1994, pp. 113-18.
56. R.J. Overy, 1984, pp. 32-34.
57. Stefan Martens, 1985, pp. 40-46; vezi şi Hans Mommsen, 1993, pp. 86-97.
58. Precum, de exemplu, în discuţiile sale cu Gheorghe Brătianu din noiembrie 1936. Pentru această discuţie, vezi capitolul I.
59. Martin Broszat, 1968, pp. 45-56.
60. Maurice Pearton, 1998, pp. 59-92 (76).
61. Declaraţiile lui Göring vor fi tratate în capitolele următoare. Mai multe despre Planul de Patru Ani vezi în Norman Rich, 1973, pp. 180-185 şi William S. Grenzebach, 1998, pp. 96-130.
62. Vezi, de exemplu, Hans Mommsen, 1976, pp. 179-210; Martin Broszat, „Soziale Motivation und Führer-bindung des Nationalsozialismus", *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte,* 18, nr. 4, 1970, pp. 392-409. Despre confuzia administrativă a celui de-al Treilea Reich ca un întreg, vezi Norman Rich, *Hitler's War Aims*, pp. 12-37. Cartea lui Hillgruber *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, face parte din vechea şcoală „intenţionalistă", care credea în întâietatea lui Hitler în procesul de luare a deciziilor de politică externă.
63. Pentru o înţelegere completă a statului şi a organizaţiilor de politică externă ale Partidului Nazist şi a activităţii lor, vezi Hans-Adolf Jacobsen, 1968, în special pp. 16-319. Efectul politicii externe germane confuze, produs la începutul lui ianuarie 1941, şi anume insurecţia Gărzii de Fier în România, a fost analizat de Rebecca Haynes în „German Historians and the Romanian National Legionary State 1940-1941", 1993, pp. 676-683.
64. O excepţie în plus a literaturii senzaţionale este cea a lui Stefan Martens, 1985. Vezi, de asemenea, Alfred Kube, 1986, în special pp. 91-103, pentru vizita făcută de Göring la Belgrad în 1934 şi dezacordurile frecvente cu ministrul de Externe german.
65. I. Chiper şi Fl. Constantiniu, 1969, pp. 48-50.
66. Arh. Stat., Casa Regală, Dosar, nr. 7/1936, p. 9, aşa-numita „Scrisoarea Vittell" de la Octavian Goga către regele Carol al II-lea, 14 iulie 1936.
67. Încă din vara anului 1936, generalii armatei române au susţinut că, dacă Franţa va fi izolată diplomatic şi dacă statele din centrul Europei vor fi constrânse să aleagă între Germania şi Uniunea Sovietică, atunci ele vor alege Germania (Nicole Jordan, 1992, pp. 188-189).

Capitolul 1

Victor Antonescu
şi readaptarea politicii externe a României
(septembrie 1936 - decembrie 1937)

Demiterea din Cabinet a lui Titulescu, care a avut loc în 29 august 1936, i-a oferit regelui Carol posibilitatea de a-şi exercita influenţa asupra politicii externe a României. Cu toate că noul ministru de Externe al României, Victor Antonescu, fusese ambasador la Paris în perioada 1922-1925, acesta nu avea influenţa şi prestigiul de care beneficiase Titulescu. Spre deosebire de ministrul de Externe anterior, Antonescu şi ceilalţi miniştri din Cabinet depindeau de orientările politice ale lui Carol în construirea relaţiilor politicii externe. Numirea de către rege a francofilului Antonescu a lăsat impresia că orientarea politicii externe rămăsese pro-franceză, aşa cum fusese sub conducerea lui Titulescu. Într-adevăr, o privire de ansamblu asupra declaraţiilor publice făcute de Victor Antonescu în perioada în care a fost prim-ministru, din 1936 până la sfârşitul anului 1937, confirmă că politica externă s-a menţinut pe principii tradiţionale[1].

Şi totuşi, discursurile politice susţinute de Antonescu ascundeau schimbarea orientării politicii externe din timpul mandatului său. Scăderea influenţei Franţei şi revenirea Germaniei la statutul de Mare Putere la mijlocul anilor '30 au determinat schimbarea atitudinii României în plan extern. Chiar dacă nu a fost o orientare oficială, în timpul mandatului lui Victor Antonescu, România a adoptat o poziţie de neutralitate faţă de Marile Puteri, restrângându-şi obligaţiile de politică externă[2]. Relaţiile politice cu Germania, neglijate în perioada lui Titulescu, cereau acum o mai mare atenţie. În timp ce vechile alianţe erau păstrate, iar legăturile cu Vestul menţinute, Carol şi ministrul de Externe s-au apropiat de Reich. Menţinerea neutralităţii României faţă de Marile Puteri şi apropierea din ce în ce mai mare de Germania erau influenţate şi de noile orientări ale vechilor aliaţi, Polonia şi Iugoslavia, care începuseră să se adapteze la creşterea puterii germane[3].

Atât guvernul român, cât şi ministrul de Externe german au căzut de acord ca relaţiile politice dintre cele două ţări să se dezvolte gradual, neimplicând sectorul economic[4]. În timpul discuţiei cu ministrul german la Bucureşti, dr. Wilhelm Fabricius, purtată în 7 decembrie 1936, Victor Antonescu a precizat că regele Carol doreşte „să se apropie de Germania prin orice mijloace, ţinând cont în acelaşi timp şi de tratatele existente". Acesta a mai adăugat că o apropiere sistematică a legăturilor cu Germania va începe o dată cu dezvoltarea progresivă a relaţiilor economice[5].

Chiar din timpul ultimului an al lui Titulescu ca ministru de Externe, economia românească începuse să se orienteze spre o anumită dependenţă faţă de Reich, fapt ce nu concorda cu orientarea pro-franceză din politica externă a lui Titulescu[6]. Din ce în ce mai mult, Germania era singura care asigura guvernului român o piaţă de desfacere a produselor agricole şi a materialelor de consum. În schimb, România a achiziţionat tehnologie germană, cu ajutorul căreia guvernul dorea să extindă sectorul mic al industriei. Acordul economic din martie 1935 încheiat cu Germania obliga Reich-ul să importe din România produse agricole în valoare de aproximativ 30 de milioane de mărci şi mărfuri de larg consum în valoare de aproximativ 7 milioane de mărci, oferind în schimb produse germane[7].

Achiziţiile de armament german deveniseră un aspect din ce în ce mai important în relaţia economică româno-germană de după demiterea lui Titulescu. Românii erau mai ales dezamăgiţi de faptul că tradiţionalii furnizori de armament, precum Franţa, Marea Britanie sau chiar Cehoslovacia, nu le acordau prioritate. În felul acesta, Germania a devenit o sursă alternativă de furnizare de armament. Prin protocolul încheiat în 24 septembrie 1936 între România şi Germania, toate exporturile de produse petroliere româneşti care depăşeau limita de 25%, stabilită prin acordul din martie 1935, vor fi plătite prin livrări de armament. Cereri suplimentare de armament au fost făcute de prim-ministrul Gheorghe Tătărescu mai târziu în acelaşi an[8].

Relaţiile economice oficiale din 4 decembrie 1936 au constituit un punct important al discuţiilor care au avut loc la Berlin între ministrul de Externe român Nicolae Petrescu-Comnen şi Göring. În timpul acestor întrevederi, Göring s-a oferit să includă România în Planul de Patru Ani, pentru a garanta o piaţă de desfacere sigură produselor româneşti în Reich[9]. În calitate de Comisionar pentru Planul de Patru Ani, ministru al Reich-ului pe probleme aeriene şi Comandant Şef al Luftwaffe, Göring reprezenta un personaj important pentru români. Întrevederea din 4 decembrie a fost doar una dintre numeroasele întâlniri care au avut loc între diplomaţii români şi cei germani, între experţi economici şi industriaşi, după căderea de la putere a lui Titulescu.

În octombrie 1936, guvernul român a respins planul guvernului cehoslovac – „Planul Dunărean" –, ce urmărea crearea unor legături mai strânse între ţările de pe Dunăre. Aşa cum i-a explicat Antonescu ministrului Fabricius, guvernul român era împotriva oricăror alianţe economice constituite în bazinul dunărean care ar putea exclude participarea Germaniei. Scopul guvernului, a insistat Antonescu, era în special extinderea relaţiilor economice cu Reich-ul[10].

Creşterea importanţei Germaniei în economia românească, în timpul ministeriatului lui Antonescu, a culminat cu acordul economic semnat la 9 decembrie 1937. Ca rezultat al acestei înţelegeri, schimburile economice între cele două ţări au crescut cu o treime. Şeful delegaţiei economice germane, Helmut Wohlthat, a raportat, la întoarcerea sa în Berlin, că a observat o oarecare ostilitate din partea unor membri ai Băncii Naţionale Române faţă de creşterea importanţei Germaniei pentru economia românească. Totuşi, acesta a concluzionat că semnarea tratatului economic româno-german în timpul vizitei la Bucureşti a ministrului de Externe francez, Delbos, era „o dovadă a creşterii influenţei germane care s-a instaurat în aceşti ani, după încheierea tratatului comercial din 1935"[11].

În timpul audienţei lui Wohlthat cu regele şi alţi oameni politici, din 14 decembrie, prim-ministrul Gheorghe Tătărescu a prezentat planurile economice ale guvernului român. Conform afirmaţiilor lui Tătărescu referitoare la „comunitatea economică de interese" dintre Germania şi România, aceste planuri includeau şi propuneri pentru sprijin german în dezvoltarea economiei româneşti prin aducerea de tehnologie nouă în domeniul agriculturii, prin exploatarea materiei prime şi a zonelor petroliere, extinderea industriei de armament şi dezvoltarea infrastructurii româneşti. Aceste propuneri au constituit baza tratatului economic dintre România şi Germania din martie 1939, care a asigurat un rol din ce în ce mai mare capitalului străin în economia românească[12].

Ideea că cele două economii agrare, cea românească şi cea germană, erau din punct de vedere industrial-economic complementare era acum atât de răspândită în România, încât chiar şi cei mai pro-occidentali oameni politici, ca Ion Mihalache, liderul Partidului Naţional Ţărănesc, au căzut de acord asupra necesităţii unor relaţii economice mai strânse cu Germania. În timpul dezbaterilor din Parlament din 15 decembrie 1936, referitoare la noile direcţii ale politicii externe româneşti, în care Mihalache a susţinut cu tărie păstrarea alianţei cu Franţa, acesta nu a putut să nu sublinieze în acelaşi timp că legăturile economice cu Germania erau de o importanţă vitală pentru România. Mihalache considera că „structura celor două ţări făcea posibilă o legătură mai strânsă decât cu oricare altă ţară"[13].

Încercările guvernului român de a îmbunătăţi relaţiile cu Germania nu s-au limitat la sfera economică. Ministrul de Externe spera să câştige bunăvoinţa Germaniei prin refuzarea extinderii obligaţiilor politice externe ale României, pentru a preveni intrarea într-un conflict cu Reich-ul. În felul acesta, Ministerul român de Externe dirija gradual România într-o poziţie diplomatică de neutralitate neoficială între Marile Puteri, în care se puteau dezvolta legături mai strânse cu Reich-ul.

Imediat după demiterea lui Titulescu, noul ministru de Externe i-a asigurat pe reprezentanţii germani că guvernul său nu va mai promova politica anterioară. În 6 septembrie, Victor Antonescu i-a confirmat lui Fabricius că orientarea pro-sovietică a lui Titulescu fusese unul dintre principalele motive ale înlocuirii lui. Antonescu a mai precizat „că oricum nu s-ar fi încheiat nici o alianţă cu Rusia sovietică..." şi a continuat spunând că România îşi dorea să evite implicarea în problemele europene, fiind conştientă de pericolul de a deveni „teatrul de război dintre Germania şi Rusia"[14]. După cum a evidenţiat o circulară a ministrului de Externe german, la câteva săptămâni după remanierea Cabinetului, „în căderea lui Titulescu noi putem vedea o posibilă relaxare a politicii româneşti şi o oarecare destindere în cadrul relaţiilor de prietenie cu Uniunea Sovietică"[15].

Noua orientare a politicii externe româneşti a fost, în plus, încurajată de declaraţiile făcute de liderii Partidului Nazist, conform cărora Reich-ul nu avea nici un interes în a sprijini revendicările revizioniste ungare asupra Transilvaniei. Anti-bolşevismul comun şi problema revizionismului ungar au fost elemente importante ale discuţiei lui Gheorghe Brătianu cu Hitler, din noiembrie 1936. Istoricul şi omul politic Gheorghe Brătianu era deja cunoscut în Berlin ca un puternic oponent al politicii pro-sovietice conduse de Titulescu şi ca un *deutschfreundlich*[16]. Încă din 1934, Brătianu şi-a exprimat teama cu privire la expansiunea sovietică în Balcani şi a susţinut că România ar trebui să îmbunătăţească relaţiile sale cu Germania, prin creşterea schimburilor economice[17]. Cu toate că Brătianu, lider al partidului dizident al tinerilor liberali, nu avea o poziţie oficială în politica externă, el era într-un contact permanent cu regele Carol. În urma călătoriei sale la Berlin din noiembrie, el şi-a prezentat opiniile lui Carol. Regele l-a folosit, deseori, ca un „ambasador" neoficial la Berlin. Ideile de politică externă ale lui Brătianu au influenţat profund politica lui Carol, de-a lungul anilor '30. Însuşi Brătianu era influenţat în special de politica externă urmărită de Polonia, Iugoslavia şi mai ales de Belgia[18].

În timpul discuţiilor sale cu Hitler din 16 noiembrie 1936, Brătianu a confirmat că România nu mai urmăreşte o alianţă cu Uniunea Sovietică şi că ţara sa nu va fi inclusă în pactul francezo-sovietic din mai 1935[19]. Într-adevăr, a explicat Brătianu, România se consideră un bastion împotriva extinderii

comunismului. Acesta a arătat că România, împreună cu Iugoslavia şi Polonia intenţionează să stabilească o „formă de neutralitate" asemănătoare celei declarate de Belgia, în 14 octombrie[20]. Brătianu a adăugat că guvernul român doreşte să construiască relaţii economice puternice optime, ţara „fiind astfel dornică să obţină legături politice cu Germania". Totuşi, în încheiere, el şi-a exprimat îngrijorarea că sprijinul Axei pentru revizionismul ungar orientat împotriva României va împiedica o mai mare apropiere a guvernului român faţă de Reich.

Hitler a încercat să îndepărteze îngrijorarea lui Brătianu, recomandându-i să citească articolul lui Alfred Rosenberg, „Underdrückte Völker und Revizionismus", din *Völkisher Beobachter*, apărut în 15 noiembrie 1936. În acest articol, Rosenberg accentua lipsa de interes a Germaniei faţă de revizionismul ungar. Hitler a confirmat această poziţie în timpul discuţiei sale cu Brătianu şi a evidenţiat că Germania era „preocupată de crearea unei Românii şi a unei Iugoslavii puternice şi independente, considerate bariere împotriva bolşevismului". El a concluzionat că, dacă „România va deveni un avanpost al ordinii europene, nici o naţiune nu va fi mai interesată de menţinerea poziţiei sale decât Germania"[21].

În timp ce românii dădeau asigurări germanilor asupra schimbării politicii lor faţă de Uniunea Sovietică şi a atitudinii lor „neutre" faţă de Reich, ei nu au omis să sublinieze că alianţa cu Franţa era încă centrul sistemului de tratate al României. Regele şi miniştrii săi au sperat că relaţiile dintre puterile vestice şi Germania se vor îmbunătăţi. Acest fapt ar fi creat un fundament stabil pentru păstrarea relaţiilor de prietenie româno-germane, fără a forţa România să acorde favoruri unui bloc de puteri sau altuia. În timpul discuţiei cu Fabricius, din 7 octombrie 1936, Carol l-a informat pe ministrul de Externe german că „nu sunt simpatizant al bolşevismului şi dorinţa mea este de a orienta politica ţării mele spre relaţii mai apropiate şi de prietenie cu Germania. Dar... politica României este una a tratatelor cu Franţa, Polonia şi Mica Înţelegere... Dacă Germania reuşeşte să aibă relaţii mai bune cu Franţa... va fi posibil pentru mine să devin mai deschis"[22].

Dorinţa din ce în ce mai mare a guvernului român de a rămâne neutru între Marile Puteri a fost conturată de-a lungul întâlnirii Consiliului Permanent al Micii Înţelegeri la Bratislava, în septembrie 1936. Guvernul cehoslovac a propus mult controversatul proiect numit „Krofta", prin care alianţele din Mica Antantă, direcţionate numai împotriva ameninţării revizionismului ungar, urmau să se transforme într-un pact de asistenţă mutuală împotriva oricărui stat agresor. Acest lucru ar fi obligat România şi Iugoslavia să vină în ajutorul Cehoslovaciei, în eventualitatea unui atac german asupra ei. Guvernul cehoslovac a propus ca, în urma semnării pactului de asistenţă mutuală al Micii

Înţelegeri, Franţa să încheie un tratat cu aceasta prin care să pledeze pentru ajutor mutual împotriva oricărui stat agresor. Asemenea planuri ar fi adus efectiv România şi Iugoslavia în sistemul de securitate cehoslovaco-franco-sovietic[23].

Istoricii români au învinovăţit constant guvernul iugoslav pentru eşecul lărgirii sferei Micii Antante[24]. Este evident totuşi că diplomaţii români împărtăşeau teama Iugoslaviei de a intra într-un sistem de alianţe care ar fi provocat nemulţumirea Germaniei sau ar fi condus la un război cu Germania. În 11 septembrie 1936, ministrul român de Externe Antonescu s-a întâlnit cu omologul său iugoslav, Stoiadinović, care a afirmat că este împotriva unui acord contra Germaniei, cel mai imporant partener comercial al Iugoslaviei. Antonescu, care era întru totul de aceeaşi părere cu Stoiadinović, a răspuns că „putem discuta propunerile şi ridica anumite obiecţii". Cei doi miniştri s-au înţeles să „nu refuze categoric, dar cu diplomaţie să ceară un răstimp pentru a analiza problema..."[25].

Ca urmare, la întâlnirea de la Bratislava a Micii Înţelegeri, s-a decis ca proiectul Cehoslovaciei de asistenţă mutuală să fie amânat. O confirmare a importanţei pe care o jucau, în acel moment, legăturile cu Marile Puteri în chestiunile statelor din Mica Înţelegere a fost exprimată în comunicatul final al Conferinţei. Cele trei state membre erau „hotărâte să-şi sporească securitatea printr-o apropiere şi o unitate mult mai mare a forţelor lor decât înainte", în acelaşi timp „fiecare stat va continua să-şi păstreze contactele personale cu statele cu care întreţine astfel de relaţii"[26]. Acest fapt era o contradicţie evidentă a propunerii guvernului cehoslovac de a adăuga o clauză pactului de asistenţă mutuală proiectat, pentru a se asigura că ţările din Mica Înţelegere vor încheia acorduri cu Marile Puteri vecine doar dacă toate cele trei state vor fi de acord[27]. Comentând Conferinţa de la Bratislava, cercurile din interiorul guvernului polonez au susţinut că finalul comunicatului a lăsat Cehoslovacia liberă să dezvolte relaţiile sale cu Uniunea Sovietică, în timp ce România „nu doreşte să întrerupă relaţiile sale cu Polonia sau cu Germania"[28].

Divizarea din ce în ce mai mare a Micii Înţelegeri între Cehoslovacia, susţinută de aliatul său francez, pe de o parte, şi România şi Iugoslavia, pe de altă parte, a devenit din nou evidentă, câteva luni mai târziu. La începutul anului 1937, guvernul francez a înaintat propunerile sale pentru un pact între Franţa şi Mica Înţelegere, care avea ca prioritate finalizarea pactului de asistenţă mutuală al Micii Înţelegeri. Astfel, ministrul de Externe francez spera să poată determina România şi Iugoslavia să vină în ajutorul Cehoslovaciei, în eventualitatea unui atac german. Victor Antonescu nu a acordat mare importanţă acestei chestiuni, informându-l pe ministrul de Externe francez Delbos că nu vede nici o raţiune pentru care ţara sa ar trebui să se compromită faţă

de Germania de dragul Cehoslaviei. În schimbul pactului propus cu Mica Înţelegere, văzută ca un întreg, Antonescu a sugerat că Franţa ar trebui să semneze trei tratate separate, cu fiecare dintre ţările membre ale Micii Înţelegeri. Delbos a refuzat, întrucât asemenea tratate nu ar fi obligat România sau Iugoslavia să lupte pentru Cehoslovacia[29].

Propunerea pentru pactul de asistenţă mutuală dintre Franţa şi Mica Antantă a fost dezbătută în timpul întâlnirii Consiliului Permanent al acesteia, care a avut loc la Belgrad în 1-2 aprilie 1937. Ministrul Comnen la Berlin îşi prevenise deja guvernul, în săptămânile precedente, asupra importanţei cu care liderii germani priveau posibila aderare a României şi a Iugoslaviei la pactul de asistenţă mutuală dintre Franţa şi Mica Antantă. După cum i-au arătat liderii germani lui Comnen, un asemenea pact ar aduce România şi Iugoslavia într-un sistem de securitate colectivă sovietic şi, ca urmare, le-ar transforma în potenţiali oponenţi ai Reich-ului[30].

Concluzia întâlnirii Micii Înţelegeri a fost aceea că „dificultăţile de ordin psihologic" ale Iugoslaviei constituie motivul pentru amânarea pactului dintre Franţa şi Mica Înţelegere[31]. Totuşi, era clar că pactul propus nu era de dorit pentru iugoslavi şi cu atât mai mult pentru români. Antonescu a admis faţă de Fabricius, în 6 aprilie, că pactul a fost amânat „deoarece ar interveni în extinderea legăturilor cu Germania şi Italia", dintre care relaţiile cu Germania erau apreciate ca fiind mai importante. Miniştrii iugoslav, grec şi italian la Bucureşti i-au confirmat lui Fabricius că dorinţa României de a întreţine relaţii cât mai bune cu Germania a fost motivul pentru care aceasta a privit cu reticenţă pactul propus[32]. După cum a însemnat regele Carol în jurnalul său „privind încercările Franţei şi ale Cehoslovaciei de a întări relaţiile dintre Mica Înţelegere şi Marea Putere Galică... noi nu avem nici un interes de a mări numărul posibililor noştri duşmani (adică Germania)"[33].

Guvernul român nu a contestat pactul dintre Franţa şi Mica Înţelegere numai pentru că apărarea Cehoslovaciei de către România ar conduce ţara sa într-un război cu Germania. Pactul a ridicat şi problema dreptului Uniunii Sovietice de a trece prin România pentru a apăra Cehoslovacia, în situaţia unui atac german. Această condiţie era inacceptabilă atât pentru România, cât şi pentru aliatul său, Polonia. În iarna anului 1936-1937, guvernul polonez a făcut presiuni asupra celui român pentru a interzice sovieticilor să treacă pe teritoriul românesc, în situaţia oricărui conflict viitor[34]. Teama României de Uniunea Sovietică a apărut, de asemenea, şi în timpul negocierilor din iarna aceea pentru pactul de asistenţă mutuală aeriană franco-român. După cum se stipula în acest pact, bazele aeriene române urmau a fi înarmate pentru a fi folosite de Franţa sau de aliaţi, adică de ruşi. Ca rezultat, refuzul regelui Carol, din ianuarie 1937, de a încheia un asemenea pact a condus la demiterea

ministrului Aerului, Caranfil, deoarece îşi dăduse acordul verbal pentru desfăşurarea forţelor aeriene franceze şi aliate în România[35].

Negocierile pentru extinderea de noi alianţe între Franţa şi Mica Înţelegere au scos la iveală dezbinarea din ce în ce mai mare din interiorul acesteia din urmă. Pe de o parte, Cehoslovacia făcea parte din sistemul de securitate francezo-sovietic şi se temea de potenţialele pretenţii teritoriale ale Germaniei asupra sa. Pe de altă parte, România şi Iugoslavia erau înclinate să privească favorabil Germania ca o contrapondere la Uniunea Sovietică, dar şi ca urmare a unor raţiuni de ordin economic. Deşi toate cel trei state ale Micii Înţelegeri au rămas unite împotriva revizionismului ungar, necesitatea de a intra în graţiile Berlinului devenise, în 1936, un factor important al luării deciziilor de către România şi Iugoslavia. Polonia, România şi Iugoslavia păreau acum să formeze „o grupare anti-sovietică paralelă sistemului de securitate Moscova--Praga-Paris"[36].

În februarie 1937, un oficial al serviciului de externe francez a consemnat că politica externă a României consta în „teamă îmbinată cu admiraţie pentru Germania şi teamă îmbinată cu ură pentru Rusia"[37]. Această atitudine, sugerată de oficialul francez, a fost evidentă în cadrul dezbaterilor de politică externă din Parlamentul României şi din presă în toamna anului 1936. În timpul acestor dezbateri, oamenii politici români şi-au exprimat în general simpatia pentru aliaţii tradiţionali ai României, Franţa, Marea Britanie şi Polonia[38]. Cu toate acestea, ei au pus din ce în ce mai mult la îndoială un posibil ajutor acordat de aliatul francez, luând în considerare aşa-numita orientare atât a politicii interne, cât şi a celei externe franceze spre bolşevism. Eşecul Franţei şi al Ligii Naţiunilor de a răspunde adecvat la remilitarizarea de către Hitler a zonei Rinului, din martie 1936, a pus de asemenea sub semnul întrebării eficienţa sistemelor de securitate colectivă în general. În plus, reapariţia Germaniei şi Uniunii Sovietice ca Mari Puteri a determinat România să-şi revizuiască relaţia cu aceste ţări. Dezbaterile politicii externe au reflectat dorinţa crescândă, printre români, de stabilire a neutralităţii neoficiale faţă de Marile Puteri şi de îmbunătăţire a relaţiilor cu Germania. Mulţi politicieni credeau, de asemenea, că orice politică faţă Uniunea Sovietică ce ar putea periclita relaţia cu Germania ar trebui evitată. De-a lungul acestor discuţii, puţini oameni politici au luat în serios ideea de a renunţa la aliaţii tradiţionali ai României, în favoarea unei alianţe totale cu Germania. Totuşi, chiar şi cei mai înflăcăraţi pro-vestici erau conştienţi de necesitatea unei acomodări cu Germania.

Cea mai importantă dezbatere asupra politicii externe din Parlament a avut loc în 14 şi 15 decembrie 1936. Relaţia României cu Germania a fost principala temă de dezbatare[39]. În 14 decembrie, ministrul de Externe Victor Antonescu

a susţinut importanţa aliaţilor tradiţionali ai României. El a accentuat şi punctul de vedere al guvernului, acela că „nu există nici o divergenţă care ne-ar putea desparte de Germania. Deci, putem privi cu mulţumire dezvoltarea viitoare a relaţiilor noastre cu Reich-ul". „Avocaţii" neutralităţii erau conduşi de Gheorghe Brătianu. În discursul său, acesta s-a declarat împotriva oricăror încercări de includere a României în vreun sistem de securitate care ar putea duce la limitarea independenţei de acţiune a politicii sale externe. El a exprimat teama mai multor oameni politici atunci când a evidenţiat pericolul de a încuraja participarea Uniunii Sovietice la problemele europene. Brătianu a continuat să susţină că sprijinul german pentru revizionismul ungar nu mai reprezintă o ameninţare pentru România, aşa cum a arătat clar articolul lui Alfred Rosenberg din ediţia de pe 15 noiembrie a *Völkisher Beobachter*. Graţie acestui articol, Brătianu „s-a declarat categoric în favoarea unei îmbunătăţiri a relaţiilor cu Germania".

Un combatant al punctului de vedere „neutralist" al lui Brătianu a fost Ion Mihalache, unul dintre liderii politici ai Partidului Naţional Ţărănesc, aflat în opoziţie. În 15 decembrie, Ion Mihalache a relevat importanţa unei alianţe cu Franţa în menţinerea integrităţii teritoriale a României. Totuşi, din moment ce România nu avea nici un motiv direct de conflict cu Germania, chiar şi Mihalache a crezut de cuviinţă că este prudentă semnarea unui pact de neagresiune cu aceasta, bazat pe recunoaşterea graniţelor României. El a încheiat printr-o remarcă memorabilă, spunând că, în eventualitatea unui război, România „va intra, în mod firesc, în tabăra ţării care va asigura cel mai bine frontierele sale"[40]. Acest lucru arăta că nici măcar pro-occidentalul Partid Naţional Ţărănesc nu excludea o viitoare alianţă cu Reich-ul, dacă menţinerea integrităţii teritoriale a României cerea un asemenea lucru.

În timpul acestor dezbateri de politică externă, numărul oamenilor politici care susţineau în totalitate alianţa cu Reich-ul a rămas mic, chiar dacă era o minoritate stridentă. Cel mai important dintre aceştia era Octavian Goga, preşedintele antisemitului Partid Naţional-Creştin, care, împreună cu aliatul său politic A.C. Cuza, avea legături vechi cu Germania. În septembrie 1936, Partidul Naţional-Creştin se declarase deja pentru un tratat cu Germania, bazat pe recunoaşterea graniţelor României[41]. În noiembrie, Goga a afirmat, într-un articol de ziar, că privea Partidul Naţional-Creştin şi Partidul Nazist ca parteneri în lupta împotriva pericolului evreiesc şi bolşevic în Europa[42].

Pe parcursul discursului său rostit în 27 noiembrie, Goga a subliniat importanţa articolului lui Rosenberg din *Völkisher Beobachter*, în numărul din 15 noiembrie, ca o justificare a necesităţii unui tratat cu Germania. Goga l-a citat pe Nicolae Filipescu, liderul Partidului Conservator de dinaintea războiului, care declarase în 1916 că „intrăm în război cu ură faţă de unguri, cu

indiferenţă faţă de Austria şi cu regret faţă de Germania". Cu toate că Goga a pus accentul pe neîncrederea sa în guvernul socialist francez şi a respins tratatul franco-sovietic, el nu căuta să anuleze alianţa cu Franţa, pentru a stabili legături mai strânse cu Reich-ul. Mai degrabă, el susţinea libertatea de acţiune a guvernului român în relaţiile sale externe. În plus, ca şi moderatul Gheorghe Brătianu, Goga credea că politica externă a României nu ar trebui să fie dictată de aliaţii săi. Acesta a subscris la formula deja propusă la Conferinţa Micii Înţelegeri de la Bratislava, din septembrie, prin care fiecare ţară membră a acesteia ar trebui să aibă libertatea de acţiune în relaţiile sale cu alte ţări[43]. Între timp, în cadrul dezbaterilor de politică externă din 14 decembrie, A.C. Cuza, aliatul politic radical al lui Goga, a recomandat cooperarea în întregime cu Germania împotriva bolşevismului şi adeziunea imediată a României la pactul Anti-Comintern[44].

Ca rezultat al acestor dezbateri de politică externă, ministrul german la Bucureşti, Fabricius, a transmis Berlinului că, „în ultimele câteva luni, au avut loc mari schimbări în politica externă românească, ce ţintesc legături mai puternice cu Germania". În timp ce regele Carol, care avea ultimul cuvânt în politica externă a României, hotărâse că alianţele acesteia vor rămâne intacte, mulţi oameni politici doreau o oarecare independenţă a României în relaţiile cu aliaţii săi. O asemenea schimbare lăsa drumul deschis pentru întărirea relaţiilor cu Germania. În această privinţă, de o mare importanţă, aşa cum corect a remarcat Fabricius, a fost chiar atitudinea liderului pro-francez al Partidului Naţional Ţărănesc, Mihalache, interesat acum de relaţii bune cu Reich-ul[45].

Ca o consecinţă a reînnoirii interesului de consolidare a relaţiilor cu Germania, ministrul de Externe român a acordat, la sfârşitul anului 1936, o atenţie considerabilă comentariilor făcute de liderii Partidului Nazist cu privire la politica Germaniei faţă de România. De o importanţă crucială, sub acest aspect, a fost conversaţia dintre ministrul român la Berlin, Comnen, şi Göring, din 4 decembrie 1936. Göring a readus în discuţie declaraţia făcută de Hitler lui Gheorghe Brătianu, în 16 noiembrie, în care Fürher-ul a distanţat Germania de cauza revizionismului ungar. Generos, Göring a oferit garanţia germană a integrităţii teritoriale a României şi ajutorul în dezvoltarea economiei şi a armatei române. În schimb, guvernul român trebuia să nu intre în nici o „combinaţie" direcţionată împotriva Germaniei sau să-şi extindă obligaţiile din Mica Înţelegere dincolo de asistenţa mutuală împotriva agresiunii ungare. Göring a cerut, de asemenea, ca guvernul român să interzică trecerea sovieticilor pe teritoriul românesc. Dacă România va adopta o asemenea politică, Göring a promis că Germania va avea grijă ca pretenţiile revizioniste ungare şi bulgare să nu fie dezlănţuite împotriva sa. Acesta a adăugat că Germania nu

încurajase în nici un fel Ungaria în dorinţele de realizare a cererilor sale revizioniste. Totuşi, în cazul în care România va refuza această „ramură de măslin", Germania va stabili relaţii mai strânse cu Ungaria şi Bulgaria[46].

Comnen nu a răspuns imediat ofertei, în schimb a confirmat că România se va opune cererilor făcute de Uniunea Sovietică sau de oricare altă ţară pentru dreptul de trecere prin România. Totuşi, acesta a subliniat că Ministerul de Externe German nu ia în seamă declaraţiile antirevizioniste pe care Göring le-a făcut românilor în trecut. Göring a replicat că Ministerul de Externe urmează o politică tradiţional revizionistă, dar că el are autorizaţia Fürher-ului însuşi de a face declaraţii în favoarea României. El l-a reasigurat pe Comnen că Germania nu avea nici o obiecţie faţă de alianţa polonezo-română, care acţiona ca o barieră împotriva Uniunii Sovietice, sau faţă de o alianţă a României cu Franţa, cu condiţia ca aceasta să nu fie contra Reich-ului. Germania, a concluzionat Göring, cerea doar ca România să nu intre în nici o „combinaţie" împotriva ei[47].

Cererile lui Göring se armonizau cu dorinţa crescândă a guvernului român de a adopta o poziţie de neutralitate neoficială între Marile Puteri şi o micşorare a obligaţiilor politicii externe a României. Aceasta fusese deja exprimată prin eşecul extinderii alianţelor Micii Înţelegeri. Totuşi, exista o confuzie în tabăra română cu privire la discrepanţa dintre remarcele făcute de liderii Partidului Nazist şi de comentariile venite din partea ministrului de Externe german. În urma discuţiilor sale cu Hitler din 16 noiembrie 1936, în care Führer-ul declarase că nu susţine cauza revizionistă ungară, Gheorghe Brătianu a discutat această chestiune şi cu ministrul de Externe german, von Neurath. În timp ce acesta a punctat că Ungaria ar trebui să găsească soluţii paşnice de înţelegere cu vecinii săi, von Neurath a declarat că Germania este simpatetică faţă de Ungaria ca un stat care a suferit în urma sistemului de la Versailles[48].

În 25 noiembrie 1936, Comnen a pus problema atitudinii Germaniei faţă de revizionismul ungar, în discuţia sa cu Alfred Rosenberg, şeful Aussenpolitisches Amt der NSDAP. Comnen a evidenţiat că, în timpul funeraliilor regelui Alexandru al Iugoslaviei, care avuseseră loc la Belgrad în octombrie 1934, Göring îi declarase lui Carol că Germania nu avea nici un interes în sprijinirea revizionismului ungar. Totuşi, această declaraţie fusese în nenumărate rânduri negată de ministrul de Externe german. Rosenberg l-a reasigurat pe Comnen că Germania nu sprijină revendicările revizioniste ungare, citând ca dovadă articolul său din 15 noiembrie din *Völkischer Beobachter*, care avea sprijinul Führer-ulúi[49].

Ministrul Afacerilor Externe, Antonescu, a considerat deschiderea lui Göring ca fiind suficient de importantă pentru a-i cere lui Comnen confirmarea

discuţiei sale din 4 decembrie, purtată cu feldmareşalul[50]. Ministrul român la Berlin a afirmat că declaraţia lui Göring a fost făcută cu aprobarea lui Hitler. Göring aştepta răspunsul guvernului român la oferta sa. Aşa cum Comnen i-a subliniat lui Antonescu, atitudinea ambiguă a ministrului de Externe german făcea ca răspunsul României să fie unul dificil. Pe de altă parte, susţinea Comnen, ar putea dăuna intereselor sale dacă România ar refuza ajutorul promis de către liderii Partidului Nazist[51].

În pofida numeroaselor scrieri de după război în care Comnen a căutat, atât pentru sine, cât şi pentru ţara sa, să se plaseze în afara oricăror suspiciuni de complicitate cu Germania, este clar că pe atunci acesta crezuse că declaraţiile făcute de liderii partidului german erau de o importanţă vitală pentru viitorul României[52]. Într-un raport din 14 decembrie 1936, Comnen trăgea concluzia asupra a ceea ce el considera a fi atitudinea reală a Germaniei faţă de România. El credea că Germania urmărea obţinerea influenţei politice şi economice în bazinul dunărean şi că, drept urmare, liderii Partidului Nazist erau dispuşi să renunţe la afirmaţiile politice care nu mai concordau cu interesele Germaniei, în special la susţinerea revizionismului ungar, ce ar putea înstrăina România şi Iugoslavia. Această atitudine a germanilor, nota Comnen, era vitală pentru interesele naţionale ale României, o dată ce Göring era pregătit să garanteze integritatea teritorială a României. Comnen observa, în continuare, că Germania asigurase deja Iugoslaviei integritatea sa teritorială, sub forma unui tratat secret sau a unui „acord de onoare"[53]. Convingerea că Germania garantase deja graniţele Iugoslaviei a încurajat tendinţa guvernului român de a-şi coordona politica cu cea ale aliatului său iugoslav, de la sfârşitul anului 1936 înainte[54].

În 20 martie 1937, Comnen a dat răspunsul oficial al guvernului său la declaraţia lui Göring din 4 decembrie 1936. Comnen a confirmat că guvernul român nu va renunţa la nici o alianţă sau la obligaţiile ce-i revin în cadrul Ligii Naţiunilor. Dacă Germania îi va garanta în mod clar integritatea teritorială, România îi va asigura pe germani că nu va încheia nici o alianţă sau înţelegere legată de tranzitul trupelor sovietice pe teritoriul său. Comnen a concluzionat că guvernul său a fost de acord să nu participe la nici o „combinaţie" contra Germaniei şi să dezvolte relaţii economice cu aceasta[55].

Prin declaraţia sa, Comnen i-a asigurat încă o dată pe germani asupra neutralităţii României faţă de Reich, în plan extern, şi asupra interesului României pentru extinderea relaţiilor sale economice. Demn de reţinut este faptul că acesta a subliniat interesul guvernului său pentru garantarea integrităţii teritoriale a României de către Germania. Deci, este evident că guvernul român nu a refuzat „oferta" lui Göring din 4 decembrie 1936, cum susţinea mai târziu Alexandru Cretzianu, un oficial important din ministerul de

Externe[56]. Deşi discuţiile dintre Göring şi Comnen nu au condus la încheierea unei înţelegeri formale între ţările acestora, oferta oficialului german şi replica celui român au influenţat ulterior deciziile româneşti de politică externă, declaraţiile fiind folosite ca argument în viitoare cereri adresate de România Germaniei. Mai mult, aceasta nu va fi ultima discuţie purtată între oficialii români şi cei germani asupra garanţiei teritoriale.

În ceea ce-l priveşte, ministrul român de Externe a continuat să manifeste un interes precaut faţă de declaraţiile lui Göring şi să menţină atât contactele diplomatice oficiale, cât şi cele neoficiale cu acesta. În primăvara anului 1937, Atta Constantinescu, aliatul politic al lui Gheorghe Brătianu, s-a întâlnit cu Göring, transmiţându-i mulţumirile regelui Carol pentru declaraţiile antirevizioniste formulate de Hitler şi de acesta la sfârşitul anului 1936. Göring i-a replicat că el şi Hiltler „acceptaseră" toate cererile lui Comnen din 20 martie, ca răspuns la oferta unei garanţii. Göring a confirmat că „Hitler doreşte încheierea unui acord cu România, cu orice preţ"[57].

Astfel, în iarna din 1936-1937, relaţiile dintre România şi Germania, care decăzuseră atât de mult în ultimele luni ale ministeriatului lui Titulescu, au fost îmbunătăţite. Din păcate pentru români, tocmai în acest moment, un „incident" diplomatic a avut loc, ameninţând să distrugă tot ceea ce construise atât de greu ministrul Antonescu[58].

Incidentul diplomatic a fost cauzat de prezenţa ambasadorilor german, italian şi portughez la funeraliile lui Ion Moţa şi ale lui Vasile Marin, din 13 februarie 1937. Aceşti doi membri de bază ai Mişcării Legionare române (Garda de Fier) au murit luptând de partea naţionaliştilor, în Războiul Civil din Spania. Prezenţa diplomaţilor la funerarii a sugerat multor oameni politici români că respectivele guverne îşi exprimau sprijinul politic pentru Garda de Fier.

Cu toate că miniştrilor de Externe român şi german le-a trebuit o lună de zile pentru a găsi o justificare cu privire la prezenţa ambasadorului german la funeralii, Carol şi guvernul său nu doreau să strice relaţiile româno-germane. Acest conflict a fost aplanat formal prin acceptarea de către guvernul român a comunicatului emis de Fabricius, în 8 martie, în care nega că prezenţa sa la funeraliile gardiste implica vreun suport politic pentru această mişcare, comunicatul fiind urmat rapid de mai multe asigurări date germanilor[59]. În 12 martie, Carol l-a împuternicit pe Comnen să-i informeze pe germani de dorinţa sa de a avea relaţii economice mai strânse[60]. În ziua următoare Comnen l-a asigurat pe ministrul de Externe german, von Neurath, că, în ceea ce priveşte pactul propus între Franţa şi Mica Înţelegere, „România nu este dispusă – folosind sintagma lui Göring – să intre în nici o «combinaţie» îndreptată împotriva Reich-ului"[61].

În pofida dorinţei guvernului român ca afacerea Moţa şi Marin să nu afecteze relaţiile cu Germania, regele Carol a privit posibilitatea sprijinului

german pentru Garda de Fier ca pe o problemă destul de serioasă. În 12 martie, a doua zi după ce această afacere fusese oficial declarată clasată de către Victor Antonescu în Camera Deputaţilor, Carol a avut o întrevedere cu prietenul său german, Helmuth von Cramon. Regele a afirmat că dacă într-adevăr Garda de Fier era sprijinită financiar de către Germania, atunci acesta ar fi un motiv întemeiat pentru a „rupe complet relaţiile cu Reich-ul"[62].

Atât Carol, cât şi prim-ministrul Tătărescu nu au fost departe de a sprijini, la începutul decadei, Garda de Fier împotriva oponenţilor lor politici. Totuşi, în 1937, nivelul de susţinere a Gărzii de Fier de către populaţie era considerat o posibilă ameninţare la adresa monarhiei înseşi. Fabricius luase act de faptul că regele Carol fusese extrem de afectat de numărul foarte mare al gardiştilor la funeraliile lui Moţa şi Marin[63]. Deşi nu exista nici o dovadă evidentă a suportului german la acel moment pentru Garda de Fier, prezenţa lui Fabricius în acel cadru nu a făcut decât să stârnească temerile lui Carol[64]. Aşa cum însuşi Fabricius a observat în ziua respectivă, „onoarea făcută de germani eroilor Gărzii de Fier care au murit în Spania a fost privită ca o dovadă de solidaritate... coroana funerară din partea germanilor a fost arătată pretutindeni şi a fost purtată astăzi în fruntea procesiunii funerare"[65].

Mânia lui Carol ca urmare a suportului german acordat Gărzii de Fier nu a fost totuşi determinată de sentimentele sale antigermane, ci de dorinţa sa de a controla şi de a fi elementul central în politica românească. Carol susţinea că guvernul german şi agenţii politici ar trebui să trateze direct cu el, şi nu cu oponenţii săi politici. Această atitudine a fost din nou vizibilă un an mai târziu, în procesul lui Corneliu Zelea Codreanu, liderul Gărzii de Fier, care fusese acuzat că are legături politice cu Germania. Teama lui Carol că Garda de Fier era sprijinită de germani a fost alimentată de atitudinea fermă a Mişcării de partea Axei în politica externă. Aceste temeri au devenit evidente în discuţiile de politică externă ce au precedat alegerile generale de la sfârşitul anului 1937.

În ciuda pactului electoral încheiat cu pro-occidentalul Iuliu Maniu, liderul Partidului Naţional Ţărănesc, Codreanu nu s-a jenat să-şi arate înclinaţia sa pro-Axă. Ca răspuns la declaraţiile lui Maniu în favoarea Ligii Naţiunilor şi a alianţelor României, Codreanu a declarat: „Sunt împotriva Micii Înţelegeri. Sunt împotriva Înţelegerii Balcanice şi nu am nici o simpatie pentru Liga Naţiunilor, în care, de altfel, nici nu cred. Sunt pentru o politică externă a României cu Roma şi Berlinul. Sunt alături de statele naţional-revoluţionare împotriva bolşevismului... în 48 de ore de la victoria Mişcării Legionare, România va avea o alianţă cu Roma şi Berlinul"[66].

Politica externă a gardiştilor a fost fundamentată ideologic de către Mihail Polihroniade, specialistul Mişcării în politică externă. Polihroniade a descris

bolşevismul ca fiind „iadul pe pământ... o batjocură la adresa lui Dumnezeu" şi a respins orice alianţă cu Uniunea Sovietică, o dată ce aceasta implica în mod automat o alianţă împotriva Germaniei. Nu numai că România nu avea nici o dispută cu Germania, susţinea acesta, dar Germania a dat dovadă că nu intenţiona să sprijine revizionismul ungar, după cum arătase Rosenberg în articolul său din 15 noiembrie 1936. Într-adevăr, Polihroniade vedea în Germania „singura putere capabilă să contrabalanseze colosul rus în centrul Europei". El a calificat mult discutata ameninţare a revizionismului ungar ca o distragere a atenţiei de la pericolul sovietic[67].

Polihroniade a continuat prin a respinge afirmaţiile potrivit cărora România Mare există datorită tratatelor de la Paris, care urmaseră primului război mondial. Mai degrabă, credea el, tratatele doar confirmă drepturile istorice şi etnice ale românilor. Într-o lume a schimbării permanente a intereselor naţionale, Polihroniade a respins, de asemenea, ideea că Europa era divizată în blocuri „revizioniste" şi „antirevizioniste". Prin urmare, susţinea el, nu exista nici un motiv pentru ca România să rămână legată de aliaţii săi tradiţionali, dacă acest lucru nu mai era în interesul ei[68].

Dezbaterile de politică externă printre oamenii politici şi intelectualii români erau foarte cerute în 1937, o dată ce aliaţii României îşi adaptau din ce în ce mai mult politica externă la puterea crescândă a Axei în estul Europei. Ca rezultat, guvernul român nu mai putea fi sigur de ajutorul anumitor aliaţi, în eventualitatea unei agresiuni împotriva României. Important de notat a fost reapropierea Iugoslaviei, la începutul anului 1937, de Bulgaria revizionistă şi Italia. Pactul de prietenie iugoslavo-bulgar semnat în ianuarie 1937 încălca obligaţiile Iugoslaviei din Înţelegerea Balcanică de a apăra aliaţii săi, incluzând şi România, în eventualitatea unui atac bulgar. Prin convenţia încheiată în martie 1937 între Iugoslavia şi Italia, aceasta din urmă a fost de acord să nu sprijine revizionismul ungar împotriva Iugoslaviei[69]. Astfel, convenţia afirma, în mod indirect, că orice sprijin al Italiei pentru revizionismul ungar va fi direcţionat mai degrabă împotriva Cehoslovaciei şi României decât împotriva Iugoslaviei.

Ministrul de Externe român şi majoritatea oamenilor politici au reacţionat la izolarea crescândă a României continuând să blocheze orice încercare de lărgire a obligaţiilor politicii externe a ţării. Ca urmare, românii au sperat să-şi consolideze poziţia de neutralitate neoficială între Marile Puteri[70]. Chiar şi cei mai loiali oameni politici pro-francezi considerau, în mod vizibil, că e necesară o restrângere a obligaţiilor de politică externă[71].

Gheorghe Brătianu a rămas principalul susţinător al poziţiei neoficiale de neutralitate a României faţă de Marile Puteri. Dezvoltând aceste teme într-o serie de articole şi interviuri din 1937, Brătianu a descris două tendinţe ale

politicii externe române. Potrivit primei tendinţe, pe care a descris-o ca „sistemul de politică internaţională în România", obligaţia românilor putea fi extinsă în cadrul securităţii colective. Acest lucru se putea realiza, de exemplu, prin extinderea legăturii dintre Franţa şi Mica Înţelegere cu Uniunea Sovietică. A doua tendinţă era „o politică românească în sistemul internaţional", situaţie în care guvernul ar fi adoptat obligaţiile sistemului de securitate colectivă, numai dacă ele erau în interesul României. În acest scop, Brătianu a sugerat că în estul Europei ar trebui să se construiască un bloc de state independente de presiunile ideologice curente ale bolşevismului sau naţional-socialismului[72]. Brătianu credea că legături mai strânse cu Germania ar fi posibile într-un asemenea sistem, argumentând că articolul lui Rosenberg din 15 noiembrie 1936 şi declaraţiile ulterioare pe care i le făcuse Hitler reflectau o simpatie sporită a Germaniei faţă de România. Prietenia româno-germană ar fi condiţionată, astfel, de ceea ce Brătianu considera a fi acceptarea germană a graniţelor curente ale României[73]. Încercările lui Grigore Gafencu de a crea un bloc de state neutre în sud-estul Europei spre sfârşitul anului 1939 s-au bazat tocmai pe aceste idei dezvoltate între 1936 şi 1937.

În raportul său din octombrie 1937 către ministrul german de Externe, Fabricius înştiinţa că „linia României este absolut clară: nu se vor mai încheia alianţe. Acest lucru este valabil şi în privinţa Germaniei, cu aceasta dorindu-se doar o adâncire a relaţiei de prietenie". Victor Antonescu i-a confirmat lui Fabricius, la începutul lunii octombrie, că „România era ferm hotărâtă să meargă alături de Germania" şi că el crede că „Franţa şi Anglia doresc, de asemenea, să se apropie de Germania"[74]. Guvernul român spera ca legăturile sale cu Germania să se dezvolte în contextul unei îmbunătăţiri a relaţiilor dintre Germania şi puterile vestice. Acest lucru ar justifica schimbarea diplomatică treptată a României într-o poziţie de neutralitate neoficială între Marile Puteri, schimbare ce avusese loc de-a lungul anului 1937.

Mai mult, în timpul alegerilor din decembrie 1937 era clar că orice extindere a obligaţiilor României faţă de aliaţii săi tradiţionali era considerată de către electorat inacceptabilă din punct de vedere politic. În 7 decembrie, ministrul de Externe Antonescu l-a informat pe Fabricius că problema unei alianţe între Franţa şi Mica Înţelegere a fost, în sfârşit, lăsată de o parte, întrucât „ar constitui o palmă dată opiniei publice, înaintea alegerilor"[75].

Regele Carol însuşi avea motive să se bucure de oportunitatea ruperii legăturilor tradiţionale cu Franţa, prin adoptarea unei politici de neutralitate neoficială între puteri şi de apropiere în relaţiile cu Germania. În 31 octombrie 1937, vărul lui Carol, prinţul Friedrich de Hohenzollern-Sigmaringen, a susţinut faţă de Fabricius că regele este nemulţumit în privinţa Franţei din două motive. În primul rând, dorinţa Franţei ca România să se reînarmeze

doar cu ajutorul Franţei şi al Cehoslovaciei, şi nu cu cel german, îl supărau pe rege, de vreme ce nici Franţa şi nici Cehoslovacia nu îndeplineau cerinţele de armament ale României. În al doilea rând, ministrul francez în România făcea presiuni asupra lui Carol de a aduce la putere Partidul Naţional Ţărănesc. Regele Carol, care nu se înţelegea de mult timp cu liderul naţional-ţărănist, Iuliu Maniu, ezita să creeze un guvern al acestui partid[76]. Presiunea asupra lui Carol, venită din partea Franţei şi Cehoslovaciei, era încă foarte puternică. Chiar înaintea alegerilor, „ataşatul militar francez la Paris făcuse cunoscută lista de miniştri ai Partidului Naţional Ţărănesc, listă întocmită la Paris şi Praga"[77].

Din păcate pentru Carol, Partidul Naţional Liberal, cu ajutorul căruia regele spera să guverneze, a eşuat în a obţine, în alegerile din decembrie, necesarul de 40% din voturi pentru a forma un nou guvern. Nici naţional-ţărăniştii, care obţinuseră 21% din voturi, nici Garda de Fier cu 16% nu puteau fi acceptate de acesta. Atunci regele a decis să formeze un guvern sub conducerea lui Octavian Goga şi a lui A.C. Cuza, al căror partid, naţional creştin, obţinuse 9% din voturi. Carol anticipa că acest guvern va fi un preludiu al mult speratului său plan de dictatură regală. În jurnalul său, el îşi exprima credinţa că guvernul Goga-Cuza „nu va fi de lungă durată", şi atunci va fi „liber să ia măsuri mai radicale", dincolo de interesele partidelor[78]. Printre aceste „măsuri radicale" s-ar putea include unele schimbări în orientarea politicii externe, fapt sugerat de omul politic germanofil Constantin Argetoianu în jurnalul său. Referindu-se la planurile lui Carol de reîntărire a autorităţii regale, Argetoianu, unul dintre susţinătorii înfocaţi ai dictaturii regale, afirma că includeau şi un proiect „ce urmărea ca politica externă să urmeze calea realismului, dar să menţină, cu toate acestea, pentru moment, alianţele actuale"[79]. Numirea lui Goga în funcţia de prim-ministru a fost în concordanţă cu o politică externă care viza, după cum explica Argetoianu, menţinerea alianţelor tradiţionale, dar, totodată, şi o încercare de apropiere de puterile Axei („calea realismului" a lui Argetoianu). Goga era atât pro-monarhic, poziţie ce se potrivea cu intenţiile de viitor ale lui Carol în plan intern, cât şi pro-german. Ultimul atribut era în special important, de vreme ce importanţa economică a Germaniei pentru România creştea. În acelaşi timp, întrucât Goga credea că România ar trebui să-şi păstreze aliaţii săi tradiţionali, el avea să accepte în Cabinetul său şi pro-occidentali[80]. Totuşi, după cum vom vedea în capitolul următor, politica lui Carol era de a împiedica vechea dorinţă a lui Goga de încheiere a unui tratat cu Germania.

Note

1. Pentru un volum complet de discursuri aparţinând lui Victor Antonescu, în care acesta protestează că politica externă a României a rămas neschimbată după căderea lui Titulescu, vezi Biblioteca Naţională, Fond St. Georges, Pachet nr. 34, Doc. nr. 5-3, volumul intitulat „Victor Antonescu. Declaraţii, discuţii, interviuri; ministru al Afacerilor Externe", 1 septembrie 1936 - 31 decembrie 1937.
2. Într-o publicaţie postumă, fostul ministru de Externe Titulescu descria politica externă a lui Antonescu ca o „tendinţă spre izolare şi spre neutralitate a României" (Nicolae Titulescu, 1994, p. 56).
3. Sherman David Spector (ed.), „Relapse into Bondage 1918-1947: The Political Memoirs of Alexandre Cretzianu, Free Romania's Last World Diplomatist", Chapter 2: „Titulescu's Policy Without Titulescu", *Southeastern Europe*, 12, nr. 1, 1985, pp. 103-124 (104).
4. Andreas Hillgruber, Wiesbaden, 1965, p. 11. În 1940, Gheorghe Tătărescu a scris că acordurile economice încheiate cu Reich-ul începând cu 1936 au constituit paşi decisivi în colaborarea României cu Germania: „Evacuarea Basarabiei şi a Bucovinei de nord", în Gheorghe Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, 1996, pp. 225-242 (232).
5. DGFP, C, 6, Doc. nr. 83, Ministrul în România din partea Ministerului de Externe, Bucureşti, 9 decembrie 1936. Wilhelm Fabricius a fost consilier la ambasada din Turcia din 1932 până în 1936. Acesta a fost ministru în România din aprilie 1936 până în ianuarie 1941.
6. Anthony Tihamer Komjathy, 1976, p. 144.
7. William S. Grenzebach, 1988, pp. 69-72.
8. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 1, 5.1936-7.1937, Legaţia germană în Bucureşti către Ministerul de Externe, nr. 2840/36, 17 noiembrie 1936, semnat de Fabricius. Tătărescu a fost prim-ministru din ianuarie 1934 până în decembrie 1937 şi secretar general al PNL. Pentru studierea protocoalelor încheiate în 24 septembrie, vezi William S. Grenzebach, 1988, pp. 92-94.
9. MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 174-177, Legaţia din Berlin către MS Regele, preşedintele Consiliului şi miniştrii Industriei şi Comerţului, Tel. nr. 3697, 4 decembrie 1936, semnat Comnen. Comnen a fost diplomat la Berlin din 1928 până în 1931 şi din nou din 1933 până în 1938.
10. DGFP, D, 5, Doc. nr. 145, notă a ministrului din România, Berlin, 7 octombrie 1937.
11. DGFP, D, 5, Doc. nr. 154, directorului ministerial Wohlthat către prim-ministrul General Göring, Berlin, 13 decembrie 1937. Helmut Wohlthat făcea parte din Ministerul german al Economiei, începând cu 1934. Acesta a fost numit de Göring să colaboreze cu el la Planul de Patru Ani din 1938.
12. DGFP, D, 5, Doc. nr. 155, directorului ministerial Wohlthat către prim-ministrul general Göring, Berlin, 14 decembrie 1937.

13. Arh. St., Casa Regală, Dosar nr. 44/1936, pp. 3-27, Declaraţii de politică externă făcute de Ion Mihalache în faţa Comisiei Parlamentare, în 15 septembrie 1936.
14. DGFP, C, 5, Doc. nr. 528, Ministrul german în România către ministrul de Externe, Bucureşti, 6 septembrie 1936.
15. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 1, 5.1936-7.1937, AA Pol IV 2837 II, Berlin către diferite ambasade germane şi legaţii, 25 septembrie 1936, semnat de Weizsäcker.
16. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 1, 5.1936-7.1937, Berlin, notă către Pol IV 3830, 23 octombrie 1936, nesemnată.
17. Gheorghe I. Brătianu, 1934, pp. 53, 63, 72-76. În 1934, Brătianu i-a întâlnit pe Alfred Rosenberg şi pe Göring în Germania. El i-a informat de temerile sale cu privire la Uniunea Sovietică şi de dorinţa de a consolida încorporarea Basarabiei în statul român cu ajutor german (Radu Lecca, 1994, p. 105).
18. Dov B. Lungu, 1989, pp. 90-91 ; Nicole Jordan, 1992, p. 204.
19. În legătură cu discuţia pe care a avut-o Brătianu cu Hitler, vezi, DGFP, C, 6, Doc. nr. 38, secretarul de stat şi şeful Cancelariei Prezidenţiale către ministrul de Externe, 16 noiembrie 1936; MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 157-160, Gh. Brătianu, notă asupra discuţiei cu Fürher-ul, Berlin, 16 noiembrie 1936, la Cancelaria Reich-ului.
20. În octombrie 1936, guvernul belgian a declarat că articolul 16 din acordul Ligii Naţiunilor nu se poate aplica fără consensul Belgiei. Datorită acestui articol, membrii din Liga Naţiunilor erau obligaţi să acorde dreptul de trecere pe teritoriul său forţelor armate ale oricărei ţări ce era membră a Ligii, pentru a proteja un alt stat membru era victimă a unei agresiuni. Respectarea articolul 16 avea serioase implicaţii pentru România, căci Uniunea Sovietivă s-ar fi putut folosi de acest drept pentru a trece prin România pentru a ajuta Cehoslovacia în eventualitatea unui atac german (Sherman David Spector, ed., „Relapse into Bondage 1918-1947: The Political Memoirs of Alexandre Cretzianu, Free Romania's Last World Diplomatist", Chapter 2: „Titulescu's Policy without Titulescu", *Southeastern Europe*, 12, nr. 1, 1985, pp. 103-124 [122-124]).
21. DGFP, C, 6, Doc, nr. 38, secretarul de stat şi şeful Cancelariei Prezidenţiale către ministrul de Externe, 16 noiembrie 1936.
22. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 1, 5.1936-7.1937, Legaţia germană din Bucureşti către Ministerul de Externe german, Tgb. nr. 2487/36, raport politic, 7 octombrie 1936, semnat Fabricius.
23. C.A. Macartney şi A.W. Palmer, 1962, pp. 354-356.
24. Vezi Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, 1988, p. 1414.
25. MAE, Mica Înţelegere, Vol. 15, pp. 58-60, discuţia purtată în 11 septembrie 1936 între ministrul Victor Antonescu şi subsecretarul de stat Victor Bădulescu cu preşedintele Stoiadinović cu privire la chestiunile de discutat la conferinţa Micii Antante de la Bratislava.
26. MAE, Mica Înţelegere, Vol. 15, fără număr, Procès-Verbal de la session ordinaire du Conseil Permanent de la Petite Entente tenue à Bratislava les 13 et 14 Septembre 1936.

27. Nicole Jordan, 1992, p. 201.
28. MAE, Mica Înţelegere, Vol. 15, pp. 312-316, Scrisoare de la consulul român de la Lvov către Constantin Viscoianu, ministru plenipotenţiar la Varşovia, 21 septembrie 1936.
29. Nicole Jordan, 1992, pp. 243-245.
30. MAI, 71/Germania, Vol. 75, pp. 259-262, legaţia din Berlin către ministrul de Externe, Tel. nr. 3746, 13 martie 1937, semnată de Comnen; pp. 276-277, legaţia din Berlin către ministrul de Externe, Tel. nr. 3760, 31 martie 1937, semnată de Comnen.
31. MAE, 71/1920-1944, Dosare Speciale, Vol. 272, pp. 136-137, Procès-Verbal de la session ordinaire du Conseil Permanent de la Petite Entente tenue à Beograd, le 1er et 2 Avril 1937.
32. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 1, 5.1936-7.1937, Legaţia germană la Bucureşti către ministrul de Externe, Tgb. nr. 899/37, 6 aprilie, semnată de Fabricius.
33. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registru 21, Vol. 2, 17 mai 1937, pp. 87-88. Pactul dintre Mica Înţelegere şi Franţa a fost trecut în agenda politică de către cehoslovaci în timpul Conferinţei Micii Antante de la Sinaia din 1937. Această chestiune a fost din nou amânată. Guvernul român, de asemenea, nu a vrut să dea curs propunerii Cehoslovaciei pentru pactul de asistenţă mutuală dintre cele două ţări, înaintată la întâlnirea de la Belgrad (MAE, Mica Înţelegere, Vol. 52, pp. 315-388 [363-371], M. Mitilineu, „Romanian Relations with the Former Little Entente, 1918-1938", noiembrie 1942).
34. Nicole Jordan, 1992, pp. 246, 273.
35. Nicole Jordan, 1992, pp. 245-246.
36. Günther Reichert, 1971, p. 123.
37. Citat în Günther Reichert, 1971, p. 250.
38. Vezi dezbaterea politică ţinută în 3 decembrie 1936: PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 1, 5.1936-7.1937, Legaţia germană în Bucureşti către ministrul de Externe, Tgb. nr. 3079/36, 3 decembrie 1936, semnată de Fabricius.
39. Pentru cele ce au urmat dezbaterii din 14 decembrie, PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 1, 5.1936-7.1937, Legaţia germană în Bucureşti către ministrul de Externe, Tgb. nr. 3168/36, 14 decembrie 1936, semnată de Fabricius.
40. Arh. St., Casa Regală, Dosar nr. 44/1936, pp. 3-27, declaraţie de politică externă făcută de Ion Mihalache Comisiei parlamentare în 15 decembrie 1936.
41. Bundesarchiv, Berlin, NS 43/60, scrisoare de la Aussenpolitisches Amt der NSDAP către aghiotantul Führer-ului, Wiedemann, 4 septembrie 1936, semnată de Schickedanz.
42. Mihai Fătu, 1993, pp. 163-165.
43. MAE, 71/România, Vol. 357/1, p. 130, *Universul*, 29 noiembrie 1936: Camera Deputaţilor, 27 noiembrie 1936, „Necesitatea raporturilor cu Germania".
44. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. I, 5.1936-7.1937, Legaţia germană în Bucureşti către ministrul de Externe, Tgb. nr. 3168/36, 14 decembrie 1936, semnată de Fabricius.

45. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. I, 5.1936-7.1937, Legaţia germană în Bucureşti către ministrul de Externe, Tgb. nr. 3168/36, 14 decembrie 1936, semnată de Fabricius.
46. MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 178-183, Legaţia din Berlin, numai pentru Majestatea Sa Regele, Preşedintele Consiliului, ministrul de Externe şi subsecretarul de stat, Tel. nr. 3698, 4 decembrie 1936, semnată de Comnen.
47. MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 178-183, Legaţia din Berlin, numai pentru Majestatea Sa Regele, Preşedintele Consiliului, ministrul de Externe şi subsecretarul de stat, Tel. nr. 3698, 4 decembrie 1936, semnată de Comnen.
48. DGFP, C, 6, Doc. nr. 36, Memorandum al ministrului de Externe, Berlin, 16 noiembrie 1936.
49. MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 168-171, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 3692, 25 noiembrie 1936, semnată de Comnen.
50. MAE, 71/Germania, Vol. 75, p. 188. Victor Antonescu către Comnen, Tel. nr. 68407, 9 decembrie 1936, semnată de Antonescu.
51. MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 195-198, Legaţia din Berlin, personal pentru Victor Antonescu, Tel. nr. 6300, 11 decembrie 1936, semnată de Comnen.
52. Vezi, spre exemplu, N.P. Comnène, 1949, în special pp. 260-261. În lucrarea sa *Anarchie, dictature ou organisation Internationale ?* , 1946, pp. 169-175, Comnen vorbeşte despre căderea regimului lui Carol, în 1940, despre instaurarea regimului generalului pro-german Antonescu şi despre influenţa negativă a Germaniei în România. (Generalul Antonescu este descris ca un „Gauleiter" pentru germani.) Însă, în septembrie 1940, Comnen şi-a oferit serviciile generalului Antonescu, bazându-se pe experienţa sa acumulată în urma funcţiei deţinute ca ministru la Berlin şi ministru de Externe, pentru a-l ajuta să dezvolte relaţiile cu Germania (Arh. St., P.C.M., Dosar nr. 473/1940, pp. 4-9, Scrisoare de la N.P. Comnen de la ambasada din Roma către generalul Antonescu, 10 septembrie 1940). Pe lângă încercările sale de a întări relaţiile economice cu Germania, Comnen a acordat o importanţă deosebită asigurărilor verbale făcute de liderii germani. În timpul discuţiilor purtate cu Fabricius, în 9 decembrie 1936, Victor Antonescu l-a descris pe Comnen ca având o „manie" pentru obţinerea unor astfel de declaraţii de la liderii Germaniei (DGFP, C, 6, Doc. nr. 83, Ministrul în România către ministrul de Externe, Bucureşti, 9 decembrie 1936). La începutul anului 1937, Fabricius a raportat că, deşi românii doreau relaţii mai apropiate cu Germania, ei nu doreau să se lege de Reich printr-un tratat, „după cum Comnen îi îndemna în mod constant să o facă" (DGFP, C, 6, Doc. nr. 197, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 11 februarie, 1937).
53. MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 199-209, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 3941, 14 decembrie 1936, semnată de Comnen.
54. Despre interesul ministrului de Externe român faţă de garanţia dată Iugoslaviei de către Reich, vezi în DGFP, C, 6, Doc. nr. 83, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 9 decembrie 1936. Pentru mai multe detalii despre dezvoltarea relaţiilor Iugoslaviei cu Germania, mai ales sub Stoiadinović, vezi J.B. Hoptner, 1962, pp. 46-166. Pentru detalii despre relaţiile româno-iugoslave,

vezi Eugene Boia, 1993, în special pp. 202-284. Göring a oferit, după câte se pare, o garanţie teritorială faţă de Ungaria şi Italia, în iunie 1936 (J.B. Hoptner, 1993, pp. 46-47). În ianuarie 1938, Hitler i-a acordat lui Stoiadinović garanţia pentru graniţele Iugoslaviei faţă de Ungaria (Eugene Boia, 1993, p. 231). Tendinţa României de a-şi coordona politica cu cea a Iugoslaviei a fost confirmată de Fabricius în raportul de sfârşit de an (PA, Deutsche Gesandschaft Bukarest, IA 5a, Vol. 1, 1935-1939, Legaţia germană din Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 3288/36, Raport Politic anual pe 1936, 23 decembrie 1936, semnată Fabricius).

55. MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 264-279, cofidenţial, Comnen către Ministerul de Externe, Tel. nr. 37056, 25 martie 1937, semnată de Comnen.
56. Alexandru Cretzianu, 1957, p. 19. Cretzianu a fost secretar de stat în Ministerul de Externe între anii 1939 şi 1941. În memoriile sale, Cretzianu a recunoscut că, deşi Carol nu dorea să iasă din sistemul de securitate colectivă, nu putea refuza oferta lui Göring din 4 decembrie 1936. Ca urmare, „a insistat în a găsi o formulă prin care să avem libertate de acţiune şi să putem evita impresia că dorim să participăm la un bloc împotriva Germaniei". Vezi Sherman David Spector (ed.), Al. Cretzianu, „Relapse into Bondage 1918-1947 : The Political Memoirs of Alexandre Cretzianu, Free Romania's Last World Diplomatist", Chapter 2 : „Titulescu's Policy without Titulescu", *Southeastern Europe*, 12, nr. 1, 1985, pp. 103-124 (121).
57. MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 298-300, discuţia dintre Göring şi Atta Constantinescu ; pp. 308-311, Scrisoare de la Legaţia Regală Română, Berlin, către Victor Antonescu, nr. 1202, 19 aprilie 1937, semnată de Comnen.
58. MAE, Dosare Speciale, Vol. 376/1, pp. 22-23, telegramă fără număr, Gheorghe Tătărescu către Victor Antonescu, 16 februarie 1937, semnată de Tătărescu.
59. MAE, Dosare Speciale, Vol. 376/1, pp. 55-56, Tătărescu către ministrul Comnen, Tel. nr. 9453, 17 februarie 1937, semnată de Tătărescu. Pentru mai multe detalii asupra acestui „incident" diplomatic, vezi Rebecca Haynes, „Romanian Policy towards Germany, September 1936 – September 1940", teză de doctorat nepublicată, Universitatea din Londra, 1997, pp. 59-63. Incidentul putea foarte bine să fie cauzat de conflictele interne, mai degrabă decât de problemele din politica externă. Mai târziu, Fabricius a reamintit că el a luat masa, în seara ce a urmat funeraliilor, cu membri din guvernul român care nu aveau nici o nemulţumire cu privire la prezenţa acestuia. Doar în ziua următoare apariţia sa „a devenit o problemă prin care Partidul Naţional Ţărănesc spera să înlăture regimul lui Tătărescu" (PA, Politische Abteilung IV: Po 5, Vol. 1, 5.36-8.37, Legaţia germană, Bucureşti, Tgb. nr. 669/37, 11 martie 1937, semnată de Fabricius).
60. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 72, Vol. 1, 12 martie 1937, p. 169.
61. MAE, 71/Germania, Vol. 75, pp. 259-262, Legaţia română din Berlin către Ministrul de Externe, Tel. nr. 3746, 13 martie 1937, semnată de Comnen.
62. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registru 21, Vol. 1, 12 martie 1937, pp. 9-10. Von Cramon şi Carol s-au format în cadrul aceluiaşi regiment în Potsdam înainte

de primul război mondial. În 1930, Carol l-a trimis pe von Cramon ca agent diplomatic special la Hindenberg, iar Hitler l-a folosit, mai târziu, ca reprezentant special în România.

63. PA, Politische Abteilung IV: Po 5, Vol. 1, 5.36-8.37, Legaţia germană din Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 669/37, 11 martie 1937, semnată de Fabricius.
64. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 1, 5.1936-7.1937, Legaţia germană în Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 2487/36, Political Report, 7 octombrie 1936, semnată de Fabricius.
65. DGFP, C, 6, Doc. nr. 197, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 11 februarie 1937.
66. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 72, Vol. 3, 30 noiembrie 1937, pp. 325-326. În România, data alegerilor electorale era, de obicei, stabilită de guvern. Alegerile veniseră pe 20 decembrie 1937, datorită expirării mandatului de patru ani al Parlamentului, ales în decembrie 1933. În 14 noiembrie 1937, Codreanu şi Maniu, împreună cu Gheorghe Brătianu din partea tinerilor liberali şi Constantin Argetoianu reprezentând Partidul Agrar, au încheiat un pact „de neagresiune" pentru a-l împiedica pe regele Carol şi guvernul naţional liberal să „aranjeze" alegerile", astfel încât să asigure reîntoarcerea la putere a aceluiaşi guvern. Pentru o imagine asupra situaţiei politice interne a României dintre cele două războaie mondiale, vezi Keith Hitchins, 1994, pp. 377-426.
67. Mihail Polihroniade, 1937, p. 9. Polihroniade a fost şi redactor-şef al unui ziar gardist, *Buna Vestire*.
68. Mihail Polihroniade, 1937, pp. 12, 20.
69. Guvernul german încurajase o apropiere între Iugoslavia şi Italia, pentru a dezmembra Mica Antantă şi a aduce Iugoslavia mai aproape de Axă (Gerhard L. Weinberg, 1980, pp. 216-217).
70. Asupra creşterii izolării României în interiorul Micii Înţelegeri şi a celei Balcanice, vezi Nicolae Titulescu, 1994, pp. 69-86. Cartea lui Titulescu a fost scrisă ca o acuză la adresa politicii externe a guvernului Tătărescu, o dată cu căderea lui Titulescu. El a acuzat guvernul că a permis aliaţilor României să-şi urmeze propriile politici potrivit intereselor lor naţionale, în timp ce a lăsat obligaţiile României faţă de aliaţii săi intacte.
71. Chiar şi istoricul pro-francez Nicolae Iorga credea că România ar trebuie să respingă orice angajamente în politica externă care nu răspundeau unor interese imediate (MAE, 71/România, Vol. 357/1, fără numerotaţie, *Naţionalul*, 19 februarie 1937, „Politica României este hotărâtă numai de ea").
72. MAE, 71/România, Vol. 4, p. 383, *Timpul*, „Politica sistemelor internaţionale în România şi politica românească în sistemele internaţionale" şi Georges I. Brătianu, *La politique extérieure de la Roumanie*, Bucureşti, 1937.
73. MAE, 71/România, Vol. 4, p. 271, *Curentul*, „G. Brătianu despre politica României faţă de Germania. Care e rolul Micii Înţelegeri şi al alianţei cu Polonia?". Vezi şi Mihai A. Antonescu, 1937, p. 25, unde apără ideea formării unui bloc de state neutre între regiunea baltică şi Marea Neagră. Mihai Antonescu a fost ministru de Externe în timpul dictaturii generalului Antonescu.

74. DGFP, D, 5, Doc. nr. 145, Memorandumul ministrului german în România, Berlin, 7 octombrie 1937.
75. DGFP, D, 1, Doc, nr. 65, Ministrul german în România către Ministerul de Externe german, Bucureşti, 7 decembrie 1937.
76. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 2, 9.37-2.39, Legaţia germană în Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 3172/37, 31 octombrie 1937, semnată de Fabricius. Pentru detalii asupra luptei lui Maniu împotriva tendinţelor autoritariste ale lui Carol, vezi Ioan Scurtu, 1994, pp. 265-282.
77. Bundesarchiv, Berlin, NS 10/89, Aktennotiz! Berlin, 30 noiembrie 1937, semnată de Schickedanz.
78. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 3, din 2 noiembrie până în 31 decembrie 1937, pp. 226-228. Pentru mai multe informaţii despre vechea dorinţă a lui Carol de a instaura un regim autoritarist, vezi Larry L. Watts, Boulder şi New York, 1993, pp. 133-136.
79. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 72, Vol. 3, 10 noiembrie 1937, pp. 246-247.
80. Paul A. Shapiro, 1974, pp. 45-88 (66-69).

Capitolul 2

„Prieteni cu întreaga lume": guvernul Goga-Cuza și ministrul de Externe Comnen (decembrie 1937 - decembrie 1938[1])

Guvernul de scurtă durată Goga-Cuza, instaurat în decembrie 1937, a făcut foarte puțin pentru a accelera procesul de apropiere de Reich, în pofida dorinței lui Octavian Goga de a forma o alianță cu Germania[2]. De fapt, Cabinetul era împărțit între pro-vestici și cei care doreau relații strânse cu puterile Axei. Această divizare a reflectat decizia lui Carol de a menține o atitudine neutră între Marile Puteri. În cadrul politicii de neutralitate neoficială între Marile Puteri, aliații tradiționali ai României și legăturile lor cu Occidentul urmau să fie menținute. În același timp, se urmărea ca relațiile cu Reich-ul să fie întărite gradual. Prin exercitarea controlului asupra politicii externe, regele nu lăsa loc pentru o politică deschis pro-germană, care fusese inițial promovată de Goga și era cerută acum doar de partenerul său politic, A.C. Cuza.

Numirea pro-germanului și anti-bolșevicului Octavian Goga la conducerea guvernului a constituit asigurarea bunelor intenții ale României față de Germania și a confirmat că ea nu va intra în relații mai apropiate cu Uniunea Sovietică. Așa cum l-a informat ministrul român la Berlin, Comnen, pe ministrul de Externe von Neurath, noul guvern al României „reprezintă o evoluție în normalizarea relațiilor noastre cu Germania" și „o garanție completă privind relațiile noastre cu Rusia"[3].

În acel moment, Goga era, probabil, cel mai cunoscut român din Germania. Hitler a descris venirea la putere a guvernului Goga și a viitorilor politicieni ca fiind „primul eveniment fericit al Noului An"[4]. Goga nu era singurul pro-german în noul guvern. Deși era cunoscută atitudinea germanofilă și antisemită a partenerului său politic, A.C. Cuza, acesta a fost numit ministru fără portofoliu; în schimb fiul său, Gheorghe Cuza, a devenit ministrul Muncii.

Cabinetul includea şi alţi membri progermani, printre care ministrul Comerţului şi al Industriei Ion Gigurtu, ministrul de Finanţe Eugen Savu, ministrul Aerului şi al Apei Irimescu[5].

Totuşi, câteva dintre cele mai importante fotolii din Cabinet erau ocupate de pro-occidentali. Asfel, Armand Călinescu din Partidul Naţional Ţărănesc devine ministru de Interne[6]. Generalul Ion Antonescu a fost numit în funcţia de ministru al Apărării Naţionale, cu generalul Teodorescu ca subsecretar al său[7].

Noul ministru de Externe, Istrate Micescu, era membru al Partidului Naţional-Creştin. Deşi pro-german, Micescu a promis că va urma directivele lui Carol şi recomandările fostului ministru de Externe, Victor Antonescu, respectând hotărârea lui Carol de a păstra controlul ultim asupra politicii externe[8]. Cu toate acestea, dezacordul ideologic care exista în acest Cabinet eterogen a condus la un număr de afirmaţii foarte contradictorii în politica externă, chiar şi din partea ministrului de Externe atât de loial lui Carol.

În 31 decembrie 1937, Micescu i-a informat pe membrii corpului diplomatic că principalul scop al politicii era cel de a crea legături de durată cu Italia şi Germania, cât mai curând posibil[9]. Însă, la numai două săptămâni de la această declaraţie, „prietenul Germaniei" Constantin Argetoianu îşi arăta nemulţumirea în jurnalul său faţă de pronunţarea lui Micescu în favoarea Ligii Naţiunilor şi a alianţei cu Cehoslovacia[10]. Itinerariul lui Micescu prin capitalele străine, la mijlocul lunii ianuarie 1939, nu includea şi capitalele Axei, ci Geneva, sediul Ligii Naţiunilor, Belgrad şi Praga. În capitala cehoslovacă, Micescu şi-a asigurat gazdele că România va respecta obligaţiile sale prevăzute de Mica Înţelegere[11].

Declaraţia prim-ministrului Goga privind politica externă reflectă această ambivalenţă între afirmaţiile pro-germane şi asigurarea loialităţii României faţă de aliaţii săi tradiţionali. În 31 decembrie 1937, Goga l-a asigurat pe Fabricius de dorinţa sa de a semna un tratat de prietenie cu Germania. În ziua următoare, Goga a subliniat într-un articol intenţia sa pentru un tratat comercial cu Reich-ul. În acelaşi timp, s-a pronunţat pentru păstrarea legăturilor tradiţionale cu Franţa şi întărirea relaţiilor cu Marea Britanie[12]. În sensul acesta, Goga, în urma accederii sale la funcţia de prim-ministru, a transmis telegrame de prietenie atât aliaţilor tradiţionali ai României (Cehoslovacia, Franţa, Polonia şi Iugoslavia), cât şi Italiei şi Germaniei[13].

Telegrama cu ocazia Noului An din partea lui Goga pentru Hitler a constituit una dintre puţinele încercări concrete ale guvernului de a susţine relaţia cu Germania, în timpul scurtei sale funcţionări. În această telegramă, Goga a vorbit despre „hotărârea sa de neclintit de a menţine relaţii bune şi cordiale cu Germania". Totuşi, acesta a arătat că dorinţa sa de a stabili relaţii cu Germania depinde de recunoaşterea de către Reich a integrităţii teritoriale

a României. El a făcut referire la comentariile anterioare ale Führer-ului, în care susţinea „relaţiile normale dintre cele două ţări şi drepturile vitale ale României, ale cărei graniţe actuale sunt indiscutabil justificate de principiul naţionalităţii". Ca efect al referirii directe la integritatea teritorială, Cancelaria Reich-ului a considerat că nu era oportun pentru Führer să formuleze un răspuns direct la această telegramă, întrucât astfel ar fi putut să îndepărteze Ungaria. În consecinţă, Fabricius a fost îndrumat să transmită simplu „gratitudinea" lui Hitler pentru această declaraţie[14].

Contradicţiile politicii externe erau, într-o anumită măsură, inerente politicii de neutralitate între puteri pe care Carol dorea s-o urmeze. În mod clar, Goga nu a considerat că declaraţiile sale în politica externă erau contradictorii obiectivelor regelui. Pledând în favoarea Cabinetului său de politică externă, la 5 zile de la demiterea sa, Goga a explicat că scopul lui era cel „de a menţine alianţele noaste externe şi tratatele noastre de prietenie şi de a căuta să lărgesc cercul simpatizanţilor dincolo de graniţele noastre. În această privinţă, am fost într-un acord perfect cu declaraţiile Majestăţii Sale şi niciodată nu m-am îndepărtat cu un milimetru de la linia stabilită"[15]. După cum însuşi Carol a declarat într-un interviu acordat unui ziar german, în 6 februarie 1938, el susţinea alianţele tradiţionale ale României. În acelaşi timp, dorea ca România să-şi extindă relaţiile „în toate direcţiile"[16], precum aliaţii săi, Polonia şi Iugoslavia.

Chiar şi fără această linie, inerent echivocă, a politicii externe, declaraţiile şi scopurile contradictorii erau previzibile, dat fiind faptul că, acum, guvernul avea un puternic accent pro-german, pentru prima dată de la primul război mondial. Curând, conflictul a apărut şi între mai flexibilul Goga, gata să accepte dorinţele regelui, şi pro-germanul declarat A.C. Cuza. În 10 ianuarie, Cuza a cerut ca România să părăsească Liga Naţiunilor sau, în caz contrar, el şi fiul său vor pleca din coaliţie[17]. Între timp, interviul acordat de Cuza unui ziar italian, în care afirmase că Liga Naţiunilor este „o societate a evreilor formată pentru a domina naţiunile" şi că privea Liga drept „moartă, dar neîngropată", a distrus efectul vizitei lui Micescu la Geneva. Carol nu şi-a ascuns furia faţă de Cuza[18].

Concomitent cu susţinerea politicii de neutralitate neoficială între Marile Puteri, guvernul Cuza a inaugurat o politică internă radical antisemită. Guvernul a introdus o legislaţie specific orientată spre reducerea a ceea ce mulţi români din respectiva perioadă priveau drept o poziţie disproporţionată a minorităţii evreieşti în domeniul economic şi în cel al educaţiei superioare[19]. Această măsură a condus la un impas economic, deoarece evreii au boicotat munca şi şi-au retras banii din bănci. Congresul Internaţional al Evreilor şi Societăţile Evreieşti din Franţa au solicitat Ligii Naţiunilor să cerceteze situaţia

din România. Ulterior, guvernul englez şi cel francez au făcut presiuni asupra României pentru a respecta Tratatul privind Protecţia Minorităţilor din 1919, prin care România era obligată să-şi trateze cetăţenii în mod egal, indiferent de naţionalitate[20].

Guvernul Goga-Cuza a căzut ca urmare a nemulţumirii occidentale faţă de măsurile sale antisemite. Mai târziu, Goga l-a informat pe Fabricius că, cu două zile înainte de demiterea sa de către Carol, ministrul francez la Bucureşti l-a anunţat că, în situaţia în care România nu va onora tratatul privind protecţia minorităţilor, Franţa se va declara absolvită de orice obligaţie de a o apăra şi de a furniza guvernului român bani pentru înarmare[21]. Neavând nici un angajament oficial al Germaniei privind garantarea graniţelor României, Carol nu-şi permitea să-şi înstrăineze garanţii occidentali. În acelaşi timp, latura extremă a aripii drepte a guvernului Goga-Cuza a declanşat furia Uniunii Sovietice. Cercetând dispariţia lui Butenko, însărcinat cu afaceri al Uniunii Sovietice la Bucureşti, ruşii au susţinut că acesta fusese asasinat de fasciştii români. Deşi Butenko a apărut ulterior în Italia, denunţând sistemul bolşevic, sovieticii au continuat să ceară pedepsirea „asasinilor" lui[22]. Din pricina acestei guvernări ce nu se impunea în străinătate şi care era divizată în plan intern prin ciocniri armate între forţele de securitate ale Ministerului de Interne al lui Călinescu, organizaţia paramilitară „Lăncierii" a lui Cuza şi Garda de Fier, Carol a destituit Cabinetul Goga.

Reich-ul a avut puţine motive pentru a deplânge înlocuirea lui Goga. După cum arăta Ernst von Weizsäcker, directorul Departamentului Politic al Ministerului de Externe German, într-o circulară ministerială, „am descoperit (în Goga) un admirator al formei actuale de guvernământ şi o mare înţelegere pentru Noua Germanie ; dincolo de aceasta, perioada scurtă a guvernării sale a împiedicat serioasele schimburi diplomatice de păreri"[23]. Mult mai important, date fiind interesele economice ale Reich-ului în România, haosul creat de legislaţia antisemită a regimului a împiedicat exportul produselor agricole şi de petrol către Reich[24]. Prin urmare, instaurarea dictaturii regale a lui Carol, în februarie 1938, a fost primită cu calm în Germania. Pro-occidentalii Călinescu şi Antonescu şi-au păstrat poziţiile în noul guvern, dar, aşa cum a declarat Fabricius, acest Cabinet includea un „număr de oameni care nu se împotriveau unei colaborări cu Germania". Astfel, Fabricius se aştepta ca politica guvernului să-şi urmeze „cursul ei firesc", în special în domeniul economic[25].

Relatând ministrului de Externe german despre caracterul dictaturii regale, Weizsäcker sublinia specificul său naţionalist, creştin şi antisemit. Noul regim a abolit Constituţia din 1923 şi a retras puterile Parlamentului. Miniştrii erau responsabili doar faţă de rege, care putea emite decrete cu putere de lege.

Weizsäcker a observat că atât Carol, cât şi Tătărescu, ministru de Externe temporar în noul guvern, îşi afirmaseră dorinţa de a se apropia tot mai mult de Germania. Weizsäcker considera articolul 91 al noii Constituţii ca fiind un pas important în această direcţie, întrucât interzicea trecerea trupelor străine prin România. El a anticipat corect că respectivul articol va stopa cererile sovieticilor de a trece prin România pentru a ajuta Cehoslovacia, în eventualitatea unui atac german[26].

Numirea ministrului român la Berlin, Nicolae Petrescu-Comnen, mai întâi ca subsecretar de stat în Ministerul de Externe, în 10 februarie, iar apoi ca ministru de Externe, în 30 martie 1938, a fost primită cu căldură la Berlin[27]. În 6 aprilie, într-o declaraţie de presă, deşi a accentuat importanţa alianţelor tradiţionale ale României, Comnen a evidenţiat că „îndelungata misiune în Berlin mi-a oferit ocazia de a înţelege amănunţit relaţiile noastre cu Germania”. Comnen a concluzionat că speră în dezvoltarea relaţiilor cu Reich-ul, în special în sfera economică şi culturală[28].

Regele Carol şi ministrul de Externe Comnen erau totuşi hotărâţi să menţină direcţia neutră în politica externă, deşi continuau apropierea de Germania. Aceasta era importantă mai ales datorită creşterii puterii sale în urma realizării Anschluss-ului Austriei, în 13 martie. Românii nu doreau să fie adversarii Germaniei, dar nici să fie dominaţi de extinsul Reich. Numirea lui Comnen, care avea o lungă experienţă diplomatică din timpul guvernului Titulescu, va contribui la păstrarea relaţiilor României cu Occidentul şi cu aliaţii ei tradiţionali[29]. În acelaşi timp, experienţa lui Comnen la Berlin va ajuta la întărirea relaţiilor cu Germania[30].

Istoricii români au învinovăţit mereu Occidentul pentru că „i-au făcut pe plac” lui Hitler, refuzând să acţioneze în a preveni Anschluss-ul[31]. Dar, până în 1938, guvernul român considerase Anschluss-ul o schimbare firească. În 19 martie, Carol i-a transmis lui Fabricius că a privit Anschluss-ul ca fiind inevitabil de ceva timp[32]. Mai mult, Mica Înţelegere se hotărâse cu mult timp înainte să nu intervină în nici o acţiune militară, în eventualitatea unui Anschluss, considerând că această situaţie este de competenţa Marilor Puteri. În vara anului 1936, şefii Statului Major al Micii Înţelegeri au decis că orice măsuri militare împotriva Austriei sau Ungariei, în cazul unei restaurări habsburgice, vor fi posibile doar dacă Germania şi Italia vor rămâne neutre. O acţiune militară în eventualitatea unui Anschluss german cu Austria nu a fost prevăzută[33].

Reacţia ministrului de Externe român faţă de Anschluss, în 13 martie 1938, a fost în concordanţă cu politica non-intervenţionistă. Nici Franţa, nici Marea Britanie nu doreau să ia măsuri militare împotriva intrării germanilor în Austria. Ca urmare, ministrul de Externe român Comnen a emis o circulară

către toate legaţiile române, în care arăta că „România nu a considerat niciodată Anschluss-ul o problemă locală..., ci una europeană, care depinde în primul rând de acţiunile Marilor Puteri interesate". Comnen a afirmat, în continuare, că Cehoslovacia, Iugoslavia şi Ungaria au acum graniţe comune cu lărgitul Reich, dar că au primit asigurări că graniţele lor nu vor fi violate. În consecinţă, guvernul român nu considera că este necesar să ia iniţiativă în această problemă[34].

Cu toate acestea, atât regele, cât şi ministrul de Externe erau conştienţi de faptul că formarea unui Mare Reich scădea valoarea sistemului tradiţional de alianţe[35]. În particular, absorbţia Austriei a conferit preponderenţă economică Reich-ului german în bazinul dunărean. Schimburile comerciale ale Germaniei cu sud-estul Europei au crescut, datorită includerii comerţului Austriei din această regiune, care implica şi investiţiile din sistemul bancar român[36]. În concordanţă cu politica de neutralitate neoficială între Marile Puteri, guvernul român a încercat să împiedice Germania extinsă să domine total economia română. De-a lungul negocierilor economice româno-germane, din mai-iunie 1938, reprezentanţii români au încercat să schimbe părerea negociatorilor germani privind includerea convenţiilor economice române încheiate cu fostul stat austriac în cadrul contractelor de decontare cu Germania. O asemenea operaţie ar fi crescut exporturile de petrol către Germania. Deşi Reich-ul a inclus acordurile comerciale cu Austria într-un contract semnat la 21 iunie 1938, românii au reuşit să limiteze cantitatea de petrol ce urma să fie exportată către Germania[37].

De asemenea, guvernul român a luat o serie de măsuri în scopul creşterii comerţului cu ţările occidentale. De-a lunilor lunilor mai şi iunie 1938, ministrul de Externe Comnen a încurajat Marea Britanie şi Franţa să colaboreze pentru întărirea relaţiilor economice cu România. În 18 iunie, fostul prim-ministru Gheorghe Tătărescu a vizitat Londra cu scopul intensificării schimburilor comerciale cu Marea Britanie. Tătărescu i-a anunţat pe englezi că guvernul român era pregătit să facă afaceri cu Reich-ul, dar că nu era dispus să-i acorde monopol[38]. Cu toate acestea, absorbţia de către Reich a tratatelor comerciale încheiate de Austria cu România au determinat creşterea dependenţei economice a României faţă de Germania. Marele Reich absorbea acum 27% din exporturile României[39].

Hotărârea regelui Carol de a elimina Garda de Fier ca forţă politică a fost o altă urmare a Anschluss-ului. Iniţiativa în luarea şi încurajarea unei asemenea decizii i-a aparţinut ministrului de Interne Armand Călinescu, care considera Anschluss-ul doar o parte a planului german prin care se urmărea dominaţia economică şi politică a bazinului dunărean. Acesta considera că Germania va folosi Garda de Fier ca mijloc de a exercita presiuni asupra guvernului român

pentru a se supune dorinţelor Germaniei. Drept urmare, a pledat pentru lichidarea Gărzii şi arestarea lui Codreanu, liderul mişcării[40].

Totuşi, în pofida ideilor personale ale lui Călinescu, decizia lui Carol de a elimina Garda de Fier nu trebuie considerată ca făcând parte din atitudinea sa anti-germană în politica externă. După cum sublinia Weizsäcker într-o circulară a ministerului de Externe german, „chiar dacă în România mişcarea ce apare ca fiind singura capabilă ideologic să se apropie de propriul nostru *Weltanschauung*, Garda de Fier, este puternic combătută, noi nu avem nici un motiv de îngrijorare... Carol va persista în dorinţa sa, exprimată în repetate rânduri, de a stabili relaţii mai apropiate cu Germania". Weizsäcker recunoştea în neutralizarea de către Carol a Gărzii de Fier „un semnal al dorinţei sale pentru independenţă internă"[41], mai degrabă decât o parte a politicii sale anti-germane. Consolidarea poziţiei iniţiale a regelui era foarte importantă, având în vedere pericolul pe care îl presupunea sprijinul public pentru Garda de Fier, manifestat în timpul funeraliilor lui Moţa şi Marin şi al alegerilor din 1937. În acelaşi timp, Carol căuta ca prin anihilarea Gărzii, despre care presupunea că are sprijin german, să se asigure că toate legăturile Germaniei cu România vor fi dirijate doar spre monarhie, prin aceasta având controlul total asupra politicii externe a ţării.

Istoricii români consideră, în general, Garda de Fier drept cel mai important element dintr-o aşa-numită „Coloană a V-a" sprijinită de Germania, care cuprindea membri ai minorităţii germane din România şi alte grupuri de extremă dreaptă. Scopul „Coloanei a V-a" era cel de a doborî guvernarea monarhică şi de a devia România de la direcţia ei prooccidentală. Potrivit acestei păreri, încă din 1933 „Germania hitleristă a descoperit în Garda de Fier un partener credincios şi ascultător"[42]. În această privinţă, istoricii reproduc ideea din epocă, după care legionarii aveau sprijinul Germaniei. Având în vedere orientarea politicii externe a Gărzi de Fier în favoarea Axei şi solidaritatea cu măsurile naziste antisemite, acest fapt nu e deloc surprinzător[43].

Cea mai cuprinzătoare descriere a Gărzii de până acum oferă puţine dovezi care să ateste că mişcarea era coordonată şi finanţată de Germania[44]. Ministerul german de Externe, după cum am văzut deja, favoriza o politică de apropiere treptată de Carol, începând cu schimburi economice. Prin urmare, germanii n-au prea luat în seamă Garda de Fier[45]. Această atitudine avea să continue şi după începerea procesului lui Codreanu, în mai 1938. Legăturile dintre Aussenpolitisches Amt al lui Rosenberg şi Garda de Fier au fost, de asemenea, reduse. Rosenberg a încercat să unească Garda cu partidele politice ale lui Goga şi Cuza, în momentul înfiinţării Partidului Naţional-Creştin. Încercarea sa a eşuat din pricina conflictului de personalitate dintre Codreanu şi aliatul său politic de altădată, A.C. Cuza[46]. În iarna dintre 1936 şi 1937,

Rosenberg a încercat din nou să stabilească legături între Gardă şi elementele radicale din interiorul minorităţii etnice germane din România. Aceste tentative nu au avut succes, ca urmare a legăturilor lui Codreanu cu Iuliu Maniu şi Partidul Naţional Ţărănesc, legături ce au culminat cu semnarea unui pact electoral între cei doi în 1937, pentru care Rosenberg arăta puţină simpatie[47].

De mai mare importanţă au fost relaţiile nu prea strânse care au existat, la mijlocul anilor '30, între Gardă şi organizaţiile Partidului Nazist, precum SA, SS şi ministerul propagandei al lui Goebbels[48]. Deşi nu există nici o dovadă a primirii unui ajutor financiar din partea acestor organizaţii, se ştia că liderul legionarilor, Codreanu, primise bani de la un agent german, Schepky, şi, după câte se pare, şi de la Arthur Konradi, şeful Camerei de Comerţ Româno--Germane din Bucureşti[49]. Dar atât timp cât a trăit Codreanu mişcarea nu a fost dependentă de finanţarea germană. De fapt, principalul sprijin financiar al Gărzii venea din partea organizaţiei „Prietenii Legiunii". Printre cei care au contribuit periodic la susţinerea acesteia se numără însuşi regele Carol şi fratele său, prinţul Nicolae[50]. Mişcarea a început să fie puternic influenţată de nazişti doar după asasinarea lui Codreanu, în noiembrie 1937, şi după fuga unui număr substanţial de legionari în exil în Germania. În acest moment, legăturile stabilite anterior cu organizaţii precum SS aveau să dea rezultate.

În privinţa tendinţei istoricilor de a scoate în evidenţă relaţiile Gărzii cu organizaţiile Partidului Nazist, ar trebui subliniat că regele Carol nu a limitat contactele cu Reich-ul doar la căile diplomatice oficiale. Deseori regele a folosit emisari neoficiali, precum Gheorghe Brătianu, pentru a negocia cu ministrul de Externe german, cu Aussenpolitisches Amt al lui Rosenberg şi cu lideri ai partidelor politice germane. El a stabilit, de asemenea, relaţii directe între propriile organizaţii monarhiste şi Partidul Nazist. Colaborarea dintre Straja Ţării, tânăra mişcare a regelui, şi Tineretul Hitlerist a început în 1935. Şeful mişcării, Sidorovici, era prieten apropiat al liderului Tineretului Hitlerist, von Schirach[51]. Acest fapt întăreşte ideea că distrugerea Gărzii de Fier de către Carol nu făcea parte dintr-o politică externă anti-germană, ci trebuia să asigure ca toate contactele cu Germania să fie dirijate doar spre monarhie.

Codreanu a fost arestat în 16 aprilie 1938, sub acuzaţia de insultă adusă ministrului regal Nicolae Iorga[52]. În 19 aprilie, Codreanu a primit o condamnare de 6 luni pentru discreditarea onoarei lui Iorga. Afirmaţiile referitoare la sprijinul german oferit Gărzii au constituit factorul principal al celui de-al doilea proces al lui Codreanu, susţinut între 23 şi 27 mai 1938, în faţa unui tribunal militar, în Bucureşti. Acesta a fost învinuit că a format o organizaţie paramilitară „pentru răsturnarea ordinii sociale existente" şi că, pentru acest scop, „a acceptat fonduri străine şi a intrat în relaţii cu străinătatea". De asemenea, Codreanu a fost acuzat că i-a scris lui Hitler în 1935, înştiinţându-l că

voia să declanşeze o revoluţie naţional-socialistă în România, cu sprijin german. În plus, se pare că propusese o alianţă economică şi politică cu Germania[53].

Ministerul de Externe german nu intenţiona să se implice în procesul lui Codreanu. Fabricius a refuzat să intervină chiar şi atunci când membri ai Gărzii au discutat cu el pentru a face demersuri în acest sens[54]. În ceea ce priveşte rezerva Germaniei faţă de Codreanu, ministrul de Interne Călinescu l-a reasigurat pe Fabricius că „guvernul român doreşte să evite orice ar putea implica Germania în desfăşurarea acestui proces". În consecinţă, nici nu s-a menţionat numele Germaniei în acuzaţiile aduse lui Codreanu[55]. În 27 mai 1938, Codreanu a fost condamnat la 10 ani de muncă silnică, chiar dacă procurorii nu au reuşit să demonstreze că acesta a comunicat în secret cu Hitler în 1935. Codreanu a negat acuzaţiile referitoare la scrierea relevantei scrisori şi la stabilirea unui contact cu Germania[56].

Guvernul român avea toate motivele să se comporte cu prudenţă faţă de Germania, chiar dacă Garda de Fier fusese distrusă. În primăvara anului 1938, criza sudetă începea deja să ameninţe pacea în Europa. În istoriografia sa, România este prezentată ca fiind loială până la capăt obligaţiilor sale faţă de Cehoslovacia. După interpretarea tradiţională, România şi Cehoslovacia au fost părăsite prin politica „de pacificare" a Marii Britanii şi a Franţei[57].

În realitate, criza cehoslovacă din 1938 a fost marcată de încercarea disperată a României de a se sustrage obligaţiilor tratatului semnat cu Cehoslovacia, pentru a evita situaţia de a intra în război împotriva Germaniei. În acelaşi timp, guvernul român a făcut tot ceea ce i-a stat în putinţă pentru a refuza Armatei Roşii dreptul de a trece prin România pentru a-şi ajuta aliatul cehoslovac. Românii se temeau că intrarea Armatei Roşii pe propriul teritoriu ar fi putut aduce România pe scena războiului purtat între Germania şi Uniunea Sovietică, fapt ce ar fi condus la ocuparea sovietică permanentă a Basarabiei.

În criza sudetă, încercările guvernului român de a-şi păstra neutralitatea faţă de Germania în orice conflict posibil erau îngreunate de obligaţiile Micii Înţelegeri, a cărei membră era şi România, faţă de Cehoslovacia. În timp ce România nu era obligată să-i ajute pe cehoslovaci împotriva Germaniei, ea era nevoită să le acorde sprijin militar în situaţia unui atac ungar. Guvernului român îi era teamă ca Ungaria să nu se folosească de această criză pentru a recupera Slovacia ungară, ce fusese dată Cehoslovaciei prin Tratatul de la Trianon. Dacă Ungaria ar semna o convenţie secretă cu Reich-ul, un contraatac al României asupra acesteia ar fi condus la războiul cu Germania. După cum nota regele Carol în jurnalul său, în 23 mai 1938, atât timp cât Ungaria nu se implica în nici un conflict „ne putem conforma politicii noastre de a nu intra automat în război împotriva Germaniei şi, prin urmare, putem rămâne, în principiu, neutri"[58]. Cu toate acestea, era posibil ca, mai mult, o ofensivă

germană împotriva Cehoslovaciei să fie lansată de pe teritoriul ungar. În acest caz, Ministerul de Externe român nu ştia în ce fel ar fi trebuit să acţioneze. În 2 septembrie, după studierea obligaţiilor faţă de Mica Înţelegere, ministrul de Externe român a confirmat că ţările membre ale acesteia nu erau forţate să atace Ungaria în situaţia în care ea adopta o atitudine pasivă în faţa violării neutralităţii ei de trupele germane, ce participau la un atac împotriva unui stat al Micii Antante[59]. Oricum, Ministerul de Externe român a rămas neliniştit în privinţa poziţiei sale în cazul în care Germania folosea teritoriul ungar pentru a lansa un atac şi mai ales în cazul în care Ungaria adopta, de asemenea, o atitudine beligerantă faţă de Cehoslovacia. În 9 septembrie, ministrul român la Berlin, Radu Djuvara, i-a precizat lui Weizsäcker, acum secretar de stat în cadrul Ministerului de Externe german, că guvernul român era pus într-o situaţie dificilă dacă Germania va folosi teritoriul Ungariei pentru un atac asupra Cehoslovaciei, acesta fiind un *casus foederis* pentru România. Djuvara a cerut Germaniei, în numele guvernului pe care îl reprezintă, să nu lanseze un atac asupra Cehoslovaciei din Ungaria şi să nu o forţeze să ridice armele împotriva Cehoslovaciei[60]. Totuşi, Carol şi consilierii săi au decis în mod oficial ca România să nu intervină, chiar şi în situaţia unui atac ungar asupra Cehoslovaciei[61]. În 27 septembrie, ziua ce a urmat acestei decizii, Fabricius a raportat Berlinului că românii nu „doresc un război cu Germania şi vor face tot ce le va sta în putinţă pentru a împiedica acest fapt; ei doresc să rămână neutri"[62].

În săptămâna anterioară Acordului de la München, liderii germani au încercat să înfrâneze acţiunile ungare, pentru a face posibil ca România şi Iugoslavia să rămână neutre într-un eventual război. Un memorandum al ministrului de Externe german, din 18 august, transmitea că Ungaria trebuia sfătuită „să aştepte provocarea Cehoslovaciei ca pretext pentru război, în cazul unui conflict germano-cehoslovac, şi să pregătească modalitatea prin care românii şi iugoslavii puteau evita obligaţiile tratatelor lor"[63]. În 28 septembrie, Göring i-a făcut cunoscut reprezentantului iugoslav la Berlin că, în situaţia în care Ungaria se va implica militar în Cehoslovacia, „aceasta va lua o astfel de formă încât obligaţiile României şi Iugoslaviei să devină inoperante". Göring a reamintit promisiunile sale referitoare la garantarea de către Reich a graniţelor României şi Iugoslaviei în faţa revizionismului ungar, dacă ele vor rămâne neutre faţă de Germania şi dacă vor evita relaţiile cu sovieticii[64].

De-a lungul anilor 1936 şi 1937, oficialii români au dat frecvent asigurări liderilor germani asupra faptului că România nu va permite trecerea trupelor sovietice pe teritoriu român. În timpul crizei sudete, liderii români au dat aceleaşi asigurări Germaniei. Bineînţeles că românii erau încurajaţi în formularea acestei politici de promisiunile liderilor partidului german cu privire la

garantarea teritorială a României. La sfârşitul lunii aprilie 1938, Hitler a vorbit cu Djuvara, ministrul român la Berlin, despre intenţiile Reich-ului de a respecta frontierele naţionale din sud-estul Europei. Hitler l-a autorizat pe Djuvara să-i înştiinţeze pe rege şi pe ministrul de Externe Comnen că era pregătit să garanteze frontierele României[65]. La sfârşitul lunii mai 1938, ministrul Djuvara l-a informat pe feldmareşalul Göring că România nu va îngădui Uniunii Sovietice să traverseze ţara. Djuvara a subliniat că această problemă a dreptului de trecere al sovieticilor privea şi guvernul polonez, care, de asemenea, nu va permite armatei sovietice să-i traverseze teritoriul[66]. La mijlocul lunii septembrie, când criza sudetă atinsese punctul culminant, Uniunea Sovietică făcea presiuni tot mai mari asupra României pentru a-i acorda drept de trecere. Străduindu-se să evite încercările franco-sovietice de a forţa România să-şi declare atitudinea în cazul unui conflict germano-cehoslovac, ministrul de Externe Comnen a refuzat să preia preşedinţia Ligii Naţiunilor. În acelaşi timp, într-o încercare de a adopta o cale neutră între Germania şi vestici, Comnen nu a formulat o declaraţie oficială privind neacordarea dreptului de trecere a trupelor sovietice prin România, pentru a nu slăbi poziţia Cehoslovaciei, a Franţei şi a Uniunii Sovietice în negocierile lor cu Germania[67]. Oricum, era destul de clar că românii nu vor permite sovieticilor să le traverseze teritoriul. În 9 septembrie, Djuvara l-a informat pe Weizsäcker, la instrucţiunile ministrului de Externe Comnen, că România era de acord cu Polonia asupra faptului că era în „interesul vital" al României ca „Rusia să fie împiedicată să intervină prin teritoriul românesc"[68]. Mai târziu în aceeaşi lună, ministrul român la Roma i-a făcut cunoscut ministrului de Externe Ciano, în numele guvernului român, că România a refuzat să se supună presiunii sovietice asupra dreptului acesteia de trecere. Ca şi în discuţia anterioară dintre Djuvara şi Weizsäcker, alianţa României cu Polonia anti-sovietică a fost adusă în discuţie pentru a justifica decizia română. După cum i-a spus ministrul român lui Ciano, „alianţa cu Polonia primează în faţa oricărei obligaţii faţă de Praga"[69]. Românii erau încurajaţi, din nou, de declaraţiile lui Hitler către Djuvara din 23 septembrie, conform cărora Germania acorda o mare importanţă alianţei româno-poloneze, văzute ca o barieră în faţa Uniunii Sovietice. În consecinţă, afirma Hitler, Germania dădea garanţii că graniţele României vor fi respectate, oricare ar fi fost schimbările de statut ale Cehoslovaciei[70].

Problema referitoare la dreptul de trecere a sovieticilor prin România a fost complicată de cumpărarea unor aparate de zbor sovietice de către Cehoslovacia, care trebuiau să survoleze spaţiul aerian românesc pentru a ajunge la destinatar. În 30 aprilie, ministrul de Externe Comnen i-a spus lui Fabricius că guvernul său nu putea împiedica zborul acestor aparate ruseşti deasupra României, de

vreme ce acesta era în concordanţă cu „practica internaţională”[71]. Oficialii germani au monitorizat, de la începutul lunii mai, zborul acestor noi achiziţii ale Cehoslovaciei prin spaţiul aerian românesc. Până în luna septembrie, au fost livrate aproximativ 300 avioane. Aprobarea pentru aceste zboruri a fost dată de Statul Major General Român, sub ameninţarea Cehoslovaciei de a impune embargo asupra armelor livrate ulterior României. Condiţia impusă de români era ca avioanele să poarte însemnele Cehoslovaciei, să nu transporte arme şi să zboare fără escală deasupra teritoriului românesc[72].

În timp ce cehoslovacii achiziţionau avioane sovietice, guvernul român dorea să-şi construiască o industrie aeriană cu ajutor german. Această ambiţie dădea încă un motiv românilor pentru a-şi dori să rămână în graţiile Germaniei în timpul crizei sudete. Eşecul Franţei de a furniza armele antiaeriene şi aparatele de zbor comandate în 1937 a determinat guvernul român să accepte, în august 1938, vinderea de petrol şi cereale Germaniei în schimbul unor materiale de război. Această înţelegere a marcat o nouă etapă în creşterea dependenţei României faţă de armamentul german, mai degrabă decât de cel cehoslovac sau francez[73]. La mijlocul lunii septembrie, Göring l-a invitat pe reprezentantul român al forţelor aeriene detaşat la Berlin, Gudju, pentru a inspecta aparatele de zbor germane[74]. O săptămână mai târziu, Göring i-a comunicat lui Gudju „mulţumirea guvernului Reich-ului pentru atitudinea luată de România faţă de o posibilă trecere a trupelor ruseşti”[75]. Refacerea industriei aeriene româneşti cu ajutor german urma să constituie un element major al acordului economic semnat între România şi Germania în martie 1939.

Dorinţa României de a rămâne neutră faţă de Reich a fost, de asemenea, evidentă prin presiunea pe care a exercitat-o asupra Cehoslovaciei în 1938 pentru a găsi o soluţie compatibilă cu interesele Germaniei la problema sudetă. Imediat după Anschuss-ul din martie, Carol i-a spus lui Fabricius că a cerut guvernului britanic să facă presiuni asupra Cehoslovaciei pentru ca aceasta să accepte revendicările germanilor sudeţi[76]. La începutul lunii august, ministrul român la Praga, Radu Crutzescu, i-a precizat clar ministrului de Externe cehoslovac Beneš că „o înţelegere germano-cehă va fi primită de noi cu o nespusă uşurare”. Crutzescu a sugerat că guvernul cehoslovac ar trebui să îndrepte „opinia publică anti-germană (din Cehoslovacia) într-o direcţie mai conciliantă”[77]. Câteva zile mai târziu, ministrul de Externe Comnen i-a relatat lui Fabricius că în discuţia lui cu Beneš a accentuat „dorinţa României pentru o soluţionare a problemelor sudeţilor satisfăcătoare pentru Germania”[78].

Adevărata poziţie a politicii externe româneşti în toamna anului 1938 era că o Cehoslovacie pro-sovietică nu constituia un argument suficient pentru ca România să rişte un război cu Germania. După cum însemna regele Carol în jurnalul său, la 1 septembrie 1938, acesta îl informase pe Comnen că politica

externă a României trebuia să se bazeze pe relaţii strânse cu Marea Britanie şi Franţa şi pe „fidelitate faţă de alianţele noastre". Totuşi, România nu trebuia să permită, din pricina angajamentelor sale, intrarea în conflict cu Germania, fapt pe care regele dorea să-l evite „cu orice preţ"[79].

În pofida atitudinii conciliante a guvernului român faţă de Germania în timpul crizei sudete, evenimentele ce au condus la semnarea Acordului de la München, în 30 septembrie, au fost suficiente pentru a zdruncina credinţa oamenilor politici români în abilitatea şi dorinţa Occidentului de a menţine în vigoare prevederile Acordului de Pace de la Paris[80]. Paradoxal, München-ul a întărit credinţa Guvernului român în necesitatea menţinerii neutralităţii neoficiale sau a ceea ce devenise cunoscut ca „echilibru" între Marile Puteri. München-ul a proclamat sfârşitul trist al sistemului comun de securitate din estul Europei. După cum observa Argetoianu, „tribunalul Marilor Puteri a fost restabilit aşa cum fusese acesta înaintea războiului"[81]. Cel puţin temporar, guvernul român „considera că Reich-ul stabilise relaţii amicale cu Marea Britanie şi Franţa" şi că, în viitor, disputele europene majore vor fi arbitrate de aceleaşi patru puteri de la München[82]. Astfel, regele Carol şi guvernul său erau hotărâţi să-şi concentreze atenţia asupra stabilirii unor relaţii bilaterale puternice între România şi Marile Puteri, dar şi cu aliaţii mai mici ai acesteia şi cu ţările vecine. Consultările directe dintre şefii de state constituiau un aspect important al noii politici. În conformitate cu această politică, regele Carol şi-a propus să viziteze Franţa, Marea Britanie şi Germania în toamna anului 1938. Regele urmărea să-şi menţină independenţa pe plan extern ca să poată rămâne neutru în orice conflict ideologic sau fizic dintre Marile Puteri. Întărirea forţelor armate române reprezenta un aspect important al politicii de neutralitate între Puteri[83]. Totuşi, în cadrul acestei politici de neutralitate sau „de echilibru" între Marile Puteri, relaţia cu Germania devenea din ce în ce mai importantă.

Acordul de la München stabilea o hegemonie geopolitică şi economică clară a Reich-ului în sud-estul Europei. Prin absorbţia efectivă a întregului comerţ cehoslovac şi a investiţiilor străine, München-ul a transformat Germania în principalul partener comercial al tuturor statelor din centrul şi sud-estul Europei. În România, Germania a preluat investiţiile cehoslovace din industria textilă, chimică şi metalurgică, precum şi pe cele din bănci[84]. Mai mult, încorporarea întregii economii cehoslovace în cea a Reich-ului a transformat peste noapte Germania în principalul furnizor de armament al României[85].

Deşi regele Carol spera încă să încurajeze puterile occidentale să-şi mărească investiţiile în economia României, el căuta, de asemenea, să se folosească de hegemonia economică a Germaniei în regiune, sprijinind cooperarea germană deplină în construirea economiei româneşti. În 7 octombrie 1938, Fabricius a

raportat că regele Carol l-a instruit pe Constantinescu, ministrul pro-occidental al Economiei, să nu pună obstacole în colaborarea economică cu Germania[86]. În noiembrie, regele i-a arătat prietenului său german, von Cramon, că dorea să colaboreze cu Germania pentru a transforma România agrară într-o ţară industrializată. De asemenea, Carol a subliniat că dorea să întărească forţele armate române şi că l-a desemnat pe ministrul forţelor aeriene să poarte negocieri cu Germania ignorând orice ofertă venită din partea Marii Britanii sau a Franţei[87]. Astfel, este evident că Germania era deja privită ca având o mai mare importanţă economică decât ţările occidentale, chiar înaintea vizitei lui Carol în Marea Britanie şi Franţa, la mijlocul lunii noiembrie 1938[88].

Istoricii români înclină să considere creşterea dependenţei economice a României faţă de Germania ca fiind un efect direct al scăderii interesului economic al Marii Britanii faţă de România, la sfârşitul anului 1938[89]. Oricum, cercetările realizate de istoricii occidentali sugerează că, în primăvara anului 1938, Ministerul de Externe britanic întocmea planuri pentru a stimula interesul economic britanic în sud-estul Europei. Chiar dacă atât ministerul, cât şi prim-ministrul considerau că preponderenţa economică germană în această zonă era inevitabilă, ei nu credeau că Germaniei trebuia să i se dea mână liberă[90]. Chiar înainte de vizita lui Carol la Londra, în 15-18 noiembrie, ministrul de Externe britanic, Lordul Halifax, şi-a dat acordul pentru cumpărarea a 200.000 de tone de grâu românesc. Halifax a fost de asemenea de acord cu creşterea cantităţii importate de petrol românesc şi cu asistenţa Marii Britanii în scopul creării unei baze navale la Marea Neagră. În cadrul vizitei, Carol a insistat pe lângă Chamberlain pentru acordarea asistenţei necesare construirii bazei navale şi pentru dezvoltarea comerţului dunărean. Chamberlain a fost, după câte se pare, dornic să trimită o delegaţie comercială la Bucureşti pentru discutarea acestor posibilităţi[91].

Cu toate acestea, relaţiile comerciale dintre România şi Marea Britanie erau problematice. Ca şi Franţa, Marea Britanie folosea un sistem de priorităţi suverane, ce ridica o barieră în faţa multor produse pe care România ar fi dorit să le exporte în această ţară. Mai mult, Marea Britanie ezita să se implice într-un plan economic pe termen lung, ce putea ajuta România în restructurarea economiei[92]. Prin contrast, Germania era deja principalul partener comercial al României şi absorbea de multă vreme produsul agricol românesc. În timpul unei discuţii avute cu Constantin Argetoianu în 18 noiembrie, Göring, în calitatea sa de împuternicit al Planului de Patru Ani, îşi exprimase deja interesul pentru un plan economic pe termen lung[93]. În timpul întâlnirii lor de la Berchtesgaden din 24 noiembrie, Carol şi Hitler şi-au exprimat deschiderea pentru relaţii comerciale mai bune între ţările lor. În 26 noiembrie, în cadrul discuţiei purtate cu Göring, Carol a subliniat dorinţa

sa de a încheia un acord comercial şi de decontare cu Germania, împreună cu un plan economic pe o perioadă de cinci până la zece ani. Carol a accentuat şi faptul că are nevoie de sprijin german pentru construirea industriei româneşti de armament[94].

Pe lângă implicaţiile economice ale Tratatului de la München, supremaţia germană în regiune a făcut ca România şi Ungaria să devină competitori în arbitrarea germană a problemei revizuirii teritoriale. Anexarea teritoriului sudet de către Germania, în octombrie 1938, a dus la creşterea posibilităţii anexării ungare a Slovaciei şi Ruteniei, regiunea estică a Cehoslovaciei (cunoscută şi ca regiunea carpato-ucraineană) care se învecina cu România. Guvernul român se temea că o extindere a Ungariei va ridica ulterior revendicări asupra Transilvaniei. În plus, Rutenia asigura românilor singura cale directă de comunicare spre centrul Cehoslovaciei şi, prin aceasta, cel mai scurt traseu către Germania. Ministrul român de Externe se temea că pierderea comunicării directe cu Cehoslovacia ar fi făcut ca livrarea de arme din Cehoslovacia sau Germania să fie făcută prin teritoriul unei Ungarii ostile. Mai mult, pierderea legăturii directe cu Reich-ul ar afecta relaţiile economice ale României cu Germania[95].

După Tratatului de la München, reprezentanţii români au insistat pe lângă Reich să nu satisfacă pretenţiile teritoriale ungare. Ministrul de Externe Comnen s-a folosit de declaraţiile făcute mai devreme de liderii Reich-ului referitoare la faptul că România nu va intra în nici o alianţă împotriva Germaniei. Prin aceasta, încerca să justifice cererea sa ca securitatea României să nu fie pusă în pericol de extinderea teritorială a Ungariei. În 6 octombrie 1938, Comnen i-a arătat ministrului de Externe german că guvernul român dorea să menţină frontierele comune cu Cehoslovacia. El şi-a permis chiar să afirme: „Germania ne-a declarat ferm că ne putem baza pe ajutorul ei în menţinerea graniţelor actuale, dacă nu vom intra în nici o combinaţie orientată împotriva Reich-ului. Socotind că este în propriul său interes, România s-a abţinut de la orice act care putea fi considerat ostil Reich-ului. Acum este momentul ca (Germania) să-şi respecte angajamentele luate faţă de noi"[96].

Importanţa deosebită a menţinerii unor bune relaţii cu Germania a fost clarificată de hotărârea Axei de a ceda Ungariei sudul Slovaciei, în condiţiile Acordului de la Viena din 2 noiembrie 1938. Deşi viitorul Ruteniei a rămas nesoluţionat, faptul că acordul a fost făcut fără consultarea ţărilor occidentale a scos în evidenţă că puterile Axei deveneau singurii arbitri ai destinului în Europa Centrală şi de Sud-Est[97].

În cadrul întâlnirii cu Hitler din 24 noiembrie, Carol a vrut să ştie care este atitudinea Gemaniei faţă de revizionismului ungar şi faţă de soarta Ruteniei. Hitler a răspuns că i-a sfătuit pe unguri să-şi tempereze pretenţiile teritoriale.

El a susţinut că, deşi Reich-ul nu era direct interesat de problema Ruteniei, se împotrivea încercărilor ungare de a încălca Acordul de la Viena din 2 noiembrie, în urma căruia această provincie rămăsese în interiorul Cehoslovaciei[98].

În pofida faptului că problema garantării germane a integrităţii teritoriale a României nu a fost ridicată în timpul discuţiilor purtate de Carol în Germania, Göring a dezbătut această chestiune în cadrul întâlnirilor neoficiale cu Gheorghe Brătianu şi Constantin Argetoianu, ce s-au desfăşurat la începutul lunii noiembrie. Vizitele acestor doi diplomaţi români au fost autorizate de Carol, cu scopul precis de a stabili gradul de susţinere germană a revizionismului ungar. De-a lungul discuţiilor sale cu Göring, Brătianu a evidenţiat faptul că România doreşte „să deţină în faţa Germaniei poziţia pe care o are Iugoslavia, din punct de vedere economic şi politic, mai ales în ceea ce priveşte chestiunea Ungariei". Göring a arătat că Germania se asigurase că Ungaria nu va afişa pretenţii teritoriale asupra Iugoslaviei şi că va proceda la fel în cazul României. Germania, a adăugat Göring, cerea manifestări clare privind păstrarea politicii de neutralitate faţă de Reich[99]. În discuţia sa cu Constantin Argetoianu din 18 noiembrie, Göring s-a referit la posibilitatea garantării teritoriale faţă de Ungaria şi Uniunea Sovietică în schimbul asigurării României în privinţa adoptării unei politici externe de neutralitate şi a unei înţelegeri economice pe termen lung[100]. Aceasta era prima dată când Göring făcea aluzie la o posibilă garanţie germană pentru România împotriva Uniunii Sovietice.

Noua hegemonie germană în Europa Centrală şi de Sud-Est nu a contribuit decât la izolarea din ce în ce mai mare a României faţă de Occident, ceea ce a condus la creşterea importanţei Reich-ului, ca posibil susţinător împotriva Uniunii Sovietice. Mai mult, criza sudetă a adus în prim-plan pericolul posibil al intrării Armatei Roşii pe teritoriul român şi al reacaparării Basarabiei[101].

În 29 septembrie, ziua ce a urmat semnării Acordului de la München, Mareşalul Curţii, Flondor, i-a făcut cunoscută lui Fabricius dorinţa regelui pentru relaţii mai apropiate cu Germania. Carol era nerăbdător să afle dacă Germania va acorda asistenţă României în cazul unui atac sovietic. În ziua următoare, Fabricius s-a întâlnit cu una dintre persoanele cele mai apropiate regelui, Mocsonyi, maestru de vânătoare al Curţii, care i-a reamintit ministrului german la Bucureşti speranţa lui Carol în ceea ce priveşte sprijinul german în faţa ameninţărilor Ungariei şi Uniunii Sovietice. Regele declarase, se pare, că „mai degrabă i-ar considera pe germani duşmani în ţara sa decât prieteni pe ruşi"[102].

În timpul discuţiilor sale cu Hitler şi Ribbentrop, la sfârşitul lunii noiembrie, regele i-a asigurat din nou pe aceştia că România „nu va permite niciodată trecerea trupelor ruseşti" pe teritoriul său. Carol a negat chiar faţă de Ribbentrop „că Mica Înţelegere a fost vreodată o aliată a Franţei"[103]. Cu toate că din punct

de vedere tehnic era corect, comentariul lui Carol arăta gradul în care România începea să se orienteze spre Germania, mai degrabă decât spre Franţa.

Din păcate, relaţiile dintre România şi Germania s-au răcit imediat după reîntoarcerea lui Carol în România, în urma asasinării liderului Gărzii de Fier, aflat în închisoare, în noaptea din 29-30 noiembrie. În timpul cât regele a fost plecat în străinătate, au avut loc o serie de conflicte şi atacuri antisemite ce au pus în pericol stabilitatea regimului monarhic. Drept urmare, după întoarcerea sa din Germania, Carol şi-a dat acordul asupra planului realizat de Armand Călinescu ce viza executarea lui Codreanu.

Guvernul german a reacţionat negativ la aflarea ştirii despre asasinarea lui Codreanu. Hitler s-a înfuriat mai cu seamă din pricina unui comunicat oficial din Bucureşti, în care se susţinea că, în timpul întâlnirii cu Carol, Führer-ul afirmase că era pregătit să îl sacrifice pe Codreanu. Din această cauză, s-a făcut corelaţia dintre vizita lui Carol şi această execuţie[104]. Hitler a ordonat ca decoraţiile oferite de Carol în timpul vizitei sale în Germania să fie returnate. O decoraţie germană ce urma să fie dăruită prinţului Mihai a fost, de asemenea, reţinută[105]. Presa germană a răspuns guvernului român cu atacuri severe[106]. Dorind refacerea relaţiilor cu Germania, România a fost cuprinsă de panică la reacţia lui Hitler şi a presei germane[107]. Astfel a devenit necesară din punct de vedere strategic, pentru Carol şi miniştrii săi, o mai intensă colaborare cu Reich-ul în sensul restabilirii bunăvoinţei germane faţă de România. În acest scop, Carol l-a numit, la sfârşitul lunii decembrie 1938, pe Grigore Gafencu în funcţia de ministru al Afacerilor Externe.

Note

1. MAE, 71/România, Vol. 5, p. 229, *Dreptatea*, 28 ianuarie 1938; „Prieteni cu întreaga lume" a fost titlul unui articol al lui Theodor Emandi, fost ministru român la Praga, prezentând politica externă promovată de guvernul Goga. Emandi a întrebat dacă puterile occidentale sau Axa vor avea încredere în România, „în politica noastră de echilibru şi de prietenie faţă de întreaga lume".
2. Guvernul a fost format pe 28 decembrie 1937 şi dizolvat pe 10 februarie 1938. Perioada sa scurtă de funcţionare poate explica şi lipsa documentelor de politică externă a României din această perioadă. Multe lucrări folosite în această parte sunt ele însele bazate pe articole de ziar din perioada respectivă. Cea mai importantă dintre ele este cea a lui Paul A. Shapiro, 1974, pp. 45-88.
3. MAE, 71/Germania, Vol. 76, pp. 16-18, Legaţia de la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 3800, 17 ianuarie 1938, semnată de Comnen.
4. MAE, 71/Germania, Vol. 76, pp. 21-27, Legaţia de la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 3805, 21 ianuarie 1938, semnată Brabetzianu.

5. Gigurtu a studiat în Germania şi, ca director general al companiei mineraliere Mica, avea legături apropiate cu Germania. Acesta avea să conducă guvernul pro-Axă din 4 iulie până în 4 septembrie 1940. Savu era un fost director al Băncii Naţionale Române şi era prieten cu Fabricius. Irimescu era şi el cunoscut a fi un pro-german. Pentru această informaţie, vezi Paul A. Shapiro, 1974, p. 71.
6. Dov B. Lungu, 1989, p. 117.
7. Antonescu a fost ataşat militar la Bruxelles, Londra şi Paris între 1922 şi 1926. Fabricius a confirmat că Antonescu şi Teodorescu erau pro-francezi (DGFP, D, 5, Doc. nr. 169, Ministrul german în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 10 februarie 1938). Gheorghe Barbul, care a devenit şeful de Cabinet al lui Antonescu în timpul războiului, a confirmat că acel Cabinet mixt s-a format pe baza unei politici externe în cadrul căreia Antonescu garanta Vestului că România nu va lupta împotriva acestuia, iar Goga dădea asigurări germanilor în acest sens (Gheorghe Barbul, 1992, p. 8).
8. Paul A. Shapiro, 1974, p. 71.
9. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 2, 9.37-2.39, Notă, Ministerul de Externe, Pol IV 138, Berlin, 3 ianuarie 1938, semnată de Heinburg.
10. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 73, Vol. 1, 10 ianuarie 1938, p. 42.
11. Florea Nedelcu, în Viorica Moisuc (coord.), 1971, pp. 278-279.
12. Florea Nedelcu, în Viorica Moisuc (coord.), 1971.
13. Mihai Fătu, 1993, pp. 170-172.
14. DGFP, D, 5, Doc. nr. 157, Memoramdum al unui oficial de la Cancelaria Prezidenţială, Berlin, 1 ianuarie 1938, semnat Kiewitz.
15. Arh. St., Casa Regală, Dosar nr. 40/1938, pp. 4-9, Cauzele căderii guvernului naţional creştin. Explicaţie dată de Octavian Goga, fostul preşedinte al Consiliului, la întâlnirea Consiliului Partidului Naţional-Creştin din 15 februarie 1938.
16. Arh. St., Casa Regală, Dosar nr. 240/1938, Vol. 1, pp. 53-55, Agenţia Telegrafică Română, Orient Radio-Rador, 7 februarie 1938, Interviul regelui Carol cu prinţul Anton Rohan pentru *Berliner Tageblatt* în 6 februarie 1938.
17. Arh. St., Casa Regală, Dosar nr. 31/1938, p. 53, raportat de *Haint* din Varşovia, 13 ianuarie 1938.
18. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 73, Vol. 1, 21 ianuarie 1938, p. 69.
19. Pentru detalii despre aceste măsuri antisemite, vezi Arnold J. Toynbee (ed.), 1938, p. 429.
20. DGFP, D, 5, Doc. nr. 179, Circulară a Ministerului de Externe, Berlin, 9 martie 1938, semnată de Weizsäcker.
21. PA, Politische Abteilung IV; Po 5, Vol. 3, 2.38-8.38, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Exerne, Tgb. nr. 442/38, 12 februarie 1938, semnată de Fabricius.
22. Sherman David Spector (ed.), „Relapse into Bondage 1918-1947. The Political Memoirs of Alexandre Cretzianu, Free Romania's Last World Diplomatist", Chapter 4: „The Royal Dictatorship", *Southeastern Europe*, 15, părţile 1-2, 1988, pp. 99-113 (102-104).

23. DGFP, D, 5, Doc. nr. 179, Circulară a Ministerului de Externe, Berlin, 9 martie 1938, semnată de Weizsäcker.
24. William S. Grenzebach, 1988, p. 189.
25. Printre cei numiţi de Fabricius „prieteni ai Germaniei" se înscriau Mareşalul Averescu, Vaida-Voevod, Cancicov şi Argetoianu (PA, Politische Abteilung IV: Po 5, Vol. 3, 2.38-8.38, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 434/3811, 13 februarie 1938, semnată Fabricius).
26. DGFP, D, 5, Doc. nr. 179, Circulară a Ministerului de Externe, Berlin, 9 martie 1938, semnată de Weizsäcker.
27. Arh. St., M.P.N., Agenţii, Dosar nr. 30, pp. 3-4, Legaţia română la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 124, 1 martie 1938, semnată de ataşatul de presă Ilcuş ; pp. 14-15, Legaţia română la Berlin către Ministerul de Externe, telegramă fără număr, 7 martie 1938, semnată de ataşatul de presă Ilcuş.
28. Arh. St., M.P.N., Presă Internă, Dosar nr. 382, pp. 93-95, Declaraţii făcute către presă de N.P. Comnen, ministru de Externe, 6 aprilie 1938.
29. Comnen era încă în mod evident partizan al sistemului colectiv (Dov B. Lungu, 1937, p. 146).
30. Gerhard L. Weinberg, 1980, p. 235.
31. Vezi, spre exemplu, J. Benditer, „Anschluss-ul şi unele consecinţe ale lui asupra politicii externe a României", *Studii şi cercetări ştiinţifice de istorie*, filiala Iaşi, 7, fasc. 2, 1959, pp. 135-156.
32. PA, Politische Abteilung IV: Po 5, Vol. 3, 2.38-8.38, Circulară a Ministerului de Externe, Berlin, 9 martie 1938, semnată de Weizsäcker, Tgb. nr. 876/38, 19 martie 1938, semnată de Fabricius. Ministrul de Externe Titulescu i-a informat, de asemenea, pe germani, în timpul ministeriatului său, că privea Anschluss-ul ca fiind inevitabil (Günter Reichert, 1971, pp. 82-83).
33. MAE, Dosare Speciale, Austria Al, Vol. 272, 22 decembrie 1937, p. 93, „Secret. Atitudinea Micii Înţelegeri în privinţa problemei unui posibil Anschluss", semnată de Timiraş.
34. MAE, 71/România, Vol. 415 bis, p. 7, Tel. nr. 15645 pentru Circulara către toate delegaţiile, 16 martie 1938, semnată de Comnen.
35. MAE, Dosare Speciale, Austria Al, Vol. 272, pp. 216-231, Notă diplomatică, Evoluţia Problemei Anschluss-ului din 11 iulie 1936 până la realizarea sa, 18 martie 1938, semnată de Timiraş.
36. Antonin Basch, 1944, pp. 201-203.
37. Viorica Moisuc, *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938 – mai 1940,* Bucureşti, 1971, pp. 36-44.
38. PRO, FO 371/115760/223/37, Scrisoare de la Sir Frederick Leith-Ross către Dl. Harvey, 21 iunie 1938.
39. Henry L. Roberts, 1951, p. 215.
40. Armand Călinescu, 1990, 13 martie 1938, pp. 383-384.
41. DGFP, D, 5, Doc. nr. 179, Circulara Ministerului de Externe, Berlin, 9 martie 1938, semnată de Weizsäcker.

42. Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu, 1980, p. 102. Vezi, de asemenea, Florea Nedelcu, „Date noi privind legăturile Gărzii de Fier cu Nazismul", în *Împotriva fascismului. Sesiunea ştiinţifică privind analiza critică şi demascarea fascismului în România*, 1971, pp. 83-95.
43. Armin Heinen, 1986, p. 340. Pentru reacţia Gărzii de Fier la măsurile antisemite ale Germaniei, vezi pp. 244, 251.
44. Armin Heinen, 1986, pp. 322-341. Descoperirile lui Heinen sunt coroborate de către Francisco Veiga, 1993, pp. 251-255.
45. Francisco Veiga, 1993, p. 254; Armin Heinen, 1986, p. 245.
46. *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*, Vol. 25, pp. 34-47, Document 007-PS. „Scurt raport asupra activităţii biroului de Afaceri Externe al NSDAP din 1933 până în 1943", semnat de Rosenberg.
47. Seppo Kuusisto, 1984, pp. 236-238.
48. Radu Lecca, 1994, p. 95.
49. MAE, România R6, Dosare Speciale, Vol. 487, p. 15, De la Legaţia română în Elveţia, Berna, către ministrul de Externe Comnen, Tel. nr. 933, 21 mai 1938, nesemnată; Radu Lecca, 1994, p. 109. Konradi era ataşatul comercial a Legaţiei germane şi Landesgruppenleiter al NSDAP în România.
50. Armin Heinen, 1986, p. 341.
51. MAE, 71/Germania, Vol. 80, p. 32, *Universul*, 5 august 1940, „Declaraţii făcute de Sidorovici presei cu privire la deschiderea «Expoziţiei Internaţionale» la Viena".
52. Acesta a fost rezultatul scrisorii lui Codreanu adresate lui Nicolae Iorga, în care îl acuza de „neonestitate intelectuală" deoarece făcuse la apel la închiderea sediilor Gărzii de Fier şi-i recomandase lui însuşi să concureze cu comercianţii evrei (Prince Michel Sturdza, 1968, pp. 113-115).
53. DGFP, D, 5, Doc. nr. 203, Ministrul din România către ministrul de Externe, Bucureşti, 17 mai 1938.
54. DGFP, D, 5, Doc. nr. 203, Ministrul din România către ministrul de Externe, Bucureşti, 17 mai 1938.
55. DGFP, D, 5, Doc. nr. 203, Ministrul din România către ministrul de Externe, Bucureşti, 17 mai 1938.
56. Pentru transcrierea completă a procesului lui Codreanu, vezi Kurt W. Treptow şi Gheorghe Buzatu (coord.), 1994.
57. Bibliografia referitoare la această chestiune este vastă. Ministrul de Externe Comnen şi-a început interpretarea sa defensivă la puţin timp după terminarea războiului. Vezi N.P. Comnen, 1947, în special pp. 3-201. Pentru lucrări mai târzii, vezi, de exempu, J. Benditer, „Atitudinea guvernului român faţă de Cehoslovacia în lunile premergătoare München-ului (mai-septembrie 1938)", 1956, pp. 7-20; Eliza Campus, 1968, în special pp. 290-317; Viorica Moisuc, 1991, pp. 341-351.
58. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, volum fără număr, 23 mai 1938, p. 240.
59. MAE, Dosare Speciale, Cehoslovacia C7.b., Vol. 308, pp. 31-33, Notă nesemnată în legătură cu posibila trecere a trupelor germane prin Ungaria în scopul unui atac asupra Cehoslovaciei, 2 septembrie 1938.

60. DGFP, D, 2, Doc. nr. 447, nota secretarului de stat către ministrul de Externe, Nürnberg, 9 septembrie 1938.
61. Dov B. Lungu, 1989, pp. 132-134.
62. DGFP, D, 2, Doc. nr. 650, Ministrul german în România către ministrul de Externe, Bucureşti, 27 septembrie 1938.
63. DGFP, D, 2, Doc. nr. 367, notă nesemnată a Ministerului de Externe, Berlin, 18 august 1938.
64. N.P. Comnène, 1947, p. 138.
65. MAE, 71/Germania, Vol. 76, pp. 56-58, Delegaţia la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 3888, 22 aprilie 1938, semnată de Djuvara.
66. MAE, 71/1920-1944, Dosare Speciale, Cehoslovacia C7, Vol. 301, pp. 133-134, Delegaţia la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 32428, 30 mai 1938, semnată de Djuvara.
67. DGFP, D, 2, Doc. nr. 462, Consulul general german la Geneva către Ministerul de Externe, Geneva, 12 septembrie 1938.
68. DGFP, D, 2, Doc. nr. 447, nota secretarului de stat către ministrul de Externe, Nürnberg, 9 septembrie 1938.
69. DGFP, D, 2, Doc. nr. 609, notă nesemnată de la Ministerul de Externe către ministrul de Externe, Berlin, 26 septembrie 1938.
70. MAE, Dosare Speciale, Cehoslovacia C7.b., Vol. 303, p. 264, Legaţia la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 38208, 23 septembrie 1938, semnată de Djuvara.
71. DGFP, D, 2, Doc. nr. 142, Ministrul german la Bucureşti către Ministerul de Externe, Bucureşti, 30 aprilie 1938.
72. DGFP, D, 2, Doc. nr. 236, ministrul german în România către Ministerul german de Externe, Bucureşti, 3 iunie 1938 ; DGFP, D, 2, Doc. nr. 300, Memorandum al ataşatului aerian al Ambasadei germane din Polonia (Gerstenberg), Varşovia, 19 iulie 1938 ; DGFP, D, 2, Doc. nr. 445, Ataşatul cu afaceri german în România către Ministerul german de Externe, Bucureşti, 9 septembrie 1938, semnat de Stelzer.
73. Dov B. Lungu, 1989, p. 125 ; acordul a fost semnat în septembrie, vezi Gheorghe Zaharia şi Ion Calafeteanu, 1979, pp. 84-90 (85).
74. MAE, 71/Germania, Vol. 76, pp. 96-97, Legaţia la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 3897, 15 septembrie 1938, semnată de Djuvara.
75. MAE, Mica Înţelegere, Vol. 52, pp. 315-388 (375), M. Mitilineu, „Relaţiile române cu statele fostei Mici Înţelegeri (1918-1938)", noiembrie 1942.
76. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 2, 9.37-2.39, Legaţia germană din Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 1148/38, 9 aprilie 1938, semnată de Fabricius.
77. MAE, 71/1920-1944, Dosare Speciale, Cehoslovacia C7, Vol. 302, pp. 143-145, Raport nr. 2130/C de la delegaţia din Praga către ministrul Comnen, 12 august 1938, semnată de Radu Crutzescu.
78. DGFP, D, 2, Doc. nr. 361, ministrul german în România către Ministerul german de Externe, Bucureşti, 15 august 1938.

79. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registru 21, Vol. 6, 1 septembrie 1938, p. 408.
80. Vezi, spre exemplu, comentariile lui Argetoianu asupra acordului (Arh. St., Constantin Argetoianu, Însemnări Zilnice, Dosar nr. 73, Vol. 3, 22 septembrie 1938, p. 12).
81. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 73, Vol 3, 1 octombrie 1938, p. 33.
82. DGFP, D, 5, Doc. nr. 228, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 30 septembrie 1938.
83. Asupra politicii de „echilibru" a lui Carol între Marile Puteri, vezi N.N. Petraşcu, 1939, în special pp. 129-136.
84. Antonin Basch, 1944, pp. 204-205.
85. Mark Axworthy, 1995, p. 38.
86. DGFP, D, 5, Doc nr. 231, Ministrul în România către Ministerul Afacerilor Externe, Bucureşti, 7 octombrie 1938.
87. Bundesarchiv, Berlin, R43 II/1486a, Scrisoare de la von Cramon către Hitler, Göring şi Ribbentrop, 10 noiembrie 1938.
88. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 2, 9.37-2.39, Legaţia germană în Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 251, 21 noiembrie 1938, semnată de Fabricius.
89. Vezi, spre exemplu, A. Niri, 1965, pp. 135-138.
90. David Britton Funderburk, 1983, pp. 61-92; Simon Newman, 1976, pp. 33-35.
91. Simon Newman, 1976, pp. 44-49. Vezi şi PRO, FO 371/R9213/3/37, Vicontele Halifax către Sir M. Palairet (Bucureşti), Tel. nr. 367, 17 noiembrie 1938.
92. Simon Newman, 1976, p. 108. O notă a unui departament din cadrul Ministerului de Externe punctează câteva din numeroasele probleme care existau în relaţiile comerciale dintre Marea Britanie şi România, incluzând şi diferenţa dintre preţul mondial al grâului şi cel ridicat din România şi evidenţa plină de greşeli a creditelor (PRO, FO 371/R9239/223/37, Memorandum semnat de Ingram, 14 noiembrie 1938).
93. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 73, Vol. 3, 22 noiembrie 1938, p. 195, Notă cu privire la întâlnirea mea cu mareşalul Göring la Berlin, în 18 noiembrie 1938.
94. DGFP, D, 5, Doc. nr. 254, Memorandum întocmit de ministrul de Externe, Conversaţia Führer-ului cu regele României, în prezenţa ministrului de Externe al Reich-ului, Berchtesgaden, 24 noiembrie 1938; DGFP, D, 5, Doc. nr. 257, Berlin, 30 noiembrie 1938, Notă asupra discuţiei dintre feldmareşal şi regele Carol de România, sâmbătă, 26 noiembrie 1938.
95. MAE, Mica Înţelegere, Vol. 29, pp. 130-142, Conferinţă ţinută în 18 octombrie (1938), ce a avut loc la Galaţi, pe iahtul *Luceafărul*, între regele Carol al II-lea al României, colonelul Beck, ministrul de Externe al Poloniei şi Comnen, ministrul de Externe al României.
96. MAE, 71/Germania, Vol. 76, pp. 112-113, Ministrul de Externe Comnen către delegaţia de la Berlin, Tel. nr. 59924, 6 octombrie 1938, semnată de Comnen.

Vezi, de asemenea, cererea lui Comnen adresată germanilor în 26 octombrie (Arh. St., Casa Regală, Dosar nr. 165/1938, Vol. 2, p. 107, Delegaţiei de la Berlin din partea lui Comnen, telegramă nenumerotată, 26 octombrie 1938, semnată de Comnen).

97. În legătură cu această problemă, vezi Anthony Komjathy, 1979-1980, pp. 131-156.

98. DGFP, D, 5, Doc. nr. 254, Memorandum al ministrului de Externe, Conversaţia Führer-ului cu regele României, în prezenţa ministrului de Externe al Reich-ului, Berchtesgaden, 24 noiembrie 1938. Ribbentrop a adăugat observaţia că, la această conversaţie, Hitler afirmase anticipat că va lăsa deschisă problema. Acesta nota că „Ideea de bază a politicii noastre faţă de Ungaria şi România în acest moment este de a ţine această chestiune deschisă şi de a se conforma intereselor germane în funcţie de felul în care vor evolua lucrurile".

99. MAE, 71/Germania. Vol. 76, pp. 175-187, notă asupra conversaţiei dintre Mareşalul Göring, Atta Constantinescu şi Gheorghe Brătianu, la Berlin, în 6 noiembrie 1938.

100. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 73, Vol. 3, 22 noiembrie 1938, p. 195, notă luată cu privire la întâlnirea mea cu Mareşalul Göring la Berlin în 18 noiembrie 1938.

101. În 1937 presiunea ruşilor a început din nou să se facă simţită prin revendicări asupra Basarabiei, iar primele incidente de frontieră după mulţi ani au avut loc pe graniţa Nistrului (Dov. B. Lungu, 1989, p. 102).

102. DGFP, D, 5, Doc. nr. 227, Ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 29 septembrie 1938; DGFP, D, 5, Doc. nr. 228, Ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 30 septembrie 1938; PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 2, 9.37-2.39, Legaţia germană, Bucureşti, Ministerul de Externe, Tgb. nr. 3380/38, 30 septembrie 1938, semnată de Fabricius.

103. DGFP, D, 5, Doc. nr. 254, Memorandumul ministrului de Externe, Conversaţia dintre Führer şi regele României, în prezenţa ministrului de Externe al Reich-ului, Berchtesgaden, 24 noiembrie 1938.

104. MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 29-30, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39029, 17 ianuarie 1939, semnată de Brabetzianu.

105. Ulrich von Hassell, 1947, p. 41.

106. MAE, 71/Germania, Vol. 76, p. 173, *Berliner Börsezeitung*, 4 decembrie 1938.

107. DGFP, D, 5, Doc. nr. 260, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 4 decembrie 1938, semnată de Klugkist.

Capitolul 3

Grigore Gafencu: Menţinerea „echilibrului" între Marile Puteri (decembrie 1938 - martie 1939)

Primele trei luni ale lui Grigore Gafencu în funcţia de ministru al Afacerilor Externe, culminând cu semnarea acordului economic româno-german în martie 1939, creează dificultăţi de interpretare istoricilor. Politica externă din această perioadă poate fi explicată în mai multe moduri. Pe de o parte, există dovezi ale dorinţei guvernului român de a se apropia tot mai mult de Germania. Pe de altă parte, faptele evidenţiază că politica externă a României a fost una de menţinere a neutralităţii sau a „echilibrului", după cum afirma Gafencu, între Marile Puteri.

Analizând perioada, istoricii români afirmă că presiunile pe care le exercita Germania asupra României sunt cele care au creat linia politicii externe române. Potrivit acestor analize, presiunea Germaniei asupra României s-a accentuat după asasinarea în 1938 a presupusului pro-german Corneliu Zelea Codreanu. Presiunea a fost exercitată prin aşa-numita „coloană a V-a", formată din membri ai Gărzii de Fier, câţiva reprezentanţi ai minorităţii germane, din fascişti români şi din membri ai Dreptei. Teoria conform căreia România a semnat acordul economic din 1939 sub presiune germană este susţinută de istoricii care consideră Reich-ul o ameninţare militară directă la adresa românilor, în martie 1939. Istoricii români consideră că tratatul economic din martie a fost semnat de România pentru restabilirea relaţiilor cu Germania şi pentru aplanarea ameninţării militare germane. Consecinţa principală a tratatului a fost subordonarea economiei româneşti intereselor germane, conducând inevitabil la intrarea României în război de partea Axei. Conform acestei teorii, capitularea economică faţă de Germania a fost forţată de indiferenţa economică şi politică a vesticilor faţă de sud-estul Europei[1].

În perioada cuprinsă între numirea lui Gafencu în funcţia de ministru de Externe şi semnarea acordului economic româno-german din martie 1939 s-a

observat o creştere a interesului guvernului român de a se apropia de Reich. Deşi se încerca menţinerea echilibrului faţă de Marile Puteri, relaţia cu Germania devenea din ce în ce mai importantă pentru România. În urma evenimentelor din 1938, în special a Anschluss-ului şi a Acordului de la München, Germania îşi asigurase hegemonia geopolitică în Europa Centrală şi de Sud-Est. Acest fapt nu numai că a sporit importanţa economică a Germaniei pentru România, dar a şi declanşat o competiţie între România şi Ungaria revizionistă pentru obţinerea bunăvoinţei Germaniei. De aceea, politica faţă de Germania fusese elaborată de Gafencu cu câteva luni înaintea numirii sale în funcţia de ministru de Externe. Măsurile sale de protejare a minorităţii germane din România, de primire a Germaniei în Comisia Europeană a Dunării şi de intensificare a relaţiilor economice cu Reich-ul fuseseră deja prevăzute de predecesorul său, Nicolae Petrescu-Comnen. Totuşi, pe lângă aceşti factori care au trasat linia politicii lui Gafencu faţă de Germania, s-a urmărit şi recâştigarea bunăvoinţei germanilor, suspicioşi încă de asasinarea lui Codreanu[2]. Sarcina imediată a lui Gafencu a fost de a pune în aplicare aceste concesii, în efortul unei reconcilieri cu Germania. Ritmul susţinut al relaţiilor cu Germania între decembrie 1938 şi martie 1939 a modificat temporar politica „echilibrului" între puteri.

O coordonată esenţială a politicii lui Gafencu a fost cea de a obţine, în schimbul concesiilor economice ale românilor, garantarea de către Germania a integrităţii teritoriale a României. Tot problema garanţiilor germane a generat şi incidentul diplomatic din martie 1939, numit şi „afacerea Tilea". Aceasta a arătat că politica lui Gafencu faţă de Reich dusese la sciziuni în interiorul guvernului, căci unii miniştri manifestau tendinţe de apropiere mai degrabă de puterile vestice decât de Germania. În măsura în care ministrul român al Afacerilor Externe cerea garanţii teritoriale Germaniei, el înclina şi spre atragerea acesteia ca potenţial mediator în disputele dintre Ungaria şi România. Tendinţa crescândă a lui Gafencu de coordonare a politicii sale cu cea a Reich-ului poate fi observată în evenimentele premergătoare incidentului rutean, de la sfârşitul lui martie 1939. În pofida intensificării colaborării cu Reich-ul, perioada dintre decembrie 1938 şi martie 1939 a fost marcată de reuşita lui Gafencu de a menţine echilibrul între Marile Puteri.

*

În 21 decembrie 1938, Carol l-a demis pe Comnen, înlocuindu-l cu Gafencu, care trebuia să deţină funcţia de ministru de Externe până în iunie 1940[3]. Încă din 1938, Gafencu renunţase la încrederea sa în sistemul colectiv de securitate, în favoarea teoriei conform căreia România trebuia să se menţină în „echilibru"

între Marile Puteri. În octombrie 1938, legaţia britanică la Bucureşti raporta că ziarul editat de Gafencu, *Timpul*, manifestă „o tendinţă de orientare spre Germania, laitmotivul acestuia fiind că pentru România este preferabil să-şi menţină relaţiile cu vechii aliaţi şi prieteni, ceea ce nu înseamnă că nu poate să-şi găsească alţii noi"[4]. Politica de „echilibru" a fost exprimată în primul discurs ţinut de Gafencu în funcţia de ministru al Afacerilor Externe la Radio Bucureşti, în 20 decembrie 1938. România, declara acesta, privea cu interes orice efort de apropiere între Marile Puteri din vestul şi centrul Europei. Vizitele regelui la Londra, Paris şi Berlin în noiembrie 1938 au constituit dovada dorinţei lui Carol pentru relaţii strânse cu toate puterile care luaseră parte la Conferinţa de la München. „Echilibrul şi pacea pe continent", afirma Gafencu, „depind în mare măsură de spiritul de înţelegere şi de sentimentul de solidaritate între state". În acelaşi timp, era evident că relaţiile României cu Reich-ul dobândiseră o importanţă mai mare decât cele cu Marile Puteri. Ca efect al Acordului de la München, preciza ministrul român de Externe, Germania căpătase „o nouă însemnătate" pentru România[5].

În cadrul eforturilor de menţinere a echilibrului între Marile Puteri, au fost desemnaţi noi reprezentanţi diplomatici ai României la ambasadele din Germania, Marea Britanie şi Franţa. Fostul prim-ministru Gheorghe Tătărescu a fost numit ambasador la Paris, în 9 decembrie 1938. Pe 1 februarie 1939, Victor Tilea, care avea contacte importante în Anglia, a ocupat postul de ambasador la Londra. Spre sfârşitul anului 1939, Radu Crutzescu a fost desemnat ambasador la Berlin la recomandarea filogermanului Gheorghe Brătianu, care refuzase acest post, preferând să-şi ofere în continuare serviciile neoficiale în păstrarea legăturilor României cu Reich-ul[6].

Primul lucru pe care ministrul de Externe Gafencu trebuia să-l realizeze era cel de a arăta germanilor că prin suprimarea lui Codreanu nu s-a intenţionat afectarea intereselor germane în România. În timpul vizitei ministrului de Externe german Ribbentrop la Varşovia în ianuarie 1939, ambasadorul român s-a grăbit să-l asigure pe acesta că România făcea tot ce-i stătea în putinţă pentru reconcilierea cu Germania, în mod deosebit urmărindu-se întărirea relaţiilor economice. Cu toate că Ribbentrop declarase că era deschis unei colaborări economice cu România, ambasadorul român i-a relatat lui Gafencu că, „în plan politic, atitudinea ministrului german era destul de rezervată". „Rezervele" lui Ribbentrop faţă de România au fost confirmate de Fabricius, care i-a subliniat ministrului român de Externe că încrederea germanilor în regimul politic românesc scăzuse ca urmare a evenimentelor din noiembrie. Reich-ul aştepta acum „soluţii economice şi risipirea climatului de neîncredere"[7].

Tonului dur al liderilor germani i s-a alăturat şi teama de un potenţial atac german sau ungar asupra României. Un studiu realizat la 1 ianuarie 1939 de

Înaltul Comandament al Armatei exprima temerea că Germania ar putea să se folosească de noua hegemonie geopolitică pentru a lansa un atac împotriva României, cu scopul de a domina întregul bazin dunărean[8]. Gafencu se temea şi că Ungaria ar putea profita de iritarea Germaniei faţă de România pentru a-şi menţine revendicările teritoriale asupra României. Posibilitatea a devenit tot mai reală o dată cu intrarea Ungariei în Pactul-Comintern, în ianuarie 1939[9].

Aceste temeri au condus la luarea deciziei, de către liderii militari şi politici români, de a încerca o reconciliere cu Germania[10]. În 23 ianuarie 1939, la o întâlnire cu câţiva miniştri din Cabinet, Gafencu a avansat două ipoteze cu privire la politica Germaniei faţă de România. În cel mai rău caz, credea el, Germania ar ataca România sub pretextul ofenselor aduse prin asasinarea lui Codreanu, pentru a-şi asigura dominaţia asupra întregului bazin al Dunării. Cea mai optimistă ipoteză emisă de Gafencu era cea conform căreia Reich-ul aştepta din partea României o dovadă de bunăvoinţă[11]. În consecinţă, la începutul anului 1939, Gafencu a adoptat o serie de măsuri menite să aducă reconcilierea cu Germania. Trei dintre ele erau esenţiale: concesii făcute minorităţii germane din România, primirea Germaniei în Comisia Europeană a Dunării şi concesii economice. Cu toate că aceste măsuri fuseseră luate încă din 1938, politica lui Gafencu conţinea un element de noutate. El spera ca în schimbul concesiilor economice să obţină din partea Germaniei garanţii asupra integrităţii teritoriale a României.

Liderii germani spuseseră în mai multe ocazii că atitudinea germană faţă de un stat depindea de felul în care era tratată minoritatea germană în ţara respectivă. Acest fapt fusese adus la cunoştinţă şi regelui Carol de către Göring, la întâlnirea acestora din 29 noiembrie 1938[12].

În 1930, erau aproximativ 760.000 de germani în România. Comunităţile minoritare erau localizate în Banat, Transilvania, Maramureş, Bucovina şi Basarabia şi în număr mai mic în „regat"[13]. În 1921, aceste comunităţi erau reunite într-o singură organizaţie – Verband der Deutchen in Rumänien. În 1935, conducerea organizaţiei a fost preluată de Fritz Fabritius, care i-a schimbat numele în Volksgemeinschaft der Deutschen in Rumänien. Fabritius avea relaţii cu Hitler încă din 1920, iar acum încerca să aducă organizaţia pe linia naţional-socialistă. Acesta a cerut guvernului român autonomia minorităţii germane şi libertatea de a întreţine relaţii cu Germania nazistă[14]. În 6 februarie 1938, Octavian Goga, în una dintre puţinele acţiuni pro-germane ale guvernului său, a recunoscut în mod oficial Volksgemeinschaft ca organ reprezentativ unic al germanilor din România[15].

Fără îndoială, relaţiile guvernului român cu minorităţile nu erau în nici un caz bune. De la reîntregirea României, guvernul făcuse eforturi de a „româniza"

atât sectoarele economice, cât şi instituţiile în care minorităţile etnice erau mai bine reprezentate decât etnicii români. Deşi germanii erau oarecum favorizaţi ca minoritate şi aveau o libertate culturală mai mare, ei aveau deseori de suferit de pe urma politicii antiminoritare din legislaţia României[16].

Accentuarea conflictului dintre Germania şi Cehoslovacia din 1938 privind tratamentul aplicat germanilor din sudul Cehoslovaciei a determinat guvernul român să acorde o mare atenţie minorităţilor. Eventuale nemulţumiri ale minorităţii germane sau ungare ar fi constituit un factor destabilizator în relaţiile României cu Germania şi Ungaria. În consecinţă, printr-un decret al Consiliului de Miniştri din 1 august 1938, s-a garantat dreptul minorităţilor de a folosi toponime în limba maternă. Statutul minorităţilor din 4 august 1938 asigura, în plus, dreptul de a se utiliza limba maternă în zonele în care minoritatea respectivă predomina[17].

După încheierea Acordului de la München, în 1938, românilor li s-a subliniat importanţa pe care Germania o acorda tratamentului minorităţii germane din România. În octombrie 1938, ziarele germane au relatat cu îngrijorare că politica de „românizare" a industriei aducea deseori prejudicii etnicilor germani. În plus, dreptul la învăţământ în limba maternă nu era întotdeauna respectat[18]. În acelaşi timp, au avut loc o serie de contacte directe între oficialii români şi cei germani pe tema minorităţilor. Între 6 şi 10 octombrie, Hans Hedrich, un etnic german care făcea parte din Senatul României, a vizitat Berlinul, întâlnindu-se cu oficiali din Ministerul de Externe şi cu reprezentanţi ai Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi), organizaţia oficială a Reich-ului pe problemele minorităţilor germane. La întoarcere, Hedrich a informat guvernul român că Reich-ul privea viitoarele relaţii politice ca dezvoltându-se pe baza dreptului la autodeterminare al minorităţii germane din România. Ca urmare a afirmaţiilor lui Hedrich, la mijlocul lunii octombrie a fost convocat Consiliul de Coroană, deoarece se credea că aceste „informaţii erau de o mare importanţă pentru stabilirea liniei politice externe"[19]. În 14 octombrie, Pătraş, un purtător de cuvânt al Casei Regale, s-a întâlnit cu Malletke, consilier pe probleme estice la Aussenpolitisches Amt al lui Rosenberg din Berlin. Malletke l-a asigurat pe Pătraş că atât el, cât şi Rosenberg erau de acord să ofere României garanţia frontierelor, în schimbul acordării unor drepturi mai mari minorităţilor etnice din România[20].

Se pare că în urma acestor discuţii Carol i-a promis lui Göring, în timpul întâlnirii din noiembrie 1938, că intenţionează să reevalueze politica minorităţilor din România. În cadrul limitelor legale existente, Carol dorea „să acorde grupurilor minoritare germane, care sunt buni cetăţeni români, aceleaşi drepturi şi condiţii de viaţă ca şi românilor"[21].

Totuşi, numai în urma asasinării lui Codreanu şi a numirii lui Gafencu în funcţia de ministru de Externe, guvernul a început să facă concesii substanţiale

faţă de minoritatea germană. În 6 ianuarie 1939, o notă a Ministerului de Externe a confirmat decizia guvernului român de a aduce Volksgemeinschaft-ul în nou-formatul partid de guvernământ, Frontul Renaşterii Naţionale (F.R.N.), şi de a-i acorda acestuia anumite drepturi[22].

Acordul prin care etnicii germani puteau intra în F.R.N. a fost semnat la 10 ianuarie 1939. Organizaţiile urbane şi rurale ale etnicilor germani urmau a fi reprezentate în Înaltul Consiliu Naţional şi în conducerea F.R.N. Organizaţiile profesionale germane au fost şi ele încorporate în F.R.N., şi germanilor li se permitea să-şi stabilească propriile lor organizaţii culturale, economice şi sociale. Gafencu a declarat că acordul este o mărturie „a deciziei guvernului român de a îndepărta toate dificultăţile care stau în calea reluării relaţiilor de încredere şi prietenie dintre Germania şi noi"[23].

Următoarea măsură conciliatorie pe care Gafencu a reuşit s-o facă acceptată, la începutul anului 1939, a fost intrarea Germaniei în Comisia Europeană Dunăreană (C.E.D.). Ca şi în cazul deciziei de a face concesii minorităţii germane, pregătirile iniţiale pentru intrarea Germaniei în această Comisie au fost făcute încă din 1938.

C.E.D. a fost creată ca parte a Tratatului de la Paris din 1856 de la sfârşitul războiului din Crimeea. Prusia fusese creatoarea C.E.D., iar Germania, ca succesor legal al Prusiei, a fost membru până la primul război mondial. C.E.D. avea puteri tehnice şi administrative, care includeau competenţe politice şi juridice asupra Dunării de Jos şi a Dunării Maritime. În perioada interbelică, printre ţările membre se numărau Marea Britanie, Franţa, Italia şi România[24]. În mai 1938, delegaţii Conferinţei Micii Antante ţinute la Sinaia au decis că, o dată ce, datorită Anschluss-ului, Germania domina cursul Dunării de Sus, ea ar trebui admisă în C.E.D. Cu toate acestea, întrucât C.E.D. avea prerogative largi, Mica Antantă a hotărât ca intrarea Germaniei să fie precedată de o serie de modificări ale statutului C.E.D., pentru a se preveni orice atingere a suveranităţii României. În 18 august 1938 a fost semnat un acord între Marea Britanie, Franţa şi România, care delimita puterile C.E.D. în cadrul drepturilor de suveranitate ale României[25]. Calea Germaniei era acum deschisă, iar în 2 martie 1939 Marea Britanie, Franţa, Germania, Italia şi România au semnat acordul care ratifica intrarea Reich-ului în C.E.D.[26]. Printre beneficiile de care se bucura acum Germania ca membră a C.E.D. era liberul acces la Marea Neagră[27].

Din păcate pentru Gafencu, aceste măsuri de încorporare a etnicilor germani în F.R.N. şi de aducere a Germaniei în C.E.D. nu au aut darul de a împăca mass-media germană sau pe Hitler : aceştia erau în continuare furioşi pentru asasinarea lui Codreanu[28]. În aceste circumstanţe, guvernul român a decis să adopte o politică de conciliere cu Germania, bazată pe colaborarea

economică şi pe concesii. Această politică de colaborare economică cu Germania, aprobată de Carol după Acordul de la München, a fost urgentată de Gafencu la începutul anului 1939. Un studiu realizat de Înaltul Comandament al Armatei în ianuarie 1939 recomanda concilierea economică cu Germania pentru a se împiedica o potenţială ameninţare militară din partea acesteia. Autorii studiului erau totuşi conştienţi de avantajele pe care le-ar obţine România din colaborarea economică cu Germania, „care pe de o parte ar satisface cererile germanilor, iar pe de altă parte ar duce la dezvoltarea statului nostru"[29].

La o concluzie similară a ajuns şi Gafencu în 23 ianuarie 1939, în cursul discuţiilor cu miniştrii regelui asupra găsirii unei soluţii la relaţiile tensionate dintre Germania şi România. Ministrul de Externe a recomandat concesiuni economice faţă de Germania. În schimbul ajutorului german în exploatarea noilor resurse, de exemplu, România se oferea să exporte mai mult petrol Germaniei[30].

Istoricii români şi cei vestici au tendinţa să considere termenii colaborării economice româno-germane, stabiliţi în februarie şi martie 1939, ca fiind impuşi de Germania. Potrivit opiniei lor, termenii economici au fost concepuţi în aşa fel încât economia românească să fie subordonată celei germane[31]. Totuşi, documentele arată că guvernul român a elaborat termenii iniţiali ai colaborării economice pe baza cărora Herman Wohlthat, negociatorul pe teme economice desemnat de Göring, şi-a formulat ulterior propunerile. De fapt, încă de la începutul lunii decembrie 1937, prim-ministrul de atunci, Gheorghe Tătărescu, discutase problema planurilor economice române cu Wohlthat, planuri care, într-o anumită măsură, se regăsesc în acordul economic din 1939[32]. Până la începutul lunii februarie 1939, sub atenta supraveghere a regelui Carol, fusese conceput un program general de către Gafencu, ministrul Economiei Bujoiu, ministrul Armatei Slăvescu şi ministrul de Finanţe Constantinescu[33]. Negociatorii români erau conştienţi de faptul că programul va acorda Germaniei predominanţă în economia românească şi considerau acest lucru ca fiind în interesul ţării lor. Într-adevăr, s-a decis că, „în general, Germania trebuie să-şi recâştige poziţia de cea mai importantă influenţă economică în România pe care o avusese înainte de 1914"[34]. Bazându-se pe propunerile românilor, Wohlthat a conceput un plan de negocieri având ca temei sprijinirea unor organizaţii care să ajute producţia românească să se adapteze cerinţelor germane, în special în domeniul agriculturii. Planul lui Wohlthat includea şi acorduri pentru resursele minerale şi fondul forestier, ce urmau a fi exploatate de ambele ţări, precum şi faptul ca România să fie ajutată să-şi extindă industria, respectând interesele de export germane. Reich-ul trebuia să ajute la dezvoltarea infrastructurii comunicaţiilor. Industria

românească de armament şi aviaţie urma, de asemenea, să se dezvolte conform liniilor germane[35].

Construirea industriei de război româneşti cu ajutor german era destul de importantă pentru regele Carol, datorită revendicărilor teritoriale ale Bulgariei, Ungariei şi Uniunii Sovietice faţă de România. Carol discutase cu Göring despre colaborarea cu Germania, în noiembrie 1938. La sfârşitul lui ianuarie 1939, în timpul călătoriei ataşatului forţelor aeriene, Gestenberg, la Bucureşti, Carol l-a informat asupra deciziei sale de a cumpăra aparate de război militare germane[36]. O săptămână mai târziu, ministrul român al Aviaţiei i-a făcut cunoscută lui Gestenberg decizia guvernului său de a dezvolta aviaţia română cu asistenţă tehnică germană. Guvernul român a hotărât că un acord în valoare de 13 până la 15 milioane de mărci germane va trebui încorporat în tratatul economic propus[37].

Într-adevăr, mai degrabă germanii decât românii erau îngrijoraţi de amploarea acestor planuri economice. În 16 februarie, dr. Clodius, director adjunct al departamentului de politică economică din cadrul Ministerului de Externe, i-a scris lui Wolhthat la Bucureşti. Clodius a evidenţiat că, în urma acordului din 10 decembrie 1938, Germania acaparase deja aproximativ 50% din exportul românesc. Un program special nu va mări cu mult acest lucru, iar Clodius se temea că „unii din termenii gândiţi pentru acest acord erau mai degrabă nişte cuvinte frumoase decât realizări de fapt". Astfel, ministrul de Externe al Reich-ului şi-a sfătuit negociatorii economici să adopte o atitudine rezervată faţă de coordonarea economică generală dintre Germania şi România[38]. Cu toate acestea, ministrul de Externe german şi-a dat acordul pentru propunerile românilor, în urma unei alte discuţii dintre Wolhthat şi negociatorii români, care a confirmat „suportul unanim al guvernului român în favoarea orientării economiei româneşti spre Germania". Ca rezultat, ministrul de Externe german a autorizat ca negocierile să fie încheiate astfel încât, „fără obligaţii politice, să se obţină cel mai mare avantaj economic posibil din situaţia actuală". Propunerile pentru direcţionarea economiei româneşti către Germania urmau să fie luate în considerare dacă românii vor face concesii în privinţa materiilor prime şi a petrolului. Guvernul român, credea ministrul de Externe german, ar trebui, de asemenea, să arate bunăvoinţă în adaptarea agriculturii şi a producţiei româneşti la cerinţele Germaniei[39].

Gafencu era acum hotărât să încheie un acord pentru o colaborare economică cu Germania şi putea să influenţeze cursul negocierilor economice cu germanii în favoarea României, lăsând să se înţeleagă că ar putea, altfel, colabora cu posibilii competitori ai Reich-ului[40]. Gafencu l-a informat pe Wolhthat, la sfârşitul lui februarie, de intenţia sa de a vizita Berlinul înaintea vizitei la Londra şi Paris. El susţinea că a respins agenţii economici ai

guvernelor vestice pentru a „da expresie unei mai vechi dorinţe a guvernului român de a ajunge la o înţelegere cu Germania înaintea tuturor"[41]. Germanii erau conştienţi de faptul că negocieri economice fuseseră purtate şi cu Franţa, între ianuarie şi martie, care s-au finalizat prin tratatul de la 31 martie. Mult mai important, în 12 februarie, un grup de oameni de afaceri britanici, conduşi de Lordul Semphill, ajunseră în Bucureşti şi fuseseră primiţi de Carol şi de miniştrii săi. Propunerile britanicilor aveau ca fundament ceea ce discutase Carol în timpul vizitei sale în Londra din noiembrie 1938. Deşi propunerile nu erau atât de ample ca în discuţiile cu Germania, acestea includeau planuri pentru expoatarea forestieră, ajutor pentru construirea industriei de armament româneşti şi construirea canalului Dunăre-Marea Neagră. Aceste planuri i-au îngrijorat pe germani, grăbind şi făcând presiuni asupra misiunii lui Wolhthat[42]. Astfel, negocierile conduse de Wolhthat au început să ia un aspect de „întrecere de forţă" între Marea Britanie şi Germania. Această întrecere dintre Marile Puteri a fost intensificată ca urmare a invaziei germane în Cehoslovacia, în 13 martie, şi a incidentului diplomatic ulterior cunoscut ca „afacerea Tilea".

„Afacerea Tilea" a exercitat un considerabil interes printre istorici. Dezbaterile erau preocupate de veridicitatea afirmaţiei făcute de ministrul român la Londra, Viorel Tilea, către Ministerul de Externe britanic, conform căreia germanii i-au acordat României un „ultimatum" în timpul negocierilor economice din martie 1939. În ciuda tuturor scrierilor în chestiune, s-au făcut puţine încercări de a lega declaraţiile lui Tilea de problema garanţiei teritoriale a României[43]. Cu toate acestea, afacerea Tilea este explicabilă doar dacă este privită în contextul încercărilor lui Gafencu de a câştiga o garanţie germană privind integritatea teritorială a României. Pe lângă importanţa sa în dezvoltarea relaţiilor româno-britanice în 1939, „afacerea Tilea" spune multe despre relaţia României cu Germania şi sugerează că ritmul forţat al concesiilor oferite de Gafencu nu a fost aprobat de toţi liderii economici şi politici români.

Declaraţiile lui Tilea în Londra au avut loc în condiţiile creşterii tensiunilor internaţionale, ca rezultat al invaziei Cehoslovaciei de către Reich, în 15 martie. În aceeaşi zi, Ungaria a anexat Rutenia, care se învecina cu România. Temându-se de un posibil atac ungar asupra Transilvaniei, românii au întărit frontiera cu ungurii. Tensiunile de la graniţă au continuat câteva săptămâni. O dată cu invazia Cehoslovaciei, balanţa de putere militară în centrul şi sud-estul Europei s-a schimbat simţitor în favoarea Germaniei şi a aliatului ei ungar. Reacţia regelui Carol a fost că, „având în vedere expansiunea neaşteptată a Germaniei, trebuie să grăbim negocierile comerciale cu Germania şi să le finalizăm cât mai repede posibil"[44]. Dorind să-şi păstreze obiectivele politicii externe de menţinere a echilibrului între Marile Puteri, Carol a decis, de asemenea, „să

trimită puterilor vestice un S.O.S."[45]. În pofida politicii de strânsă colaborare economică cu Germania, Carol a căutat să se asigure că influenţa vestică nu va fi complet anihilată. În acest fel, România va fi capabilă să-şi păstreze spaţiul de operare, ca actor independent între Marile Puteri.

Fiind în deplin acord cu părerile lui Carol, pe 16 martie, Gafencu le-a formulat directive ministrului român la Londra, Tilea, şi ambasadorului român la Paris, Gheorghe Tătărescu, prin care li se solicita acestora să atragă atenţia ministerelor de Externe britanic şi francez asupra pericolului de a avea „un singur arbitru în Europa care decide asupra problemelor de securitate, independenţă şi pace a naţiunilor"[46]. În 16 martie, înaintea primirii directivelor lui Gafencu, Tilea a vorbit cu Sir Orme Sargent, asistent subsecretar la Ministerul de Externe. Acesta l-a informat pe Sargent „că guvernul său, din diferite surse, avea motive să creadă că, în următoarele câteva luni, guvernul german va transforma Ungaria într-un stat vasal şi apoi va dezintegra România"[47]. La 6 a.m., pe 17 martie, Tilea a primit un telefon anonim. Vocea de la telefon vorbea despre o serie de cereri economice şi politice dure ale Germaniei la adresa României. După acest telefon, Tilea a primit instrucţiunile de la Gafencu, trimise cu o zi înainte. În după-amiaza lui 17 martie, Tilea a vorbit cu Lordul Halifax, secretar la Ministerul de Externe. El a cerut un credit sub formă de arme de la Marea Britanie pentru români şi a continuat spunând: „Nu trebuie exclusă, în nici un caz, posibilitatea ca guvernul german să treacă aproape imediat la o ofensivă asupra României". Tilea susţinea că Germania a cerut monopol asupra exportului românesc şi ca industria românească să fie restricţionată numai în interesul exportului către Germania. În schimb, Germania era pregătită să acorde garanţie teritorială României. Tilea a adăugat că „aceasta părea guvernului român foarte asemănătoare cu un ultimatum". El a întrebat în ce condiţii România ar putea primi sprijin din partea Angliei şi dacă Anglia şi Franţa ar fi pregătite să susţină o coaliţie regională antigermană constând din România, Polonia, Iugoslavia, Grecia şi Turcia[48]. Deja, pe 18 martie, *The Daily Telegraph* transforma ultimatumul presupus de Tilea într-un caz evident de „ultimatum economic" german, în care industria românească urma să fie închisă şi întreaga producţie agricolă să fie exportată către Germania în schimbul garanţiei teritoriale[49].

Când ştirile despre „ultimatumul economic" au ajuns în România, Gafencu a negat imediat existenţa acestuia. În mod evident, Gafencu era foarte alarmat că asemenea cereri vor afecta cursul negocierilor cu Germania. În 19 martie, el a ordonat tuturor ambasadorilor români din străinătate să nege faptul că un asemenea „ultimatum" a fost dat. Diplomaţii români trebuiau să arate că negocierile româno-germane îşi urmează cursul normal[50]. Dată fiind furia lui Gafencu faţă de Tilea, este clar că Tilea încălcase instrucţiunile primite de la

Gafencu în dimineaţa de 17 martie. Într-o telegramă adresată lui Gafencu pe 18 martie, Tilea afirma că informaţia dată Biroului de Externe din Londra produsese un „efect extraordinar". Parlamentarii şi oamenii de afaceri englezi îi transmiseseră că, dacă România va rezista unui atac militar, Marea Britanie va intra în război de partea României şi va garanta graniţele polonezo-româno-iugoslave[51]. Gafencu a răspuns telegramei lui Tilea imediat, pe 18 martie, informându-l că „ştirile false comunicate Lordului Halifax şi întregului Minister de Externe cu privire la negocierile lui Wohlthat în Bucureşti au produs într-adevăr «un efect foarte puternic»". „Efectul", continua Gafencu, a prejudiciat nu numai negocierile economice cu Germania, dar şi bunul nume al diplomaţiei româneşti. Gafencu încheia spunând că „situaţia generală este suficient de serioasă pentru a nu fi complicată şi mai mult de fantezii exagerate... Dacă într-o zi ne vom găsi într-adevăr în faţa unei ameninţări, nimeni nu ne va crede când vom cere sprijin...". Negând ultimatumul, Gafencu i-a ordonat lui Tilea să părăsească Londra, pentru a se întoarce la Bucureşti[52]. Totuşi, negarea de către guvernul român a ultimatumului nu a fost crezută la Londra. Gafencu a fost constrâns să-l însoţească pe Sir Reginald Hoare, ministrul britanic la Bucureşti, în faţa regelui Carol. Carol l-a asigurat pe Hoare că, deşi „o mare parte a propunerilor germanilor erau dezagreabile... nu fuseseră prezentate şi evidenţiate în vreun mod ieşit din comun"[53].

Între timp, în 18 martie, Sir Alexander Cadogan l-a supus unui interogatoriu pe Tilea în numele Ministerului de Externe britanic. În pofida instrucţiunilor pe care Gafencu i le-a dat lui Tilea, şi anume de a nega existenţa unui „ultimatum", acesta a rămas „convins de adevărul ultimatumului". Totuşi, Tilea a adăugat că ultimatumul fusese prezentat cam la zece zile înainte de criza cehoslovacă şi fusese respins de guvernul român. Referindu-se la posibilele conflicte privind politica externă şi economică, Tilea a afirmat că existau „mai multe orientări" în România. Deşi era convins că ultimatumul fusese prezentat şi refuzat, „lucrul de care se temea el acum era ca refuzul să nu mai fie menţinut"[54].

Deşi nu a existat un asemenea „ultimatum" german, este foarte probabil că Germania oferise României o formă de garanţie politică. În schimb, se aştepta ca România să se dezvolte industrial conform intereselor germane. Ambasadorul român la Paris, Gheorghe Tătărescu, a confirmat oficialilor francezi că Tilea discutase probleme „vechi de câteva săptămâni". Tătărescu a continuat prin a-l informa pe ambasadorul american că Germania cere toată producţia de grâu şi petrol pe patru ani, împreună cu dreptul unic de a dezvolta şi exploata noi regiuni petroliere. România refuzase, iar Tătărescu a adăugat că „Germania nu persistase în aceste cereri, iar negocierile care au loc acum se desfăşoară într-o manieră civilizată"[55]. Deşi Tătărescu nu a menţionat nici o

garanţie politică, ideile lui Gafencu în legătură cu concesiunile economice faţă de Germania, în schimbul garanţiei germane a integrităţii teritoriale a României, stăteau în centrul politicii sale faţă de Reich la începutul anului 1939. Astfel, Gafencu intenţiona să obţină materializarea promisiunilor verbale asupra garanţiei ce fuseseră date de-a lungul anilor de liderii germani oficialilor români. O asemenea garanţie ar fi redus ameninţările pretenţiilor teritoriale pe care le aveau Ungaria, Bulgaria şi Uniunea Sovietică faţă de România şi i-ar fi oferit acesteia din urmă statutul de stat protejat al unei mari puteri continentale, care, după tratatul de la München, devenise singurul arbitru în centrul şi sud-estul Europei.

Gafencu a fost încurajat în politica sa de declaraţiile reînnoite ale lui Göring, în săptămânile anterioare deschiderii negocierilor economice în februarie 1939. La sfârşitul lui ianuarie, ataşatul forţelor aeriene germane, Gerstenberg, l-a asigurat pe Gafencu, în numele lui Göring, că promisiunile referitoare la garanţia germană privind integritatea teritorială a României, care fuseseră făcute de liderii germani lui Carol şi altor oameni politici, rămân încă în vigoare[56].

În februarie, omul politic român Gheorghe Brătianu a vizitat din nou Berlinul pentru a se întâlni cu Göring, din ordinul lui Carol. Mareşalul german l-a asigurat pe Brătianu că Reich-ul nu are nici un interes în micşorarea teritoriului României şi a adăugat că, „dacă vom vedea că voi nu doriţi să fiţi duşmanii noştri, atunci, după cum spunea Bismark, noi nu vom risca nici viaţa unui simplu soldat prusac pentru Ungaria...”[57]. Raportând această conversaţie membrilor delegaţiei române din Berlin în ziua următoare, Brătianu a continuat spunând că Hitler, Ribbentrop şi Göring confirmaseră că România urma să primească aceleaşi garanţii ale frontierelor împotriva revizionismului ungar ca şi cele primite de Iugoslavia[58].

Încurajat de aceste declaraţii, Gafencu a încercat imediat să lege concesiile economice de acordarea garanţiei, în urma sosirii la Bucureşti a lui Wohlthat, la începutul lui februarie. Pe 14 februarie, Gafencu a încercat să-l convingă pe Wohlthat că o colaborare economică paşnică cu Germania, pe o perioadă îndelungată, necesita clarificarea relaţiilor politice dintre cele două ţări. Gafencu a cerut ca numeroasele garanţii privind frontiera date oamenilor politici români de către liderii germani să fie în sfârşit concretizate. Astfel, concesiile economice ale României ar fi fost legate de integritatea teritorială[59].

Gafencu a încercat din nou să obţină garanţia politică de la Wohlthat, în 22 februarie, prin sugerarea faptului că o înţelegere între Germania şi România ar trebui să se bazeze atât pe obligaţia de a nu lua parte la nici o campanie politică împotriva celeilalte ţări, cât şi pe o înţelegere de a respecta alianţele fiecăreia. Eşuând în acţiunea sa, Gafencu „se mulţumea cu o simplă, dar categorică

recunoaştere a graniţelor", asigurând autorităţile germane că politica lui fusese aprobată de Carol şi de guvernul său[60].

Instrucţiunile ministrului de Externe al Reich-ului către Wohlthat de a conduce negocierile economice astfel încât „fără promisiuni politice să câştige avantaje economice cât mai mari cu putinţă din situaţia actuală" nu înseamnă că nu a fost făcută nici o ofertă asupra vreunei garanţii[61]. La urma urmei, asemenea oferte din anii şi lunile precedente fuseseră făcute de Göring, şi nu de ministrul de Externe german. E posibil ca Wohlthat, care în timpul negocierilor cu România acţiona atât ca negociator economic al lui Göring, cât şi în numele ministrului de Externe, să fi primit instrucţiuni contradictorii. Se poate ca el să fi oferit o garanţie în numele lui Göring, în schimbul unor mari concesii economice româneşti.

Documentaţia existentă sugerează că, la un moment dat, în urma întoarcerii sale la Bucureşti în 10 martie, Wohlthat s-a oferit să lege concesiile economice de o garanţie sau de o înţelegere politică. Garanţia a fost respinsă de România, din pricina efectului pe care aceasta l-ar fi avut asupra opiniei publice occidentale, în urma tensiunii create de invazia Germaniei în Cehoslovacia şi a reacţiei Marii Britanii la „afacerea Tilea". Pe 23 martie, în urma semnării acordului final, Gafencu a emis o circulară către toate delegaţiile Ministerului de Externe român din străinătate, în care afirma că noul acord economic era o parte a strategiei pe termen lung pe care o avusese în vedere în urma semnării acordului economic din decembrie 1938. Gafencu a concluzionat că „guvernul român nu crede că este potrivit, în circumstanţele actuale, să alăture acestui acord economic un acord politic, pentru a nu lăsa loc pentru interpretări politice greşite"[62].

Pe 23 martie, la Leipzig, Constantin Argetoianu nota în jurnalul său că o garanţie politică trebuia neapărat inclusă în acordul economic şi fusese de fapt „punctul de plecare în negocierile noastre"[63]. Ca urmare, Argetoianu a fost surprins să descopere la întoarcerea sa în Bucureşti că acordul economic fusese semnat fără a fi incluse în el şi garanţiile politice din partea Germaniei. Deşi Fabricius afirmase că Germania va apăra integritatea teritorială a României în caz de atac, declaraţia sa nu fusese confirmată de acordul semnat. Argetoianu a discutat problema garantării clare a frontierelor României cu Armand Călinescu, ministrul de Interne pro-occidental. Călinescu a încercat să-l convingă pe Argetoianu „de inutilitatea unei asemenea clauze, care ne-ar îndepărta irevocabil de ajutorul oferit de Franţa şi de Anglia...". Călinescu a continuat susţinând că „dacă Rusia ne-ar ataca, germanii ar veni în ajutorul nostru chiar şi fără un tratat politic semnat, mai ales dacă ei vor trebui să-şi apere investiţiile pe care le vor face în ţara noastră"[64].

În pofida faptului că guvernul român încercase să aplaneze situaţia declanşată de „afacerea Tilea” afirmând că discuţiile cu Germania îşi urmau cursul normal, negocierile economice erau în mod evident purtate într-o atmosferă tensionată. Ocuparea Cehoslovaciei şi a Ruteniei de către Germania, respectiv Ungaria au condus la apariţia unor zvonuri asupra invaziei iminente a României. În aceste împrejurări, unii negociatori români au devenit îngrijoraţi de anumite concesii economice care, după părerea lor, ar fi putut afecta suveranitatea României[65].

În urma declaraţiei lui Tilea către Ministerul de Externe britanic, presiunea occidentală asupra României de a împiedica semnarea acordului economic l-a determinat pe Wohlthat să schimbe unele condiţii ale înţelegerii. De vreme ce „finalizarea unui tratat secret nu mai era posibilă, [Wohlthat] l-a schimbat într-un tratat de stat care putea, dacă era necesar, să fie publicat, şi un protocol secret ce cuprindea obiectele şi promisiunile reciproce ale celor două guverne, care nu era destinat publicării”[66]. Este, bineînţeles, posibil ca tratatul secret sau protocolul secret să fi inclus o garanţie politică sau o altă înţelegere politică[67]. Acest lucru se potrivea cu impresia lui Tilea, exprimată în Marea Britanie în 18 martie, că românii au refuzat ultimatumul, dar „lucrul de care se temea el acum era ca refuzul să nu fie menţinut”[68]. În 20 martie, textul tratatului asupra căruia Wohlthat căzuse deja de acord cu ministrul Economiei Bujoiu nu a putut fi semnat, deoarece „în această situaţie politică tensionată, Bujoiu nu mai putea obţine aprobarea celorlalţi miniştri”[69]. În acest moment, Wohlthat a început să-şi exercite ceea ce Argetoianu a descris în jurnalul său ca „dulcea sa presiune”. Miercuri, 22 martie, Wohlthat l-a anunţat pe Gafencu că va părăsi România în seara zilei de 23 şi a cerut să poarte negocieri directe cu el şi regele. Aceasta era evident o încercare de a forţa ritmul prin ameninţarea că vor înceta negocierile. Apoi au urmat discuţii între Bujoiu, Gafencu, Călinescu şi Wohlthat. Acordul a fost în sfârşit semnat joi, 23 martie ; sarcina lui Wohlthat a fost mai uşoară datorită faptului că regele a cerut o încheiere promptă a negocierilor[70].

După semnarea acordului, Gafencu îşi arăta în faţa lui Fabricius nemulţumirea cu privire la „presiunea enormă care până în ultimele momente fusese exercitată asupra guvernului din exterior, pentru a împiedica finalizarea tratatului Wohlthat”[71]. Este posibil ca presiunea britanică să fi acţionat asupra deciziei guvernului român de a respinge o garanţie germană sau orice altă formă de tratat politic, temându-se că România va părea în totalitate intrată în tabăra germană. O asemenea imagine ar fi distrus încercările guvernului român de a se păstra în echilibru între Marile Puteri.

Temerile unora dintre negociatorii economici români în ultimele zile ale tratativelor şi declaraţia lui Victor Tilea către Ministerul de Externe britanic

sugerau că românii aveau păreri oarecum împărţite faţă de politica lui Gafencu de întărire a legăturilor politice şi economice cu Germania. Acestea deveniseră din ce în ce mai importante, după München, în cadrul sistemului de relaţii ale României cu Marile Puteri. Cu toate acestea, în vederea păstrării politicii de echilibru, regele şi ministrul de Externe căutau în continuare să menţină legături puternice cu Marea Britanie şi Franţa. Problema unei asemenea politici era că actorii individuali din interiorul organizaţiilor româneşti ar fi putut favoriza legături mai puternice cu una dintre Marile Puteri. Ministrul Tilea însuşi favoriza clar legăturile politice şi economice cu Marea Britanie şi mai puţin cu Germania. El era cunoscut ca anglofil, întrucât studiase la London School of Economics, fusese membru al legaţiei române la Londra imediat după primul război mondial şi era cofondator şi preşedinte în funcţiune al Societăţii Anglo-Române. Tilea a primit în 1938 CBE pentru îmbunătăţirea relaţiilor dintre Marea Britanie şi România. În plus, era cunoscut atât în cercurile politice, cât şi în cercurile de afaceri de la Londra[72]. În timpul negocierilor economice cu Germania, Tilea discuta cu Marea Britanie formarea unei companii de comerţ anglo-române, în numele industriaşului român Max Auşnit[73].

Tilea era preocupat de implicaţiile pe care ocuparea germană a Cehoslovaciei le putea avea faţă de programul de reînarmare a României şi susţinea reînarmarea mai degrabă cu suportul Marii Britanii decât cu cel german. În convorbirea sa cu Sir Orme Sargent din 16 martie, Tilea a solicitat un împrumutat în valoare de 10 milioane de lire sterline pentru a înlocui armele cehoslovace datorate României, pe care el le considera pierdute din pricina ocupaţiei germane a Cehoslovaciei. El a repetat aceste temeri şi cererea pentru un împrumut lui Halifax, în următoarea zi. Se pare că Tilea căutase o vreme un împrumut englez pentru arme – fără succes. Criza cehoslovacă dădea noi justificări cererilor sale[74]. În 22 martie, Tilea era încă în Londra, în pofida celor trei încercări ale lui Gafencu de a-l forţa să se întoarcă în Bucureşti. Ministrul român la Londra era convins că, datorită împrejurărilor, Marea Britanie va acorda României, în final, un credit pentru arme[75].

În acelaşi timp, Tilea considera ameninţarea militară germană asupra României ca fiind reală. Aceasta explica încercările lui Tilea de a-i coopta pe britanici în formarea unui „bloc" anti-german în estul Europei. Urgenţa cererilor lui Tilea către Marea Britanie era determinată şi de teama pentru locul naşterii sale – multietnica Transilvanie. El îl pusese deja în gardă pe Halifax pe 14 martie cu privire la faptul că „procesul prin care Germania a convins Slovacia să-şi declare independenţa poate fi aplicat în mare măsură şi în alte ţări care nu au o populaţie omogenă". Tilea a dat ca exemplu o posibilă secesiune sprijinită de Germania a Croaţiei din Iugoslavia şi a Transilvaniei

din România. La 17 martie, Tilea credea, se pare, că Transilvania era la un pas să fie ocupată de Germania[76]. Asemenea temeri au condus la ceea ce Sir Reginald Hoare numeşte „naivitatea impulsivă" cu care Tilea încerca să-i convingă pe britanici de situaţia din sud-estul Europei[77].

„Politica unilaterală" a lui Tilea la Londra şi refuzul său de a se conforma instrucţiunilor lui Gafencu de a reveni la Bucureşti a ridicat semne de întrebare în privinţa controlului total al lui Gafencu asupra politicii externe în martie 1939. Aşteptând cu nerăbdare sosirea la Bucureşti a lui Wohlthat pe 8 februarie, Gafencu l-a întrebat „ce noutăţi politice am pentru rege, căci are nevoie de sprijinul lui în faţa miniştrilor pentru a trece tratatul prin Cabinet". Conform spuselor lui Wohlthat, se aştepta remanierea Cabinetului român, în eventualitatea unui eşec de a încheia tratatul cu Germania : „Miniştrii care urmau să fie înlocuiţi dacă politica lor pro-germană, sancţionată de rege, ar fi eşuat erau Gafencu, Bujoiu, ministrul Economiei, şi Slăvescu, ministrul Armamentului"[78]. Acest lucru sugerează că, dacă tratatul economic ar fi eşuat, Carol ar fi fost obligat să urmeze o linie mai deschis pro-britanică şi să numească miniştri pro-britanici. Gafencu şi-a arătat nemulţumirea în faţa lui Fabricius despre zvonurile care circulau asupra unei încercări de a-l înlocui, acest fapt indicând că Gafencu ducea o luptă personală pentru supravieţuire politică[79].

De asemenea, se pare că nici prim-ministrul Armand Călinescu nu era în totalitate convins de politica lui Gafencu. Comentariile sale faţă de Constantin Argetoianu cu privire la „inutilitatea" garanţiei politicii germane, care îndepărta România de puterile vestice, sugerează că prim-ministrul ar fi putut fi un mijloc în asigurarea respingerii oricărei oferte de garanţie germană[80]. Sir Reginald Hoare, ministrul britanic la Bucureşti, scria la doar câteva luni după „afacerea Tilea" că-l considera pe pro-vesticul Călinescu drept „mai potrivit temperamental pentru a rezista în faţa germanilor decât Gafencu, fiind un neînfricat"[81]. De altfel, Călinescu a fost acela care i l-a recomandat pe Tilea lui Carol pentru postul de ministru la Londra. Existenţa unui cod secret prin care Călinescu comunica cu Tilea la Londra, în cazuri speciale, a condus la numeroase comentarii cum că prim-ministrul era anonimul care îl sunase pe Tilea în dimineaţa de 16 martie[82]. Adevărata identitate a „anonimului" este însă mult mai surprinzătoare.

În timpul examinării de către Sir Alexander Cadogan din 18 martie, Tilea l-a informat că telefonul anonim prin care primise informaţii despre cererile severe făcute de negociatorii economici germani fusese de la „o sursă privată". Continuând această examinare, el a declarat că informatorul său „ar fi directorul general al unui mare industriaş român, care venise special la Paris pentru a-i transmite aceste noutăţi"[83]. O scrisoare scrisă de Tilea în 1946 arată că cel care a telefonat era Adrian Dumitrescu, directorul general al industriaşului

Nicolae Malaxa, care primise instrucţiuni de la acesta să-l informeze pe Tilea asupra cererilor economice germane[84]. Jurnalul regelui Carol relevă faptul că o întâlnire a avut loc în 20 martie 1938 între rege, Călinescu, Bujoiu, Urdăreanu, ministrul Curţii, şi Malaxa pentru a discuta propunerile germane, întâlnire provocată de Malaxa, care era îngrijorat de prevederile acordului schiţat. În ziua semnării acordului, 23 martie, Carol îşi amintea că Malaxa era supărat din cauza acordului, temându-se că germanii primeau astfel dreptul de a interveni în procesul de industrializare a României[85].

La prima vedere, implicarea lui Malaxa în încercarea de a alerta Marea Britanie cu privire la posibilele pericole ale acordului economic pare puţin probabilă. El fusese instruit ca inginer în Germania, iar datorită vastelor sale întreprinderi industriale avea legături apropiate cu industria germană. Uzinele Malaxa se ocupau de metalurgie şi armament, el deţinând acţiuni şi la Reşiţa, cea mai mare companie metalurgică din România, companie ce avea legături cu Germania[86]. Mai mult, în urma pactului nazisto-sovietic din august 1939, Malaxa a fost unul dintre cei care susţineau faţă de regele Carol apropierea decisivă de Germania[87]. Totuşi, explicaţia comportamentului lui Malaxa poate fi găsită în natura guvernării din timpul dictaturii regale.

Camarila neoficială a lui Carol, formată din apropiaţi şi favoriţi, fusese importantă încă de la urcarea sa pe tron, în 1930. În timpul primei părţi a decadei, camarila fusese folosită spre a submina partidele politice centrale şi a crea un nucleu alternativ pentru viaţa politică din ţară. O dată cu îndepărtarea guvernării parlamentare şi cu instaurarea dictaturii personale a lui Carol la începutul anului 1938, influenţa camarilei a devenit şi mai importantă în guvernarea ţării. Bancheri şi industriaşi, precum Argetoianu, Malaxa, Gigurtu şi Bujoiu, dar şi oameni politici formau o parte importantă a camarilei şi erau adesea numiţi în importante poziţii politice oficiale. Interesele economice ale membrilor din camarilă puteau deci să influenţeze politica de guvernare. Însuşi Malaxa, deşi nu avea nici o poziţie politică, era apropiat regelui şi i se acorda mână liberă în acele ministere şi servicii care afectau prosperitatea afacerilor sale industriale[88]. Companiile metalurgice şi de armament ale lui Malaxa erau printre puţinele din România care nu se aflau sub controlul decisiv al Marii Britanii, Franţei sau Cehoslovaciei[89]. Mai mult ca sigur, Malaxa, în pofida legăturilor sale cu industria germană, se temea că influenţa germană în economia românească va micşora gradul ridicat de autonomie realizată de el în acea zonă. În urma căderii lui Carol de la putere în 1940, Malaxa a trecut de partea Gărzii de Fier, pentru a-l împiedica pe generalul Antonescu să pună sub controlul statului complexele sale industriale[90]. Dată fiind importanta influenţă a membrilor camarilei, nu este surprinzător faptul că Gafencu nu putea să controleze activităţile politice unilaterale în timpul evenimentelor complicate din martie 1939.

Regele Carol însuși favoriza legăturile economice cu Germania, în pofida politicii sale de menținere a legăturilor puternice cu toate Marile Puteri. Totuși, temându-se ca diviziunea internă privind gradul de cooperare economică cu Reich-ul să nu fie pe placul germanilor, Carol își trimitea interpușii pentru a confirma dorința de cooperare a guvernului său. În 3 martie, Carol l-a informat pe Fabricius că îl va trimite pe Constantin Argetoianu la Reich pentru a-i asigura pe germani asupra „adevăratelor intenții" ale guvernului român[91]. În 17 martie, în aceeași zi în care Tilea le-a făcut cunoscut britanicilor „ultimatumul" german, Carol l-a invitat pe Göring la celebrarea aniversării zilei sale de naștere, în mai. Ministrul Curții, Ernest Urdăreanu, care a făcut oferta în numele regelui Carol, l-a informat pe Fabricius că regele privea răspunsul lui Göring „ca fiind de o mare însemnătate pentru viitoarele decizii politice privind sud-estul Europei și față de Rusia sovietică". Prezența sa la această aniversare va certifica poziția Germaniei ca lider în formarea viitorului sistem economic în această regiune[92]. Regele însuși era în acel moment unul dintre marii industriași ai țării. În 1940, anul abdicării sale, Carol deținea acțiuni la 40 de companii și bănci, inclusiv la întreprinderile Malaxa și Reșița, ambele având legături importante cu Germania. Carol deținea acțiuni și la câteva companii private germane, printre care AEG și Deutsche Bank[93].

În pofida temerilor lui Malaxa, semnarea acordului nu a însemnat subjugarea economiei românești celei germane. De o importanță imediată pentru români era rezolvarea cu succes a problemelor lor cu privire la armele cumpărate din Cehoslovacia. Pe 18 martie, Gafencu a cerut să fie eliberate cele 50 de vagoane încărcate cu arme care fuseseră reținute în Cehoslovacia ca rezultat al invaziei Germaniei[94]. Pe 22 martie, Carol a decis ca livrarea acestor arme și a celorlalte transporturi comandate din Cehoslovacia înaintea invaziei germane să fie o condiție *sine qua non* a acordului din 23 martie[95]. Pe 23 martie, germanii au fost de acord să elibereze cele 50 de vagoane de armament și au garantat livrarea promptă a tuturor transporturilor comandate din Cehoslovacia. În ziua următoare, Fabricius nota că livrarea imediată a armamentului a creat o bună impresie în România. Presa a apreciat că acesta era primul rezultat concret al cooperării prin acest tratat. Garanția germanilor referitoare la faptul că armamentul din Cehoslovacia urma să fie în continuare livrat a constituit unul dintre motivele semnării tratatului[96].

Acordul economic nu a subjugat economia românească celei germane. Chiar și un observator american constata că tratatul economic semnat cu Germania aducea beneficii considerabile sud-estului Europei[97]. Cu toate că acordul trasa liniile viitoarei colaborări a României cu Germania în domeniul agriculturii, industriei, exploatării resurselor naturale și al consolidării infrastructurii, problema unui eventual monopol al Germaniei asupra exporturilor românești

nu era pusă în discuţie. Primul articol al tratatului stipula că, „în plan economic, vor fi luate în considerare, pe de o parte, necesităţile germanilor în ceea ce priveşte importurile, iar pe de altă parte, posibilităţile de dezvoltare a economiei româneşti şi necesităţile interne, precum şi păstrarea relaţiilor economice ale României cu celelalte ţări"[98]. Acordurile comerciale încheiate cu Franţa în 31 martie şi cu Marea Britanie în 11 mai 1939 constituiau o dovadă evidentă că Germania nu deţinea monopolul economiei româneşti[99]. Până în 1941, anul izbucnirii războiului cu Uniunea Sovietică, guvernul român avea suficientă libertate de acţiune în plan economic pentru a se asigura ca Germania să nu primească toate beneficiile pe care i le aducea acordul semnat[100].

Într-adevăr, guvernul român era foarte activ în introducerea anumitor clauze în acord, în special unele referitoare la armament. Pe 4 aprilie 1939, Fabricius raporta că ministrul român al Aerului comandase 30 de avioane de vânătoare şi 15 motoare de rezervă din Germania. Ministerul dorea să numească comisionari cât mai repede posibil, în condiţiile tratatului din martie, pentru a opera un proiect în valoare de 40 de milioane de mărci germane. Mai degrabă Germania decât România era cea care întârzia executarea acestui aspect al tratatului. În mai, Carol şi-a exprimat îngrijorarea faţă de Fabricius că Germania înainta încet cu livrarea armelor conform tratatului. Regele a repetat că el „era hotărât să ducă până la capăt amplul program de reînarmare a României cu ajutorul Germaniei"[101].

Pentru ministrul de Externe Gafencu, semnarea acordului a reprezentat un mare succes al politicii sale faţă de Germania din acel moment. Acesta îi asigura păstrarea portofoliului de ministru de Externe şi îi deschidea posibilitatea de a vizita Berlinul, unde el spera încă să convingă Germania să acorde garanţii României. Totuşi, pentru a fi sigur că celelalte ţări nu vor fi deranjate de creşterea din ce în ce mai mare a colaborării României cu Germania, Gafencu a emis o circulară în 25 martie. În aceasta, el afirma că sporirea volumului de schimburi economice între România şi Germania nu va afecta relaţiile economice cu celelalte ţări. El continua afirmând că „relaţiile tot mai strânse între România şi Germania nu vor avea alte consecinţe decât de a contribui la îmbunătăţirea potenţialului economic al României şi a standardului de viaţă al locuitorilor săi"[102]. Într-un discurs rostit în faţa Înaltului Consiliu al Frontului Renaşterii Naţionale, pe 27 martie, Gafencu susţinea că „acordul promovează scopul nostru cel mai înalt, consolidarea ţării noastre. Prin arme, tehnologie şi agricultură vom întări ţara noastră. Ni s-a ivit oportunitatea de a consolida şi apăra independenţa noastră"[103]. Atitudinea lui Gafencu în timpul negocierilor din februarie şi martie 1939 dezminte afirmaţiile sale de după al doilea război mondial, conform cărora singurul scop al acordului era de a contracara planurile Germaniei de invazie a Poloniei şi României[104].

Semnarea acestui acord a fost foarte bine primită de către acei economişti şi industriaşi care aveau înclinaţii pro-germane, în special pe motivul intereselor economice complementare. Economistul Mihail Manoilescu justifica acordul având ca argument faptul că atât România, cât şi alte ţări agrare din estul Europei erau incapabile să concureze cu agricultura occidentală. Prin urmare, în opinia sa era logic ca România să facă schimb de produse agricole cu bunurile industriale germane şi să creeze o zonă economică separată, protejată în faţa presiunilor din exterior[105].

Consimţământul de a accepta intervenţii externe pe scară largă în economia românească reprezintă o schimbare substanţială faţă de ideile naţionaliste ale anilor '20. Guvernele Partidului Liberal, în particular, consideraseră că este de cuviinţă ca România să-şi stabilească baza industrială fără intervenţii externe[106]. Totuşi, ca rezultat al depresiunii, naţionalismul nu mai era văzut ca fiind incompatibil cu acceptarea de capital străin. Aşa cum a afirmat Ion Gigurtu în faţa Camerei Deputaţilor în iunie 1939, „diferitele acorduri economice, dintre care cele mai importante sunt cele încheiate cu Germania, datorită faptului că avem economii complementare, pot fi de un ajutor inestimabil pentru creşterea economiei ţării. Nimic nu trebuie să împiedice aplicarea lor, de vreme ce ele sunt în armonie cu interesele noastre economice... Adevăratul naţionalism nu poate fi împotriva ajutorului străin pentru că numai prin acesta putem ridica nivelul de trai al românilor"[107].

Chiar şi Armand Călinescu, care fusese mai puţin înclinat spre concilierea cu Germania decât Gafencu, a aprobat întărirea legăturilor economice cu Reich-ul. Într-un discurs ţinut în faţa Înaltului Consiliu al Frontului Renaşterii Naţionale pe 27 martie, el a subliniat că acordul aducea mari beneficii agriculturii şi industriei româneşti. România va putea exporta produsele sale agricole, primind în schimb arme şi echipament industrial. Agricultura va fi revigorată prin introducerea de noi culturi şi deschiderea unor noi pieţe de desfacere. El a arătat, de asemenea, că tratatul nu acorda Germaniei monopol în economia românească, aşa că libertatea de acţiune a României nu era afectată[108].

Perioada negocierilor economice dintre Germania şi România, în martie 1939, a fost tulburată şi de hotărârea în chestiunea Ruteniei. Acordul de la Viena din noiembrie 1938 oferise Ungariei sudul Slovaciei, lăsând Rutenia în ceea ce mai rămăsese din statul cehoslovac. Totuşi, Ungaria a continuat să emită pretenţii asupra Ruteniei, care fusese parte a Regatului Ungar. În timpul evenimentelor din martie 1939, Ministerul de Externe român a căutat să-şi coordoneze poziţia în această chestiune cu cea a Reich-ului.

De-a lungul discuţiilor sale cu Hitler şi Göring din noiembrie 1938, regele Carol a insistat ca Rutenia să rămână parte a Cehoslovaciei. Carol nu dorea ca această provincie să fie anexată Ungariei, deoarece ar fi prelungit graniţa

româno-ungară. Acest fapt, la rândul lui, ar pune în pericol securitatea Transilvaniei. O ocupaţie ungară a Ruteniei, a argumentat Carol, ar întrerupe linia de comunicare directă cu Cehoslovacia şi, prin această ţară, cu Germania[109].

Cu toate acestea, până la începutul anului 1939 guvernul român a păstrat aceeaşi atitudine cu cea a germanilor în această chestiune, sperând că Germania era pregătită, dacă va fi necesar, să medieze cu Ungaria în favoarea României. Pe 19 ianuarie, Gafencu a asigurat legaţia germană că, „dacă Germania va ajunge la convingerea că statul rutean nu este viabil şi crede că o nouă diviziune a acestui stat este necesară, noi nu ne vom opune unei noi analize a acestei probleme care să ţină cont de interesele noastre"[110]. Într-o întâlnire cu Călinescu şi Gafencu, pe 14 martie, ziua în care Rutenia îşi declarase mult aşteptata zi a independenţei, Carol a decis ca România să participe la orice schimbări teritoriale care au loc în Rutenia. Acesta a crezut de cuviinţă să ceară încorporarea unui număr de sate româneşti în statul român, împreună cu calea ferată care lega România de Polonia. România trebuia, de asemenea, să ceară ca graniţa româno-maghiară să rămână cât mai scurtă cu putinţă[111]. În 15 martie, în timp ce trupele germane intrau în Praga, iar Ungaria ocupa Rutenia, Gafencu l-a anunţat pe Fabricius că unităţi militare române se aflau acum la frontiera cu Rutenia. România, a declarat Gafencu, „nu va sta cu mâinile în sân în timp ce satele româneşti şi linia ferată din Rutenia sunt ocupate de Ungaria"[112]. Totuşi, era evident că, în pofida cuvintelor războinice ale lui Gafencu, România nu voia să ocupe acele sate fără consimţământul Germaniei. Aşa cum a subliniat ministrul de Externe, guvernul „nu dorea să facă nimic fără acordul prealabil al Germaniei". Oricum, Gafencu a cerut ca „revendicările [României] asupra acelor teritorii să nu fie trecute cu vederea"[113].

România spera acum că Germania va media între români şi unguri. Însă pe 18 martie Fabricius l-a informat pe Gafencu că Reich-ul nu dorea să medieze, dar va da „sfaturi" Budapestei. Gafencu a înaintat revendicările României referitoare la legătura feroviară dintre România şi Polonia şi la patru sate din Rutenia cu populaţie predominant românească. Acesta a adăugat că, dacă Ungaria nu este de acord, România este dispusă să renunţe la aceste pretenţii[114].

Interesul scăzut arătat de guvernul român în a obţine un asemenea modest avantaj teritorial, în timpul unei mari tensiuni internaţionale, a fost confirmat la întâlnirea Consiliului de Coroană din 19 martie. Regele Carol a argumentat că, din motive politice şi strategice, satele româneşti ar trebui ocupate de România. Acest argument a fost în unanimitate respins de Consiliu[115]. Pe 31 martie, Fabricius nota că Ungaria cerea recunoaşterea graniţelor Ruteniei şi abandonarea revendicărilor. România a fost de acord să îndeplinească dorinţele Ungariei[116].

Tendinţa crescândă a României de a lua decizii în politica externă conform dorinţelor Reich-ului a fost observată şi în deciziile Antantei Balcanice, la începutul anului 1939. Guvernul român a fost încurajat în adoptarea acestei poziţii de către liderii iugoslavi. La începutul lunii februarie 1939, Gafencu a vizitat Belgradul. Prinţul Paul a fost de acord ca la Conferinţa Micii Antante ce va avea loc la Bucureşti, în 16 februarie, să evite „orice condiţii sau declaraţii care ar ridica suspiciuni cu privire la faptul că organizaţia ar fi orientată împotriva uneia sau alteia dintre Axele europene"[117]. În pofida acestei decizii de reafirmare a poziţiei de neutralitate între blocurile de putere, s-au făcut demersuri pentru apropierea de Axă în cadrul Conferinţei Antantei Balcanice, în timpul dezbaterilor hotărându-se recunoaşterea regimului lui Franco din Spania. Gafencu l-a informat pe Fabricius că Antanta Balcanică a decis să nu se transforme sub nici o formă într-un instrument îndreptat împotriva Germaniei. „Dimpotrivă, Înţelegerea Balcanică ar trebui să realizeze faptul că mişcarea *Drang nach Osten* a Germaniei era un fenomen natural." Gafencu a adăugat că ţările balcanice ar trebui să reacţioneze „colaborând îndeaproape cu Germania, în special în domeniul economic"[118].

Perioada de la numirea lui Gafencu ca ministru de Externe, din decembrie 1938 până la sfârşitul lui martie 1939, a fost marcată de politica de reconciliere rapidă cu Germania. Acesta a fost un răspuns tactic atât la nemulţumirea germană faţă de asasinarea lui Zelea Codreanu, cât şi la creşterea puterii germane în centrul şi sud-estul Europei, ca rezultat al înţelegerii de la München. În ciuda disproporţiei în „greutate" a Germaniei în relaţiile României cu Marile Puteri şi a creşterii dorinţei de a coordona unele decizii de politică externă ale României conform dorinţei germane, această perioadă s-a încheiat cu succesul păstrării echilibrului între puteri. În pofida neplăcerii cauzate de „afacerea Tilea", cererea guvernului român către Marea Britanie şi Franţa ca problemele acestei regiuni să nu fie lăsate doar pe mâna Germaniei nu a rămas fără ecou. „Afacerea Tilea" şi invazia Cehoslovaciei de către germani au condus la reînnoirea interesului Marii Britanii şi al Franţei faţă de soarta Europei de Est. La sfârşitul lunii martie, negocierile între guvernul român şi cel britanic erau pe calea cea bună. Aceste negocieri se vor concretiza în garanţia acordată României de către cele două mari puteri occidentale pe 13 aprilie. În acelaşi timp, Gafencu mai spera încă să asigure garanţia teritorială din partea Germaniei, crezând că britanicii vor fi de acord cu acest lucru. Două garanţii i-ar asigura României poziţia de echilibru între Marile Puteri. Urmărirea acestor garanţii şi încercarea de a păstra echilibrul între vestici şi Reich au format esenţa politicii guvernului român din timpul evenimentelor internaţionale de la sfârşitul primăverii şi verii anului 1939.

Note

1. Vezi, de exemplu, Viorica Moisuc, 1967, pp. 130-146; H. Brestoiu, 1987, pp. 12-16. A. Niri a fost primul istoric român care a analizat tratatul prin prisma unei tactici a guvernului român de a câştiga timp. Aceasta a susţinut că în timpul discuţiilor pe care Carol le-a avut cu Hitler, în noiembrie 1938, Hitler i-a ordonat regelui român să-l aducă pe Codreanu la putere. În schimb, Carol i-a propus propria formă de colaborare, fundamentată pe adaptarea economiei româneşti la necesităţile germane. Cu toate că nu există nici o dovadă a cererii lui Hitler de aducere la putere a lui Codreanu, Niri este îndreptăţită să afirme că propunerea de adaptare a economiei româneşti la nevoile germane a venit din partea română. Vezi A. Niri, 1965.
2. În scrierile sale postbelice, Gafencu şi-a descris misiunea după numirea la minister în decembrie 1938 ca fiind aceea „de a împăca Germania şi de a consolida legăturile cu Vestul şi cu ţările balcanice". Gafencu nu făcea parte în mod deschis din cercul germanofililor, precum Goga şi Codreanu. Totuşi, în cartea sa, Gafencu se declară mai pro-vestic şi anti-german, în pofida măsurilor pe care le-a luat în timpul ministeriatului său. Vezi Grigore Gafencu, 1947, p. 25.
3. Gafencu era membru al Partidului Naţional Ţărănesc şi fusese ministru al Comunicaţiilor şi ministru al Industriei şi Comerţului, la începutul anilor 1930. Experienţa sa diplomatică consta doar în cele cinci luni în care fusese subsecretar de stat la Ministerul de Externe, în 1932. Era, de asemenea, un vechi prieten al regelui. Potrivit lui Lungu, Carol l-a demis pe Comnen deoarece acesta era „nepopular la Berlin din cauza inabilităţii sale de a renunţa complet la filozofia securităţii collective" (Dov B. Lungu, 1989, p. 146).
4. PRO, FO 371/R8304/441/37, de la Sir M. Palairet (Bucureşti), Tel. nr. 71, 13 octombrie 1938.
5. MAE, 71/România, Vol. 5, pp. 500-505, Prezentarea radiofonică a lui Gafencu la Radio Bucureşti, 29 decembrie 1938; MAE, 71/România, Vol. 6, p. 4, *Universul*, 31 decembrie 1938.
6. Livia Dandara, 1985, pp. 95-96; DGFP, D, 5, Doc. nr. 280, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 2 februarie 1939; PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 2, 9.37-2.39, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 20, 31 ianuarie 1939, semnată de Fabricius.
7. MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 79-80, Către Franassovici, Ambasada Română, Varşovia, Tel. nr. 4786, 24 ianuarie 1939, semnată de Gafencu; MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 91-93, Ambasada din Varşovia către Ministerul de Externe, Tel. nr. 313/27 ianuarie 1939, semnată de Franassovici; MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 105-106, Discuţie între ministrul Gafencu şi ministrul Fabricius, în 30 ianuarie 1939.
8. Gheorghe Zaharia şi Constantin Botoran, 1981, pp. 275-279.

9. MAE, 71/1920-1944, Dosare Speciale, Vol. 398, pp. 209-233, Memorandumul lui Gafencu, 15 aprilie 1939.
10. Gh. Zaharia şi Constantin Botoran, 1981, p. 279. În ciuda fricii în privinţa unui atac german, Wehrmacht-ul nu plănuise să invadeze România în 1939 (Gheorghe Buzatu, 1979, pp. 22-23).
11. MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 76-78, Relaţiile Germano-Române. Instrucţiuni date de ministrul Gafencu miniştrilor Cretzeanu, Crutzescu şi Christu, 23 ianuarie 1939.
12. DGFP, D, 5, Doc. nr. 257, Berlin, 30 noiembrie 1938, Notă asupra discuţiei dintre feldmareşal şi regele Carol al României, sâmbătă, 26 noiembrie 1938, în Leipzig.
13. Klaus J. Bade, 1992, pp. 36-54.
14. Georges Castellan, 1971, pp. 52-75.
15. Valdis O. Lumans, 1993, pp. 109-110.
16. Pentru politicile promovate de guvernului român în domeniul minorităţilor, vezi Anthony Komjathy şi Rebecca Stockwell, 1980, în special pp. 103-110 ; Elemér Illyés, 1982, în special pp. 86-94 ; şi C.A. Macartney, 1937, pp. 284-334.
17. Elemér Illyés, 1982, p. 93 : „Guvernul avea în vedere statutul doar ca o formă de propagandă pentru publicul străin, în special cel german. Prin Înţelegerea Sângeroasă încheiată cu Ungaria, în 22 august 1938, el îşi asuma responsabilitatea de a îmbunătăţi condiţia minorităţii maghiare (C.A. Macartney şi W. Palmer, 1962, pp. 378-379).
18. MAE, 71/România, Vol. 382, pp. 331-335, Legaţia română la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 3172, 2 octombrie 1938, nesemnată.
19. PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 2, 9.37-2.39, Legaţia germană Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 3510/38, 12 octombrie 1938, semnată de Fabricius ; PA, Politische Abteilung IV: Po 2, Vol. 2, 9.37-2.39, Legaţia română la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 3510/38, 14 octombrie 1938, semnată de Fabricius.
20. MAE, 71/Germania, Vol. 76, p. 37, Memoriu, Bucureşti, 26 octombrie 1938, semnat de Al. Pătraş.
21. DGFP, D, 5, Doc. nr. 257, Berlin, 30 noiembrie 1938, Notă asupra discuţiei dintre feldmareşal şi regele Carol al României, sâmbătă, 26 noiembrie 1938, în Leipzig.
22. MAE, 71/1920-1944, Dosare Speciale, România R.29, Vol. 398, pp. 7-9, Notă, 6 ianuarie 1939, nesemnată.
23. MAE, 71/România, Vol. 383, p. 5, Gafencu către Legaţia Română la Berlin, Tel. nr. 1798, 11 ianuarie 1939, semnată de Gafencu.
24. Grigore Gafencu, 1945, pp. 66-69.
25. MAE, Mica Înţelegere, Vol. 18, pp. 253-262 (257), rezumatul problemelor discutate la Conferinţa Micii Antante de la Sinaia, 4-5 mai 1933.
26. MAE, 71/România, Vol. 6, p. III, *Universul*, 3 mai 1939, „Germania intră în Comisia Europeană Dunăreană". Ulterior, Gafencu a arătat că Germania s-a realăturat C.E.D. „la rugămintea guvernului român..." (Grigore Gafencu, 1945, p. 68).

27. Grigore Gafencu, 1945, p. 68. Vezi, de asemenea, Dan Botescu, 1975, pp. 45-50 (46).
28. MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 29-30, Delegaţia la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39029, 17 ianuarie 1939, semnată de Brabetzianu; MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 35-37, scrisoare de la corespondentul de presă la Legaţia din Berlin către Gafencu, nr. 58, 18 ianuarie 1939, semnată de Ilcuş.
29. Gh. Zaharia şi Constantin Botoran, 1981, p. 279.
30. MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 76-78, relaţiile româno-germane. Instrucţiuni date de ministrul Gafencu miniştrilor Cretzeanu, Crutzescu şi Christu la întâlnirea din 23 ianuarie 1939.
31. Vezi Viorica Moisuc, *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938 - mai 1940*, 1971, pp. 126-150 şi Donald Cameron Watt, 1989, p. 175.
32. Vezi capitolul I. De asemenea, William S. Grenzebach, 1988, pp. 187-188: „Noţiunea de cooperare largă pe baze economice nu era doar o simplă minciună impusă inocentei şi refractarei Românii, ci o idee cu origini în crizele economice şi politice ale României".
33. DGFP, D, 5, Doc. nr. 293, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 14 februarie 1939, semnat de Clodius şi Fabricius.
34. DGFP, D, 5, Doc. nr. 293, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 14 februarie 1939, semnat de Clodius şi Fabricius.
35. DGFP, D, 5, Doc. nr. 293, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 14 februarie 1939, semnat de Clodius şi Fabricius.
36. William S. Grenzebach, 1988, p. 193.
37. *Documente privind situaţia internaţională şi politică a României, 1939, Institutul de studii istorice şi social-politice, Buletin informativ*, 1967, Doc. nr. 9, Ministerul din Bucureşti către Ministerul Afacerilor Externe, telegramă, 6 februarie 1939, semnată de Fabricius.
38. DGFP, D, 5, Doc. nr. 294, Memorandum realizat de directorul adjunct al Departamentului de Politică economică, Berlin, 15 februarie 1939, semnat de Clodius.
39. DGFP, D, 5, Doc. nr. 297, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 17 februarie 1939, semnată de Fabricius; DGFP, D, 5, Doc. nr. 298, Directorului Departamentului de Politică economică către Legaţia din România, Berlin, 18 februarie 1939, semnat de Wiehl.
40. Vezi, de asemenea, relatările relaţiilor economice ale României la sfârşitul anului 1938 (R.G.D. Laffan, 1953, p. 428: „Din punct de vedere economic [România] căuta să profite prin poziţionarea competitivă a celor două blocuri de Mari Puteri asupra petrolului şi grâului său").
41. DGFP, D, 5, Doc. nr. 306, Ministerialdirektor Wohlthat către Ministerialdirektor Wiehl, Berlin, 27 februarie 1939: în timpul negocierilor toţi miniştrii cu instrucţiuni primite de la Carol „de bunăvoie au arătat materiale secrete cuprinzând proiecte şi date".
42. DGFP, D, 5, Doc. nr. 295, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 15 februarie 1939.

43. O excepţie vine din partea lui David Kaiser, care crede că sursa de inspiraţie pentru declaraţiile lui Tilea faţă de britanici din 17 martie a fost dorinţa lui Gafencu de a semna un acord politic la Berlin. În schimbul garanţiei teritoriale, România îşi va lua obligaţia de a nu intra în nici o „combinaţie" anti-germană. Vezi David E. Kaiser, 1980, p. 266. Pentru alte detalii ale „afacerii Tilea", atât în limba română, cât şi în engleză, vezi A. Niri, 1965, pp. 85-203; Paul D. Quinlan, 1978, pp. 147-157; Gheorghe Buzatu, 1979, pp. 11-43; Sidney Aster, 1973, pp. 61-78; Simon Newman, 1976, pp. 109-17.
44. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, miercuri, 15 martie 1939, p. 422.
45. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, vineri, 17 martie 1939, p. 424.
46. Citat din Dov B. Lungu, 1985, pp. 390-414 (392).
47. PRO, FO 371/C3857/3356/18, note de Sir O. Sargent asupra conversaţiei sale cu Tilea, 16 martie 1939.
48. DBFP, Vol. 4, nr. 395, Vicontele Halifax către Sir R. Hoare (Bucureşti), 17 martie 1939.
49. *The Daily Telegraph*, 18 martie 1939.
50. MAE, 71/România, Vol. 76 bis, p. 212, către toate Legaţiile, Tel. nr. 17798, 19 martie 1939, semnată de Gafencu.
51. MAE, 71/Anglia, Vol. 10, pp. 95-97, Legaţia din Londra către Ministerul de Externe, 18 martie 1939, semnat de Tilea.
52. MAE, 71/Anglia, Vol. 10, p. 100, către Legaţia din Londra de la ministrul de Externe, Tel. nr. 17788, 18 martie 1939, semnată de Gafencu; MAE, 71/Anglia, Vol. 10, p. 102, către ministrul Tilea la Legaţia română din Londra din partea ministrului de Externe, Tel. nr. 17789, 18 martie 1939, semnată de Gafencu.
53. DBFP, Vol. 4, nr. 433, Sir R. Hoare (Bucureşti) către Vicontele Halifax, 20 martie 1939.
54. MAE, 2 Conv. G.19, fără numărul paginii, notă prezentată de Sir Reginald Hoare către Gafencu, dintr-o telegramă trimisă de Biroul Extern, 19-20 martie 1939.
55. Donald Cameron Watt, 1989, p. 171; relaţiile externe ale Statelor Unite, acte diplomatice, 1939, Vol. 1, pp. 79-89, ambasadorul în Franţa (Bullitt) către secretarul de stat, Paris, 20 martie 1939.
56. William S. Grenzebach, 1988, p. 193.
57. MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 57-59, notă asupra conversaţiei cu mareşalul Göring, 1 februarie 1939; PA, Politischc Abteilung IV: Tc 2, Vol. 2, 9.37-2.39, Legaţia germană, Bucureşti, către Ministerul de Externe, Tel. nr. 20, 31 ianuarie 1939, semnată de Fabricius.
58. MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 125-126, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39068, 2 februarie 1939, semnată de Brabetzianu.
59. MAE, 71/Germania, Vol. 97, pp. 126-129, notă asupra conversaţiei care a avut loc în 14 februarie 1939 între ministrul Gafencu şi Wohlthat la Ministerul Afacerilor Externe.

60. MAE, 71/Germania, Vol. 97, pp. 130-132, notă asupra conversaţiei care a avut loc în 22 februarie 1939 între ministrul Gafencu şi Wohlthat la Ministerul Afacerilor Externe.
61. DGFP, D, 5, Doc. nr. 298, directorul Departamentului de Politică economică către Legaţia din România, Berlin 18 februarie 1939, semnat de Wiehl.
62. MAE, 71/Germania, Vol. 76, bis, pp. 243-244, o circulară către „ambasade şi Legaţii", Tel. nr. 19.192, 23 martie 1939, semnată de Gafencu.
63. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 74, volum fără număr, dar cu data de 10 martie - 25 mai 1939, 23 martie 1939, p. 364.
64. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 74, volum fără număr, dar cu data de 10 martie - 25 mai 1939, 23 martie 1939, pp. 388-390. Acordul nu a inclus o garanţie economică, dar susţinea în preambulul său că cele două ţări încheiaseră tratatul „pentru realizarea scopurilor lor paşnice" (DGFP, D, 6, Doc. nr. 78, Tratatul Economic Româno-German).
65. DGFP, D, 6, Doc. nr. 131, Ministerialdirektor Wohlthat către secretarul de stat Weizsäcker, Berlin, 30 martie 1939.
66. DGFP, D, 6, Doc. nr. 131, Ministerialdirektor Wohlthat către secretarul de stat Weizsäcker, Berlin, 30 martie 1939.
67. După semnarea acordului, după câte se pare, Fabricius a lucrat la un proiect privind o declaraţie germano-română asemănătoare pactului de neagresiune semnat între Polonia şi Germania în 1934. În cursul anului 1939, ministrul român de Externe a conceput un proiect pentru un „Tratat de Colaborare Cordială şi Prietenească între România şi Germania", fundamentat pe menţinerea *statu quo*-ului teritorial (MAE, 2 Conv. G.19, nepaginat, De la delegaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39192, 25 martie 1939, semnată de Crutzescu ; MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 324-326, Proiect M.A.S. 1939, Traité d'amitié et de collaboration cordiale entre l'Allemagne et la Roumanie).
68. MAE, 2 Conv. G.19, nenumerotat. Notă prezentată de Sir Reginald Hoare lui Gafencu, printr-o telegramă trimisă de Ministerul de Externe, 19-20 martie 1939.
69. DGFP, D, 6, Doc. nr. 131, Ministerialdirektor Wohlthat către secretarul de stat Weizsäcker, Berlin, 30 martie 1939.
70. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 74, volum nenumerotat, dar datat pe 10 martie 1939, pp. 376-377 ; DGFP, D, 6, Doc. nr. 131, Ministerialdirektor Wohlthat către secretarul de stat Weizsäcker, Berlin, 30 martie 1939.
71. DGFP, D, 6, Doc. nr. 80, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 24 martie 1939.
72. Sidney Aster, 1973, p. 66.
73. Sidney Aster, 1973, p. 72.
74. DBFP, Vol. 4, nr. 298, Notă a lui Sir O. Sargent, Ministerul de Externe, 16 martie 1939 ; DBFP, Vol. 4, nr. 395, Vicontele Halifax către Sir R. Hoare (Bucureşti), Ministerul de Externe, 17 martie 1939 ; Sidney Aster, 1973, p. 62.
75. MAE, 71/Anglia, Vol. 10, pp. 121-124, Delegaţia la Londra către Ministerul de Externe, Tel. nr. 589, 21 martie 1939, semnată de Tilea ; MAE, 71/Anglia,

Vol. 10, p. 125, Tel. nr. 18815, Delegaţia la Londra către Ministerul de Externe, 22 martie 1939, semnată de Tilea; MAE, 71/Anglia, Vol. 10, p. 126, Delegaţia la Londra către Ministerul de Externe, Tel. nr. 591, 22 martie 1939, semnată de Tilea. De asemenea, Gafencu i-a ordonat lui Tilea să revină în Bucureşti în 18 şi 20 martie.

76. DBFP, Vol. 4, Doc. nr. 297, Vicontele Halifax către Sir R. Hoare (Bucureşti), Ministerul de Externe, 16 martie 1939. Şi din jurnalul Marthei Bibescu, din 17 martie 1939, reiese evident faptul că Tilea se temea de o iminentă ocupaţie germană a Transilvaniei (Martha Bibescu, 1979, pp. 50-51).
77. DBFP, Vol, 4, Doc. nr. 443, Vicontele Halifax către Sir R. Hoare, Bucureşti, 20 martie 1939. Tilea suferea şi de o lipsă de îndrumare potrivită din partea Bucureştiului. El şi-a ocupat funcţia de ministru la Londra pe 1 februarie 1939, primind instrucţiuni de la Carol în legătură cu faptul că scopul său era acela de a apropia România de Marea Britanie, atât politic, cât şi economic. Tilea a primit permisiunea de a folosi toate mijloacele pe care le consideră necesare pentru a îndeplini acest obiectiv. După aceste instrucţiuni generale, Tilea nu a mai primit indicaţii exacte despre modul în care să ducă la bun sfârşit sarcina primită sau detalii despre evoluţia situaţiei din România. Într-o telegramă adresată regelui în 22 martie, Tilea sublinia că a primit numai „o singură instrucţiune şi o prea scurtă informaţie precisă" (Sidney Aster, 1973, pp. 66-67; MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 240-242, Delegaţia din Londra către Ministerul de Externe, Tel. nr. 592, 22 martie 1939, semnată de Tilea).
78. DGFP, D, 6, Doc. nr. 131, Ministerialdirektor Wohlthat către secretarul de stat Weizsäcker, Berlin, 30 martie 1939. Este neclar dacă aceste „noutăţi politice" se referă la garanţia politică.
79. DGFP, D, 6, Doc. nr. 80, Ministru în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 24 martie 1939.
80. Arh. St., Însemnări Zilnice, Constantin Argetoianu, Dosar nr. 74, volum nenumerotat, datat 10 martie - 25 mai 1939, pp. 388-390.
81. Citat din *Cine a fost Armand Călinescu. Mărturii*, 1992, p. 63.
82. Barbu Călinescu, 1987, pp. 16-17.
83. PRO, FO 371/23060, C3538/3356/18/, Însemnare a lui Cadogan, 18 martie 1939.
84. Scrisoare adresată de V.V. Tilea lui N. Malaxa, la 1 iulie 1946. Scrisoarea autentică a fost pusă la dispoziţia autorului cu amabilitate de către d-na Ileana Troiano, fiica cea mai mare a lui Tilea. Vezi şi V.V. Tilea, 1998, pp. 226-227.
85. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, luni, 20 martie 1939, p. 427 şi Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, joi, 23 martie 1939, p. 430.
86. Nicole Jordan, 1992, p. 127; Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, 1988, p. 719.
87. Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, 1989, p. 988; Dov B. Lungu, 1988, p. 196.
88. Keith Hitchins, 1994, pp. 385-386; Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, 1989, pp. 95-96, 719; Al. Gh. Savu, 1970, pp. 28-61.
89. Nicole Jordan, 1992, p. 127.

90. Armin Heinen, 1986, p. 456.
91. PA, Politische Abteilung IV: Po 5, Vol. 5, 2.39-6.40, Delegaţia Germană din Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 857/39, 3 martie 1939, semnată de Fabricius: din păcate, nu există nici un document privitor la discuţiile purtate de Argetoianu în Germania, unde a plecat în 14 martie.
92. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Delegaţia Germană din Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 90, 17 martie 1939, semnată de Fabricius.
93. Al.Gh. Savu, 1970, p. 52. Acest fapt nu subestimează importanţa legăturilor lui Carol cu companiile occidentale. Capitalul franco-englez şi cel al S.U.A. rămâne dominant în economia românească de-a lungul anilor 1930.
94. DGFP, D, 6, Doc. nr. 31, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 18 martie 1939.
95. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, miercuri, 22 martie 1939, p. 429.
96. DGFP, D, 6, Doc. nr. 31, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 18 martie 1939; Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, miercuri, 22 martie 1939, p. 429; Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, joi, 23 martie 1939, p. 430; DGFP, D, 6, Doc. nr. 92, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 25 martie 1939; *Foreign Relations of the United States, 1939*, Vol. 1, pp. 98-99, Ambasadorul în Regatul Unit (Kennedy) către secretarul de stat, Londra, 29 martie 1939.
97. MAE, 71/1939 E9II, pp. 116-121, „The Struggle for the Balkans", John C. de Wilde, *Foreign Policy Reports*, 15, nr. 19, New York, 15 decembrie 1939: autorul a negat afirmaţiile conform cărora Germania forţase ţările balcanice să achiziţioneze bunuri nedorite sau să se industrializeze. Reich-ul „a încurajat în repetate rânduri cultivarea intensivă a unor recolte precum cea de in şi de cânepă şi a forţat intensificarea creşterii numărului de vite şi a fabricilor de prelucrare a laptelui. Deschizând piaţa germană ţărilor balcanice într-un moment în care celelalte livrări de exporturi erau restrânse, Germania le oferea acestora posibilitatea de a cumpăra o cantitate mare de echipamente industriale". Autorul concluziona că *Grossraumwirtschaft*-ul german, „în pofida defectelor sale, recunoştea interdependenţa economică mutuală a Germaniei şi a Europei de Sud-Est".
98. Pentru detalii complete asupra tratatului, vezi DGFP, D, 6, Doc. nr. 78, Tratatul Economic Româno-German.
99. Andreas Hillgruber, 1965, p. 48.
100. Overy a afirmat acestea cu privire la *Reichswerke Hermann Göring,* stabilit în 1937. Göring a folosit *Reichswerke* ca o modalitate de a exploata industriile teritoriilor anexate, precum industria grea cehă şi austriacă şi fabricile de armament. „Până la sfârşitul anului, România era singura ţară cu importante resurse industriale din estul Europei care nu fusese adusă pe orbita Reichswerke. Tratatul româno-german din 1939 a conturat cadrul cooperării. Oricum, până în 1941, guvernul român a fost hotărât să păstreze controlul asupra economiei sale, atât cât îi stătea în putinţă." Vezi R.J. Overy, 1994, pp. 145-159 (159).

101. DGFP, D, 6, Doc. nr. 152, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 4 aprilie, 1939; DGFP, D, 6, Doc. nr. 398, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 17 mai 1939.
102. MAE, 2. Conv. G.19, nenumerotat, Către toate ambasadele şi Legaţiile, cu excepţia Berlinului, Tel. nr. 19475, 25 martie 1939, semnată de Gafencu.
103. Armand Călinescu şi Grigore Gafencu, 1939, p. 37.
104. Grigore Gafencu, 1947, pp. 25-26.
105. Mihail Manoilescu, 1939, pp. 3-15; Ovidiu Drăgoi, 1939, pp. 3-5. De-a lungul dezbaterilor parlamentare de la sfârşitul anului 1936, Manoilescu a pledat în favoarea prieteniei româno-germane, fondată pe neutralitatea României faţă de Reich şi pe evitarea oricăror obligaţii faţă de Uniunea Sovietică (Mihail Manoilescu, 1936).
106. Despre opoziţia naţional-liberalilor faţă de capitalul străin în anii 1920, vezi Henry L. Roberts, 1951, pp. 119-121.
107. I.P. Gigurtu, 1939, pp. 19-20.
108. Armand Călinescu şi Grigore Gafencu, 1939, pp. 13-22.
109. DGFP, D, 5, Doc. nr. 254, Memorandumul Ministrului de Externe. Discuţia Führer-ului cu regele României în prezenţa ministrului de Externe al Reich-ului, Berchtesgaden, 24 noiembrie 1938; DGFP, D, 5, Doc. nr. 257, Berlin, 30 noiembrie 1938, Notă asupra discuţiei dintre feldmareşal şi regele Carol al României, sâmbătă, 26 noiembrie 1938.
110. MAE, 71/Germania, Vol. 76 bis, pp. 38-40, Către Legaţia de la Berlin, Tel. nr. 4066, 19 ianuarie 1939, semnată de Gafencu.
111. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, luni, 13 martie 1939, p. 416.
112. DGFP, D, 6, Doc. nr. 2, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 15 martie 1939.
113. DGFP, D, 6, Doc. nr. 6, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 16 martie 1939. În 17 martie, Weizsäcker l-a anunţat pe Fabricius că guvernul român va fi sfătuit că interesele lui ar fi cel mai bine apărate prin evitarea violenţei. Germania nu va media între România şi Ungaria. Dorinţele României, a căror îndeplinire atrăgea numeroase consecinţe, nu trebuiau încurajate. Vezi DGFP, D, 6, Doc. nr. 13, Secretarul de stat către Legaţia din România, Berlin, 17 martie 1939.
114. DGFP, D, 6, Doc. nr. 29, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 18 martie 1939.
115. Radu R. Rosetti, 1993, p. 73.
116. DGFP, D, 6, Doc. nr. 135, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 31 martie 1939.
117. MAE, Înţelegerea Balcanică, Vol. 7, pp. 18-19, Către ambasadele din Paris şi Varşovia şi către Legaţiile de la Roma, Londra şi Berlin, Tel. nr. 7403, 4 februarie 1939, semnată de Gafencu.
118. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.3S-1.40, Legaţia Germană din Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 54. 21 februarie 1939,

semnată de Fabricius; DGFP, D, 6, Doc. nr. 304, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 27 februarie 1939. În timp ce Înţelegerea Balcanică era evident preocupată de a nu fi atrasă de nici unul din blocurile Marilor Puteri împotriva unui alt bloc, există puţine dovezi că România a încercat să creeze, la începutul anului 1938, „o barieră anti-nazistă în centrul Europei", având la bază Înţelegerea Balcanică, aşa cum susţinea Eliza Campus în *Din politica externă a României 1913-1947*, 1980, p. 452.

Capitolul 4

De la politica de „echilibru" la cea „mână în mână cu Germania" (aprilie 1939 - octombrie 1939[1])

În zilele ce au urmat semnării acordului economic între România şi Germania, în martie 1939, guvernul român a rezistat cu greu încercărilor britanicilor de a include România într-un bloc anti-german în sud-estul Europei. Acesta era hotărât să-şi menţină neutralitatea sau „echilibrul" între Marile Puteri şi, în cadrul respectivei politici, să continue strategia sa de îmbunătăţire treptată a relaţiilor cu Reich-ul. Gafencu şi Carol mai sperau încă în primirea unei garanţii teritoriale din partea Reich-ului. Pentru a nu se opune germanilor, Carol şi guvernul său căutau să evite orice acorduri reciproce cu vesticii în timpul negocierilor care se purtau pentru obţinerea garanţiei anglo-franceze din aprilie 1939. De asemenea, românii au împiedicat ca ţara lor să devină un obiect al negocierilor dintre Occident, Turcia şi Uniunea Sovietică, de-a lungul anului 1939. Departe de a fi „victima" relei-voinţe a Occidentului în asistenţa acordată Europei de Est, iniţiativele politicii externe române erau factorul esenţial în contracararea încercărilor britanicilor de a crea un bloc anti-german în această regiune[2].

Unul dintre efectele „afacerii Tilea" a fost găsirea unei soluţii britanice de contracarare a influenţei germane crescânde în sud-estul Europei. Pe 21 martie 1939, guvernul britanic a cerut Franţei, Poloniei şi Uniunii Sovietice să ia o decizie comună cu privire la măsurile pe care le vor lua în eventualitatea unei ameninţări la adresa independenţei oricărui stat european. Planul britanicilor era construirea unui sistem de state unite prin tratate de asistenţă mutuală în Europa de Est, împotriva Germaniei. Sistemul urma să fie format din Polonia, Grecia, Turcia, Iugoslavia şi România, aceasta din urmă fiind centrul sistemului şi puntea de legătură între Polonia şi aliaţii Înţelegerii Balcanice. Britanicii credeau că acest sistem putea fi ulterior întărit de ajutorul sovietic[3].

Totuşi, regele şi Ministerul de Externe român nu doreau să fie implicaţi în planurile de asistenţă mutuală, întrucât intenţionau să menţină politica de echilibru între puteri. Mai mult, un pact de asistenţă mutuală încheiat cu Vestul ar fi eliminat posibilitatea garantării integrităţii teritoriale a României de către Germania, pe care regele Carol şi Gafencu sperau în continuare să o obţină. În consecinţă, în 20 martie, Gafencu a anunţat Londra şi Parisul asupra faptului că guvernul român nu considera oportun pactul de ajutor reciproc, deoarece dorea să evite provocarea Germaniei. Acesta a afirmat că un asemenea pact expunea România la o posibilă acţiune militară a Germaniei. De asemenea, guvernul român considera suportul sovietic ca fiind provocator pentru Germania şi compromiţător pentru alianţele cu statele anti-sovietice, Polonia şi Iugoslavia. În schimb, Gafencu susţinea „că puterile occidentale ar trebui din proprie iniţiativă să declare categoric că nu vor permite o modificare a frontierelor Europei şi că ne vor ajuta să ne apărăm graniţele cu toată forţa lor militară”[4].

Marea Britanie şi Franţa au răspuns României pe 31 martie, ziua în care acestea au oferit garanţii Poloniei[5]. Guvernele occidentale l-au anunţat pe Gafencu asupra disponibilităţii lor de a apăra România, dacă aceasta va rezista împotriva oricărui atac îndreptat împotriva ei şi dacă alianţa româno-poloneză, orientată împotriva unui atac sovietic, va deveni o înţelegere *erga omnes* împotriva oricărui agresor. Guvernele acestor ţări sperau că înţelegerea va putea constitui fundamentul necesar formării unui bloc mai mare, ce ar fi inclus Grecia şi Turcia, cu posibil ajutor sovietic[6].

Istoricii români au tendinţa de a învinui doar Polonia pentru eşecul transformării alianţei româno-poloneze într-o înţelegere *erga omnes*[7]. De fapt, conştient de necesitatea menţinerii echilibrului între Germania şi Occident, Gafencu nu era atât de dispus să transforme această alianţă, temându-se că astfel va provoca Germania sau va fi implicat în creşterea tensiunilor germano-poloneze asupra sorţii regiunii Danzig-ului. După cum observa Gafencu într-o notă a Ministerului de Externe, în timp ce Germania nu avea nici un motiv de conflict cu România, nu se putea afirma acelaşi lucru în privinţa relaţiilor cu Polonia. Astfel, o înţelegere *erga omnes* ar fi putut constrânge România să intervină împotriva Germaniei, în interesul Poloniei, fără ca acest fapt să aducă vreun avantaj reciproc românilor. Gafencu concluziona că „transformarea alianţei româno-poloneze în una de tip *erga omnes* este în mod evident îndreptată împotriva Germaniei, fapt ce conferă întregii înţelegeri caracterul unei alte încercări de încercuire a Reich-ului”[8].

Ministerul român de Externe privea ajutorul occidental în termenii unei garantări unilaterale ce nu va lega România de tabăra vestică sau nu o va obliga să se implice în interesul vecinilor săi. În acest mod, românii puteau

păstra legăturile cu Germania şi puteau folosi garanţia occidentală ca mijloc de negociere în solicitarea unor garanţii similare din partea acesteia. Cretzianu, secretar general în Ministerul român de Externe, urma să viziteze Parisul şi Londra la începutul lunii aprilie. În instrucţiunile pe care i le-a lui Cretzianu, Gafencu a pus accent pe necesitatea de a preveni stabilirea oricărei conexiuni între garanţiile occidentale şi o extindere a alianţei româno-poloneze, pentru a nu crea „impresia că dorim încercuirea Germaniei". Gafencu a propus, în schimb, două sisteme : un sistem „nordic", care lega Polonia de Occident, şi unul „sudic", ce lega România de vestici printr-o declaraţie unilaterală. „Un asemenea sistem", argumenta Gafencu, „avea avantajul că putea fi extins, Germania participând cu titlul de stat garant, în timp ce Iugoslavia putea intra ca stat garantat"[9].

Gafencu a reamintit aceste idei în discuţia sa cu Sir Reginald Hoare din 11 septembrie. O declaraţie unilaterală britanică, explica Gafencu, ar întări România fără a provoca Germania, care ar putea astfel să facă o declaraţie similară românilor. Deşi România dorea ca Marea Britanie şi Franţa să-şi facă simţită prezenţa în această regiune, Germania nu trebuia exclusă. Guvernul, a conchis Gafencu, dorea ca toate Marile Puteri să fie interesate de menţinerea independenţei României[10]. În acelaşi timp în care România purta negocieri cu Marea Britanie, Gafencu l-a asigurat pe Fabricius că guvernul său nu intenţiona să intre într-o combinaţie condusă de englezi, îndreptată împotriva Germaniei. România nu va respinge o ofertă unilaterală de apărare venită din partea Occidentului, dar o declaraţie germană ar fi considerată mult mai folositoare ţării sale[11].

Astfel, cum îşi dorise guvernul român, garanţia anglo-franceză din 13 aprilie 1939 reprezenta o asigurare unilaterală a Occidentului privind protejarea graniţelor României împotriva agresiunii, ajutând-o să se apere în eventualitatea unui atac. Românii nu erau obligaţi prin nici un pact bilateral să ajute Marea Britanie sau pe aliaţii săi. Clauzele militare ale alianţei româno-poloneze au rămas direcţionate împotriva unui atac al Uniunii Sovietice. Garanţiile unilaterale date Poloniei şi României însemnau că încercarea Marii Britanii de a crea un sistem de asistenţă mutuală împotriva Germaniei în Europa de Est eşuase[12]. Astfel, planurile lui Gafencu şi ale lui Carol reuşiseră până aici : România îşi păstrase neutralitatea între Germania şi Occident. Gafencu şi-a reînnoit eforturile, blocate de „afacerea Tilea", de a convinge Germania să garanteze graniţele României[13].

Vizita lui Gafencu la Berlin, între 18 şi 20 aprilie 1939, a fost o nouă ocazie de a pune în discuţie chestiunea garanţiei. Regele Carol l-a instruit pe Gafencu „să nu facă nici o promisiune nimănui, dar ar fi foarte bine dacă am obţine o garanţie de la germani precum cea anglo-franceză"[14].

În cadrul discuţiilor cu Ribbentrop, în 18 aprilie, Gafencu a arătat că România respinsese orice înţelegere bilaterală cu Marea Britanie şi orice acord în care era implicată Uniunea Sovietică. Acceptarea garanţiei britanice nu era îndreptată împotriva nici unei puteri, de vreme ce România „va accepta garanţiile altor state". Gafencu a reliefat acordul regelui şi al guvernului român „de a ajunge la o înţelegere cu Germania"[15]. În timpul întâlnirii cu Göring, acesta a afirmat că în cursul negocierilor economice purtate cu Wohlthat, în acelaşi an, acordul economic a fost „asociat în mintea mea cu o declaraţie cu caracter politic prin care Germania ar recunoaşte statul nostru. Suntem pregătiţi, în orice moment, să ne perfecţionăm sistemul de securitate datorită garanţiei germane"[16].

Aceste cereri ale românilor pentru acordarea garanţiei germane nu au primit un răspuns imediat. Dimpotrivă, Gafencu a fost avertizat atât de Ribbentrop, cât şi de Göring asupra faptului că o implicare viitoare în politica britanică de „încercuire" a Germaniei va afecta relaţiile dintre ţările lor. Göring a adăugat că, într-o asemenea situaţie, Reich-ul nu va avea interesul de a împiedica pretenţiile revizioniste ale vecinilor României[17].

Hitler a fost oarecum moderat în reacţiile sale, arătându-i lui Gafencu că acceptarea garanţiei occidentale de către România ar fi prezentată în Marea Britanie ca o dovadă a angajamentului acestei ţări pe frontul anti-german. Cu toate acestea, Führer-ul „a înţeles declaraţia lui Gafencu, în sensul că nu ar fi putut refuza gestul". Hitler l-a reasigurat pe Gafencu în privinţa Ungariei. Reich-ul, a afirmat acesta, nu era interesat de o modificare a graniţelor în favoarea Ungariei, pentru că „maghiarii nu erau de-ai noştri". Führer-ul a încheiat spunând că relaţiile comerciale vor continua să apropie Germania de România[18].

În pofida acestui răspuns ambiguu al liderilor germani, Gafencu a continuat să spere la o garanţie germană. Până în 7 iulie, când relaţiile româno-germane se complicaseră ca urmare a negocierilor dintre Turcia şi Occident, Gafencu a reafirmat dorinţa sa pentru o garanţie germană[19].

În urma discuţiilor purtate de ministrul român de Externe la Berlin în luna aprilie, guvernul intenţiona să evite orice extindere a garanţiei occidentale, mai ales a uneia care ar include Uniunea Sovietică, pentru a nu-i provoca pe germani. În luna aprilie au început negocierile între Occident, Turcia şi Uniunea Sovietică asupra unui posibil pact de asistenţă mutuală, ce avea în vedere sprijinul ţărilor balcanice. Gafencu a atras atenţia membrilor guvernului român asupra răspândirii zvonurilor despre negocierile dintre Franţa şi Uniunea Sovietică, în cadrul cărora ruşii susţineau că vor acorda sprijin material României. Un asemenea acord, afirma Gafencu, „va compromite acţiunea de clarificare şi *détente* pe care am realizat-o la Berlin"[20]. În timpul vizitei la

Londra de la sfârşitul lunii aprilie, Gafencu a explicat reprezentanţilor Marii Britanii importanţa conceptului de „echilibru" european. Acesta a adăugat că guvernul său avea convingerea că Germania nu va permite Ungariei să-şi realizeze pretenţiile revizioniste asupra teritoriului românesc „atât timp cât România nu va stabili relaţii apropiate cu Rusia sovietică şi cât va fi considerată un bastion împotriva bolşevismului"[21]. În 29 aprilie, Armand Călinescu, numit recent prim-ministru, l-a însărcinat pe ambasadorul român în Turcia să informeze Ministerul de Externe turc despre dorinţa României de a nu fi atrasă în nici un sistem de asistenţă mutuală în care era implicată şi Uniunea Sovietică. Gafencu şi Călinescu au căzut de acord că „participarea Uniunii Sovietice la garanţia pe care ne-au oferit-o Marea Britanie şi Franţa nu va întări poziţia noastră, ci va compromite relaţia cu Germania"[22]. La întoarcerea sa în Bucureşti, în luna aprilie, după vizitarea capitalelor europene, Gafencu i-a subliniat lui Fabricius că informase toate guvernele asupra faptului că România nu va intra în nici o alianţă direcţionată împotriva Germaniei şi nu va fi parte semnatară a nici unei înţelegeri cu Uniunea Sovietică[23].

În pofida afirmaţiilor lui Gafencu de după război, existau puţine semne ale unei dorinţe a acestuia de a introduce România într-un sistem de securitate sovietic care ar fi distrus efortul acesteia de a stabili relaţii mai apropiate cu Germania şi de a obţine o garanţie teritorială germană[24]. Chiar şi în august 1939, cu numai câteva săptămâni înaintea izbucnirii războiului în Europa, regele Carol şovăia în privinţa realizării unui pact de asistenţă mutuală cu sovieticii. Carol se temea că un asemenea pact nu numai că îi va provoca pe germani, dar era de asemenea imposibil de încheiat, de vreme ce Uniunea Sovietică refuza să recunoască suveranitatea României asupra Basarabiei[25].

În vara anului 1939, au început negocierile între Marea Britanie, Franţa şi Turcia pentru pactul de asistenţă mutuală. În timpul acestor negocieri, guvernul român a continuat să urmeze politica de echilibru între Marile Puteri. În consecinţă, Gafencu spera să evite orice menţionare a numelui României sau a Înţelegerii Balcanice în cadrul tratativelor, fapt ce ar fi putut atrage represaliile Germaniei.

Pe 12 mai a fost publicată declaraţia anglo-turcă. Conform acesteia, Marea Britanie şi Turcia se obligau să poarte negocieri pentru un pact de asistenţă mutuală pe termen lung. Până la încheierea acestui pact, cele două ţări cădeau de comun acord să-şi ofere ajutor reciproc în situaţie de război sau de agresiune în zona mediteraneană. Potrivit articolului 3 al declaraţiei, dacă Marea Britanie şi Franţa vor veni în ajutorul României sau al Greciei, în concordanţă cu garanţiile din 24 aprilie, Turcia se va alătura şi ea acestui ajutor prin deschiderea strâmtorilor sale pentru vasele britanice. În paragraful 6 al declaraţiei, Marea Britanie şi Turcia „recunosc, de asemenea, că este necesară asigurarea

stabilităţii securităţii în Balcani şi că se vor consulta împreună asupra măsurilor pentru realizarea acestui plan"[26]. Angajamentul pe care Turcia şi-l asuma prin garanţiile din luna aprilie de a ajuta Marea Britanie şi în particular referirea la necesitatea stabilirii securităţii în Balcani, potrivit paragrafului 6, ameninţau să distrugă încercările României şi ale Înţelegerii Balcanice, care era prezidată de aceasta, de a rămâne neutre între Marile Puteri. Oficialii germani le-au dat de înţeles românilor că văd în declaraţia anglo-turcă sfârşitul neutralităţii Turciei, punând astfel sub semnul întrebării statutul Înţelegerii Balcanice, luată în ansamblu[27].

Gafencu era în special îngrijorat de faptul că orice slăbire a unităţii Înţelegerii Balcanice va împinge Iugoslavia către Axă. În mai, în timpul discuţiilor cu ministrul de Externe iugoslav, Marcović, Gafencu a încercat să-l convingă pe acesta asupra necesităţii de a rămâne în interiorul Înţelegerii Balcanice. Marcović a afirmat că acordul anglo-turc slăbea această Înţelegere, o dată ce atrăgea un membru al acesteia (Turcia) într-un sistem de securitate occidental şi propunea şi atragerea altor state membre. Marcović a fost de acord cu Gafencu că Înţelegerea Balcanică trebuie să-şi păstreze independenţa totală, pentru a nu crea impresia că promovează o politică ostilă Axei[28].

La sfârşitul lunii mai, Gafencu a înştiinţat Marea Britanie şi Franţa asupra importanţei menţinerii independenţei Înţelegerii Balcanice faţă de Marile Puteri. Rezistând încercărilor Marii Britanii de a aduce România şi Antanta Balcanică în sistemul de asistenţă mutuală, Gafencu a subliniat că relaţiile dintre ţările membre ale Înţelegerii Balcanice nu trebuiau adâncite dincolo de garanţiile unilaterale anglo-franceze date României şi Greciei[29].

În timpul vizitei sale din 12 iunie la Ankara, Gafencu a căutat să-l convingă pe ministrul de Externe turc, Saracoglu, să ia măsuri în vederea excluderii paragrafului 6 al declaraţiei anglo-turce din acordul final. Excluderea ar asigura că nu se va face nici o referire la Înţelegerea Balcanică sau la securitatea din această regiune[30]. Discutând mai târziu cu ministrul german în Turcia, von Papen, Gafencu i-a mărturisit acestuia că spera acum în excluderea paragrafului 6 din acordul final anglo-turc. De asemenea, l-a asigurat pe ministrul german că se străduia să obţină eliminarea paragrafului 6 din viitoarea declaraţie franco-turcă[31].

Din nefericire pentru Gafencu, declaraţia franco-turcă pentru asistenţă mutuală în Mediterana, publicată în 24 iunie, nu includea numai articolul 3, prin care Turcia era obligată să ajute Marea Britanie şi Turcia în punerea în practică a garanţiilor României şi Greciei, ci şi paragraful 6, referitor la asigurarea stabilităţii în Balcani. Acest fapt a cauzat dificultăţi considerabile României în relaţiile sale cu Germania. Deşi guvernul turc a susţinut că declaraţia nu afecta în nici un fel independenţa Înţelegerii Balcanice, nici Gafencu

şi nici oficialii germani nu erau convinşi în totalitate de acest lucru[32]. Înfuriat, Fabricius îşi exprima teama că Gafencu era atras în sistemul de securitate occidental, chiar dacă acest fapt va fi împotriva voinţei sale, şi de aceea era „momentul ca, în sfârşit, să definească oficial atitudinea sa faţă de noi"[33].

Tensiunile între România şi Germania s-au accentuat la câteva zile după ce ministrul german în Turcia, von Papen, i-a precizat lui Fabricius că Marea Britanie doreşte să obţină o garanţie a sprijinului Turciei pentru acordarea de ajutor României, în apărarea graniţelor sale balcanice, fapt prevăzut în acordul final dintre Turcia şi puterile occidentale. Drept urmare, Fabricius i-a acuzat pe români că, în cele din urmă, au intrat în politica de „încercuire" a Germaniei. Gafencu a încercat să apere poziţia ţării sale, afirmând că Marea Britanie nu a cerut Turciei o nouă garanţie pentru frontierele României, ci pur şi simplu i-a cerut sprijinul pentru realizarea garanţiei anglo-franceze din luna aprilie. Aceasta era aplicabilă doar dacă România era atacată şi se apăra armat. În consecinţă, arăta Gafencu, dacă nu se exercita nici o agresiune asupra României, atunci întregul sistem nu se va aplica. El a reamintit dorinţa sa pentru o garanţie germană[34]. După aceste discuţii, regele Carol i-a ordonat ambasadorului Tătărescu de la Paris să anunţe guvernele francez şi englez că propunerile pentru tratatul lor final cu Turcia erau „incomode" pentru România[35].

În pofida declaraţiilor ferme ale lui Gafencu, germanii au rămas suspicioşi în ceea ce priveşte intenţiile României. Articolele din presa germană începeau să sprijine pretenţiile revizioniste bulgare. Pe 12 iulie, Fabricius s-a folosit de acest fapt pentru a exercita noi presiuni asupra lui Gafencu. Atitudinea binevoitoare a Reich-ului faţă de România nu s-a schimbat, a explicat Fabricius, dar orice referire la securitatea României în acordul final dintre Turcia şi Occident ar putea crea impresia că România a intrat în sfera de influenţă britanică. Gafencu i-a replicat acestuia că ţara sa nu a semnat nici o declaraţie referitoare la susţinerea unei acţiuni împotriva Germaniei şi a făcut aluzie din nou la dorinţa României de a primi o garanţie germană[36].

În sfârşit, tratatul dintre Marea Britanie, Franţa şi Turcia a fost semnat pe 19 octombrie, după izbucnirea războiului în Europa. Tratatul cuprindea articolul 3, dar excludea paragraful 6[37]. Gafencu i-a reamintit lui Fabricius, care fusese nemulţumit de introducerea articolului 3, că acesta se referea la garanţiile anglo-franceze pentru România şi Grecia, despre care Germania ştia deja. Acestea erau cunoscute încă înainte de începerea războiului. Prin urmare, acordul nu afecta neutralitatea României. Cu toate acestea, Fabricius susţinea că Reich-ul se temea că un front estic anti-german se crease cu ajutor românesc[38]. Încercând să-i convingă pe germani că România nu intrase în tabăra britanică, prim-ministrul Călinescu l-a informat oficial pe Fabricius

că, în situaţia în care britanicii vor ocupa zonele petroliere, România se va apăra cu arma împotriva acestora[39]. Totuşi, românii au rămas sub presiune germană. Pe 20 octombrie, Fabricius a cerut României, deşi fără succes, să renunţe la garanţia anglo-franceză[40].

Din păcate pentru români, creşterea tensiunii în relaţia cu Germania din cauza tratatului anglo-turc a coincis cu schimbările diplomatice din Europa de Est, care au făcut şi mai stringentă pentru România menţinerea bunăvoinţei germane. Semnarea pactului nazisto-sovietic din 23 august a fost primită cu îngrijorare în România şi a condus la accentuarea sentimentului de izolare militară şi politică faţă de Occident[41]. Era evident acum că Germania şi Uniunea Sovietică erau arbitrii incontestabili ai destinelor din Europa de Est. În particular, românii se temeau că, prin acest pact, Germania şi Uniunea Sovietică vor ajunge la o înţelegere asupra Basarabiei, prin care Reich-ul va fi de acord cu anexarea acestei provincii ca preţ al prieteniei ruşilor. În acelaşi timp, probabilitatea unui război european a făcut ca posibilitatea României de a primi ajutor militar occidental să fie din ce în ce mai mică, din cauza poziţiei strategice a ţării. Guvernul român a continuat să spere că, prin menţinerea bunăvoinţei germane, Reich-ul va fi pregătit să se comporte ca un arbitru şi, posibil, chiar ca o barieră în faţa Uniunii Sovietice[42].

În discuţiile despre pactul nazisto-sovietic purtate cu oficialii germani, atât Gafencu, cât şi prim-ministrul Călinescu au subliniat că, de-a lungul anilor, miniştrii de Externe ai României îşi respectaseră angajamentele făcute liderilor germani de a nu intra în nici o alianţă cu Uniunea Sovietică. Ca urmare a acestei atitudini, au susţinut în continuare aceştia, România nu a semnat un pact de neagresiune cu ruşii. Astfel, oamenii politici români încercau să folosească angajamentele neoficiale făcute anterior liderilor germani privind menţinerea neutralităţii ca mijloc de câştigare a sprijinului acestora pentru păstrarea integrităţii teritoriale a României. După cum i-a sugerat Gafencu ataşatului pe probleme aeriene, Gerstenberg, în 29 august, România fusese loială Germaniei şi spera că „nu vom suporta consecinţele acestei loialităţi"[43].

De asemenea, ministrul român de Externe a încercat să-i influenţeze pe oficialii germani în favoarea ţării sale, argumentând că, din punct de vedere strategic, era necesar pentru Germania ca România să rămână în graniţele ei actuale. În discuţiile sale din 23 august cu ataşatul german de afaceri Stelzer, Gafencu a precizat că o Românie independentă, mai puternică, era vitală Reich-ului pentru a menţine deschisă gura de vărsare a Dunării şi pentru a permite transportul vaselor germane[44]. Acest argument a fost repetat în mod constant în discuţiile românilor cu liderii şi oficialii germani de-a lungul lunilor ce au urmat.

În pofida creşterii importanţei Reich-ului pentru România, la sfârşitul verii anului 1939, guvernul român se confrunta în continuare cu problema definirii poziţiei sale diplomatice, o dată cu izbucnirea războiului între Germania şi Occident, pe 3 septembrie. Mulţi dintre guvernanţi se temeau că o declaraţie oficială de neutralitate ar putea să pericliteze dreptul României de a invoca ajutorul occidental, conform garanţiei anglo-franceze. De asemenea, mulţi politicieni credeau că Marea Britanie, cu resursele imperiului său, putea în cele din urmă să învingă Germania. O declaraţie oficială română de neutralitate ar putea compromite poziţia României la orice conferinţă de pace viitoare[45]. Dorinţa guvernului român de a menţine politica de echilibru între Marile Puteri sugera, astfel, o atitudine prudentă privind declaraţia oficială de neutralitate. În acelaşi timp, oamenii politici români continuau să dea germanilor numeroase declaraţii neoficiale cu privire la neutralitatea României în eventualitatea unui război, încercând, cel puţin la început, să reziste presiunii germane de a formula o declaraţie oficială. În 27 august, Gafencu l-a asigurat pe Fabricius de neimplicarea României în cazul unui război germano-polonez, chiar dacă puterile occidentale vor interveni. Doar un atac maghiar sau bulgar va forţa România să încalce neutralitatea. De asemenea, ea va continua să îndeplinească acordurile economice încheiate cu Reich-ul[46]. În ziua următoare, Carol a încercat să-l convingă pe ataşatul pe probleme aeriene Gerstenberg că nu a stabilit nici o alianţă oficială cu britanicii. În plus, regele a susţinut că a respins planurile britanicilor de sabotare a zonelor petroliere în eventualitatea unui război. Acesta i-a promis lui Gerstenberg că va aduce Reich-ului „dovezi reale" asupra neutralităţii României[47].

Ca urmare a acestei discuţii, Carol a hotărât să-l trimită pe industriaşul pro-german Ion Gigurtu la Berlin pentru a le explica germanilor că România va rămâne fidelă declaraţiilor sale neoficiale de neutralitate şi obligaţiilor sale economice[48]. Totuşi, în 6 septembrie, guvernul român s-a decis asupra unei declaraţii oficiale de neutralitate. Regândirea poziţiei publice a României a determinat amânarea vizitei lui Ion Gigurtu la Berlin de la 3 la 9 septembrie[49]. Motivul schimbării de politică a României nu este clar. Fără îndoială, declaraţia oficială de neutralitate a Iugoslaviei din 5 septembrie a afectat poziţia României în ceea ce priveşte această chestiune. În plus, forţele maghiare fuseseră poziţionate la graniţa României şi, astfel, un atac ungar devenea din ce în ce mai posibil. Pe 5 septembrie, Ribbentrop a venit la Budapesta, avertizând ungurii să nu atace România sub nici o formă[50]. Se prea poate ca această dovadă a susţinerii germane să fi încurajat România în formularea declaraţiei oficiale de neutralitate pe care Germania o cerea[51]. Consiliul de Coroană a votat în 6 septembrie pentru neutralitate oficială. Cu toate acestea,

au fost voci care erau de partea unei orientări pro-germane, astfel încât problema unei garanţii a fost din nou ridicată[52].

Pe 9 septembrie, Gigurtu a ajuns în Berlin şi a transmis membrilor Ministerului de Externe German decizia regelui şi a guvernului român privind respectarea strictă a neutralităţii. Gigurtu a încercat să convingă oficialii germani că, de fapt, neutralitatea României fusese consimţită cu două săptămâni înainte de începerea războiului şi că atitudinea favorabilă faţă de Germania fusese adoptată cu 3-4 ani înainte. Gigurtu a arătat că, în urma schimbărilor intervenite în plan internaţional sau, cum a afirmat el, „prin puterea evenimentelor"[53], România era acum legată de Reich.

Având în vedere teama sporită a guvernului român cu privire la faptul că Uniunea Sovietică şi Germania ajunseseră la o înţelegere asupra anexării Basarabiei, Gigurtu a subliniat atât mareşalului Göring, cât şi oficialilor din cadrul Ministerului de Externe că Germania avea nevoie de o Românie situată în graniţele sale actuale, atât pentru apărare, cât şi din raţiuni economice. Cu alte cuvinte, era nevoie de o Românie Mare care să-i asigure Germaniei resursele economice şi care să se comporte ca un stat neutru puternic, tampon între Germania şi Uniunea Sovietică, la gurile Dunării. Gigurtu s-a referit şi la efectele negative pe care l-ar putea avea revizionismul maghiar şi bulgar asupra stabilităţii regiunii[54]. În timpul discuţiilor sale cu Göring, în 9 septembrie, Gigurtu a subliniat nevoia României pentru o Germanie puternică, spre a o proteja împotriva revizionismului maghiar[55].

Teama românilor privind intervenţia militară sovietică în România a fost accentuată de intrarea ruşilor in Polonia, care a început în 17 septembrie, şi de masarea ulterioară de trupe la graniţa cu românii[56]. Înfrângerea, apoi împărţirea Poloniei şi inutilitatea tratatului româno-polonez arătau că România nu avea nici un aliat care să o ajute împotriva unui atac sovietic. Era clar acum pentru guvernul român că Uniunea Sovietică constituia o ameninţare mult mai mare la adresa securităţii ţării decât Germania. Chiar şi Călinescu, care mult timp considerase Reich-ul cel puţin la fel de periculos ca şi ruşii, nota în jurnalul său pe 19 septembrie că „înaintarea ruşilor schimbă situaţia. Pericolul german se ofileşte. Trebuie să schimbăm poziţia noastră militară şi să concentrăm trupe pe Valea Siretului"[57].

Gradul în care prezenţa militară a Uniunii Sovietice la graniţa româno-polonezā afecta percepţia guvernului român despre Germania ca potenţial protector a fost clar reliefat într-o cerere făcută de Gafencu lui Fabricius, după intrarea trupelor sovietice în Polonia. Gafencu a arătat că guvernul său spera ca teritoriul polonez învecinat cu graniţa română să fie mai degrabă ocupat de Germania decât de ruşi. Deoarece acest fapt nu avusese loc, Gafencu a întrebat dacă guvernul german era dispus să formeze un stat-tampon, sub

forma unei Ucraine independente, între România şi Uniunea Sovietică extinsă[58]. În timpul ultimei sale întâlniri cu oficialii Ministerului de Externe german, Ion Gigurtu a exprimat teama guvernului său cu privire la faptul că invazia sovietică în Polonia va prelungi granița româno-rusă. De asemenea, el a solicitat crearea unei granițe comune româno-germane în Polonia ocupată[59]. Importanța Germaniei ca un posibil protector împotriva ruşilor a adus România în situația unor posibile dificultăți cu puterile occidentale. La sfârşitul lunii septembrie, ambasadorul Franței la Bucureşti l-a anunțat pe Gafencu că scopul țării sale în actualul război era de a înfrânge în totalitate Germania. Ministrul de Externe român a replicat că „Franța s-a poziționat ea însăşi împotriva intereselor României. Pentru că, dacă Germania va fi înfrântă, bolşevismul se va instala în Europa Centrală, iar România va fi pierdută"[60].

Având în vedere amenințarea sovietică, guvernul român era pregătit să facă o serie de noi concesii economice germanilor. La mijlocul lunii august, prim-ministrul Călinescu intervenise deja personal pentru a asigura livrarea de petrol Germaniei. Livrările fuseseră inițial blocate, ca urmare a întârzierii furnizărilor de arme[61]. În urma izbucnirii războiului, Călinescu era pregătit să facă şi mai multe concesii. Pe 16 septembrie, el a cerut Germaniei să aprovizioneze România cu mari cantități de materiale de război din surplusul capturii luate din Polonia. În schimb, România va furniza grâu şi petrol în cantități mult mai mari ca până atunci. Călinescu era pregătit să continue cu aceste livrări timp de câțiva ani, „prin aceasta contribuind decisiv la întâmpinarea nevoilor (germane) în eventualitatea unui război purtat pe o perioadă câțiva ani"[62]. Această cerere a constituit fundamentul pactului din mai 1940 – „Petrol pentru Arme" – care a fost de o importanță crucială în livrarea de petrol suficient susținerii efortului de război german[63]. Ca şi la acordul economic din martie 1939, românii au făcut inițial ofertele ce au avut drept rezultat concesii majore față de Germania. Guvernul român considera aceste concesii ca esențiale pentru a menține sprijinul german în fața unei posibile amenințări sovietice[64].

Bunăvoința lui Călinescu de a face concesii economice majore Germaniei face puțin probabil ca înalților oficiali germani să le fi convenit asasinarea sa de către Garda de Fier, pe 21 septembrie[65]. Se pare că acesta era pregătit să facă concesii şi mai mari Reich-ului în schimbul garanției teritoriale. Cu puțin timp înaintea morții sale, Călinescu l-a trimis pe senatorul de etnie germană Hans Hedrich într-o delegație la Berlin. Adevărata natură a acestei misiuni române este neclară, dar, potrivit unor surse germane, senatorul susținea că, înainte de moartea sa, Călinescu oferise guvernului german întreaga producție de petrol în schimbul garantării frontierelor[66]. Deşi este posibil ca Hedrich să fi exagerat asupra unei asemenea oferte, este clar că moartea lui Călinescu a

fost în defavoarea intereselor germane. Mai mult, formarea unui guvern cu deschidere pro-germană în acel moment al războiului ar fi expus zonele petroliere românești unor posibile atacuri din partea aliaților.

Oficialii germani, pe de altă parte, puneau această crimă pe seama serviciilor secrete britanice și a cercurilor poloneze, ce doreau să distrugă politica de neutralitate a României, susținută de Călinescu, în favoarea unei intrări în război a României de partea aliată[67]. Chiar dacă această teorie poate fi respinsă, trebuie notat că, în toamna anului 1939, neutralitatea României afecta mai degrabă interesele occidentale decât pe cele ale Germaniei. Surse germane au raportat că se făceau presiuni anglo-franceze asupra guvernului român, la sfârșitul lunii august, pentru a-l forța pe Călinescu să demisioneze[68].

Deși implicarea înalților oficiali germani în uciderea lui Călinescu este puțin probabilă, asasinii din Garda de Fier ar fi putut avea sprijinul cercurilor SS apropiate de Heinrich Himmler. Potrivit lui Radu Lobey, șeful Cabinetului lui Călinescu, în urma pactului nazisto-sovietic mulți români au început să se gândească la o reconciliere cu Germania pentru a-și asigura influența în orice viitor guvern pro-german. Printre cei numiți de Lobey se numără ministrul Curții, Ernest Urdăreanu, industriașul Nicolae Malaxa, Mihail Moruzov, șeful poliției secrete, și Gabriel Marinescu, șeful poliției din București. După Lobey, aceștia patru, împreună cu liderul gardist Horia Sima, sub influența SS din Berlin, au fost cei care au complotat asasinarea lui Călinescu[69]. Oricare ar fi adevărul acestei aserțiuni, asasinii de fapt ai lui Călinescu erau într-adevăr membri ai Gărzii de Fier, recent reveniți în România din azilul din Germania. Pro-germanul Urdăreanu este cel care a promis oficialilor germani că guvernul român va risipi orice zvon legat de faptul că ar exista vreo relație între crima produsă asupra lui Călinescu și legăturile Germaniei cu Garda de Fier[70].

Moartea lui Călinescu, care fusese cel mai important susținător pro-vestic până în momentul invaziei Poloniei de către Rusia, a întărit atitudinea pro-germană a celor din jurul regelui. Aceștia afirmau de multă vreme că Uniunea Sovietică este un pericol mai mare la adresa intereselor României decât Germania. Pe 25 septembrie, ministrul Curții Urdăreanu i-a făcut cunoscut lui Fabricius că, datorită grijilor României pentru Basarabia, nu numai că aceasta era dispusă „să se orienteze mai mult spre Germania", dar că „întreaga Românie privește plină de speranțe spre Germania"[71]. Pe 28 septembrie a fost stabilit un nou guvern sub conducerea lui Constantin Argetoianu[72].

Din păcate pentru români, în timp ce ce ei contau pe germani ca protectori ai lor, s-au ivit neînțelegeri între cele două țări datorită relațiilor României cu fostul său aliat, Polonia.

Pe 12 septembrie, ministrul de Externe Ribbentrop a cerut guvernului român să nu permită trecerea materialelor de război prin România spre

Polonia. Două zile mai târziu, Cabinetul român a decis că, deşi prevederile generale ale legilor internaţionale interzic României să oprească transportul de materiale de război, se pot lua măsuri ca mari cantităţi de astfel de materiale să nu ajungă în Polonia[73].

Complicaţii şi mai mari au apărut datorită drepturilor de azil ale polonezilor în România. Astfel, pe 14 septembrie, sub presiune germană, Cabinetul român a decis asupra formulei de tratament al refugiaţilor polonezi care veneau în România. Dacă guvernul polonez şi Înaltul Comandament al Armatei intrau în România, ei urmau a fi arestaţi. Dacă civilii doreau să părăsească România pentru o altă ţară străină, acest drept nu li se putea refuza, dar li se interzicea orice activitate politică pe teritoriul României[74]. În noaptea de 17 spre 18 septembrie, preşedintele polonez, Moscicki, împreună cu şeful armatei, mareşalul Rydz Smigly, şi cu membri ai guvernului polonez au primit dreptul de a intra în România, căci erau urmăriţi de Armata Roşie[75]. În concordanţă cu decizia Cabinetului din 14 septembrie, guvernul român a primit refugiaţii polonezi. Ca urmare, Fabricius a mulţumit guvernului român pentru ceea ce guvernul său privea ca o aplicaţie clară a neutralităţii.[76]

Cu toate acestea, în ciuda angajamentului guvernului român de a primi şi refugiaţi militari, germanilor le devenea din ce în ce mai clar că, o dată cu trecerea săptămânilor, polonezilor li se permitea să părăsească România. Pe 12 octombrie, ataşatul german cu afaceri, Stelzer, şi-a arătat faţă de Cretzianu, secretar general la Ministerul de Externe, nemulţumirea că unui număr mare de oficiali polonezi li se permitea să părăsească România pentru Franţa[77]. S-au creat din nou tensiuni atunci când Carol a cerut în 11 octombrie ca Germania să îşi dea consimţământul pentru părăsirea României de către preşedintele Moscicki, pentru a pleca în Elveţia, din motive de sănătate. Germania era ferm împotriva plecării preşedintelui[78]. În pofida obiecţiilor germane şi a promisiunii lui Gafencu că va permite plecarea lui Moscicki numai după consultări cu Reich-ul, Cabinetul român a decis în 24 decembrie să permită preşedintelui şi familiei sale să plece în Elveţia[79]. Gafencu a justificat acestea în faţa lui Fabricius, care ameninţa cu demisia din postul pe care îl deţinea, arătând că Moscicki renunţase oficial la funcţia sa cu două luni înainte şi se abţinuse de la orice acţiune politică. Tot Gafencu a susţinut că această decizie ar trebui privită doar ca un act de caritate[80]. Mânia lui Ribbentrop a fost potolită de intervenţia lui Clodius, care a evidenţiat loialitatea guvernului român în colaborarea economică cu Germania, „cu toate consecinţele politice pe care le aducea această colaborare"[81].

În pofida puţinelor acte de loialitate faţă de fostul său aliat, Polonia, sistemul de alianţe al guvernului român se destrămase complet la sfârşitul anului 1939, făcând din România un stat izolat în plan internaţional, din ce în

ce mai dependent de bunăvoinţa Germaniei pentru supravieţuire. Mica Înţelegere devenise, efectiv, de prisos în urma acordului de la München. O dată cu înfrângerea şi fragmentarea Poloniei în septembrie, România îşi pierduse singurul aliat împotriva unui posibil atac din partea Uniunii Sovietice. Puterile occidentale, deşi considerate încă vitale pentru viitorul României, erau îndepărtate din punct de vedere militar în urma izbucnirii războiului european. În plus, garanţia anglo-franceză împotriva unui atac din partea Germaniei sau a aliaţilor săi, având în vedere soarta Poloniei, care deţinuse şi ea o asemenea garanţie, era considerată mai mult sau mai puţin inutilă. Dintre alianţele de dinaintea războiului ale României, Înţelegerea Balcanică era singura supravieţuitoare şi urma să fie în centrul propunerii lui Gafencu pentru „un bloc neutru", în toamna anului 1939.

Note

1. După semnarea Pactului nazisto-sovietic în august 1939, ministrul de Externe Gafencu îl informa pe Fabricius că dorea „să meargă mână în mână cu Germania (DGFP, Doc. nr. 361, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 27 august 1939).
2. Moisuc susţine că România a fost victima neglijării Europei de Sud-Est de către vestici în 1939: vezi *Diplomaţia României şi problema apărării independenţei naţionale în perioada martie 1938 – mai 1940*, 1971 ; D. Cameron Watt a susţinut că politica lui Gafencu din anul 1939 a dejucat planurile britanicilor pentru un bloc anti-german în regiune, 1983, pp. 214-255.
3. David Britton Funderburk, 1983, p. 104; Dov. B. Lungu, 1989, pp. 177-178.
4. MAE, 71/1920-1944, Dosare Speciale, Vol. 398, pp. 209-233 (221), Memorandum de Grigore Gafencu, 31 martie 1939.
5. Dov B. Lungu, 1989, pp. 107-108.
6. MAE, Dosare Speciale, Vol. 398, pp. 209-233 (224-225), Memorandum de Grigore Gafencu, 15 aprilie 1939.
7. Vezi, spre exemplu, Viorica Moisuc, *Diplomaţia României*, 1971, p. 176.
8. MAE, 71/România, Vol. 503, pp. 37-38, Însemnări ale lui Grigore Gafencu, 31 martie 1939.
9. MAE, 71/România, Vol. 503, pp. 86-87, Instrucţiuni date de Gafencu lui Al. Cretzianu în 7 aprilie 1939 cu privire la misiunea sa la Londra şi Berlin.
10. MAE, 71/România, Vol. 503, pp. 92-93, Însemnări asupra discuţiei dintre Gafencu şi Sir Reginald Hoare, în 11 aprilie 1939, la Ministerul de Externe. Potrivit variantei britanice asupra respectivei discuţii, Gafencu a susţinut că garanţiile occidentale pentru Polonia şi România ar trebui respectate separat, aceasta fiind o bună mişcare pentru a încerca, cu acordul Marii Britanii şi al Franţei, obţinerea unei alte garanţii (de la Germania), pentru întărirea şi completarea declaraţiei

anglo-franceze (PRO, FO, 371/C5105/3356/18, Sir Reginald Hoare, Bucureşti, Tel. nr. 109, 11 aprilie 1939).

11. P.A., Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol.1, 11.38-1.40, Delegaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 173, 11 aprilie 1939, semnată Fabricius; DGFP, D, 5, Doc. nr 173, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 7 aprilie 1939.
12. Francezii au exercitat, de asemenea, presiuni asupra britanicilor pentru a acorda garanţia României ca preţ al garanţiei Franţei pentru Grecia (Donald Cameron Watt, 1983, pp. 247-249).
13. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, 13 aprilie 1939, pp. 451-452: După primirea garanţiei anglo-franceze, Carol nota necesitatea menţinerii neutralităţii între Marile Puteri. Acceptarea de către România a garanţiei nu făcea parte dintr-o politică pro-occidentală, ci din cea a Ministerului de Externe român. Intenţia era de a contrabalansa această garanţie cu o declaraţie similară din partea germanilor.
14. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, 15 aprilie 1939, p. 453.
15. DGFP, D, 6, Doc. nr. 227, Memorandum al unui oficial din cadrul secretariatului Ministerului de Externe. Însemnare asupra discuţiei dintre ministrul de Externe al Reich-ului şi Gafencu, ministrul român la Berlin, în 18 aprilie 1939.
16. MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 24-28, discuţia dintre Grigore Gafencu, ministrul de Externe, şi Göring din 19 aprilie 1939; MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 24-28, Legaţia română la Berlin (ministrul Gafencu) către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39229, 19 aprilie 1939, semnată de Gafencu.
17. DGFP, D, 6, Doc. nr. 227, Memorandum realizat de un oficial al secretariatului Ministerului de Externe. Înregistrare a discuţiei dintre ministrul de Externe al Reich-ului şi Gafencu, ministrul român, la Berlin, în 18 aprilie 1939; MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 24-28, discuţia dintre Grigore Gafencu, ministrul de Externe, şi Göring, în 19 aprilie 1939.
18. DGI-T, D, 6, Doc. nr. 234, discuţia dintre Führer şi Gafencu în prezenţa ministrului de Externe al Reich-ului, a secretarului de stat Meissner şi a ministrului român, 19 aprilie 1939; MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 29-33, legaţia din Berlin (ministrul Gafencu) către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39227, 19 aprilie 1939, semnată de Gafencu. Argetoianu însemna în jurnalul său că, la fel ca şi Gafencu, Gheorghe Brătianu, Vaida-Voevod şi Sidorovici, liderii mişcării de tineret a regelui, Straja Ţării, au vizitat, de asemenea, Berlinul cu ocazia ceremoniei celei de-a cincizecea aniversare a zilei de naştere a lui Hiler. Se pare că Hitler i-a făcut cunoscut lui Voevod faptul că Germania nu va sprijini Ungaria împotriva României (fără număr de înregistrare, dar din perioada 10 martie – 25 mai 1939, 21 aprilie 1939, p. 495).
19. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1,40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 287, 7 iulie 1939, semnată de Fabricius.
20. MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 45-51, Legaţia din Berlin (ministrul Gafencu) către Ministerul de Externe, Tel nr. 39233, 20 aprilie 1939, semnată de Gafencu.

21. PRO, FO 371/C6140/3356/18, notă a biroului extern, vizita ministrului de Externe român la Londra. Întâlnirea cu Lord Halifax, secretarul de stat al Ministerului Afacerilor Externe, şi Sir A. Cadogan, subsecretarul de stat permanent, 25 aprilie 1939.
22. MAE, 71/Germania, Vol. 77, p. 95, Călinescu către Ambasada română din Ankara, Tel. nr. 27487, 29 aprilie 1939, semnată de Călinescu.
23. PA, Büro des Staatssekretars. Rumänien, Vol. 1, U.38-1.40, Legaţia germană din Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 215, 8 mai 1939, semnată de Fabricius.
24. Mai târziu Gafencu avea să susţină următoarele în privinţa eforturilor Marii Britanii de a apropia ţările din estul Europei de Uniunea Sovietică: „Îmi parea rău pentru că nu am putut să încurajez eforturile Lordului Halifax de a consolida garanţia pe care britanicii au acordat-o ţării noastre" (Grigore Gafencu, 1947, p. 103).
25. MAE, 71/Turcia, Vol. 61, pp. 189-204 (195-198), notă asupra unei discuţii a Majestăţii Sale Regele Carol al II-lea cu Excelenţa Sa Preşedintele Republicii Turce, Ismet Inönu, Istanbul, 14 august 1939.
26. David Britton Funderburk, 1983, p. 147; DGFP, D, 6, Doc. nr. 513, Ambasadorul din Turcia către Ministerul de Externe, Ankara, 12 iunie 1939.
27. MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 127-128, Ambasada din Belgrad către Ministerul de Externe, Tel. nr. 1695, 16 mai 1939, semnată de Cadere.
28. MAE, Înţelegerea Balcanică, Vol. 7, pp. 147-148, Gafencu către legaţia română din Ankara, Tel. nr. 29349, 8 mai 1939, semnată de Gafencu; MAE, Înţelegerea Balcanică, Vol. 7, pp. 227-231, text conţinând discuţia purtată între Marcović şi Gafencu la Orşova, 21 mai 1939.
29. MAE, Înţelegerea Balcanică, Vol. 7, pp. 168-173, 20 mai 1939, Instrucţiuni date de ministrul Gafencu către Alexandru Cretzianu, secretar general la Ministerul Afacerilor Externe, cu privire la conversaţia care a avut loc la Geneva cu Lordul Halifax şi Bonnet din timpul sesiunii din mai a Consiliului.
30. MAE, Înţelegerea Balanică, Vol. 7, pp. 265-268, din partea ministrului Gafencu, din Istanbul. Telegramă fără număr, 14 iunie 1939, semnată de Gafencu.
31. PA, Büro des Staatssekretärs. Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, ministrul din Ankara către Ministerul de Externe, Tel. nr. 189, 12 iunie 1939, semnată de von Papen; ministrul german credea că „Gafencu s-a comportat conform aşteptărilor noastre".
32. MAE, Înţelegerea Balcanică, Vol. 7, pp. 312-313, Ambasada din Ankara către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39350, 24 iunie 1939, semnată de Stoica.
33. DGFP, D, 6, Doc. nr. 567, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 25 iunie 1939.
34. MAE, 71/Germania, Vol. 77, p. 200, notă asupra discuţiei din 4 iunie între ministrul Gafencu şi ministrul german Fabricius la Ministerul de Externe; PA, Büro des Staatssekretärs. Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 287, 7 iunie 1939, semnată de Fabricius.
35. PA, Büro des Staatssekretärs. Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 294, 11 iunie 1939, semnată de Fabricius.

36. MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 206-208, notă asupra discuţiei din 12 iunie 1939 între ministrul Gafencu şi ministrul german Fabricius la Ministerul de Externe.
37. Articolul 3 din tratat stipula: „Atâta timp cât garanţiile date de Franţa şi Marea Britanie către Grecia şi România prin declaraţiile lor din 13 aprilie 1939 rămân în vigoare, Turcia va coopera efectiv cu cele două ţări şi le va pune la dispoziţie tot ajutorul şi sprijinul de care dispune..." (DGFP, D, 8, Doc. nr. 296, Memorandum al Directorului Departamentului Politic, Berlin, 24 octombrie 1939).
38. MAE, 71/1939 E9, Vol. 92 (-71/1939 E9 H 1-), pp. 52-55, către Legaţia din Berlin, Tel. nr. 66022, 20 octombrie 1939, semnată de Gafencu.
39. PA, Deutsche Gesandschaft Bukarest, IA 4, Vol. 6, 1939-1940, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 768, 19 octombrie 1939, nesemnată.
40. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 10, vineri, 20 octombrie 1939, p. 39.
41. Florin Constantin, 1991, p. 87.
42. Armin Heinen susţinea că, după pactul nazisto-sovietic, guvernul român era puternic înclinat să se îndrepte spre germani pentru sprijin, considerând că Reich-ul controla soarta României (1989, pp. 98-113).
43. MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 307-309, Notă asupra discuţiei dintre ministrul Călinescu şi colonelul Gerstenbert, ataşat militar german, purtată la Ministerul de Externe, în 29 august 1939. În 31 august, Călinescu i-a făcut cunoscut lui Fabricius că, din loialitate faţă de germani, România nu a permis semnarea unui pact de neagresiune cu sovieticii (MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 314-318, Întrevederea dintre prim-ministru şi Fabricius la Consiliul Prezidenţial, 31 august).
44. MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 273-276, Notă asupra discuţiei dintre ministrul Gafencu şi Stelzer, ataşatul german cu afaceri, de la Ministerul de Externe, din 23 august 1939.
45. Dov B. Lungu, 1989, p. 197; Gh. Zaharia, 1966, pp. 73-75.
46. DGFP, D, 7, Doc. nr. 361, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 27 martie 1939. Încă din martie 1936, ministrul român la Berlin, Comnen, i-a spus lui Rosenberg că România va rămâne neutră în orice conflict viitor între Polonia şi Germania (Seppo Kuusisto, 1984, p. 225). În 6 mai 1939, Carol l-a informat pe Fabricius că numai dacă nu va fi atacată, România va rămâne neutră în orice război. Câteva săptămâni mai târziu, Călinescu i-a dat asigurări lui Fabricius că România era pregătită să-şi îndeplinească obligaţiile ei economice. „Chiar şi în situaţia unor posibile ostilităţi", Călinescu a întărit ideea că România îşi „va duce la îndeplinire obligaţiile faţă de Germania conform înţelegerilor pe termen lung privind livrările, rămânând absolut neutră într-un eventual conflict". Pentru această informaţie, vezi MAE, 71/Germania. Vol. 77, pp. 98-99, Ambasada din Belgrad, Tel. nr. 1463, 30 aprilie 1939, semnată de Cadere; PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 213, 6 mai 1939, semnată de Fabricius;

DGFP, D, 6, Doc. nr. 376, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 13 mai 1939. Departe de a aştepta ca România să devină un potenţial stat beligerant pro-Axă, care şi-ar expune zonele petroliere bombardamentelor vesticilor, Reich-ul continua să privească neutralitatea acestui stat ca fiind compatibilă intereselor sale în 1939 (C.A. Macartney şi A.W. Palmer, 1962, p. 407).

47. DGRP, D, 7, Doc. nr. 386, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 28 august 1939.
48. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 21, Vol. 8, joi, 31 august 1939, p. 581.
49. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. I, 11.38-1.40, Delegaţia Germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 424, 2 septembrie 1939, semnată de Fabricius; MAE, 71/Germania, Vol. 78, p. 12, Legaţia de la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39484, 9 septembrie 1939, semnată de Crutzescu.
50. Frank Marzari, 1969, pp. 179-199 (199).
51. Mai târziu, Gheorghe Tătărescu a afirmat că România şi-a declarat oficial neutralitatea „pentru că ea nu putea să se angajeze într-o luptă pentru alte considerente decât propriile ei interese. Sângele românesc nu putea să curgă decât pentru interesele naţionale" (Gheorghe Tătărescu, 1996, p. 235).
52. Cei mai înfocaţi apărători ai orientării pro-germane erau Argetoianu şi Vaida--Voevod. Raportul lui Fabricius asupra întâlnirii sale sugera că, în problema orientării, Consiliul era divizat şi că votul lui Carol în favoarea neutralităţii oficiale era decisiv în această privinţă (PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Legaţia Germană la Bucureşti, Tel. nr. 469, 7 septembrie 1939, semnată de Fabricius; MAE, 71/România, Vol. 7, pp. 172-180, Întâlnirea Consiliului de Coroană, Cotroceni, convocată de Majestatea Sa, 6 septembrie 1939).
53. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 21-25, Legaţia din Berlin către Ministrul de Externe, Tel. nr. 39491, 11 septembrie 1939, semnată de Crutzescu; PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Notă, Berlin, 19 septembrie 1939, semnată de Woermann; MAE, 71/Germania, Vol. 7B, pp. 97-99, Memorandum semnat de Gigurtu, Bucureşti, 25 septembrie 1939.
54. MAE, 71/Germania, Vol. 78, p. 89, *Hamburger Fremdenblatt,* duminică, 23 septembrie 1939; MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 97-99, Memorandum, semnat de Gigurtu, Bucureşti, 25 septembrie 1939.
55. MAE, 71/Germania, Vol. 78. pp. 21-25, Legaţia la Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39491, 11 septembrie 1939, semnată de Gigurtu.
56. Florin Constantiniu, 1991, p. 88.
57. Armand Călinescu, 1990, 19 septembrie 1939, p. 432.
58. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, De la Legaţia germană din Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 601, 20 septembrie 1939, semnată de Fabricius.
59. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Notă, Berlin, 19 septembrie, semnată de Woermann.
60. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40P, Tel. nr. 667, 29 septembrie 1939, De la Legaţia germană din Bucureşti către Ministerul de Externe, semnată de Fabricius.

61. MAE, 71/Germania, Vol. 77, pp. 273-276, notă asupra unei discuţii purtate în 23 august 1939 între ministrul Gafencu şi Steizer, ataşatul pentru afaceri german la Ministerul de Externe.
62. DGFP, D, 8, Doc. nr. 74, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 16 septembrie 1939.
63. Dov B. Lungu, 1989, p. 199.
64. Reprezentanţii britanici la Bucureşti notau că „intervenţia militară sovietică a condus la slăbirea voinţei şi abilităţii României de a face faţă presiunii (economice) germane (PRO, FO 371/R8883/247/39, Din partea Arhivei din Bucureşti către Departamentul Sudic, 16 octobrie 1939).
65. În acest scop, vezi, spre exemplu, Alexandru Cretzianu, 1957, pp. 32-33.
66. Arh. St., S.U.A., registrul 39, cadrul 1786358, Notă, AUSL, nr. 9492/39g, 22 septembrie 1939. Autorul nu a putut să localizeze documentul original, dar crede că acesta se află în incinta Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg i.Br. ; MAE, 71/Germania, Vol. 78, p. 84, din partea Legaţiei din Berlin, Tel. nr. 39531, 22 septembrie 1939, semnată de Crutzescu.
67. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, DNH representative, nr. 262, 21 septembrie 1939 ; PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 21 septembrie 1939, semnată de Fabricius.
68. Arh. St., S.U.A., registrul 39, cadrul 1786413, AUSL. Chef Amtsge. nr. 8870/39g Ausl. Ic., Foreign Policy and Military News, 23 august 1939. Autorul nu a putut să localizeze documentul original, dar crede că acesta se află în incinta Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg i.Br.
69. Radu Lobey, „Un Asasinat Uitat", *Le Monde,* 21-22 septembrie 1969, în *Cine a fost Armand Călinescu. Mărturii,* 1992, pp. 125-128.
70. DGFP, D, 7, Doc. nr. 120, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 22 septembrie 1939 ; PA, Politische Abteilung IV: Po 5, Vol. 5, 2.39-6.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, telegramă fără număr, 22 septembrie 1939, semnată de Fabricius.
71. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 636, 25 septembrie, semnată de Fabricius.
72. Conform ministrului elveţian la Bucureşti, numirea lui Argetoianu reprezintă o „victorie pentru Germania" (*Cine a fost Armand Călinescu*, p. 157).
73. DGFP, D, 8, Doc. nr. 55, ministrul de Externe către Legaţia română, Berlin, 12 septembrie 1939 ; DGFP, D, 8, Doc. nr. 64, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 14 septembrie 1939.
74. DGFP, D, 8, Doc. nr. 64, ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 14 septembrie, 1939.
75. Gheorghe Zaharia, 1977, pp. 388-426 (404-408).
76. DGFP, D, 8, Doc. nr. 100, un oficial al Secretariatului Ministerului de Externe către legaţia din România, Berlin, 19 septembrie 1939.
77. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 138-140, notă a discuţiei din 12 octombrie 1939 dintre Al. Cretzianu, secretarul general, şi Stelzer, Consul la legaţia germană, în

cadrul Ministerului de Externe. Se pare că oficialilor polonezi li s-au procurat paşapoarte la ambasáda poloneză din Bucureşti. Aceşti oficiali se îndreptau spre Franţa prin Iugoslavia şi Grecia. Conform lui Zaharia, 100.000 de polonezi erau în tranzit prin România, dintre care 60.000 erau oficiali. Pentru această informaţie, vezi Gheorghe Zaharia, 1977, pp. 388-426.

78. DGFP, D, 8, Doc. nr. 100, un oficial al Secretariatului Ministerului de Externe către legaţia din România, Berlin, 19 septembrie 1939.

79. DGFP, D, 8, Doc. nr. 488, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 24 decembrie 1939.

80. MAP, 71/Germania, Vol. 78, pp. 239-241, către legaţia din Berlin, Tel. nr. 80051, 26 decembrie 1939, semnată de Gafencu.

81. DGFP, D, 8, Doc. nr. 491, Ministrul de Externe către legaţia din România, Berlin, 28 decembrie 1939; MAE, 71/Germania, Vol. 78, p. 243, către legaţia din Berlin, Tel. nr. 80105, 28 decembrie 1939, semnată de Gafencu; MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 248-250, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39697, 29 decembrie 1939, semnată de Crutzescu.

Capitolul 5

Transformarea Germaniei în „Zâna cea Bună" (toamna 1939 - iunie 1940[1])

În ciuda declaraţiilor oficiale de neutralitate ale României din 6 septembrie, în următoarele luni se va observa o creştere a interesului guvernului român faţă de Germania ca o contrapondere a creşterii influenţei Uniunii Sovietice în Balcani. Planul regelui Carol din 1939 de a media între Germania şi Occident a fost conceput în speranţa unui sfârşit rapid al războiului în Europa. Acesta dorea ca atunci Germania şi ţările occidentale să fie libere să se opună laolaltă unei posibile expansiuni bolşeviste. O dată cu eşecul acestor planuri de pace, guvernul român s-a implicat în combinaţii de tipul „blocului balcanic" şi al „blocul de state neutre" din sud-estul Europei, în toamna anului 1939. Românii credeau că prin asemenea blocuri vor putea convinge Germania, care privea cu neîncredere legăturile României cu Occidentul, de sinceritatea neutralităţii sale. De asemenea, guvernul lui Carol considera că aceste blocuri vor crea o barieră pentru Germania, dar şi, mai important, pentru Uniunea Sovietică în sud-estul Europei. Din momentul ocupării teritoriului polonez de la graniţa cu România de către Uniunea Sovietică, regele Carol şi guvernul său îi priveau pe ruşi ca o ameninţare nu numai la adresa integrităţii teritoriale a României, dar şi a sistemului său monarhic. Astfel, ruşii erau văzuţi ca un pericol mult mai mare la adresa României decât germanii, care nu aveau pretenţii teritoriale în România şi a căror bunăvoinţă putea fi păstrată prin concesii economice.

Încă de la mijlocul anilor '30, Carol sperase în reconcilierea dintre Germania şi Occident, care ar fi scutit România de a mai alege între cele două blocuri de putere. Considerând bolşevismul un pericol mult mai mare pentru România şi Europa, Carol continua să nădăjduiască la pacea dintre Reich şi puterile occidentale în timpul primelor luni ale războiului. Acesta a fost încurajat de propunerile de pace adresate de Hitler Occidentului pe 27 septembrie 1939, în

ciuda faptului că Hitler ceruse recunoaşterea sferei de influenţă germane în sud-estul Europei[2]. La mijlocul lunii octombrie, Carol a scris în jurnalul său : „Astăzi, cea mai bună soluţie internaţională ar fi o pace de scurtă durată între aliaţi şi Germania şi schimbarea frontului împotriva pericolului comunist, pentru că, dacă Germania este înfrântă, iar sovieticii avansează în Europa, aceasta va cauza distrugerea civilizaţiei noastre europene şi a ţărilor capitalisto-burgheze"[3].

Carol a fost dezamăgit de respingerea de către Neville Chamberlain a planurilor de pace ale lui Hitler. În consecinţă, Carol a încercat să îndemne alte state neutre să intervină între puteri, contactând în acest sens guvernul belgian[4]. Regele român a fost încurajat de ofertele de mediere ale regilor Belgiei şi Olandei şi de oferta lui George al VI-lea de a accepta orice propunere care ar duce la „o pace dreaptă". Pe 13 noiembrie, Carol a subliniat faţă de Fabricius că s-a hotărât să acţioneze ca mediator pentru pacea dintre Occident şi Germania. În ziua următoare, Carol l-a trimis pe Fabricius la Berlin cu oferta sa de mediere şi cu o cerere către Hitler de a-şi prezenta propunerile. Ministrul german credea că regele era motivat mai mult de teama faţă de Uniunea Sovietică decât de devotamentul său faţă de Vest. „Dacă Germania ar fi implicată într-un război de lungă durată cu Puterile Occidentale", i-a scris Fabricius ministrului de Externe, „România va cădea victimă aspiraţiilor Uniunii Sovietice, ceea ce pentru rege ar însemna pierderea tronului său". Însă, având în vedere că Hitler nu a acceptat oferta de mediere a lui Carol, se părea că războiul va continua[5].

Concomitent cu planurile de pace ale lui Carol între Germania şi Occident, ministrul de Externe român se implica în crearea unui bloc de state neutre în sud-estul Europei[6]. Prin aceasta, românii sperau că Uniunea Sovietică nu va mai voi să atace o Românie împăcată cu vecinii ei revizionişti, Ungaria şi Bulgaria, şi protejată de un bloc de state ce are susţinerea Italiei şi, posibil, a Germaniei şi Marii Britanii[7].

Planul iniţial pentru un bloc balcanic era motivat de teama României că pretenţiile revizioniste bulgare ar putea fi exploatate de Uniunea Sovietică. Blocul balcanic urma să includă ţările Antantei Balcanice împreună cu Bulgaria, sub conducerea Italiei. Pe 19 septembrie 1939, Gafencu şi ministrul de Externe iugoslav, Marcović, au decis să invite Bulgaria să facă parte din Înţelegerea Balcanică. Bulgaria urma să-şi asume obligaţiile pe care le impunea aderarea, în schimbul primirii unei porţiuni de teritoriu din partea fiecărei ţări a Antantei Balcanice[8].

Scopul lui Gafencu era de a consolida această lărgire a Înţelegerii Balcanice prin conducerea Italiei. Pe 21 septembrie, în urma ocupării de către sovietici a teritoriului polonez, la Roma, Gafencu a făcut cunoscută guvernului italian

dorinţa sa ca blocul anti-bolşevic să aibă o conducere italiană. Ţările balcanice neutre, a comunicat Gafencu guvernului italian, sperau că Italia le va apăra în faţa pericolului sovietic. Atât Mussolini, cât şi germanii au fost iniţial încântaţi de acest plan. Mussolini a fost măgulit de ideea de a fi liderul Europei de Sud-Est neutre, Germania văzând în conducerea italiană a blocului balcanic mijlocul de a preveni deschiderea unui al doilea front în Balcani[9].

Planul iniţial al blocului balcanic a eşuat însă ca urmare a refuzului Bulgariei de a intra în Antanta Balcanică. Cu o situaţie diplomatică a Europei extrem de agitată, perspectiva revizionismului teritorial la scară largă devenise o posibilitate clară. Guvernul bulgar nu avea nici un interes în a-şi vedea limitat spaţiul de manevră diplomatică prin intrarea în Înţelegerea Balcanică[10].

Cu toate acestea, planul român de a atrage ţările din sud-estul Europei într-un bloc de state neutre sub conducere italiană a continuat. Pe 14 octombrie, Carol nota în jurnalul său că legăturile strânse dintre România şi Italia erau privite favorabil atât de Germania, cât şi de Marea Britanie. În acest moment, regele mai nutrea încă speranţe pentru pacea dintre Reich şi Marea Britanie şi urmărea alăturarea acestora în sprijinul blocului statelor neutre din sud-estul Europei[11]. Încă de la mijlocul lunii octombrie 1939, guvernul român era preocupat de atragerea Ungariei, Bulgariei şi Italiei în noua structură. Acest nou plan schiţat de Gafencu la sfârşitul lunii octombrie pentru un bloc al statelor neutre condus de italieni includea, în afara ţărilor Antantei Balcanice, Bulgaria şi Ungaria. Gafencu spera că, în pofida eşecului unui bloc balcanic iniţial, conducerea italiană va convinge Ungaria şi Bulgaria revizionistă[12]. Esenţială în noul plan al lui Gafencu nu era numai nevoia de a crea un zid împotriva extinderii sovietice, ci şi de a concilia Germania. O împăcare cu Germania era necesară mai ales după ce încheierea tratatului anglo-turc în 19 octombrie 1939 a creat noi tensiuni între Germania şi România.

Pe 20 octombrie, Fabricius şi-a arătat nemulţumirea faţă de Gafencu pentru includerea în tratatul anglo-turc a articolului 3, care obliga Turcia să vină în ajutorul Marii Britanii şi al Franţei dacă acestea vor fi nevoite să-şi execute garanţiile lor asupra Greciei şi României. Aceasta însemna, a susţinut Fabricius, că se creasе un front estic împotriva Germaniei şi că, prin urmare, Turcia nu mai era o ţară neutră. În urma acestor discuţii, Gafencu l-a informat pe ministrul de Externe german asupra intenţiei guvernului român de a crea un bloc independent de state neutre în sud-estul Europei. Pentru a asigura Germania că Turcia continua să rămână o ţară neutră, Gafencu a afirmat că aceasta face parte din bloc[13]. Blocul statelor neutre era, în parte, o încercare a lui Gafencu de a împăca Germania şi de a îndepărta ţările din Antanta Balcanică de politica de „încercuire" a Germaniei, pe care oficialii Reich-ului susţineau că o reprezintă tratatul anglo-turc. Guvernul român spera că prin concilierea cu

Reich-ul va putea plasa Germania în sistemul de apărare românesc împotriva Uniunii Sovietice.

Din nefericire, Mussolini a ales să respingă conducerea oricărui bloc de state neutre. La 17 octombrie, acesta a decis că neutralitatea Italiei nu este în concordanţă cu statutul de Mare Putere al ţării sale. Deşi, în 16 noiembrie, Italia a confirmat această poziţie faţă de germani, ea nu a declarat oficial decizia sa ţărilor balcanice timp de o lună întreagă[14]. Astfel, România a continuat încercările de a pune bazele acestui bloc, în pofida indiferenţei Italiei şi a creşterii suspiciunilor Germaniei.

Pe 30 octombrie, Gafencu a dezvăluit detaliile planului propus pentru un bloc de state neutre[15]. Dar schema întocmită a întâmpinat imediat dificultăţi. Pe 2 noiembrie, ambasada română din Ankara a raportat că însăşi Turcia, care era principalul obiectiv al blocului, era nehotărâtă dacă să adere sau nu. Grecia nu mai privea Turcia ca pe un aliat într-adevăr neutru, în timp ce Iugoslavia se temea că va fi forţată să facă concesii teritoriale Italiei şi Ungariei. Între timp, Ungaria şi Bulgaria cereau satisfacerea cererilor lor revizioniste, ca o premisă a intrării lor în acest bloc[16].

Ostilitatea germană faţă de acest plan creştea datorită deciziei Italiei de a nu conduce blocul balcanic. Pe 7 noiembrie, ministrul german în Turcia, von Papen, l-a informat pe ambasadorul român în Turcia, Stoica, de faptul că planul acestui bloc poate continua numai dacă Turcia va fi exclusă şi membrii blocului nu vor urma politica anglo-franceză[17]. Pe 23 noiembrie, Bossy, ambasadorul român la Roma, a raportat o discuţie cu omologul său german, Mackensen. Acesta din urmă privea blocul statelor neutre ca fiind orientat împotriva Germaniei, de vreme ce Turcia „făcea jocul Occidentului". Din moment ce Ungaria, Bulgaria şi Italia nu doreau să intre în blocul statelor neutre, Mackensen susţinea că ar fi mai bine „dacă această chestiune ar fi îngropată"[18]. Supunându-se dorinţelor Germaniei, Gafencu l-a informat pe Fabricius pe 28 noiembrie că, „ştiind că Italia şi Germania nu sunt de acord cu acest bloc, îşi retrage propunerile"[19].

Izbucnirea „războiului de iarnă" sovieto-finlandez la sfârşitul lunii noiembrie a arătat tendinţele expansioniste ale ruşilor şi a reînnoit hotărârea lui Gafencu de a construi un bloc de state neutre împotriva unei posibile expansiuni sovietice în sud-estul Europei[20]. Mai mult, de vreme ce România nu primise încă înştiinţarea oficială a deciziei Italiei de a nu conduce acest bloc, Gafencu a continuat să încerce să-i convingă pe italieni. El spera că o conducere italiană va dovedi Germaniei latura cu adevărat neutră a blocului şi independenţa sa faţă de politica occidentală. Ministrul de Externe român a făcut cunoscută însărcinatului cu afaceri italian, pe 4 noiembrie, decizia guvernului român de a întrerupe formarea acestui bloc „datorită rezervelor

germanilor". România dorea acum să dovedească faptul că acest bloc nu era îndreptat împotriva nici unui stat. Gafencu a continuat spunând că el crede că „o acţiune din partea Italiei va avea marele avantaj de a alunga orice suspiciune din partea Germaniei"[21]. Chiar şi după refuzul oficial al Italiei de a conduce acest bloc, în 16 decembrie, tot mai era necesar refuzul categoric al contelui Ciano în faţa românilor plini de speranţă. În 30 decembrie, Ciano a adus la cunoştinţă românilor că, de vreme ce Italia avea relaţii bune cu toate statele balcanice, nu era nevoie de un bloc de state neutre „care ar putea crea suspiciuni la Berlin"[22].

Un motiv în plus pentru subscrierea frecventă a lui Gafencu la blocul de state neutre în toamna lui '39 era înţelegerea de către membrii guvernului român că garanţia anglo-franceză nu va fi operaţională în situaţia unui posibil atac rusesc. Textul final al tratatului anglo-turc din 19 octombrie menţiona o „clauză rusească" prin care Turcia nu va trebui să acţioneze împotriva Uniunii Sovietice. Aceasta însemna că, în eventualitatea unui atac rus asupra României, vasele franceze şi britanice nu vor putea să intre în Marea Neagră pentru a o ajuta[23]. Evident, guvernul român anticipase că tratatul anglo-turc va conţine o asemenea clauză. Pe 18 octombrie, Weizsäcker, secretar de stat al Ministerului de Externe german, l-a întrebat pe ministrul român la Berlin, Radu Crutzescu, dacă Marea Britanie va ajuta România în eventualitatea unui atac din partea Uniunii Sovietice. Acesta a răspuns că „în Bucureşti nimeni nu mai vorbeşte despre garanţia britanică"[24].

Ameninţarea rusă faţă de România, în urma încheierii tratatului anglo-turc a fost evidenţiată de ministrul Statelor Unite la Bucureşti. Ministrul a susţinut că „în timp ce clauzele pactului franco-britanico-turc pot fi considerate o înfrângere a diplomaţiei germane şi ridică o barieră definitivă împotriva agresiunii sale... ele lasă, în acelaşi timp, o poartă larg deschisă unei agresiuni din partea Uniunii Sovietice. Aici nu se aude nici un ecou de bucurie în urma acestui pact. Uniunea Sovietică reprezintă un pericol mult mai mare în această parte a lumii decât Germania". Ministrul a continuat prin a sublinia că nici Anglia, nici Franţa sau Turcia nu vor lupta pentru România împotriva Uniunii Sovietice. Conchidea că dacă „blocul balcano-dunărean nu va fi prompt creat ... agresiunea rusească rămâne o problemă de timp"[25]. Marea Britanie şi-a confirmat poziţia pe 2 noiembrie 1939, când Sir Reginald Hoare i-a făcut cunoscut lui Gafencu faptul că „atunci când v-am acordat garanţia (anglo-franceză) nimeni nu prevedea o agresiune din partea Uniunii Sovietice, iar astăzi nu avem nici o posibilitate practică pentru a îndeplini garanţia oferită de noi în cazul unui asemenea conflict"[26].

Ca urmare, la sfârşitul toamnei era evident, prin refuzul Italiei de a conduce blocul de state neutre şi prin interpretarea britanică a garanţiei anglo-franceze,

că Germania era singura în stare să ajute România în problemele sale cu Rusia. În toamna anului 1939, guvernul român se temea din ce în ce mai mult de un atac sovietic în România în vederea anexării Basarabiei. Restabilirea relaţiilor diplomatice dintre Uniunea Sovietică şi Budapesta, în septembrie 1939, şi propunerea rusească pentru un pact de asistenţă mutuală cu Bulgaria, în octombrie, sugerau în plus şi faptul că Rusia susţine revizionismul ungar şi bulgar împotriva României. Pe 12 noiembrie, Gafencu a notat în jurnalul său că înaintarea Uniunii Sovietice în zona baltică şi în Polonia anunţă o nouă etapă a expansiunii. El se întreba dacă Germania va fi pregătită să ajute România, şi, dacă da, în ce condiţii[27]. În decembrie 1939, în timpul războiului finlandez, Molotov a anunţat că politica externă a Rusiei este orientată, de asemenea, către sud-estul Europei şi Marea Neagră[28]. Acum guvernul român primea continuu informaţii privitoare la intenţiile agresive ale Uniunii Sovietice asupra României şi aştepta intervenţia militară a acesteia în Basarabia, în primăvara lui 1940[29].

Ministerul de Externe român şi-a reînnoit eforturile de a atrage suportul german în problemele sale cu Uniunea Sovietică în toamna anului 1939, subliniind anti-bolşevismul comun al Germaniei şi României şi opoziţia faţă răspândirea pan-slavismului. Oficialii români le-au reamintit frecvent germanilor discuţiile anterioare, în care aceste poziţii ideologice fuseseră evidenţiate. În 4 noiembrie 1939, Gafencu i-a dat de înţeles lui Fabricius că România este hotărâtă să lupte dacă Uniunea Sovietică va încerca să anexeze Basarabia. În plus, „este dorinţa regelui şi a guvernului român”, a continuat acesta, „ca Germania să iasă din război puternică, pentru că numai astfel Germania poate fi o garanţie sigură împotriva bolşevismului şi a pan-slavismului, a căror primă victimă ar fi România”[30]. În aceeaşi zi, românii au cerut, fără succes, ca Germania să pună bazele unui pact de neagresiune între România şi Uniunea Sovietică[31].

În cursul lunii următoare, Gafencu a continuat să-i atragă atenţia lui Fabricius asupra pericolului comun la adresa Germaniei şi a României – expansiunea rusă. Pretenţiile sovietice asupra Basarabiei, a explicat Gafencu, făceau parte dintr-un plan ce viza cucerirea teritoriilor care separau Uniunea Sovietică de bazinul Dunării şi de strâmtori. Pasivitatea germană în faţa acestor încercări va deschide drumul răspândirii bolşevismului în bazinul dunărean, ceea ce va fi fatal atât pentru România, cât şi pentru Germania. Gafencu i-a reamintit lui Fabricius convorbirile pe această temă pe care le avusese în trecut cu liderii germani[32]. Câteva zile mai târziu, Gafencu a cerut ca Germania să intervină la Moscova de partea României în chestiunea Basarabiei[33].

Noutăţi despre reacţia germană asupra revendicărilor sovietice în Basarabia au început să apară în România în decembrie 1939. În timpul unei conversaţii

avute mai devreme în aceeaşi lună, Fabricius a recunoscut faţă de Gafencu că nu conştientizase exact care ar putea fi intenţiile Uniunii Sovietice faţă de România. Dar susţinea că, dacă va izbucni războiul în Vest şi forţele germane se vor desfăşura în acea zonă, va fi imposibil să-i împiedice pe ruşi „în realizarea unor planuri”. Acesta a continuat, explicând că, în eventualitatea unei abateri a trupelor germane în Vest şi având în vedere relaţia de prietenie dintre sovietici şi Reich, România poate să conteze pe „bunăvoinţa” Germaniei, dar nu şi pe sprijinul său militar împotriva Uniuni Sovietice[34].

În ciuda acceptării de către germani a revendicărilor sovietice asupra Basarabiei, legaţia română din Berlin raporta la 18 decembrie că „Germania a dat mână liberă ruşilor asupra Basarabiei, dar nu va fi niciodată de acord ca România să intre complet sub influenţa Uniunii Sovietice”[35]. În condiţiile pactului nazisto-sovietic, Reich-ul acceptase interesele sovietice în Basarabia. Cu toate acestea, Ribbentrop arătase ruşilor că interesul economic al Germaniei în zonă implica necesitatea stabilităţii politice şi teritoriale a regiunii[36]. Dorind să prevină agresiunea sovietică asupra României dincolo de Basarabia, guvernul român şi cel german au hotărât să înceapă o colaborare mai strânsă. Aşa cum a precizat Gheorghe Tătărescu, care l-a înlocuit pe Constantin Argetoianu în 24 noiembrie 1939, devenind astfel prim-ministru încă o dată: „În cursul discuţiilor cu reprezentanţii Reich-ului m-am putut convinge de faptul că Germania, deşi a abandonat Basarabia «sferei de influenţă» sovietice, a căutat să evite ca agresiunea acesteia să aibă ca ţintă România, şi, sub acest aspect, activitatea sa politică coincide cu a noastră”[37].

Renumirea lui Tătărescu ca prim-ministru a corespuns cu politica de neutralitate a lui Carol. Fiind prim-ministru în perioada în care Titulescu era ministru de Externe, la începutul anilor ’30, Gheorghe Tătărescu fusese asociat cu linia anterioară a politicii externe pro-occidentale a României. În acelaşi timp, el lucra de mult la o mai strânsă colaborare economică cu Reich-ul. În 27 noiembrie, Tătărescu l-a asigurat pe Fabricius că numirea sa ca ambasador la Paris nu însemnase că România urmărea o linie pro-vestică a politicii externe. Aşa cum a explicat Tătărescu, „la baza politicii [mele] stă concepţia că pericolul care ameninţă România vine din partea Uniunii Sovietice, şi singura ţară care ar putea ajuta România este Germania Mare... România ştie de mult că garanţia anglo-franceză nu are nici o valoare şi că salvarea vine din partea Germaniei”. Tătărescu i-a declarat lui Fabricius că intenţiile sale ca prim-ministru erau de a menţine politica de neutralitate oficială a României, în timp ce colaborarea economică cu Germania va creşte[38]. Noul guvern cuprindea, de asemenea, un număr de miniştri cunoscuţi ca fiind pro-germani, în poziţii economice cheie, pentru a continua această politică. Printre ei erau

Ion Gigurtu, ministrul Lucrărilor Publice şi al Comunicaţiilor, şi generalul Gheorghe Argeşanu, care a devenit ministrul Economiei Naţionale[39].

Noul Cabinet condus de Tătărescu avea toate motivele să grăbească colaborarea economică cu Reich-ul, în special în domeniul livrărilor de petrol. Încă din septembrie 1939, Marea Britanie se angajase într-un „război economic" în România împotriva Germaniei. Aceasta însemna, în special, privarea Germaniei de cât mai mult petrol posibil, pentru a limita capacitatea sa de a continua războiul. Anglia avea la dispoziţia sa, în iarna 1939-1940, o serie de mijloace pentru a face acest lucru.

În primul rând, Anglia ar fi putut limita cantitatea de petrol vândută Germaniei. Aproximativ trei sferturi din producţia de petrol a României era controlată de capitalul anglo-francez. Cea mai mare societate petrolieră, Astra Română, controlată de către Royal Dutch Shell Group, reprezenta 25% din totalul industriei petroliere române. Prin contrast, societăţile germane controlau aproximativ 0,86% din producţia de petrol brut[40]. Ca urmare, importul german de petrol provenea din surplusul produs de companiile occidentale. În primele luni ale războiului, Marea Britanie a început să limiteze materia primă vândută Germaniei şi să achiziţioneze cât mai mult din surplusul de produse ale companiilor engleze din România. În septembrie 1939, de exemplu, Shell a fost de acord să reducă vânzările către Germania[41]. În decembrie 1939, Marea Britanie a crescut cantitatea de petrol achiziţionată până la 140.000 de tone pe lună, în timp ce cantitatea de petrol achiziţionată de Germania scădea drastic[42]. În noiembrie, ministrul german de Externe a început să-şi arate nemulţumirea faţă de scăderea numărului de livrări. Deşi cantitatea minimă de petrol necesară continuării războiului era de 100.000 de tone pe lună, în octombrie fuseseră livrate aproximativ 70.000 de tone, iar în noiembrie, mai puţin de 60.000 de tone. Ministrul german de Externe a comunicat legaţiei germane din Bucureşti să ajungă la o înţelegere cu guvernul român, prin care România să fie obligată să garanteze livrările[43].

Germanii au căutat să facă presiuni asupra României, argumentând că, fiind un stat neutru, România nu ar trebui să tolereze purtarea unui război economic pe teritoriul său. Guvernul lui Tătărescu a luat măsuri imediate, mai ales că izbucnirea războiului sovieto-finlandez pe 30 noiembrie făcea ca ameninţarea unei agresiuni sovietice asupra României să fie din ce în ce mai plauzibilă[44]. Pe 4 decembrie, Germania a devenit un participant direct în industria petrolieră română prin achiziţionarea unei părţi din „Petrolbloc"[45]. Două zile mai târziu, prim-ministrul Tătărescu a informat Germania că guvernul său va garanta achiziţii germane de petrol de 130.000 de tone pe lună, în schimbul furnizării de armament. El a explicat că România doreşte ca forţele sale armate să fie întărite până la începutul primăverii lui 1940, când

se credea că Uniunea Sovietică va lansa un atac în Basarabia[46]. În decembrie, guvernul român a impus un sistem de cote pentru vânzările de petrol tuturor ţărilor, pentru a împiedica Marea Britanie, în particular, să cumpere cantităţi uriaşe de petrol în vederea opririi livrărilor către Germania[47]. În cadrul politicii externe a României se contura o tendinţă crescândă de a satisface cererile Germaniei, pe seama relaţiilor sale cu Occidentul[48].

Un alt mijloc prin care Marea Britanie căuta să priveze Germania de petrol consta în sabotajul direct al cantităţilor de petrol livrate Reich-ului. Germanii întâmpinau dificultăţi considerabile cu transportul de petrol achiziţionat din România. Blocada navală a Marii Britanii în Marea Mediterană împiedica transportul de petrol către Germania prin Marea Neagră şi strâmtori. Astfel, Germania era forţată să importe petrol pe calea Dunării, care a îngheţat în iarna 1939-1940[49]. Inundarea regiunii producătoare de petrol ca urmare a dezgheţului ulterior a împiedicat, de asemenea, livrările. Un alt mijloc de transportare a petrolului către Reich era cel al sistemului primitiv feroviar românesc, constând într-o singură linie ferată între Predeal şi Braşov, sistem vulnerabil la sabotajul britanic. Aceştia recurgeau când la aprinderea instalaţiilor de petrol, când la „vărsarea de nisip în cutiile de ulei ale tancurilor"[50]. În plus, guvernul britanic a început să închirieze şalupe şi remorchere pe Dunăre, pentru a împiedica folosirea lor de către germani în transportul de petrol. La începutul războiului, Marea Britanie şi Franţa deţineau deja 16% din flota de pe Dunăre. La sfârşitul anului 1939, Anglia închiriase vase maritime aparţinând Societăţii de Transport Anglo-Danubiene, flotei dunărene iugoslave şi celei belgiene[51]. În februarie 1940, guvernul britanic a înfiinţat Goeland Transport and Trading Company pentru a achiziţiona şi închiria toate tipurile de vase de pe Dunăre, precum şi din Marea Neagră şi Marea Egee care ar fi putut fi folosite de germani[52]. Cu toate acestea, reacţia dură a germanilor nu avea să întârzie.

În timpul iernii 1939-1940, serviciul secret militar român (Serviciul de Informaţii sau SSI) a început să colaboreze cu serviciul german omolog, Abwehr-ul. Legăturile dintre SSI, condus de generalul Mihail Moruzov, şi Abwehr-ul amiralului Canaris s-au stabilit pentru prima oară la începutul anului 1937, pentru a schimba informaţii despre Armata Roşie. Întâlnirile au fost reluate în vara anului 1939, prin intermedierea ministrului pro-german al Curţii, Urdăreanu, în vederea contracarării sabotajului britanic asupra regiunii române petrolifere[53].

În toamna anului 1939, o structură formată din agenţi români şi germani a fost creată pentru a asigura securitatea zonei petrolifere de pe Valea Prahovei şi de-a lungul cursului Dunării. Agenţii au fost recrutaţi şi din rândul etnicilor germani vorbitori de limbă română. Regele Carol şi Moruzov au asigurat

libera intrare a agenţilor germani în România. Moruzov a cumpărat chiar o proprietate lângă Ploieşti pentru a oferi adăpost respectivilor agenţi. În pofida acestor măsuri, pe parcursul lunilor noiembrie şi decembrie 1939, legaţia germană s-a plâns deseori ministrului de Externe român de actele de sabotaj asupra trenurilor cu petrol cu destinaţia Germania. În consecinţă, în luna decembrie, românii au fost de acord să militarizeze câmpurile cu petrol pentru a le securiza în faţa sabotajului occidental[54]. Pe 7 decembrie, guvernul român a trimis divizii motorizate în zona petrolieră pentru a preveni viitoarele sabotaje[55]. O serie de explozii în Valea Prahovei, la începutul lunii decembrie, l-a adus inopinat pe Canaris însuşi la Bucureşti la ordinele directe ale lui Hitler, pentru a preveni sabotajul[56].

Măsurile împotriva sabotajului au fost întărite prin numirea în funcţia de inspector al misiunilor diplomatice germane în Balcani, în decembrie 1939, a lui Manfred von Killinger. Scopul său era de a împiedica acţiunea „organizaţiilor secrete inamice" care activau în sud-estul Europei[57]. În plus, Hermann Neubacher, fost primar al Vienei, a fost trimis la Bucureşti în ianuarie 1940 de ministrul german de Externe, în calitate de reprezentant special pe probleme economice. Sarcina sa era de a se asigura că înţelegerile economice dintre cele două ţări erau pe deplin exploatate şi de a contracara sabotajul inamicului asupra livrărilor de petrol[58].

Se pare că numirea pro-germanului Vaida-Voevod în funcţia de şef al partidului de guvernământ, Frontul Salvării Naţionale, în ianuarie 1940, a fost întreprinsă pentru a compensa impresia negativă creată germanilor datorită reducerii livrărilor de petrol românesc. Aşa credeau şi britanicii, căci oficialii Ministerului de Externe britanic se întrebau dacă numirea lui Voevod „nu era o măsură pregătitoare pentru o nouă înclinare către Germania"[59].

În primăvara anului 1940, cooperarea economică româno-germană şi acţiunile contra sabotajului au început să dea rezultate. Acordul dat de guvernul român pentru semnarea în 6 martie a pactului pe termen scurt cu Reich-ul, „Petrol pentru Arme", a reprezentat o importantă concesie economică faţă de Germania, pe seama Occidentului. Prin acest acord, România vindea 200.000 de tone de petrol, în schimbul armelor capturate de germani în Polonia şi în Cehoslovacia. Pactul năruia preţul mare ale petrolului, stabilit de Marea Britanie în toamna anului 1939 cu scopul de a împiedica Germania, ale cărei rezerve de valută externă erau scăzute, să cumpere mai mult petrol. Acordul stabilea ca preţul petrolului şi al materialelor de război exportate în România să fie calculate în funcţie de cele de dinaintea războiului[60]. De vreme ce preţul mondial al petrolului era cu 150% mai mare decât preţurile de dinaintea războiului, afacerea reprezenta un câştig substanţial atât pentru Reich, cât şi

pentru guvernul român, care era hotărât să se înarmeze în faţa ameninţării sovietice[61]. Această afacere de succes fusese negociată de Hermann Neubacher.

Un succes major al colaborării româno-germane împotriva sabotajului britanic l-a constituit împiedicarea tentativei britanice de a arunca în aer Porţile de Fier, pe 1 aprilie 1940. Britanicii sperau ca astfel să blocheze navigaţia pe Dunăre pentru şlepurile care transportau petrolul în Germania[62]. După acest incident, Carol a avut grijă ca toate materialele pe care britanicii le adunaseră pentru plănuita explozie să fie îndepărtate şi ca agenţii britanici să fie expulzaţi[63]. Ministrul german de Externe a fost, după câte se pare, mulţumit de loialitatea arătată de România în soluţionarea acestor probleme[64]. În zilele următoare, Gafencu s-a asigurat că ministrul britanic şi cel francez la Bucureşti vor respecta înţelegerea stabilită referitoare la faptul că nu vor mai sprijini acte ulterioare de sabotaj. Gafencu se temea că asemenea acte puteau lăsa România descoperită în faţa unor contra-măsuri germane sau a unui atac sovietic[65].

Nădejdea guvernului român în Germania s-a accentuat o dată cu sfârşitul războiului sovietic, pe 12 martie 1940, care le-a permis sovieticilor să-şi asigure controlul în alte zone ale Europei de Est. După cum observa Carol în jurnalul său, ţările mici din estul Europei, ce se simţeau ameninţate de Uniunea Sovietică, deveneau din ce în ce mai „înţelegătoare" faţă de Germania. Carol aprecia că până şi prim-ministrul Tătărescu, care mult timp considerase că Occidentul va fi victorios în faţa Reich-ului, a ajuns la concluzia că politica externă a României trebuia orientată către Germania. Totuşi, pentru moment, regele însuşi şi ministrul de Externe Gafencu considerau că România trebuia să-şi menţină neutralitatea între Marile Puteri[66]. Într-un document redactat la sfârşitul lunii martie 1940, Gafencu apăra poziţia neutră. Sceptic cu privire la o victorie decisivă a Germaniei în Europa, Gafencu susţinea că neutralitatea României trebuia menţinută eventualitatea că războiul avea să fie câştigat de Occident sau se va încheia printr-un compromis. Neutralitatea României ar fi dat, astfel, guvernului un rol mai puternic la masa negocierilor de după război[67].

În timp ce în plan extern guvernul român păstra politica de neutralitate, în vara anului 1940 acesta era pregătit să facă şi mai multe concesii economice Germaniei. În cadrul discuţiilor sale din 30 martie cu Fabricius, prim-ministrul Tătărescu a reliefat teama României faţă de Uniunea Sovietică şi „faptul că tocmai aceasta a fost consideraţia politică ce a determinat România să meargă până la limita extremă ca să se adapteze nouă în chestiunile economice". Ca urmare a dezgheţului din primăvară, Dunărea era acum navigabilă, iar Tătărescu şi-a luat angajamentul de a obliga companiile de petrol franceze şi britanice să efectueze livrările de petrol pentru Reich. Ca o dovadă a acestui angajament, Tătărescu a confirmat că a asigurat deja întreaga normă pe lunile

aprilie şi mai. În plus, Tătărescu a subliniat că Marea Britanie exercita o mare presiune asupra României pentru a împiedica livrările de petrol către Germania şi că pusese embargo pe navele ce transportau materii prime din Marea Britanie cu destinaţia România. Intervenţia lui Tătărescu a obligat Marea Britanie să ridice embargoul[68].

După cum a raportat Fabricius Ministerului german de Externe în 1 aprilie, deşi exista încă o mare simpatie pentru Franţa în aşa-numita „lume bună", regele şi miniştrii săi înţeleseseră că protecţia împotriva sovieticilor putea fi obţinută doar prin alinierea cu Germania. Totuşi, Fabricius a adăugat că, de vreme ce „pentru cei mai mulţi această linie a politicii este dictată de raţiune şi nu de sentimente", politica de aliniere cu Germania împotriva Uniunii Sovietice putea fi susţinută „atât timp cât va exista credinţa în victoria armatei germane, sau cel puţin cât timp se va menţine hegemonia germană în Europa"[69].

La începutul lunii aprilie 1940, armata germană înainta rapid spre nordul Europei. Pe 9 aprilie, Germania a ocupat Danemarca şi Norvegia. Pe 15 aprilie, Carol şi-a anunţat Cabinetul că livrările de petrol către Germania trebuie menţinute, indiferent de opoziţia potenţială a companiilor occidentale. Era necesar să se ia măsuri pentru a recupera restanţa creată în timpul lunilor de iarnă. Ministrul Curţii Regale, Urdăreanu, i-a confirmat în 15 septembrie lui Fabricius că politica economică românească era în întregime dictată de interese politice, deoarece regele Carol considera că numai o Germanie puternică putea apăra România de Uniunea Sovietică[70].

Pe 10 mai, Germania a început cu succes ofensiva în vestul Europei. Pe 15 mai, Carol l-a informat pe Fabricius „că viitorul României depinde doar de Germania". Ca o recunoaştere a acestui fapt, regele s-a hotărât să-l trimită pe prietenul său din copilărie, pro-germanul Romalo, ca nou ministru la Berlin[71]. Pe 27 mai, cu o zi înainte de capitularea Belgiei neutre, guvernul român a semnat cu Reich-ul Pactul „Petrol pentru Arme", care a finalizat acordurile preliminare ale pactului din 6 martie şi a garantat că armamentul german şi petrolul românesc vor fi schimbate la preţurile de dinaintea războiului. După cum observa Hermann Neubacher, pactul „zădărnicea încercările puterilor opozante de a împiedica achiziţionarea de petrol de către Germania prin fixarea unor preţuri foarte mari"[72]. Ca urmare a acestui pact, două treimi din petrolul companiilor occidentale era acum livrat Germaniei[73].

În primăvara anului 1940, simultan cu politica concesiilor economice faţă de Germania, Carol căuta reconcilierea cu Garda de Fier pro-germană. Carol dorea acest lucru din două motive. În primul rând, regele, ca majoritatea românilor, considera că Garda avea pe deplin sprijinul Germaniei. Astfel, a ajunge la o înţelegere cu Garda însemna apropierea de Reich – importantă în special la sfârşitul lunii mai şi în iunie 1940, când victoriile Germaniei în Vest

l-au determinat pe Carol să renunţe la politica de echilibru în favoarea unei prietenii şi colaborări deschise cu Germania. În al doilea rând, includerea Gărzii în guvernul lui Carol avea să crească sprijinul public pentru regimul său, de vreme ce Garda era cea mai populară mişcare naţionalistă din ţară. După cum nota în jurnalul său în 18 aprilie, Carol credea că legionarii naţionalişti „vor fi utili aplicând deviza lor : Dumnezeu, Naţiune şi Rege"[74].

Garda din România s-a împăcat relativ uşor cu regimul carlist. Liderul ei, Vasile Noveanu, fost conducător al legionarilor din Arad, căutase să facă o înţelegere cu regele Carol cu scopul de a salva mişcarea după moartea lui Codreanu în 1938[75]. La începutul lunii martie 1940, pro-germanul Urdăreanu, ministru al Curţii Regale, primise o delegaţie legionară care voia să-şi ia obligaţia de a-l sprijini pe Carol[76]. În 26 aprilie, Carol a decretat amnistierea Gărzii[77].

Cei mai importanţi membri ai Gărzii plecaseră în exil în Germania, în urma loviturii date de Carol Gărzii după uciderea lui Codreanu în noiembrie 1938 şi, din nou, după asasinarea lui Călinescu, în septembrie 1939. Aceştia se aflau la Berlin, sub conducerea transilvăneanului Horia Sima, dovedindu-se o forţă greu de înfrânt. O delegaţie din partea guvernului român a sosit la Berlin la începutul lunii mai 1940. Sima s-a împăcat cu regele, reconciliere dependentă de alianţa româno-germană. Potrivit declaraţiilor cu privire la politica externă, făcute de Codreanu la sfârşitul anului 1937, un manifest legionar din 2 mai susţinea că numai Axa poate sprijini România împotriva imperialismului slav şi a revizionismului maghiaro-bulgar[78].

Succesele militare germane din următoarele câteva săptămâni îl vor constrânge pe Carol să accepte cererile politicii externe legionare. Pe 26 mai, Sima, întors recent în România din Germania, a avut o discuţie cu generalul Moruzov, şeful serviciului secret militar. Moruzov a evidenţiat cu această ocazie dorinţa regelui pentru o schimbare de atitudine a politicii externe a României, sperând într-o colaborare a legionarilor cu regimul. Între 28 mai şi 7 iunie, Sima s-a întâlnit cu legionarii în România pentru a realiza reconcilierea între Mişcare şi guvern[79].

Capitularea Belgiei din 28 mai a determinat schimbarea oficială a politicii române faţă de Germania. Politica de neutralitate a Belgiei oferise României modelul propriei sale neutralităţi. Eşecul Belgiei în evitarea consecinţelor războiului în vestul Europei a provocat panică în România. Regele continuase să susţină punctul de vedere al lui Gafencu privind neutralitatea până în ajunul capitulării Belgiei, în ideea că o victorie germană în războiul din Europa nu avea să fie în mod necesar finală dacă, de exemplu, Statele Unite urmau să intre în război[80]. În zilele care au urmat capitulării Belgiei, Carol şi guvernul său au renunţat la politica de neutralitate între toate Marile Puteri, în direcţia

căutării colaborării politice şi a apropierii de Reich. Până acum, guvernul român percepuse colaborarea cu Germania sub forma unor acorduri economice apăsătoare. Însă, de la sfârşitul lunii mai, colaborarea a fost văzută în termenii unor legături politice puternice. În noaptea de 27 mai, în timp ce armata belgiană era încercuită de germani, ministrul de Externe Gafencu a avut o discuţie cu prim-ministrul Tătărescu şi cu ministrul Curţii, Urdăreanu, discuţie prezidată de rege. Tătărescu şi Urdăreanu au susţinut că politica României ar trebui „să fie adaptată realităţii". Aceştia sperau să-l convingă pe Gafencu de faptul că România trebuie să formuleze o cerere oficială prin care să-i ceară Berlinului sprijinul său în cazul unei posibile agresiuni din partea Uniunii Sovietice. Carol i-a susţinut acum pe Tătărescu şi Urdăreanu, împotriva poziţiei de neutralitate a lui Gafencu. Seara târziu, pe 27 mai, Tătărescu l-a informat pe Fabricius în legătură cu dorinţa guvernului de a avea „legături politice mai puternice cu Axa"[81]. În ziua următoare, prim-ministrul Tătărescu i-a formulat o declaraţie oficială lui Fabricius, subliniind dorinţa României de a avea „o colaborare activă cu Germania în toate domeniile"[82].

După cum raporta Berlinului, pe 27 mai, în timpul vizitei sale la Bucureşti, Manfred von Killinger, inspector al misiunii diplomatice germane în Balcani, personalităţile pro-germane din jurul regelui făceau progrese. Aceste elemente pro-germane erau conduse acum de generalul Moruzov, al cărui serviciu secret colabora cu Abwehr-ul. Von Killinger a confirmat că sarcina pro-germanilor era uşurată de speranţele lui Carol că Germania va putea să oprească Uniunea Sovietică[83]. Există chiar unele presupuneri potrivit cărora Carol a propus neoficial o alianţă militară cu Reich-ul, prin medierea generalului Mozurov, în timpul călătoriei lui Killinger la Bucureşti la sfârşitul lunii mai[84].

Ca o consecinţă a schimbării politicii guvernului în direcţia unei „apropieri necondiţionate" de Germania, Grigore Gafencu a demisionat din funcţia de ministru de Externe la 1 iunie . El a fost înlocuit de Ion Gigurtu[85]. Numirea lui Gigurtu reflecta orientarea din ce în ce mai pro-germană a politicii externe româneşti. Ridicarea sa la rangul de ministru de Externe a fost salutată de Roma şi Berlin, căci, pe lângă legăturile sale economice cu Germania, ca membru al fostului Partidului Creştin Naţional, acesta era cunoscut drept naţionalist şi antisemit[86].

Pe 2 iunie, Fabricius a răspuns la declaraţia lui Tătărescu din 28 mai, care ceruse o colaborare româno-germană mai strânsă. Fabricius a sugerat că pentru a stabili „o relaţie mai apropiată cu Germania, România va trebui să facă concesii Uniunii Sovietice asupra problemei Basarabiei"[87].

Reacţia guvernului român la sugestia lui Fabricius a fost de a încerca să câştige simpatia germanilor. În acelaşi timp, oficialii români continuau să justifice ideea menţinerii integrităţii teritoriale a României prin importanţa

strategică şi economică pe care aceasta o avea pentru Reich. Românii sperau ca, astfel, să poată evita orice discuţie despre pretenţiile teritoriale ale vecinilor României până la „conferinţa generală de pace", care avea să urmeze încheierii războiului european[88].

Astfel, pe 3 iunie, Tătărescu i-a spus lui Fabricius că România înţelege că „va trebui să satisfacă o serie de pretenţii revizioniste ale statelor vecine". Cu toate acestea, el a continuat să facă aluzie la importanţa pe care o are România, mărginită de graniţele ei actule, pentru Germania ca barieră împotriva bolşevismului. Câteva zile mai târziu, Tătărescu împreună cu ministrul de Externe, Ion Gigurtu, l-au asigurat pe Fabricius că România va purta discuţii cu sovieticii, în vederea găsirii unei soluţii paşnice la problema basarabeană. Aceştia au susţinut că România va încerca să ajungă la o înţelegere şi cu vecinii ei, Bulgaria şi Ungaria[89]. Cu toate acestea, până în 20 iunie guvernul Tătărescu nu a formulat un răspuns oficial la declaraţia lui Fabricius din 2 iunie. În răspunsul său, Tătărescu afirma că va începe discuţiile cu sovieticii pentru clarificarea relaţiilor dintre cele două state. În acelaşi timp, a accentuat încă o dată importanţa integrităţii teritoriale a României pentru Germania, ca barieră în faţa bolşevismului, făcând referire directă la misiunea României de a apăra Nistrul şi gurile Dunării[90]. De vreme ce Nistrul reprezenta graniţa dintre Basarabia română şi Uniunea Sovietică, implicaţia era clară : România nu intenţiona să cedeze Basarabia. În ziua următoare, Tătărescu l-a informat pe Fabricius că „România dorea să se reîntoarcă la politica promovată de Carol I ; aceasta însemna cooperarea în toate domeniile". Dacă sovieticii pretind Basarabia, atunci „România va trebui să atragă atenţia Germaniei asupra pericolului ce ameninţa Balcanii"[91]. Între timp, în cadrul discuţiilor purtate la Berlin, în 18 iunie, ministrul Romalo i-a anunţat pe oficialii Ministerului de Externe german că „interesele economice şi politice ale României ne conduc spre o politică de colaborare cu Reich-ul". În continuare, Romalo a subliniat că „orice modificare a graniţelor României îi va slăbi puterea economică şi, prin urmare, valoarea ei pentru Reich"[92].

Într-adevăr, cu numai câteva ore înaintea ultimatumului sovietic adresat României cu privire la Basarabia, pe 26 iunie, guvernul român insista încă în faţa germanilor asupra importanţei integrităţii teritoriale a ţării[93]. După cum a raportat Fabricius în 26 iunie către ministerul său, „am impresia că românii prelungesc negocierile cu ruşii în speranţa unei victorii germane apropiate şi pentru că ei cred că interesele noastre de cooperare în zona Dunării şi pacea în sud-est sunt atât de mari, încât după terminarea actualului război în Vest vom fi în continuare interesaţi să îi ţinem pe ruşi la distanţă de zona balcanică"[94].

În realitate, de la declaraţia din 2 iunie în care Fabricius le sugera românilor să înceapă negocierile cu ruşii, guvernul român nici nu începuse discuţiile cu

Uniunea Sovietică în chestiunea teritoriului[95]. Regele era convins că o mai strânsă colaborare cu Garda de Fier, mai degrabă decât flexibilitatea în problema Basarabiei, era modul cel mai sigur de a obţine sprijinul Germaniei. Ca urmare, regele a continuat să-i „facă curte" lui Horia Sima şi Gărzii de Fier[96].

Pe 13 iunie, Sima şi-a dat acordul pentru reconcilierea totală între Garda de Fier şi guvernul regal[97]. În urma acestui fapt, Carol a acceptat propunerile lui Sima privind schimbări fundamentale în structura şi organizarea Frontului Renaşterii Naţionale[98]. În 19 iunie, Fabricius a raportat că şeful poliţiei secrete, Nicky Ştefănescu, şi încă doi legionari călătoreau spre Germania pentru a anunţa împăcarea finală a legionarilor pro-germani cu regele Carol. Regele plănuia acum „o integrare a Gărzii de Fier în guvernul ce urma să fie format şi care purta clar o amprentă pro-germană"[99]. În 21 iunie, cu o zi înainte de căderea Franţei, Carol a reînfiinţat Frontul Renaşterii Naţionale sub numele de Partidul Naţiunii, în care urma să fie integrată Garda[100]. Comentând decizia lui Carol de a aduce Garda de Fier în partid, Fabricius nota: „Nu este nici un dubiu că acesta este primul pas important pe care regele Carol l-a întreprins pentru realizarea politicii sale de apropiere de noi"[101].

Cu toate acestea, schimbările interne ale guvernului lui Carol nu au avut nici un impact asupra destinului Basarabiei. După căderea Franţei în 22 iunie, nu mai exista nici o posibilitate a exercitării vreunei influenţe occidentale în favoarea României. Cu resursele sale concentrate în vestul Europei, nici Reich-ul nu putea să protejeze România în faţa revendicărilor ruseşti asupra Basarabiei[102]. În seara zilei de 26 iunie, Molotov i-a prezentat ministrului român la Moscova, Davidescu, ultimatumul în legătură cu cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei. Timpul limită iniţial acordat pentru evacuarea acestor zone a fost de 24 de ore, începând cu 26 iunie, ora 10 p.m. Primind informaţiile despre ultimatum în noaptea aceleiaşi zile de la Ribbentrop, Fabricius i-a recomandat ministrului român de Externe, Gigurtu, să accepte condiţiile ruşilor[103]. Neţinând cont de acest sfat, Carol a fost iniţial hotărât să lupte pentru Basarabia. La 8.30 p.m., pe 27 iunie, ministrul de Externe Gigurtu l-a chemat pe Fabricius şi i-a raportat că regele era hotărât să apere Basarabia. Gigurtu a întrebat dacă, în eventualitatea unui război între România şi Uniunea Sovietică, puterile Axei ar împiedica Ungaria şi Bulgaria să se folosească de această oportunitate pentru a ataca România. Fabricius l-a sfătuit pe Gigurtu să nu rişte un aşa-numit „război fără speranţe", dar a subliniat că revendicarea de către sovietici a nordului Bucovinei era o noutate pentru el[104].

Regele însuşi l-a convocat pe Fabricius pentru o audienţă personală la 10 a.m., în dimineaţa aceleiaşi zile. Carol a susţinut că, în timpul vizitei sale în Germania, în noiembrie 1938, „i s-a dat clar de înţeles că apropierea de Reich excludea apropierea de sovietici". Ca urmare a acestui fapt, a susţinut

Carol, România nu şi-a clarificat oficial relaţiile cu Rusia. Carol cerea acum asistenţă Germaniei „pentru că (Germania) are o anumită responsabilitate pentru situaţia actuală". Fabricius l-a sfătuit încă o dată pe Carol să nu opună rezistenţă cererilor ruşilor[105]. Oricum, Consiliul de Coroană, întrunit la ora 12, pe 27 iunie, a votat la limită pentru respingerea ultimatumului sovietic[106].

Astfel, în după-amiaza zilei de 27 iunie, Molotov a intensificat presiunea asupra României. El a anunţat că trupele sovietice vor trece graniţele României în dimineaţa zilei următoare, dacă guvernul român nu va ceda în faţa cererilor sovietice[107]. Cu toate acestea, la ora 5 p.m., pe 27 iunie, în timpul discuţiilor sale cu Manfred von Killinger, care se afla din nou la Bucureşti, Carol a afirmat că era hotărât în continuare să lupte cu sovieticii[108].

Încercând să exploateze discuţiile avute cu liderii germani, Carol a susţinut că în 1938 le-a promis lui Hitler şi lui Göring că va lupta împotriva bolşevismului şi că îşi va respecta promisiunea. Regele încerca încă o dată să sublinieze importanţa pe care o avea pentru Reich menţinerea intactă a graniţelor României. El a adăugat că, dacă sovieticii vor pătrunde în sud-estul Europei, Balcanii vor fi bolşevizaţi, ceea ce va fi în detrimentul intereselor economice ale Germaniei în această regiune. Carol era chiar pregătit să furnizeze Germaniei cantitatea de petrol de care aceasta avea nevoie, dacă va asigura România că Ungaria şi Bulgaria vor rămâne neutre în orice conflict dintre sovietici şi România. Ca şi Fabricius, von Killinger l-a sfătuit pe rege să nu implice România într-un război pe care el credea că România nu-l putea câştiga. El a argumentat că acest război putea conduce nu numai la pierderea Basarabiei, ci şi la distrugerea exploatărilor petroliere[109].

În cadrul Consiliului de Coroană reconvocat în acea seară, majoritatea membrilor săi erau gata să accepte ultimatumul sovietic. Era de acum clar că nici Germania, nici Italia nu vor ajuta România şi că singură nu putea câştiga războiul împotriva Uniunii Sovietice[110]. La începutul zilei de 28 iunie, guvernul român i-a informat pe germani că a acceptat necondiţionat termenii sovieticilor. Guvernul a cerut Reich-ului să se folosească de influenţa sa asupra Moscovei pentru a prelungi termenul limită de evacuare a zonelor cedate de la două la patru zile. Românii au sugerat guvernului german că ar trebui să intervină pe lângă Moscova pentru a preîntâmpina ca Cernăuţi, oraş situat în nordul Bucovinei, cu o populaţie predominant germană, să treacă sub control sovietic. Guvernul român a subliniat că în acceptarea ultimatului „s-a bizuit pe sfatul german şi prin aceasta a dorit să arate că intenţiona să urmeze calea unei colaborări apropiate". Dovada acestei dorinţe o va constitui noul Cabinet format în 28 iunie, care cuprindea oameni politici pro-germani, precum ministrul de Externe Constantin Argetoianu, ministrul Economiei Cancicov, ca şi Gigurtu, Vaida-Voevod, Horia Sima şi alţi doi legionari[111].

În ciuda acestor apeluri adresate Germaniei, ministrul român la Moscova a fost obligat să accepte cererea sovietică privind oraşul Cernăuţi în 28 iunie, ora 11 a.m. Deşi ministrul german la Moscova a intervenit pe lângă sovietici, încercând să prelungească termenul limită de evacuare, el nu a reuşit să convingă guvernul rus[112].

În iulie 1940, în urma crizei ultimatumului privind Basarabia, Gheorghe Tătărescu, care vorbise în favoarea sprijinirii pe Germania încă din primăvara aceluiaşi an, a încercat să justifice noua orientare pro-germană a României. Deşi, după primul război mondial, România făcuse parte din tabăra anti-revizionistă, nici una din alianţele acesteia nu fusese îndreptată împotriva Germaniei, a susţinut Tătărescu. Într-adevăr, încă din 1936, politica României a fost orientată spre întărirea relaţiilor cu Germania şi Italia, în special în ceea ce priveşte politica economică. Tătărescu a continuat să explice că ultimatumul sovietic a fost acceptat pentru că o eventuală rezistenţă ar fi dus la distrugerea întregii armate române. Datoria României acum, a conchis Tătărescu, era să se adapteze, pe plan intern şi internaţional, la Noua Ordine Europeană[113].

Note

1. În pofida afirmaţiilor făcute de Gafencu după război, precum că Marea Britanie a abandonat Balcanii germanilor, „el însuşi era, se pare, pregătit să «regizeze» scena transformării Germaniei din Regele Demon în «Zâna cea Bună»" (C.A. Macartney şi A.W. Palmer, 1962, p. 421).
2. Alte propuneri ale lui Hitler includeau recrearea statelor micşorate polon şi ceho-slovac ; Corsica şi Tunisia urmau să fie cedate Italiei ; el propunea şi recunoaşterea sferei de influenţă sovietice în Balcani. Hitler, de asemenea, pleda pentru recunoaşterea graniţei de est a Franţei : vezi Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, 22, Vol. 10, duminică, 1 octombrie 1939, p. 22.
3. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 10, duminică, 14 octombrie 1939, p. 32.
4. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumäanien, Vol. 1, 11.38-1.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 737, 13 octombrie 1939, semnată de Fabricius.
5. Nicolae Jurcă, „O inţiativa românească de pace necunoscută la începutul celui de-al doilea război mondial", *Magazin istoric,* serie nouă, 25, nr. 294, septembrie 1991, pp. 33-35 (34). Vezi, de asemenea, Andreas Hillgruber, 1965, Wiesbaden, pp. 60-62.
6. Deşi termenii „bloc balcanic" şi „bloc de neutri" sunt adesea substituiţi, noţiunea de „bloc de neutri" reprezintă o elaborare a planului iniţial al „blocului balcanic". Pentru mai multe amănunte şi pentru ce urmează, vezi Frank Marzari, „Projects

for an Italian-Led Balkan Bloc of Neutrals, September-December 1939", 1970, pp. 767-788.

7. Dov B. Lungu, 1989, pp. 202-205. Lungu a arătat că „blocul de neutri" a fost schiţat ca un bastion atât împotriva Uniunii Sovietice, cât şi împotriva Germaniei, dar în realitate România se temea mai mult de ruşi. În timp ce Germania putea fi împăcată prin concesii economice, sovieticii căutau returnarea Basarabiei (Dov B. Lungu, 1989, p. 205).
8. În urma izbucnirii războiului, Marea Britanie şi Franţa au sperat ca ţările balcanice vor deveni un bastion al neutralităţii. România era sub presiunea britanică de a face concesiuni teritoriale Bulgariei pentru a crea un bloc balcanic. Vezi Zivko Avramovski, 1971, pp. 123-152 (128-130) şi Frank Marzari, „Projects for an Italian-Led Balkan Bloc of Neutrals", 1970, p. 769. Vezi, de asemenea, Ion Calafeteanu, 1972, pp. 267-300, în special 269-270.
9. Dov B. Lungu, 1989, pp. 205-206; Frank Marzari, „Projects for an Italian-Led Balkan Bloc of Neutrals", 1970, pp. 770-772.
10. Frank Marzari, „Projects for an Italian-Led Balkan Bloc of Neutrals", 1970, p. 778.
11. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 10, duminică, 14 octombrie 1939, p. 32.
12. Gheorghe Buzatu, 1979, p. 52.
13. MAE, 71/1939 E9, Vol. 92 (-71/1939 H9 II 1-), pp. 52-55, către Legaţia din Berlin, Tel. nr. 66022, 20 octombrie 1939, semnată de Gafencu.
14. Frank Marzari, „Projects for an Italian-Led Bloc of Neutrals", 1970, pp. 774, 785-787.
15. Propunerile lui Gafencu pentru un bloc includeau: neutralitate absolută în timpul actualului conflict; tratate de neagresiune între membrii blocului; neutralitate de bunăvoie dacă un membru este atacat; reducerea numărului normal de trupe la frontierele comune; contactul direct între miniştrii de Externe şi statele membre şi colaborare economică. Vezi Gh. Zaharia şi Ion Calafeteanu, 1979, pp. 83-105 (98-99).
16. Ungaria şi Bulgaria nu erau pregătite să participe fără Italia (Arh. St., P.C.M., Dosar nr. 276/1939, pp. 109-110, Ambasada din Ankara către Ministerul de Externe, 2 noiembrie 1939, semnat de Căpităneanu).
17. Gheorghe Buzatu, 1979, p. 57.
18. MAE, 71/1939 E9, Vol. 92 (-71/1939 E9 II 1-), pp. 273-274, Legaţia din Roma către Ministerul de Externe, Tel. nr. 6635, 23 noiembrie 1939, semnată de Bossy.
19. UGFP, D, 8, Doc. nr. 392, Ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 28 noiembrie 1939. Aşa cum a evidenţiat Buzatu, „opoziţia manifestată de Germania faţă de ideea unui «bloc de neutri» a fost una din principalele cauze ale renunţării la acest proiect" (Gh. Buzatu, 1979, p. 58).
20. Gerhard Schreiber, Kernel Stegeimann, Detlef Vogel (coord.), *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, Vol. 3, 1984, p. 352.
21. MAE, 71/1939 E9, Vol. 92 (-71/1939 E9 II 1-), pp. 300-302, notă asupra discuţiei din 4 decembrie 1939 dintre ministrul Gafencu şi Cappecce, ministrul italian al Afacerilor Externe.

22. MAE, 71/1939 E9, Vol. 92 (-71/1939 E9 II 1-), p. 386, Legaţia din Roma către Ministerul de Externe, Tel. nr. 7439, 30 decembrie 1939, semnată de Bossy. La începutul anului 1940, era evident că Antanta Balcanică îşi pierduse efectiv libertatea de acţiune. În 12 ianuarie 1940, Gafencu l-a informat pe Fabricius că viitoarea conferinţă a Înţelegerii Balcanice va fi ţinută la Belgrad în perioada 2-4 februarie. Acesta i-a cerut lui Fabricius „instrucţiuni, în cazul în care noi avem unele dorinţe particulare" (PA, Deutsche Gesandschaft Bukarest, IA 28, Vol. 3, 1939-1940, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 43, 12 ianuarie 1940, semnată de Fabricius). Conferinţa din februarie a fost ultima întâlnire a Antantei Balcanice.
23. Arh. St., P.C.M., Dosar nr. 276/1939, p. 28, Ambasada din Ankara către Ministerul de Externe, Tel. nr. 1947, 9 octombrie 1939, semnată de Stoica ; Arh. St., P.C.M., Dosar nr. 276/1939, pp. 33-39, Ambasadorul Stoica din Istanbul către Ministerul de Externe, Tel. nr. 1966, 13 octombrie 1939.
24. PA, Büro des Chef des Auslandsorganisation (A.O.), Rumänien, Vol. 114, 1937-1940, Circulară, St.S., nr. 824, Berlin, 18 octombrie 1939, semnată de Weizsäcker.
25. *Foreign Relations of the United States*, 1939, Vol. 1, pp. 464-465, ministrul din România (Gunther) către secretarul de stat, Bucureşti, 23 octombrie 1939.
26. MAE, 71/1939 E9, Vol. 2 (-71/1939 E9 I general-), p. 46, către Legaţia română din Londra, Tel. nr. 68914, 3 noiembrie 1939, semnată de Gafencu.
27. Grigore Gafencu, 1939, p. 342.
28. H.W. Koch, 1985, pp. 285-322 (293). Pentru atitudinea sovietică faţă de România, vezi F. Stephen Fischer-Galaţi, 1988, pp. 37-53.
29. PA, Politische Abteilung IV: Po 1, Vol. 1, 5.1938-7.1940, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 5965 -1A4-, 4 noiembrie 1939, semnată de Fabricius ; MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 196-199, Notă asupra discuţiei din 4 decembrie 1939 dintre ministrul Gafencu şi Fabricius, ministrul german, la Ministerul Afacerilor Externe.
30. PA, Politische Abteilung IV: Po 1, Vol. 1, 5.1938-7.1940, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tgb. nr. 5965 -IA4-, 4 noiembrie 1939, semnată de Fabricius.
31. Dov B. Lungu, 1989, p. 213 ; în 21 octombrie, Carol a propus miniştrilor săi ca Germaniei să i se ceară să sprijine încheierea a două pacte de neagresiune a României cu Ungaria şi Uniunea Sovietică (Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 10, duminică, 21 octombrie 1939, p. 39).
32. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 196-199, notă asupra discuţiei din 4 decembrie 1939 dintre ministrul Gafencu şi Fabricius, ministrul german, la Ministerul Afacerilor Externe.
33. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 205-207, către Legaţia din Berlin, Tel. nr. 76167, 7 decembrie 1939, semnată de Gafencu ; PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 975, 8 decembrie 1939, semnată de Fabricius ; DGFP, D, 8, Doc. nr. 427, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 8 decembrie 1939.

34. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 196-199, notă asupra discuţiei din 4 decembrie 1939 dintre ministrul Gafencu şi Fabricius, ministrul german, la Ministerul Afacerilor Externe.
35. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 232-233, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 2730, 18 decembrie 1939, semnată de Guranescu.
36. Gerhard Schreiber, Bernd Stegemann, Detlef Vogel (coord.), *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, Vol. 3, 1984, p. 353.
37. Gheorghe Tătărescu, „Politica noastră externă", din 1 mai 1943, în Gheorghe Tătărescu, 1996, pp. 242-267 (254).
38. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 1, 11.38-1.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 917, 27 noiembrie 1939, semnată de Fabricius.
39. Argeşanu a fost, de asemenea, prim-ministru, în perioada 21-27 septembrie, înainte de numirea lui Argetoianu.
40. Elisabeth Barker, 1976, p. 32; Maurice Pearton, 1971, pp. 229, 237.
41. Elisabeth Barker, 1976, p. 33. Vezi, de asemenea, Philippe Marguerat, 1977, pp. 168-174.
42. Ivor Porter, 1989, p. 41.
43. DG1T, U, 8, Doc. nr. 402, Directorul Departamentului Politică Economică către legaţia din România, Berlin, 30 noiembrie 1939, semnat de Wiehl.
44. Dov B. Lungu, 1989, p. 218.
45. Frank Marzari, „The Bessarabian Microcosm: September 1939 – February 1940", 1970, pp. 128-141 (131-132).
46. DGFP, D, 8, Doc. nr. 422, Legaţia din România către Ministerul de Externe, 6 decembrie 1939.
47. Elisabeth Barker, 1976, p. 33.
48. Aşa cum a subliniat Maurice Pearton, companiile comerciale şi industriale care aparţineau legal naţiunii britanice erau, cu toate acestea, „instituţii române înregistrate care aparţineau jurisdicţiei României". Ca urmare, guvernul Tătărescu avea deptul de a se opune măsurilor britanicilor. Vezi Maurice Pearton, 1998, pp. 59-92 (67).
49. Barry Crosby Fox, 1964, p. 104.
50. Ivor Porter, 1989, pp. 41-42; Andreas Hillgruber, 1965, Wiesbaden, p. 67.
51. Barry Crosby Fox, 1964, p. 104.
52. Maurice Pearton, 1998, pp. 71-72.
53. Pentru legăturile dintre S.S.I. şi Abwehr, vezi Cristian Troncotă, „Din istoria serviciilor secrete. S.S.I. – Abwehr 1937-1940", *Magazin istoric*, serie nouă (iunie 1994), pp. 13-17; *Magazin istoric* (august 1994), pp. 73-77; *Magazin istoric* (septembrie 1994), pp. 28-32; Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, Asul serviciilor secrete româneşti*, 1994, pp. 139-147.
54. Dov B. Lungu, 1989, p. 219; aşa cum nota Lungu, în conformitate cu politica de neutralitate între puteri, guvernul român era în negocieri cu reprezentanţii occidentali în ceea ce priveşte distrugerea resurselor petroliere în eventualitatea unei invazii germane; DGFP, D, 8, Doc. nr. 502, Memorandum realizat de Directorul Departamentului de politică economică, Berlin, 3 ianuarie 1940.

55. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 188-189, notă de la Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, nr. 72125, 28 noiembrie, nesemnată; MAE, 71/Germania, Vol. 78, p. 202, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 39665, 6 decembrie 1939, semnată de Crutzescu; MAE, 71/ Germania, Vol. 78, p. 203, Către Legaţia din Berlin, Tel. nr. 76130, 7 decembrie 1939, semnată de Gafencu.
56. Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu*, *Asul serviciilor secrete româneşti*, 1994, p. 227.
57. DGFP, D, 8, Doc. nr. 495, Ministerul de Externe către Legaţiile din Ungaria, România, Bulgaria, Grecia şi Iugoslavia, 30 decembrie 1939. Von Killinger a fost membru al *Freikorps*, lider SA şi prieten bun cu Hitler. El a fost ministru în Slovacia în 1940 şi ministru în România din ianuarie 1941, când l-a înlocuit pe Fabricius.
58. DGFP, D, 8, Doc. nr. 533, ministrul de Externe către Legaţia din România, Berlin, 13 ianuarie 1940. Neubacher fusese lider secret al NSDAP din Austria din 1933 până în 1938. El urma a fi un „mesager" către Garda de Fier şi guvernul român în 1940-1941.
59. MAE, 71/România, Vol. 353, p. 161, Legaţia din Londra către Ministerul de Externe, Tel. nr. 98, 29 ianuarie 1939, semnată de Tilea.
60. Dov B. Lungu, 1989, pp. 217, 220: în timp ce aparenţa neutralităţii era menţinută de concesii similare făcute Franţei, pactul a reprezentat o „retragere ascunsă din această stare".
61. DGFP, D, 9, Doc. nr. 21, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 29 martie 1940, semnată de Clodius şi Fabricius.
62. Pentru alte detalii hazlii ale aventurii din 1 aprilie, vezi DGFP, D, 9, Doc. nr. 116, ministrul Killinger către ministrul de Externe, Bucureşti, 14 aprilie 1940, şi Maurice Pearton, „British Policy towards Romania, 1939-1940", pp. 77-85.
63. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 139-146, Notă, 13 iulie 1940, Raport adresat Fürher-ului de către von Killinger cu privire la întâlnirile de la Bucureşti din 26-27 iunie 1940.
64. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 375-378, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 40121, 17 aprilie 1940, semnată de Crutzescu; deşi germanii ar fi preferat „ca incidentul Gigurtu să nu fie considerat un simplu incident la graniţă", viteza cu care autorităţile române au reacţionat este apreciabilă.
65. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 323-326, notă asupră discuţiilor din 29 martie, 2 şi 4 aprilie 1940 dintre ministrul Gafencu, ambasadorul Thierry şi Sir Reginald Hoare, la Ministerul de Externe.
66. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11, duminică, 17 martie 1940, p. 178; Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11, miercuri, 20 martie 1940, pp. 180-181.
67. MAE, 71/România, Vol. 275, pp. 436-443, notă în urma conversaţiei cu Clodius, 26 martie 1940, semnată de Gafencu.
68. DGFP, D, 9, Doc. nr. 27, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 30 martie 1940, semnată de Clodius şi Fabricius

69. DGFP, D, 9, Doc. nr. 33, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 1 aprilie 1940, semnat de Clodius şi Fabricius.
70. DGFP, D, 9, Doc. nr. 117, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 15 aprilie 1940, semnat de Clodius şi Fabricius.
71. PA, Handelspolitische Abteilung, Handakten Carl August Clodius, Rumänien, Vol. 4, 4.40-7.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 712, 15 mai 1940, semnată de Fabricius. Conform presei italiene, Romalo „nu şi-a ascuns simpatia sa înflăcărată pentru Germania" (MAE, 71/România, Vol. 8, pp. 263-264, *Agenţia Rador*, 2 iunie 1940, relatare a Serviciului de Presă de la Roma).
72. DGFP, D, 9, Doc. nr. 338, Ataşatul pe probleme economice al Legaţiei din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 28 mai 1940. Vezi şi Hermann Neubacher, 1957, pp. 38-43, pentru relatări de la numirea sa până la semnarea pactului din mai 1940.
73. Hans-Erich Volkmann, „NS-Aussenhandel im «geschlossenen» Kriegswirtschaftsraum (1939-1941)", în Friedrich Forstmeier şi Hans-Erich Volkmann (coord.), 1977, pp. 92-134 (112).
74. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 1, joi, 18 aprilie 1940, pp. 213-214.
75. Horia Sima, *Sfârşitul unei domnii sângeroase*, 1995, p. 31.
76. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11, luni, 4 martie 1940, p. 195.
77. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, joi, 18 aprilie 1940, pp. 213-214; Andreas Hillgruber, 1965, Wiesbaden, p. 70.
78. MAE, 71/1920-1944, Dosare Speciale, România R25, Vol. 395, pp. 232-233, manifest legionar nesemnat, Berlin, 2 mai 1940. Manifestul este opera clară a lui Sima. Vezi scrisoarea lui identică, datată 2 mai 1940, în Horia Sima, *Sfârşitul unei domnii sângeroase*, 1995, p. 44.
79. Horia Sima, *Sfârşitul unei domnii sângeroase*, 1995, pp. 104, 108-109.
80. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, miercuri, 15 mai 1940, pp. 239-240; Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, luni, 20 mai 1940, p. 242.
81. Grigore Gafencu, *Jurnal iunie 1940 – iulie 1942*, pp. 18-19.
82. MAE, 71/Germania, Vol. 78, pp. 466-467, Comunicat dat de Tătărescu, preşedinte al Consiliului de Miniştri, către Fabricius, ministrul german, în 28 mai 1940, în prezenţa ministrului de Externe Gafencu şi a lui Ernest Urdăreanu, ministrul Curţii Regale.
83. DGFP, D, 9, Doc. nr. 346, ministrul Killinger către ministrul de Externe, Berlin, 29 mai 1940.
84. MAE, 71/1939 E9 II General, Vol. 90, pp. 367-370, delegaţia lui von Killinger la Bucureşti, mai 1940; 71/Germania, Vol. 82, pp. 101-105, notă, 25 mai 1940, interviu cu von Killinger; 71/Germania, Vol. 82, pp. 106-109, Notă asupra delegaţiei lui von Killinger la Bucureşti în mai 1940, 28 februarie 1941, semnată de Al. Cretzianu. Vezi, de asemenea, scrisorile lui Cretzianu din februarie şi

martie 1941 către Tătărescu, Gafencu şi Al. Romalo şi răspunsurile lor la 71/Germania, Vol. 82, pp. 110-112. În timpul procesului său din 1946, generalul Antonescu a susţinut că regele a cerut realizarea unei alianţe încă din aprilie sau mai 1940 (Marcel-Dumitru Ciucă, 1995, Vol. 1, p. 200). La începutul lunii mai, Carol a cerut ajutorul german pentru a întări apărarea graniţei României cu Uniunea Sovietică. Apărarea va fi camuflată de aşa-zisa „construire a drumului" (Andreas Hillgruber, 1965, Wiesbaden, p. 71).

85. Raoul Bossy, 1993, p. 268; Grigore Gafencu, *Jurnal, iunie 1940–iulie 1942*, pp. 18-19; DGFP, D, 9, Doc. nr. 393, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 6 iunie 1940, nota 2.
86. MAE, 71/România, Vol. 8, pp. 263-264, *Agenţia Rador*, 2 iunie 1940, raport al serviciului de presă din Roma; MAE, 71/România, Vol. 8, p. 316, *Dresdner Neueste Nachrichten*, 18 iunie 1940.
87. MAE, 71/Germania, Vol. 78, p. 463, comunicat verbal făcut de ministrul german către Preşedintele Consiliului din România şi ministrul de Externe în 2 iunie 1940, ca urmare a comunicatului din 28 mai.
88. Gheorghe Tătărescu, „Politica noastră externă", datat 1 mai 1943, *Mărturii pentru istorie*, 1996, pp. 242-267 (250).
89. DGFP, D, 9, Doc. nr. 393, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 6 iunie 1940.
90. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 53-54, Resumé de la communication faite par Son Excellence le Président du Conseil à Son Excellence le Ministre d'Allemagne en date du 20 Juin 1940.
91. DGFP, D, 9, Doc. nr. 515, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 21 iunie 1940.
92. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 43-45, Legaţia din Berlin către ministrul Gigurtu, Tel. nr. 2408, 18 iunie 1940, semnată de Romalo.
93. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 64-66, ministrul Gigurtu şi ministrul Fabricius la Ministerul de Extene, 26 iunie 1940.
94. DGFP, D, 9, Doc. nr. 19, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 26 iunie 1940.
95. Grigore Gafencu, *Jurnal, iunie 1940 – iulie 1942*, p. 40.
96. În 24 mai, Gafencu, pe atunci ministru de Externe, a avut o discuţie cu un oficial al legaţiei germane cu privire la atitudinea Reich-ului faţă de Garda de Fier. Oficialul a subliniat faptul că bunăvoinţa cu care România face concesii Germaniei mai degrabă decât chestiunea Gărzii de Fier era decisivă în cadrul relaţiilor româno-germane. Vezi PA, Politische Abteilung IV: Po 1, Vol. 1, 5.1938-7.1940, notă, Bucureşti, 24 mai 1940, nesemnată. Se pare că românii nu prea au urmat acest sfat.
97. Horia Sima, *Sfârşitul unei domnii sângeroase*, 1995, p. 116; Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, miercuri, 12 iunie 1940, p. 264.
98. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, joi, 13 iunie 1940, p. 265.
99. PA, Politische Abteilung IV: Po 5, Vol. 5, 2.39-6.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 941, 19 iunie 1940, semnată de Fabricius.

100. Armin Heinen, 1986, p. 421.
101. PA, Politische Abteilung IV: Po 5, Vol. 5, 2.39-6.40, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, Tel. nr. 959, 21 iunie 1940, semnată de Fabricius.
102. În iunie 1940, doar şase divizii germane au fost desfăşurate spre Uniunea Sovietică, în timp ce 36 de divizii sovietice au fost desfăşurate la graniţa română şi încă 100 în vestul Rusiei (Heinz Hohne, 1979, p. 457).
103. MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 63, notă verbală a ministrului german comunicată ministrului de Externe în seara de 26 iunie 1940.
104. DGFP, D, 9, Doc. nr. 29, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 27 iunie 1940, 11 a.m. Pactul nazisto-sovietic nu menţiona nimic despre interesul ruşilor asupra Bucovinei. Sovieticii cereau Bucovina din motive strategice, căci ocuparea acestui teritoriu făcea ca sudul Carpaţilor să fie controlat de sovietici. Acest lucru dădea posibilitatea ca Uniunea Sovietică să aibă acces la platoul ungar. Vezi Ion Gheorghe, 1952, p. 51.
105. DGFP, D, 10, Doc. nr. 33, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 27 iunie 1940, 4 p.m.; DGFP, D, 10, Doc. nr. 28, mesajul telefonic să fie transmis către ministrul Fabricius, 27 iunie 1940, 10.30 a.m., de la Ribbentrop. Românii au consultat şi Italia, care de asemenea i-a sfătuit să accepte ultimatumul. Italienii se temeau că un conflict în Balcani îi va lipsi de resurse economice, în special de petrol. Vezi Galeazzo Ciano, 1946, 28 iunie 1940, p. 270.
106. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, joi, 27 iunie 1940, pp. 275-280.
107. DGFP, D, 10, Doc. nr. 32, ambasadorul din Moscova către Ministerul de Externe, 27 iunie 1940, 4.40 p.m.
108. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 139-146, notă, 13 iunie 1940, raport propus spre cercetare Führer-ului de către von Killinger cu privire la întâlnirile de la Bucureşti din 26-27 iunie 1940. În 27 iunie, Ministerul de Externe german a confirmat instrucţiunile din noaptea precedentă către Fabricius, şi anume că Reich-ul sfătuieşte România să accepte ultimatumul (MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 71, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 40293, 27 iunie 1940, semnată de Romalo).
109. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 139-146, notă, 13 iunie 1940, raport propus spre cercetare Fürher-ului de către von Killinger cu privire la întâlnirile de la Bucureşti din 26-27 iunie 1940.
110. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, joi, 27 iunie 1940, pp. 275-280.
111. DGFP, D, 10, Doc. nr. 44, Legaţia germană la Bucureşti către Ministerul de Externe, 28 iunie 1940, semnat de Fabricius.
112. DGFP, D, 10, Doc. nr. 49, ambasadorul din Uniunea Sovietică către Ministerul de Externe, Moscova, 28 iunie 1940. Ruşii cereau şi ţinutul Herţa din Bucovina pe baza faptului că stiloul cu care Molotov a trasat linia pe harta Bucovinei scria îngroşat. Linia stiloului reprezintă o bandă lată de 7 mile, care a creat confuzie de care parte este teritoriul. Vezi Dennis Deletant, 1987-1988, pp. 1-14.
113. Gheorghe Tătărescu, *Evacuarea Basarabiei şi a Bucovinei de nord*.

Capitolul 6

Carol şi Axa
(iunie 1940 - septembrie 1940)

Decizia regelui Carol de a colabora politic cu Germania a fost luată imediat după capitularea Belgiei neutre, pe 28 mai 1940. La sfârşitul lunii iunie, România pierduse Basarabia şi Bucovina în favoarea Uniunii Sovietice ; Franţa fusese înfrântă, iar situaţia Marii Britanii era incertă. Ca urmare, Carol a încercat să grăbească procesul de stabilire a relaţiilor oficiale cu Reich-ul. Acesta considera că numai Germania ar putea salva acum România de un nou atac al sovieticilor. Decizia lui Carol a fost reflectată în crearea unui guvern pro-german condus de Ion Gigurtu, în 4 iulie 1940. În următoarele săptămâni au avut loc mai multe încercări ale lui Carol de a stabili o colaborare mai strânsă cu Reich-ul şi chiar o alianţă cu acesta. Guvernul român spera că, printr-o colaborare mai îndeaproape cu Germania, va proteja România de Uniunea Sovietică, dar şi de tendinţele revizioniste ale Ungariei şi ale Bulgariei. Preţul prieteniei germane s-a dovedit a fi prea mare. Hitler cerea guvernului României să poarte negocieri directe cu vecinii săi revizionişti.

Ministrul Fabricius privea numirea pro-germanului Constantin Argetoianu în funcţia de ministru de Externe, în 28 iunie 1940, ca premergătoare unei noi ere a relaţiilor germano-române[1]. În timpul unei discuţii avute în 29 iunie, Argetoianu l-a asigurat pe Fabricius de faptul că el a preluat acest post ştiind că regele va adopta o politică deschisă, de colaborare cu Axa. Acesta comenta politica sa externă ca fiind „o colaborare deschisă prin care România se va declara prietenă a Germaniei"[2]. Totuşi, o scrisoare din partea lui Hitler, primită în aceeaşi zi, prevestea lucruri neplăcute pentru planurile de colaborare ale regelui. În scrisoare, Führer-ul a condamnat pretinsa complicitate cu Marea Britanie în anul 1939 şi acceptarea garanţiei anglo-franceze[3].

Tonul rece al lui Hitler a fost probabil cauza deciziei din iunie a guvernului de a renunţa la garanţia anglo-franceză. În aceeaşi zi, Carol l-a informat pe

Fabricius de dorinţa sa de a încheia o înţelegere politică cu Germania. Regele se gândea la „o politică de alianţă, ca cea a regelui Carol I cu Tripla Alianţă". Neavând o asemenea protecţie, a susţinut Carol, „România este incapabilă de a întreprinde orice acţiune şi este supusă influenţei Uniunii Sovietice"[4]. În ziua următoare, nereuşind să-l găsească pe Hitler la telefon, Carol l-a rugat pe Fabricius să transmită direct Führer-ului decizia sa de a renunţa la garanţia anglo-franceză şi stăruinţa sa în vederea unei colaborări mai strânse cu Germania sub forma unei alianţe. Motivul cererii protecţiei germane, a explicat Carol, îl reprezintă aparentele intenţii ale Uniunii Sovietice de a traversa noile sale graniţe în Basarabia, pentru a deţine controlul zonelor petroliere din România. În primele dintre cele câteva propuneri, regele a cerut o misiune militară germană în România[5].

După afirmaţiile lui Horia Sima, care era în guvern încă din 28 iunie, alături de alţi doi legionari, ideea unei misiuni militare germane aparţinuse înseşi legaţiei germane din România. Sima a fost invitat să se întâlnească cu von Ritgen, purtătorul de cuvânt al delegaţiei, pe 30 iunie. Von Ritgen susţinea că Germania doreşte să protejeze România de posibilele atacuri ale Uniunii Sovietice. O cerere a unei misiuni militare germane, a sugerat von Ritgen, ar trebui să vină din partea guvernului român însuşi. O asemenea misiune va asigura cele mai bune mijloace de apărare pentru România şi va dovedi dorinţa acesteia de a-şi schimba aliaţii. Sima a transmis apoi aceste ştiri regelui. Totuşi, alte surse susţin că misiunea militară germană a fost propusă, iniţial, în planurile comune ale serviciilor militare secrete române, aflate sub conducerea generalului Moruzov, şi ale Abwehr-ului, pentru a preîntâmpina sabotarea zonelor petroliere de către Marea Britanie[6].

Indiferent cine a avut ideea unei misiuni militare, ea era susţinută vizibil de Carol. În 12 iulie, Carol a cerut din nou „trimiterea oficială sau camuflată a ofiţerilor-instructori care sunt experţi în domeniul aerian şi în tancuri, împreună cu echipamentul necesar"[7]. Într-o scrisoare adresată lui Hermann Göring în 16 iulie, Ion Gigurtu a cerut o misiune militară în numele regelui. În schimb, acesta garanta că va satisface toate necesităţile economice ale Germaniei legate de război, inclusiv dublarea cantităţii de petrol livrate[8]. Conform surselor germane din Bucureşti, regele credea că, o dată ce armata română va fi pregătită corespunzător, ar putea servi ca aripă dreaptă armatei germane în războiul împotriva Uniunii Sovietice[9].

În mijlocul acestor cereri, pe 4 iulie, Carol a constituit un nou guvern sub conducerea lui Ion Gigurtu, cu Mihail Manoilescu ca ministru de Externe. Oficialii germani au salutat călduros numirea lui Manoilescu. Chiar dacă în politica externă prima sa simpatie era cunoscută ca fiind Italia şi fascismul, el avea o atitudine favorabilă atât faţă de Germania, cât şi faţă de Garda de Fier.

În consecinţă, numirea sa corespundea cu decizia lui Carol de a construi un guvern care să includă şi Garda de Fier[10]. Horia Sima a fost transferat de la Ministerul Educaţiei Naţionale, devenind ministrul Cultelor şi Artelor. Colegii săi din Gardă, Vasile Noveanu şi Augustin Bideanu, au rămas în Cabinet ca ministru al Sănătăţii Publice, respectiv subsecretar de stat în cadrul Ministerului de Finanţe. Nichifor Crainic, „simpatizant" al ideologiei legionare, a devenit ministru al Propagandei[11].

În memoriile sale de după război, Mihail Manoilescu a explicat că guvernul condus de Gigurtu „nu a urmărit o politică de subordonare faţă de Germania, ci una de adaptare"[12]. Este evident că guvernul condus de Gigurtu era mai puţin integrat în Axă decât guvernul condus de Legiunea Naţională, creat în septembrie 1940. Cu toate acestea, bazele alianţei româno-germane, hotărâte de România prin aderarea la Pactul Tripartit în noiembrie 1940, au fost puse în timpul guvernării Gigurtu.

Gigurtu şi colegii săi se întreceau pe ei înşişi în declaraţii slugarnice, încercând în felul acesta să intre în graţiile oficialilor Axei[13]. Astfel, în 4 iulie, Gigurtu a făcut o declaraţie în care evidenţia că integrarea în Axă nu era numai un rezultat al realismului politic, ci corespundea şi concepţiilor ideologice şi politice ale guvernării[14]. Noi declaraţii de loialitate au continuat să fie făcute în cursul următoarelor săptămâni. Pe 9 iulie, Gigurtu a declarat că politica externă pro-Axă nu era numai „o convenienţă momentană, ci şi o întoarcere la vechiile tradiţii ale statului nostru", în special la tradiţiile naţionaliste. De asemenea, Gigurtu a recurs la argumente economice, care fuseseră îndelung folosite de către români, în favoarea încheierii unui tratat de colaborare între cele două ţări. Pe 6 iulie, acesta a informat ziarul german *Berliner Börsenzeitung* că România va fi inclusă în Noua Ordine Europeană prin utilizarea bogăţiilor sale naturale. Gigurtu susţinea că producţia agricolă a României putea fi îmbunătăţită numai prin „strânsa colaborare cu Germania"[15]. În 14 iulie, ministrul de Externe Manoilescu i-a informat pe reprezentanţii *Deutsche Nachrichten Büro* că îndepărtarea de Liga Naţiunilor era un pas concret spre „legături de colaborare amicale de nepreţuită valoare"[16].

În primele săptămâni ale guvernării Gigurtu, regele a căutat o alianţă cu Germania prin intermediul lui Victor Moldovanu, secretar general al partidului de guvernământ – Partidul Naţional. În timpul unei discuţii între generalul Moruzov şi Manfred von Killinger, pe 26 iunie, aceştia au convenit asupra dezvoltării relaţiilor dintre partidul recent format, Partidul Naţiunii, şi NSDAP[17]. Moldovanu a fost trimis de două ori de Carol la Berlin în cursul lunii iulie 1940, dar misiunea sa ascundea mult mai mult decât o simplă discuţie privitoare la relaţiile dintre partide. Prima sa călătorie sa a început pe 3 iulie[18]. Pe 9 iulie, Carol nota în jurnalul său despre ştirile primite de la Moldovanu din

Berlin: „Se pare că suntem pe cale de face o alianţă cu Germania mai rapid decât credeam"[19]. În următoarea zi, ministrul de Externe Manoilescu a scris delegaţiei române din Berlin întrebând de „principalele obiective pentru un posibil acord, şi cu cine să-l încheiem", înainte ca guvernul să autorizeze „finalizarea oficială a tratatului"[20]. În cursul aceleiaşi zile, ministrul Curţii, Urdăreanu i-a propus regelui să-l viziteze pe Hitler în Germania. A fost trimisă o telegramă Germaniei, special în acest scop, dar, din lipsa unui răspuns din partea Reich-ului, a urmat ceea ce Manoilescu numea „o stagnare a întregii noastre acţiuni diplomatice"[21].

Pe 18 iulie, Moldovanu a fost trimis a doua oară la Berlin pentru a-i contacta pe liderii guvernului Reich-ului şi pe liderii NSDAP[22]. În 23 iulie, Manoilescu i-a transmis lui Moldovanu să nu intre în discuţii de natură politică, ci „să se limiteze la a studia organizarea Partidului Naţional Socialist, în calitatea sa de secretar al Partidului Naţiunii"[23]. Această schimbare de politică se datora faptului că, în ceea ce privea Reich-ul, alianţa germano-română trebuia să fie precedată de încheierea negocierilor teritoriale dintre România şi vecinii săi revizionişti, Ungaria şi Bulgaria.

La sfârşitul lunii iulie, guvernul României a primit mai multe indicaţii din partea guvernului german asupra urgentării negocierilor cu aceste state. În 4 iulie, ministrul Fabricius a subliniat dorinţa lui Hitler asupra unei înţelegeri paşnice în privinţa disputelor teritoriale din Balcani. În acest mod, Fabricius a încercat să se convingă dacă regele era dispus să negocieze şi să cedeze teritorii Ungariei şi Bulgariei[24].

Cu toate acestea, guvernul român spera că, prin relaţii strânse cu Germania, ar putea evita acceptarea unor concesii teritoriale. În locul lor, guvernul era de acord cu schimbul de populaţie dintre România şi Ungaria[25]. În timpul discuţiilor din 6 iulie cu prim-ministrul Gigurtu şi ministrul de Externe Manoilescu, regele Carol a luat decizia de a începe negocierile cu Ungaria şi Bulgaria pe baza schimbului de populaţie. În aceeaşi zi, Carol l-a anunţat pe Fabricius despre decizia sa. Acesta a mai adăugat că speră ca Führer-ul să ajute România, neacceptând ca cererile Ungariei să meargă „dincolo de graniţa dreptăţii naţionale şi a raţiunii politice"[26]. Nu pentru prima dată, Carol spera că Germania va acţiona ca un arbitru în folosul României. Ca urmare, abia la mijlocul lunii august, guvernul român a început primele discuţii cu Ungaria şi Bulgaria.

Pe 15 iulie, Hitler a scris din nou o scrisoare adresată direct regelui Carol privitor la chestiunea revizionismului. Acesta a subliniat că el consideră concesiile teritoriale către Ungaria şi Bulgaria ca fiind premergătoare colaborării mai strânse dintre Germania şi România. Hitler a continuat spunând că, deşi oferta de prietenie era bine primită, atitudinea României fusese până de

curând „destul de ostilă". Acesta a adăugat ameninţător că, deşi Germania nu are interese teritoriale în Balcani, ea are legături de prietenie în aceea zonă, dintre care cele cu Ungaria şi Bulgaria durau deja de foarte mult timp[27].

În 26 iulie, Carol a răspuns scrisorii lui Hitler, sugerând că transferul de populaţie ar putea fi soluţia disputelor dintre România şi vecinii săi. România, a continuat Carol, are deja probleme interne datorită pierderii Basarabiei şi a Bucovinei de nord. Pierderea altor teritorii ar putea conduce la un colaps al statului român. Carol a cerut din nou ca guvernele Axei să-şi exercite influenţa în negocierile României cu Ungaria şi Bulgaria, pentru că guvernul român „are puţine speranţe în privinţa moderaţiei vecinilor săi". O dată ce disputele teritoriale vor fi încheiate, a concluzionat Carol, speră într-o garanţie teritorială şi o colaborare politică însemnată cu Reich-ul[28].

Românii au fost bucuroşi să descopere că Führer-ul era de acord cu teza lor cum că transferul de populaţie ar trebui să fie soluţia problemelor lor cu Ungaria. Pe 26 iulie, Gigurtu şi Manoilescu s-au întâlnit cu Hitler la Berghof[29]. În timpul discuţiilor, Gigurtu a recunoscut că este puţin probabil ca guvernul României să ajungă la o înţelegere cu Ungaria atât timp cât revendicările teritoriale ale acesteia continuau să se bazeze pe cedări teritoriale vaste din partea României. Guvernul său, a adăugat Gigurtu, era pregătit să cedeze numai 14.000 km^2 din cei 123.000 km^2 pe care îi primise de la Ungaria în 1920. Schimbul de populaţie ar trebui să aibă loc, din acest motiv, în paralel cu concesiile teritoriale. Gigurtu a solicitat din nou o misiune militară şi o garanţie teritorială în numele guvernului român.

Hitler a fost de acord că problema ar trebui rezolvată prin schimbul de populaţie, care ar „conduce la o satisfacţie de 100% a tuturor cu privire la naţionalitate". Hitler a consimţit, de asemenea, ca un recensământ şi un plebiscit să aibă loc în controversata regiune din sud-estul Transilvaniei, locuită de secui vorbitori de limbă maghiară, pentru a vedea dacă aceştia vor să aparţină Ungariei sau României. Zonele din Transilvania locuite de etnici germani, a subliniat Führer-ul, vor rămâne statului român. Hitler a încheiat confirmând că, în urma rezoluţiilor cu privire la disputele teritoriale, Axa va fi pregătită să acorde României garanţia teritorială. El a respins cererea lui Gigurtu pentru un arbitraj german al disputei româno-maghiare[30].

Întâlnirea privată din 26 iulie dintre Manoilescu, Gigurtu şi ministrul german de Externe Ribbentrop a fost mai puţin cordială. Spre deosebire de Hitler, Ribbentrop a lăsat impresia că susţine ideea concesiilor teritoriale mari ale României către Ungaria, mai degrabă decât schimbul de populaţie. Acesta susţinea că Germania privea cu simpatie Ungaria şi Bulgaria. „Perioada revizuirii tratatelor a sosit" şi o mică rectificare a frontierei nu va fi suficientă, a declarat Ribbentrop[31].

Pe 31 iulie, la numai câteva zile de la întâlnirea lui Gigurtu şi Manoilescu cu Hitler, românii au fost anunţaţi de dorinţa acestuia conform căreia întreg sudul Dobrogei (cunoscut sub numele de Cadrilater), până la graniţele din 1913, să fie cedat Bulgariei[32]. Manoilescu a fost luat prin surprindere, căci el spera să salveze importantul oraş strategic Balcic de pe coasta Mării Negre, împreună cu Silistra de pe Dunăre, care controla singura şosea între Bucureşti şi portul Constanţa, la Marea Neagră. Fabricius căuta să-l convingă pe Manoilescu să accepte aceste pierderi, argumentând că un răspuns pozitiv la sugestia lui Hitler va demonstra că „noul curs al României era complet îndreptat spre Axă"[33]. Manoilescu a replicat că decizia lui Hitler ar putea la fel de bine să creeze un precedent pentru negocierile mai importante cu Ungaria referitoare la Transilvania. Aşa cum autoritatea lui Hitler a validat revendicările Bulgariei referitoare la Cadrilater, la fel de bine ar putea alege să aprobe cererea Ungariei de a primi Transilvania. Fabricius i-a dat asigurări lui Manoilescu că Hitler era binevoitor faţă de Bulgaria, dar era „mai rezervat şi rece" faţă de Ungaria. Sacrificiul făcut în favoarea Bulgariei, a susţinut Fabricius, va câştiga bunăvoinţa Führer-ului în problema mai dificilă cu Ungaria[34].

Ca urmare, guvernul României a decis să deschidă negocierile cu Bulgaria, încredinţat fiind că în felul acesta va obţine bunăvoinţa Axei în problemele cu Ungaria. Totuşi, românii nu au renunţat la încercarea de a păstra oraşele Balcic şi Silistra. Pe 3 august, la o întâlnire cu prim-ministrul Bulgariei şi ministrul de Externe, ambasadorul român la Sofia a fost de acord să cedeze sudul Dobrogei Bulgariei, dar cu condiţia ca România să păstreze oraşele Balcic şi Silistra. Bulgarii, siguri de sprijinul lui Hitler, au refuzat[35].

La începutul lunii august, ministrul Romalo din Berlin a făcut o ultimă încercare de a obţine sprijinul ministrului german al Afacerilor Externe pentru a putea reţine Balcicul şi Silistra. Romalo a fost avertizat de ministrul de Externe că cererile României vor dăuna viitoarelor discuţii cu Ungaria şi că România va trebui să se dispenseze de problema bulgară cât mai curând posibil[36]. Sprijinul german pentru revizionismul bulgar în vederea obţinerii sudului Dobrogei arăta libertatea din ce în ce mai restrânsă de acţiune a României în relaţiile externe şi încorporarea ei treptată în strategia politicii externe a Reich-ului. Negocierele oficiale între România şi Bulgaria au început în 29 august la Craiova.

Între timp, atât guvernul ungar, cât şi guvernul român încercau să implice Germania în disputa lor teritorială. În pofida refuzului repetat al Germaniei de a interveni, cele două guverne au continuat să ceară arbitrajul acesteia[37].

Negocierile dintre guvernul român şi cel ungar au început în 16 august 1940, la Turnu-Severin[38]. Ambele delegaţii erau conduse de transilvăneni;

din partea României, consilierul regal Valer Pop, iar din partea Ungariei, András Höry. S-a înregistrat imediat o nepotrivire a termenilor negocierilor. Delegaţia ungară a insistat ca negocierile să aibă ca punct de pornire concesiile teritoriale; românii doreau ca acesta să fie schimbul de populaţie. Românii au refuzat în mod constant să accepte revendicările Ungariei, de 69.000 km^2, adică 2/3 din Transilvania, împreună cu o populaţie de 3,9 milioane de locuitori, dintre care 2,2 milioane erau români. O altă problemă s-a ivit atunci când ungurii au cerut predarea necondiţionată a regiunii secuieşti, situate departe de graniţa Ungariei, în sud-estul Transilvaniei. Cedarea regiunii secuieşti Ungariei ar fi împins graniţa acesteia până în nordul Braşovului, chiar în inima României. În 19 august, Valer Pop, negociatorul român, a respins oficial revendicările Ungariei şi a propus, în schimb, un transfer de populaţie. El a mai adăugat că ar putea fi făcute unele modificări ale frontierei în favoarea Ungariei pentru a crea mai mult spaţiu populaţiei ungare care avea să fie mutată din Transilvania. În urma respingerii acestei propuneri de către delegaţia ungară, Höry şi Pop au căzut de comun acord să se întoarcă la guvernele lor pentru mai multe instrucţiuni. Între timp, oficialii români şi cei unguri au încercat să convingă Germania să arbitreze această dispută. Ministerul de Externe german a susţinut poziţia de neintervenţie a lui Hitler[39].

În pauza dintre negocieri, atât Höry, cât şi Pop au fost instruiţi de către guvernele lor să păstreze aceeaşi poziţie ca şi la începutul negocierilor. În timpul întâlnirii Consiliului de Coroană din 23 august, Carol şi consilierii săi au aprobat în unanimitate decizia de a continua negocierile pe baza principiului etnic şi al schimbului de populaţie. Ca urmare, nu a fost nici o surpriză când, la reluarea negocierilor la Turnu-Severin, pe 24 august, poziţiile celor două delegaţii au rămas aceleaşi. Ca rezultat, delegaţia ungară a încheiat oficial negocierile.

În zilele ce au urmat acestui moment, guvernul român a continuat să ceară arbitrajul Germaniei în dispută, argumentând că însuşi Hitler a aprobat politica schimbului de populaţie şi omogenitatea etnică[40]. Poziţia României a fost prezentată, de asemenea, lui Ribbentrop de către prim-ministrul Gigurtu într-o scrisoare personală adresată acestuia în 27 august. Gigurtu a evidenţiat că, deşi guvernul român cedase Basarabia la sfatul Germaniei şi negocia cu Bulgaria, conform directivelor recomadate de Hitler, problema Transilvaniei era de altă natură. Acesta a insistat că Transilvania era locul naşterii naţiunii române şi deci o parte integrantă a statului român. Totuşi, guvernul român era dispus să negocieze cu Ungaria, având ca punct de pornire principiul schimbului de populaţie, chiar dacă aceasta necesita unele concesii teritoriale. Gigurtu a refuzat să renunţe la zona secuiască, dat fiind că ea se afla, din punct de vedere geografic, chiar în inima României, dar era de acord să

accepte un anume grad de autonomie al acestei regiuni. Prim-ministrul şi-a încheiat scrisoarea cu un avertisment prin care sublinia că pierderea de teritoriu în Transilvania ar putea conduce la o criză a statului român însuşi[41].

După ce refuzase în mod repetat să arbitreze disputa teritorială româno--ungară, politica Axei a suferit o schimbare radicală, la sfârşitul lunii august. Pe 29 august, miniştrii de Externe ai României şi Ungariei au fost invitaţi la Viena de către Ribbentrop şi Ciano, pentru ceea ce se va dovedi a fi un arbitraj necondiţionat al Axei în disputa asupra Transilvaniei. Disperarea pe care a simţit-o Manoilescu în timpul conversaţiei avute cu Ribbentrop şi Ciano este reflectată în numeroasele telegrame pe care le-a trimis în acea zi la Bucureşti. El a descris situaţia ca fiind „mai rea decât se aştepta", dat fiind că Axa cerea ca România să accepte arbitrajul necondiţionat care afecta între 25.000 şi 68.000 de km^2 din teritoriul românesc. Cu toate că schimbul de populaţie era nu numai posibil, ci şi dezirabil, Ribbentrop a confirmat că nu era şi obligatoriu. În schimbul posibilei înţelegeri cu Ungaria şi cu Bulgaria, România va primi garanţia Axei asupra tuturor frontierelor sale. Ca urmare a acestei soluţionări, Manoilescu a fost informat de posibilitatea îndeplinirii altor dorinţe ale României, cum ar fi trimiterea unei misiuni militare germane. Manoilescu a încercat, din nou, să-i demonstreze lui Ribbentrop şi lui Ciano că Dictatul ar trebui făcut în baza principiului etnic. În replică, Ribbentrop a ameninţat că, dacă regele Carol nu va accepta arbitrajul, un atac combinat al Ungariei şi al Uniunii Sovietice va face ca România să fie distrusă în întregime[42].

Totuşi, Manoilescu a făcut o ultimă încercare de a evita rezultatul nefavorabil al soluţionării disputei. În seara zilei de 29 august, el a cerut permisiunea guvernului său de a înainta propunerea discutată anterior la Bucureşti. Conform acestui plan, România avea să cedeze Ungariei 3000 km^2 şi o populaţie de 350.000 locuitori. În plus, guvernul român urma să ceară ca armatele Axei să intre în regiunea cedată şi să rămână acolo până la sfârşitul războiului, când se va ajunge la o soluţie finală[43]. Totuşi, temându-se că un atac din partea Ungariei şi al Uniunii Sovietice era iminent, în noaptea de 29-30 august, Consiliul Român de Coroană a acceptat soluţia Axei. Consilierii au recunoscut că izolarea diplomatică a României şi slăbiciunea sa militară făceau puţin probabil ca ea să reziste unui asemenea atac[44]. De aceea, în răspunsul dat lui Manoilescu pe 30 august, Gigurtu i-a ordonat să accepte arbitrajul, dar, de asemenea, să ceară ca garanţia teritorială să fie imediată, iar armatele germane şi italiene să intre pe teritoriul ce urma să fie cedat, ca o garanţie a siguranţei populaţiei româneşti[45]. Aceste solicitări au reflectat gradul în care guvernul român vedea acum în Reich un protector împotriva vecinilor săi, chiar şi cu preţul de a permite prezenţa trupelor Axei pe termen lung pe pământ românesc.

Tratatul de la Viena din 30 august a cedat Ungariei 43.591 km^2 împreună cu o populaţie de aproape 2.500.000 de locuitori, dintre care peste un milion erau de origine română. Mărirea teritoriului Ungariei, care includea Clujul şi regiunea secuiască, a dus noua graniţă ungaro-română tocmai la nord de Braşov, departe, în inima României[46]. De asemenea, guvernul român a luat asupra sa obligaţia de a pune minoritatea etnică germană din România „pe picior de egalitate cu membrii comunităţii naţionale române din toate punctele de vedere...". Dictatul de la Viena includea mult aşteptata garanţie teritorială a României din partea Axei[47].

Datorită marilor pierderi teritoriale suferite de România, nu este surprinzător faptul că istoricii români au avut tendinţa de a privi tratatul de la Viena ca punctul culminant al complotului batjocoritor împotriva României al Germaniei, în complicitate cu Ungaria hortistă[48]. În declaraţiile postbelice referitoare la evenimentele de la Viena, atât Mihail Manoilescu, cât şi Valer Pop, şeful delegaţiei române la negocierile de la Turnu-Severin, au afirmat că, în timpul negocierilor cu Ungaria, delegaţia română a crezut că Hitler era de acord cu ideea lor ca negocierile să aibă ca punct de plecare principiul etnic, ce conducea la schimbul de populaţie. Ca urmare, arbitrajul rezultat, care a răsturnat principiul etnic, este descris ca un exemplu relevant al perfidiei germane[49].

Cu toate acestea, acuzaţia de rea-credinţă a Germaniei trece cu vederea impasul din negocierile purtate cu Ungaria în 24 august. O tensiune apăruse şi în negocierile cu Bulgaria, purtate la Craiova în 27 august. Manoilescu şi Pop erau convinşi că, cedând Bulgariei sudul Dobrogei, vor câştiga bunăvoinţa Germaniei în problema Transilvaniei. Faptul că România a fost totuşi constrânsă să cedeze nordul Transilvaniei ar reprezenta un alt exemplu al încălcării cuvântului de către Hitler. Oricum, şi Manolescu, şi Pop recunosc că România nu a fost de acord oficial cu cedarea sudului Dobrogei către Bulgaria decât târziu, în noaptea dintre 29-30 august, sub presiunea arbitrării[50]. Era evident că delegaţia română trăgea de timp în negocierile cu Bulgaria, sperând că ar putea reţine oraşele Silistra şi Balcic. Într-adevăr, România continua să spere că germanii vor fi convinşi că interesele Reich-ului cer integritatea sa teritorială.

Totuşi, Manoilescu şi Pop au dreptate să sublinieze faptul că, iniţial, Hitler era în favoarea transferului de populaţie ca soluţie la problema Transilvaniei. Acesta îşi prezentase părerea, în timpul întâlnirii cu Gigurtu şi Manoilescu, pe 26 iulie. Încă din 5 iulie, Fabricius l-a informat pe Gafencu, fostul ministru de Externe, că „Hitler nu doreşte ca regiunile locuite de mase compacte de români să fie cedate, deoarece acest fapt ar produce un nou conflict"[51]. Se pare că Führer-ul a rămas personal favorabil poziţiei României. În timpul discuţiilor cu Ciano şi Ribbentrop, în 29 august, el a subliniat faptul că argumentele etnice ale României în privinţa Transilvaniei sunt justificate, din

moment ce 2/3 din populaţie sunt de origine română. După cum a spus Hitler, „pretenţiile teritoriale, extrem de populare din punct de vedere psihologic în naţiunea maghiară, sunt în opoziţie cu cele etnografice, care sunt irevocabile". Hitler nu era în întregime de acord cu cauza revizionistă ungară. Referitor la Dictatul de la Viena din 1938, în care Axa dăduse sudul Slovaciei Ungariei, Hitler a afirmat că „Ungaria ar trebui să facă şi compromisuri, pentru că nu a câştigat nimic prin eforturile ei, ci a dobândit victoriile sale revizioniste doar cu ajutorul fascismului şi naţional-socialismului"[52]. Se pare că încă din 1938, de la primul Dictat de la Viena, Hitler a fost rezervat în încurajarea pretenţiilor teritoriale ale Ungariei în privinţa Transilvaniei şi şi-a menţinut această poziţie până în august 1940, căci privea România ca având o valoare militară mult mai mare decât Ungaria[53].

Ministrul Fabricius era, de asemenea, de acord cu ideea românilor conform căreia negocierile cu Ungaria trebuie să se bazeze pe principiul etnic şi pe transferul de populaţie. În 26 august, acesta l-a informat pe ministrul maghiar la Bucureşti că „el susţinea propunerea română prezentată la Turnu-Severin şi că o considera singura soluţie a disputei"[54]. Anunţând Berlinul, în aceeaşi zi, asupra punctului mort la care se ajunsese în negocierile de la Turnu-Severin, Fabricius a scos în evidenţă problema cauzată de insistenţa Ungariei ca regiunea secuiască din sud-estul Transilvaniei să-i fie cedată. Fabricius a propus ca noua graniţă ungaro-română să nu depăşească zona secuiască[55]. În urma unei conversaţii cu Fabricius din 5 iulie, fostul ministru de Externe Gafencu a aflat că germanii erau de acord cu un plan după care România urma să cedeze numai zona estică a văii Tisei, de-a lungul oraşelor Arad, Oradea şi Satu Mare, în vecinătatea frontierei cu Ungaria[56]. Este evident că, iniţial, planurile germane nu prevedeau concesiuni teritoriale mari din partea României. Mai mult decât atât, în timpul întâlnirii cu Gigurtu şi Manoilescu, în 26 iulie, Hitler afirmase categoric că doreşte ca minoritatea etnică germană să rămână în statul român. Cu toate acestea, Führer-ul a consimţit unui arbitraj ce transfera un mare număr de etnici germani în Ungaria, contravenind în felul acesta principiului etnic pe care el însuşi îl recomandase. Explicaţia pentru decizia germană o putem găsi examinând contextul internaţional în care a avut loc Dictatul de la Viena.

Factorii care au determinat decizia lui Hitler de a arbitra disputa teritorială a României cu vecinii săi s-au datorat relaţiilor din ce în ce mai tensionate ale Reich-ului cu Uniunea Sovietică. Puterea acesteia din urmă şi influenţa sa în estul Europei crescuse pe parcursul primăverii şi verii lui 1940. Înainte de acapararea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, la sfârşitul lunii iunie, ruşii începuseră să includă şi statele baltice între graniţele Uniunii Sovietice. Datorită unei colaborări nazisto-sovietice din ce în ce mai tensionate în 1940

şi cu Marea Britanie încă neînvinsă în Vest, Hitler a început să se teamă ca nu cumva britanicii să intre în negocieri cu ruşii[57].

Pe 31 iulie 1940, Hitler a luat decizia de a amâna operaţiunea „Leul de Mare" îndreptată împotriva Marii Britanii şi de a ataca şi a distruge cât mai curând posibil Uniunea Sovietică. Aceasta ar fi împiedicat o posibilă alianţă între Uniunea Sovietică şi puterile anglo-saxone, precum şi deschiderea unui al doilea front în estul Europei. În acelaşi timp, Hitler avea nevoie de pace în sud-estul Europei, pentru a asigura ca nevoile economice ale Germaniei să fie în continuare satisfăcute. Importul continuu al petrolului din România era, în special, necesar pentru maşinile de război ale Reich-ului. Ca urmare, Führer-ul a decis că trebuie să se ajungă la o înţelegere între România şi Ungaria, pentru a preveni un război între cele două ţări. Această înţelegere trebuia să fie urmată de garanţia Axei faţă de România. Planuri pentru trimiterea de trupe pentru apărarea graniţelor României fuseseră întocmite încă din 15 august[58].

Necesitatea ajungerii la un compromis rapid al disputelor teritoriale din Balcani se datora nu numai consideraţiilor de ordin militar, ci şi creşterii neliniştii lui Hitler cu privire la legăturile Uniunii Sovietice cu Ungaria şi Bulgaria. În ziua în care a revendicat Basarabia şi nordul Bucovinei, Molotov, ministrul de Externe rus, a declarat Germaniei „că anumite pretenţii teritoriale ale Ungariei erau considerate rezonabile de către guvernul rus...". Molotov a mai adăugat că „cererile Bulgariei în ce priveşte Dobrogea şi accesul la Marea Egee erau considerate de guvernul rus ca fiind justificate, acesta recunoscând valabilitatea respectivelor pretenţii"[59]. La începutul lunii iulie, sovieticii i-au informat pe germani că guvernul lor „nu a uitat că toate cele trei braţe ale Dunării fuseseră odată în posesia Rusiei"[60]. Acest lucru implica faptul că ruşii ar fi pregătiţi să se folosească de cererile Bulgariei pentru expansiunea lor pe Dunăre. Datorită sublinierii de către sovietici a prieteniei cu Bulgaria şi a susţinerii revendicărilor acestora, Hitler a hotărât să intervină în disputa româno-bulgară. De aceea, el şi-a exprimat sprijinul pentru cererile bulgare asupra întregului sud al Dobrogei, la sfârşitul lunii iunie[61].

De asemenea, ruşii au continuat să susţină şi revendicările ungare. Pe 5 iulie, ministrul de Externe maghiar Csáky i-a informat pe germani asupra faptului că Molotov „consideră cererile Ungariei vizavi de România la fel de justificate ca şi cererile Uniunii Sovietice asupra Basarabiei"[62]. Pe 7 iulie, într-o convorbire cu contele Ciano şi cu Ribbentrop, Hitler a discutat despre posibilitatea unui atac ungar asupra României. Acesta considera că, în cazul unui asemenea război, Uniunea Sovietică se va folosi de ocazie pentru a traversa Dunărea, stabilind astfel legături cu Bulgaria şi înaintând în Turcia şi în Orientul Apropiat. Hitler suspecta faptul că Ungaria era înclinată să atace România alături de ruşi, căci legăturile dintre cele două ţări fuseseră recent

consolidate. El se temea că un asemenea război ar separa România şi Italia de sursele de petrol[63]. Cu toate acestea, făcând presiuni asupra Ungariei şi României pentru a intra în negocieri, Hitler spera în mod evident ca disputa să-şi găsească soluţia fără arbitrajul Axei.

Decizia imediată a lui Hitler de a arbitra disputa româno-maghiară, la sfârşitul lunii august, s-a datorat mişcărilor de trupe ale Ungariei şi Uniunii Sovietice în zilele ce au urmat eşecului în negocierile de la Turnu-Severin, din 24 august. Ministrul german la Budapesta susţinea în acea zi că „Ungaria va începe desfăşurarea de operaţiuni militare săptămâna viitoare, dacă nu va interveni Axa"[64]. Ministrul era destul de optimist în privinţa momentului declanşării atacului. Germanii erau de fapt constrânşi să prevină o intervenţie militară a Ungariei împotriva României o zi mai târziu, în noaptea de 25-26 august[65]. În pofida întreruperii acestor operaţiuni, Ungaria a continuat să ameninţe cu acţiuni militare la adresa României. În 26 august, ministrul de Externe maghiar Csáky l-a informat pe ministrul german de la Budapesta că se află sub presiunea regentului Hörthy şi a armatei pentru a interveni militar în România[66]. Ministrul maghiar la Berlin l-a anunţat pe ministrul german de Externe, în următoarea zi, că „guvernul ungar se simte constrâns să ia în discuţie ideea unei intervenţii militare în România"[67].

Între timp, ameninţarea sovietică asupra României creştea din ce în ce în ce mai mult. Incidente au avut loc la graniţa română între 23 şi 25 august. Un regiment de paraşutişti ruşi şi alte divizii fuseseră identificate la Chişinău. Statul Major General Român anticipa un atac rus iminent dinspre Bucovina[68]. Pericolul sovietic a ajuns la punctul culminant în noaptea de 29-30 august, când Rusia a acuzat România de acţiuni ostile la frontieră[69]. În acelaşi timp, Ungaria părea să stabilească relaţii tot mai apropiate cu Rusia. În urma eşecului negocierilor de la Turnu-Severin, ministrul ungar la Moscova a vorbit cu Molotov. Cel din urmă a reafirmat că „guvernul rus recunoaşte pretenţiile teritoriale ale Ungariei asupra României şi este de acord cu realizarea lor"[70]. Ungaria era chiar pregătită să cedeze Rutenia Uniunii Sovietice, cu preţul sprijinului rusesc[71]. Datorită acestei ameninţări cu operaţiuni militare împotriva României, Hitler a hotărât să ia anumite măsuri militare şi să intervină în disputa asupra Transilvaniei. Neutralizarea germană a Ungariei cerea ca acesteia să îi fie îndeplinite, cel puţin parţial, revendicările.

Pe 26 august, Hitler a ordonat ca forţele staţionate în Cartierul General Polonez să fie întărite. 10 divizii trebuiau transferate în vest şi două divizii blindate în sud-estul Cartierului General. Forţele trebuiau aranjate de o aşa manieră încât intervenţia rapidă pentru protejarea sectorului petrolier românesc să fie pregătită în caz de nevoie[72]. Cu toate acestea, abia în 28 august a decis Hitler un arbitraj necondiţionat[73].

În timpul unei întâlniri cu Ciano şi Ribbentrop, Hitler a subliniat că ameninţările cu războiul maghiar afectau atât interesele Italiei, cât şi ale Germaniei. Un război în România putea conduce la o distrugere a surselor de petrol de aici, de care ambele ţări ale Axei erau dependente. În eventualitatea unui război, ruşii se puteau folosi de această oportunitate pentru a interveni şi, aşa cum anticipa Hitler, puteau „împinge linia frontierei conform interesului lor, cât de departe le vor permite circumstanţele". În timpul întâlnirii, Hitler a decis ca, la momentul potrivit, în timpul discuţiilor cu românii şi ungurii la Viena, să expună o hartă comună germano-italiană ambelor părţi spre a fi examinată şi acceptată. Respectiva hartă va trasa noua frontieră ungaro-română în Transilvania, cu specificarea că acest subiect era închis. În schimb, România va primi garanţia teritorială[74].

De aceea, Ribbentrop şi Ciano, nu Hitler, au fost cei care au întocmit Dictatul[75]. Acest fapt a avut consecinţe nefaste pentru România. După cum a arătat în discuţia avută cu Gigurtu şi Manoilescu, Ribbentrop susţinea ideea concesiilor teritoriale substanţiale din partea României. Noua graniţă ungaro--română avea o importanţă strategică pentru Germania. Prin împingerea graniţei Ungariei, care avea în acest moment legături mai strânse cu Axa decât România, până la lanţul Carpaţilor Orientali, germanii au creat o barieră în spatele căreia armata lor putea să se pregătească pentru războiul împotriva Uniunii Sovietice. Foarte important era faptul că noua graniţă aducea armata germană la o distanţă foarte mică de Valea Prahovei, unde erau situate sursele de petrol româneşti, ceea ce sporea siguranţa acestora. Înaltul Comandament German contribuise în mod clar la forma finală a Tratatului de la Viena[76].

Tratatul de la Viena, întărit prin garanţia teritorială a Axei, oferea o expresie concretă intereselor Reich-ului în România. După cum a subliniat fostul ministru de Externe Gafencu, garanţia semnifica faptul că „influenţa germană începea cu linia Prutului şi Dunărea de Jos, unde se oprise Rusia, şi că nici o altă influenţă străină nu va mai fi tolerată de acum înainte"[77]. Dacă existaseră îndoieli înainte de august 1940, acum era evident că România ajunsese în lupta pentru putere dintre Germania şi Uniunea Sovietică. Aşa cum a declarat Hitler în 31 august, Rusia trebuia să accepte faptul că „Germania are o influenţă vitală în România şi că nimic nu o va opri în apărarea siguranţei acesteia... România este inviolabilă"[78]. La 2 septembrie, el se hotărâse deja să trimită tancurile şi protecţia aeriană garantate României de către Axă. Hotărârea lui a fost împiedicată însă de criza politică ce a izbucnit a doua zi în România[79].

Neliniştea socială care a erupt în toate colţurile României era efectul direct al pierderii nordului Transilvaniei. Aceasta a condus la abdicarea lui Carol, în 6 septembrie, şi la acordarea de puteri dictatoriale generalului Ion Antonescu.

Generalul a format o alianţă cu Garda de Fier. Astfel, aşa-numitul Stat Naţional Legionar a fost proclamat pe 14 septembrie 1940.

Majoritatea istoricilor români consideră că Ion Antonescu şi Garda de Fier au fost aduşi la putere de germanii neîncrezători datorită relaţiilor din trecut ale lui Carol cu Vestul. Conform acestei păreri, regimul lui Antonescu a realizat subordonarea completă a României faţă de Axă[80]. Este adevărat că Fabricius l-a încurajat pe Antonescu să ceară puteri dictatoriale regelui Carol. Antonescu era favorizat de germani, datorită voinţei sale de a îndeplini stipulările Dictatului de la Viena[81]. Totuşi, mişcările împotriva lui Carol erau populare şi spontane şi nu fuseseră puse la cale de către Germania[82]. În pofida sprijinului de care se bucura în anumite cercuri ale Partidului Nazist din Berlin, Garda de Fier nu a intrat în noul guvern datorită intervenţiei germane[83]. Imaginea politică pozitivă pe care o avea Garda în septembrie 1940 era de fapt un rezultat direct al intrării lor în guvern, cu ajutorul lui Carol, în vara aceluiaşi an.

Acest proces, care a culminat cu semnarea de către generalul Antonescu a Pactului Tripartit din 23 noiembrie 1940, fusese pus în mişcare de către regele Carol în vara lui 1940. Renunţarea la garanţia anglo-franceză, crearea unui Cabinet mai bine văzut de Germania, reconcilierea cu Garda de Fier şi cererea unei misiuni militare în România, toate erau privite de Carol ca premergătoare unei alianţe şi colaborări politice cu Reich-ul[84]. Prin aceasta, Carol spera să salveze România din ghearele Uniunii Sovietice şi de vecinii ei lacomi. La baza colaborării dintre Antonescu şi Reich stătea acelaşi anti--bolşevism şi aceeaşi teamă faţă de Uniunea Sovietică ce îl aruncaseră pe Carol în braţele Germaniei. Evenimentele diplomatice care au condus la arbitrajul Axei prin tratatul de la Viena, la sfârşitul lunii august 1940, au arătat că România era deja integrată în politica externă a Reich-ului dinainte de instalarea regimului lui Antonescu, în 6 septembrie. De aceea, în ciuda unei aparente lipse de continuitate în politica externă a României, după abdicarea lui Carol, alianţa generalului Ion Antonescu cu Germania îşi are originea în politica dusă de regele Carol în vara anului 1940.

Note

1. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 74-76, ministrul Argetoianu şi Fabricius, ministrul german, la Ministerul de Externe german, 28 iunie 1940. Argetoianu era destul de bine cunoscut în Germania datorită legăturilor sale cu Dresdner Bank. Studiase în Germania şi stăpânea destul de bine limba. Argetoianu avusese diferite posturi în Guvern în perioada 1920-1930 şi fusese consilier regal din

martie 1938. Fusese, de asemenea, preşedintele oficiului din Bucureşti al Băncii Române şi preşedinte al companiilor petroliere Steaua Română şi Petrolbloc (unde germanii deţineau acţiuni). Fusese şi membru al administraţiei la diferite companii industriale, inclusiv Complexul Metalurgic Reşiţa, care avea conexiuni germane.

2. MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 77, notă asupra discuţiei cu Fabricius după convorbirea cu prim-ministrul, 29 iunie 1940, semnată de Argetoianu; DGFP, D, 10, Doc. nr. 57, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 29 iunie 1940.
3. DGFP, D, 10, Doc. nr. 56, Adolf Hitler către Regele Carol al II-lea al României, centrul de comandă al Führer-ului, 29 iunie 1940.
4. DGFP, D, 10, Doc. nr. 68, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 1 iulie 1940. România a intrat în Tripa Alianţă alături de Germania, Austro-Ungaria şi Italia la 30 octombrie 1883. Aceşti aliaţi cădeau de acord să se ajute reciproc în cazul unui atac din partea Rusiei.
5. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, marţi, 2 iulie 1940, p. 287; DGFP, D, 10, Doc. nr. 80, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 2 iulie 1940. În jurnalul său, Carol vorbea despre colaborarea mai apropiată cu Germania „printr-o alianţă". Raportul lui Fabricius asupra aceleiaşi discuţii se referă la „colaborarea mai apropiată de Germania în toate domeniile, garantată printr-un tratat politic".
6. Horia Sima, *Sfârşitul unei domnii sângeroase,* 1995, pp. 147-149; Walter Hagen (pseudonimul lui Höttl, fostul lider al Serviciilor Inteligente Secrete SD din sud-estul Europei), 1950, p. 284.
7. DGFP, D, 10, Doc. nr. 161, Legaţia din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 13 iulie 1940, semnat de Fabricius.
8. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 186-190, către Excelenţa Sa Mareşalul Göring din partea preşedintelui Consiliului Miniştrilor al Regatului Român, Bucureşti, 16 iulie 1940; DGFP, D, 10, Doc. nr. 196, Memorandum al unui oficial al Departamentului Politic, Berlin, 20 iulie 1940, semnat de Kramarz.
9. Jürgen Förster, 1983, pp. 294-310 (297).
10. PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Vol. 2, 2.40-7.10, notă, Berlin, 5 iulie 1940, semnată de Heinburg. Fratele lui Manoilescu, Grigore, era director la ziarul Gărzii de Fier, *Buna Vestire.* Gigurtu era, de asemenea, în favoarea Gărzii de Fier (Horia Sima, *Sfârşitul unei domnii sângeroase*, 1995, p. 150).
11. Pentru legăturile ideologice ale lui Crainic cu Garda de Fier, vezi Armin Heinen, 1986, pp. 140, 171, 183-187, 251-252.
12. Mihail Manoilescu, 1991, p. 61.
13. În 27 iulie Manoilescu şi Gigurtu au vizitat Roma. Contele Ciano i-a descris pe români ca fiind „disgraţioşi pur şi simplu. Ei şi-au deschis gurile doar pentru a exprima complimente mieroase. Deveniseră anti-francezi, anti-britanici şi anti-Liga Naţiunilor. Vorbeau cu dispreţ despre dictatul de la Versailles – prea linguşitori". Pentru amănunte asupra acestei informaţii, vezi Galeazzo Ciano, 1946, 27 iulie 1940, p. 279.

14. MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 97, formarea unui nou guvern sub conducerea lui I. Gigurtu. Declaraţia de guvernare, 4 iulie 1940.
15. MAE, 71/România, Vol. 353, pp. 274-275, *Neamul Românesc*, 9 iulie 1940, „Programul guvernamental. O explicaţie a lui I. Gigurtu, preşedinte al Consiliului de Miniştri"; MAE, 71/România, Vol. 353, p. 281, *Berliner Börsenzeitung*, 6 iulie 1940, interviu cu I. Gigurtu, „Realitatea politică".
16. MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 153, declaraţia ministrului Manoilescu făcută la Bucureşti de către reprezentanţii Agenţiei DNB în 14 iulie 1940 cu ocazia părăsirii de către România a Ligii Naţiunilor.
17. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 139-146, 13 iulie 1940, raport propus spre examinare Führer-ului de către ministrul von Killinger cu privire la întâlnirile de la Bucureşti din perioada 26-27 iunie 1940.
18. MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 93, către Legaţia română din Berlin, Tel. nr. 40024, 2 iulie 1940, semnată de Argetoianu.
19. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, marţi 9, iulie 1940, p. 296.
20. MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 264, către Legaţia română din Berlin, Tel. nr. 41893, 10 iulie 1940, semnată de Manoilescu.
21. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol II, registrul 22, Vol. 11a, miercuri, 10 iulie 1940, p. 297; MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 180, către Legaţia română din Berlin, Tel. nr. 43668, 16 iulie 1940, semnată de Manoilescu.
22. MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 203, din partea preşedintelui Consiliului de Miniştri şi a ministrului Afacerilor Externe, Bucureşti, 18 iulie 1940.
23. MAE, 71/Germania, Vol. 79, p. 266, către Legaţia română din Berlin, Tel. nr. 45024, 23 iulie 1940, semnată de Manoilescu.
24. DGFP, D, 10, Doc. nr. 104, ministrul de Externe către Legaţia din România, pentru Fabricius, 4 iulie 1940.
25. Jürgen Forster, 1983, p. 296; MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 81-82, document datat 29 iunie 1940, semnat de Gigurtu.
26. Arh. St., Însemnări Zilnice, Carol 11, registrul 22, Vol. 11a, sâmbătă, 6 iulie 1940, p. 293; DGFP, D, 10, Doc. nr. 123, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, pentru Ribbentrop, Bucureşti, 6 iulie 1940.
27. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 158-162, Adolf Hitler către Regele Carol al II-lea al României, centrul de comandă al Führer-ului, 15 iulie 1940.
28. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 164-167, răspunsul Regelui Carol la scrisoarea lui Hitler din 15 iulie 1940, trimis prin intermediul lui Gigurtu, preşedintele Consiliului de Miniştri, în 26 iulie 1940, cu ocazia convorbirilor de la Berchtesgaden.
29. Pentru ceea ce urmează în legătură cu întâlnirea de la Berghof, vezi MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 242-246, rezumat al convorbirilor de la Berghof din 26 iulie 1940, nesemnată. Documentul german este mult mai relevant: DGP, D, 10, Doc. nr. 234, Memorandum nesemnat. Însemnare a conversaţiei dintre Führer şi prim-ministrul român Gigurtu, în prezenţa ministrului de Externe al Reich-ului, a ministrului român de Externe Manoilescu, a ministrului Fabricius şi a ministrului român la Berlin, la Berghof, în 26 iulie 1940. Vezi, de asemenea, relatarea

lui Manoilescu asupra respectivei întâlniri. Totuşi aceasta a fost scrisă după al doilea război mondial (Mihail Manoilescu, 1991, pp. 108-112).

30. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 242-246, rezumat al convorbirilor de la Berghof din 26 iulie 1940, DGFP, D, 10, Doc. nr. 234, nesemnat. Memorandum nesemnat. Însemnare a discuţiei dintre Führer şi prim-ministrul român Gigurtu, în prezenţa ministrului de Externe al Reich-ului, a ministrului român de Externe Manoilescu, a ministrului Fabricius şi a ministrului român la Berlin, la Berghof, în 26 iulie 1940.
31. DGFP, D, 10, Doc. nr. 233, Memorandum realizat de un oficial al Secretariatului Ministerului de Externe. Înregistrare a discuţiei dintre ministrul de Externe al Reich-ului şi prim-ministrul român Gigurtu, în prezenţa ministrului de Externe român, la Fuschl, 26 iunie 1940.
32. DGFP, D, 10, Doc. nr. 253, ministrul de Externe către secretarul de stat, 29 iulie 1940.
33. DGFP, D, 10, Doc. nr. 262, ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 31 iulie 1940.
34. MAE, 71/Germania, Vol. 79, pp. 271-273, Notă asupra discuţiei purtate în 31 iulie 1940 între Mihail Manoilescu şi Fabricius, ministrul german, la Ministerul de Externe.
35. Mihail Manoilescu, 1991, pp. 175-177.
36. MAE, 71/Germania, Vol. 80, p. 48, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 40381, 9 august 1940, semnată de Romalo ; MAE, 71/Germania, Vol. 80, p. 57, Legaţia din Berlin către Ministerul de Externe, Tel. nr. 40385, 10 august 1940, semnată de Romalo.
37. DGFT, D, 10, Doc. nr. 305, Memorandum al secretarului de stat, Berlin, 7 august 1940.
38. Pentru negocierile de la Turnu-Severin, vezi Cristian Troncotă, 1991, pp. 18-22 ; Mihail Manoilescu, 1991, pp. 152-64 ; Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, pp. 93-99, 101-117, 121-137. Vezi, de asemenea, A. Simion, 1972, pp. 159-178.
39. MAE, 71/Germania, Vol. 80, pp. 72-73, Mihail Manoilescu şi Fabricius, ministrul german, la Ministerul de Externe, luni 19 august 1940 ; DGFP, D, 10, Doc. nr. 376, Memorandum al directorului Departamentului Politic, Berlin, 21 august 1940. Conform spuselor lui Ulrich von Hassell, „Hitler se cutremură la posibilitatea de a acţiona ca arbitru înte Ungaria şi România” (1947, 10 august 1940, p. 161).
40. MAE, 71/Germania, Vol. 80, pp. 96-98, notă asupra discuţiei din 5 august, 11 a.m., Mihail Manoilescu şi Fabricius, ministrul german, la Ministerul de Externe ; MAE, 71/Germania, Vol. 80, pp. 117-118, către Legaţia din Berlin, Tel. nr. 52812, 25 august 1940, semnată de Manoilescu ; MAE, 71/Germania, Vol. 80, pp. 108-111, către Legaţia română din Berlin, Tel. fără nr, 26 august 1940, semnată de Manoilescu.
41. MAE, 71/Germania, Vol. 80, pp. 129-134, srisoare adresată Excelenţei Sale Ribbentrop, Ministrul de Externe al Reich-ului, de către prim-ministrul I. Gigurtu, în 27 august 1940.

42. MAE, 71/1920-1944, Transilvania, Vol. 42, pp. 143-144, din partea ministrului Manoilescu din Viena către Ministerul de Externe, Tel. nr. 1, 29 august 1940; MAE, 71/1920-1944, Transilvania, Vol. 42, pp. 152-154, din partea ministrului Manoilescu din Viena către Ministerul de Externe, Tel. nr. 5, 29 august 1940; DGFP, D, 10, Doc. nr. 408, Memorandum al unui oficial al Secretariatului Ministerului de Externe, Viena, 31 august 1940, Însemnare a discuţiei dintre ministrul de Externe al Reich-ului şi ministrul de Externe Manoilescu, în prezenţa contelui Ciano, la Hotelul Imperial din Viena, din 29 august 1940. Valer Pop l-a însoţit pe Manoilescu la Viena. Vezi relatarea discuţiei dintre Ribbentrop, Ciano şi el în *Bătălia pentru Ardeal*, pp. 168-172. Totuşi, nu trebuie crezut că ungurii tratau problema mai superficial în discuţiile lor cu Ribbentrop din 29 august. Ribbentrop a evidenţiat că Germania nu va tolera deteriorarea „intereselor vitale" ale Germaniei (petrolul românesc) în timpul războiului cu Vestul. Tot acesta a subliniat că Ungaria nu a tratat Reich-ul cu respect, dând ca exemplu interzicerea folosirii căilor ferate ungare în timpul războiului cu Polonia şi nemulţumirile lor în urma primului tratat de la Viena din 1938. Şi Ungaria a acceptat arbitrajul necondiţionat. Pentru aceste informaţii, vezi DGFP, D, 10, Doc. nr. 410, Memorandum al unui oficial al Secretariatului Ministerului de Externe, Viena, 31 august 1940. Însemnare a discuţiei dintre ministrul de Externe al Reich-ului şi omologul său ungar, contele Csáky, în prezenţa contelui Ciano şi a prim-ministrului ungar, Contele Teleki, la Hotelul Imperial din Viena, din 29 august 1940. Ciano nota în jurnalul său referindu-se atât la discuţiile cu România, cât şi cu Ungaria, din 29 august: „Ribbentrop i-a atacat pe unguri... a acuzat Ungaria că duce adesea o politică anti-germană... Discuţia cu România a fost mai puţin violentă". Vezi Galeazzo Ciano, 1964, p. 288.
43. MAE, 71/1920-1944, Transilvania, Vol. 142, pp. 148-149, din partea ministrului Manoilescu la Viena, Tel. nr. 3, 29 august 1940.
44. MAE, 71/1920-1944, Transilvania, Vol. 42, pp. 189-211, Dezbateri ale Consiliului Coroanei, prezidat de Majestatea Sa, ţinute vineri, 30 august 1940.
45. MAE, 71/1920-1944, Transilvania, Vol 42, p. 166, către ministrul Manoilescu la Viena, Tel. nr. 53660, 30 august 1940, semnată de Gigurtu.
46. Macartney nota faptul că populaţia care figura pe teritoriul acordat Ungariei prin acordul de la Viena era:

Naţionalităţi	Recensământul românesc din 1930	Recensământul ungar din 1941
maghiari	911.550	1.347.012
români	1.176.433	1.066.353
germani	68.694	47.501
evrei	138.885	(idiş) 45.593
altele	99.585	70.832
Total	2.395.147	2.577.291

Vezi C.A. Macartney, 1956, partea I, pp. 422-423. Totuşi, de notat este faptul că între impunerea Dictatului de la Viena în 1940 şi recensământul ungar din 1941 au avut loc mutări substanţiale de unguri din teritoriul transilvănean controlat de români în Transilvania ungară de nord şi viceversa pentru români.

47. Pentru textul complet al Acordului de la Viena, vezi DGFP, D, 10, Doc. nr. 413, documente ale celui de-al doilea Dictat de la Viena, Viena, 30 august 1940. Teritoriul pe care ungurii l-au primit în urma tratatului era mai mic decât cel cerut la Turnu-Severin. Cu toate acestea, conform lui Ciano, care a fost martor la semnarea acordului, „ungurii nu s-au putut abţine să nu îşi manifeste bucuria când au văzut noua hartă. Apoi am auzit un zgomot puternic. Era Manoilescu, care leşinase pe masă" (Galeazzo Ciano, 1946, 30 august 1940, p. 289).
48. Vezi Mircea Muşat, care descrie arbitrajul ca fiind „unul dintre cele mai odioase, criminale şi murdare acte ale fascismului" (Mircea Muşat, 1992, p. 172). Vezi, de asemenea, Ion Calafeteanu, 1981, pp. 45-54 (în special p. 53) şi discuţiile lui Simion asupra a ceea ce s-a întâmplat la Viena, în care pretindea că Reich-ul pedepsea România pentru politica sa anti-Axă (A. Simion, 1972, p. 181).
49. Mihail Manoilescu, 1991, pp. 183-188; Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, pp. 156 şi 168-172.
50. Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, pp. 90-93, 163-164; Mihail Manoilescu, 1991, pp. 136-139, 175, 182. Tratatul de la Craiova a fost semnat cu Bulgaria la 7 septembrie 1940.
51. Grigore Gafencu, *Jurnal, iunie 1940 – iulie 1942*, p. 33.
52. DGFF, D, 10, Doc. nr. 407, Memorandum al unui oficial din cadrul Secretariatului Ministerului de Externe, Viena, 28 august 1940. Însemnare asupra discuţiei dintre Führer şi contele Ciano, în prezenţa ministrului de Externe v. Ribbentrop, a ambasadorilor Mackensen şi Alfieri şi a consilierului legaţiei Hewel, la Obersalzburg, în 28 august 1940.
53. Stephen Fischer-Galaţi, 1983, pp. 180-189 (187).
54. DGFP, D, 10, Doc. nr. 393, Ministrul din Ungaria către Ministerul de Externe, Budapesta, 26 august 1940.
55. DGFP, D, 10, Doc. nr. 396, Ministrul din România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 26 august 1940; Nicolae Jurcă (coord.), „Wilhelm Fabricius: «Dictatul de la Viena a fost un act dezgustător»", *Magazin istoric*, serie nouă, 25, nr. 12 (297), decembrie 1991, pp. 45-49 (48).
56. Grigore Gafencu, *Jurnal, iunie 1940 – iulie 1942*, p. 33.
57. H.W. Koch, 1985, pp. 285-322 (în special pp. 291-300).
58. Gerhard L. Weinberg, 1954, pp. 114-129.
59. DGFT, D, 9, Doc. nr. 21, Ambasadorul în Uniunea Sovietică pentru Ministerul de Externe, Moscova, 26 iunie 1940.
60. DGFP, D, 10, Doc. nr. 130, Ambasada din Uniunea Sovietică pentru Ministerul de Externe, Moscova, 8 iulie 1940, semnat de Schulenburg.
61. Andreas Hillgruber, 1965, Wiesbaden, pp. 78-79.
62. DGFP, D, 10, Doc. nr. 119, Ministrul în Ungaria către Ministerul de Externe, Budapesta, 5 iulie 1940.

63. DGFP, D, 10, Doc. nr. 129, Memorandum al unui oficial din cadrul Secretariatului Ministerului de Externe, Berlin, 8 iulie 1940. Însemnare asupra discuţiei dintre Führer şi contele Ciano, în prezenţa ministrului de Externe al Reich-ului, 7 iulie 1940.
64. DGFP, D, 10, Doc. nr. 384, Ministrul în Ungaria către Ministerul de Externe, Budapesta, 24 august 1940.
65. Generalobetst Halder, 1962, 26 august 1940, pp. 77-78.
66. DGFP, D, 10, Doc. nr. 393, Ministrul în Ungaria către Ministerul de Externe, Budapesta, 26 august 1940.
67. DGFP, D, 10, Doc. nr. 400, Directorul Departamentului Politic din cadrul Ministerului de Externe, Berlin, 27 august 1940.
68. Fischer-Galaţi, 1983, p. 187 ; DGFP, D, 10, Doc. nr. 389, Memorandum al unui oficial al Ministerului de Externe, Berlin, 25 august 1940, semnat de Overbeck.
69. Andreas Hillgruber, 1965, Wiesbaden, p. 29 ; Mihail Manoilescu, 1991, p. 240.
70. DGFP, D, 10, Doc. nr. 406, Ambasadorul în Uniunea Sovietică către Ministerul de Externe, Moscova, 28 august 1940.
71. MAE, 71/1920-1944, Transilvania, Vol. 42, p. 186, 30 august 1940, Întâlnirea generalului Dombrowsky cu Hermann Neubacher. Despre discuţiile asupra relaţiilor Ungariei cu sovieticii, vezi Stephen Fischer-Galaţi, 1983 ; vezi şi Mihail Manoilescu, 1991, pp. 247-265, şi Raoul Bossy, 1993, pp. 287-288.
72. DGFP, D, 10, pp. 549-550, Nota editorului. Însemnări ale lui Helmuth Greiner în Jurnalul de Război al Staff-ului Operaţiunilor Wehrmacht-ului (1 august 1940 – 30 noiembrie 1940) din 26 august.
73. Mihail Manoilescu, 1991, pp. 252-253.
74. DGFP, D, 10, Doc. nr. 407, Memorandum al unui oficial din cadrul Secretariatului Ministerului de Externe, Viena, 28 august. Însemnare asupra discuţiei dintre Führer şi contele Ciano, în prezenţa ministrului de Externe v. Ribbentrop, a ambasadorilor Machensen şi Alfieri şi a consilierului legaţiei, Hewel, la Obersalzburg, în 28 august 1940.
75. În 28 august, după întâlnirea cu Hitler, Ciano şi-a amintit că Führer-ul a lăsat soluţia chestiunii româno-ungare pe seama sa şi a lui Ribbentrop. „Singura problemă pe care [Hitler] o avea pe suflet era ca, în acea zonă, să fie menţinută pacea şi ca petrolul românesc să continue să umple rezervoarele sale." (Galeazzo Ciano, 1964, p. 288)
76. Ion Gheorghe, 1993, Vol. 2, p. 289. În 10 septembrie 1940, l-a anunţat pe ministrul ungar la Berlin că factorul hotărâtor în luarea unei decizii asupra noii graniţe româno-ungare în Transilvania consta în necesitatea asigurării securităţii zonelor petroliere (Raport de la Ambasada Ungară la Berlin, Sztójay, ministrului de Externe Csáky, Berlin, 10 septembrie 1940, Lajos Kerekes, 1966, Doc. nr. 92, pp. 282-288).
77. Grigore Gafencu, 1945, p. 93.
78. Generaloberst Halder, 1962, Vol. 2, 31 august 1940, p. 83.
79. Andreas Hillgruber, 1965, Wiesbaden, p. 93.

80. Petre Ilie, 1971, pp. 83-95 ; Dinu C. Giurescu, *Illustrated History of the Romanian People*, Bucureşti, 1981, p. 555 ; vezi şi Andrei Oţetea (coord.), *A Concise History of Romania*, 1985, Londra, p. 447.
81. DGFP, D, 11, Doc. nr. 17, Ministrul în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 5 septembrie 1940.
82. „Carol nu a fost detronat de Germania... ci de poporul român." (Pavel Pavel, *How Romania Failed*, p. 234.
83. Despre rolul neînsemnat al Germaniei în crearea Statului Naţional Legionar, vezi Rebecca Haynes, 1999, pp. 700-725.
84. Antonescu a reamintit cererea lui Carol pentru o misiune militară în România în 7 septembrie. Misiunea a ajuns la Bucureşti în 14 octombrie. Vezi Jürgen Förster, 1979, pp. 47-78 (58).

Concluzie

Scopul întregii politici externe a României, în perioada dintre cele două războaie mondiale, a fost acela de a menţine integritatea teritorială a ţării. Deşi România se dublase aproape ca mărime în urma Tratatului de Pace de la Paris, ea a rămas vulnerabilă în faţa atacurilor revizioniste ale vecinilor ei maghiari, ruşi şi bulgari.

În anii '20 şi la începutul anilor '30, Ministerul român de Externe a răspuns posibilelor ameninţări din partea acestora prin integrarea României în sistemul securităţii colective, susţinut de Franţa. România era membră a Ligii Naţiunilor şi era integrată în sistemul de securitate francez din estul Europei prin Tratatul de Prietenie cu Franţa, semnat în 1926. Cu Marea Britanie, România nu avea o alianţă oficială, dar rolul Marii Britanii de garant al Ligii Naţiunilor a asigurat existenţa unor bune relaţii între cele două ţări. România era protejată de o serie de alianţe teritoriale. Tratatul cu Polonia, semnat în 1921, apăra România împotriva unui atac al Uniunii Sovietice, în timp ce Mica Antantă şi Înţelegerea Balcanică proteja România de Ungaria, respectiv Bulgaria. Relaţiile cu Germania, care fuseseră destul de strânse înaintea primului război mondial, erau acum relativ neglijate. Germania se alăturase puterilor revizioniste şi susţinea revendicările ungare asupra Transilvaniei, în timp ce România era inclusă între ţările anti-revizioniste.

Nicolae Titulescu, ministru de Externe între anii 1932 şi 1936, a căutat să întărească poziţia României în sistemul de securitate colectivă prin încorporarea acesteia în sistemul de alianţe franco-sovietic. Totuşi, această politică era respinsă de majoritatea clasei conducătoare, anti-bolşevice, a României. În plus, Titulescu nu a reuşit să asigure recunoaşterea sovietică a drepturilor suverane ale României asupra Basarabiei. În timp ce politica pro-sovietică dusă de Titulescu îi deranja pe politicienii români, sistemul de securitate colectivă sprijinit de Franţa începea să se destrame.

Liga Naţiunilor suferise deja o lovitură în orgoliul său pe fundalul eşecului soluţionării crizei din Manciuria, în 1932. Hotărârea acesteia de a sancţiona Italia în 1935 a determinat proteste în România, care exporta petrol către

italieni. În acelaşi timp, alianţa franceză cu Uniunea Sovietică, încheiată în 1935, i-a îndepărtat chiar şi pe unii membri francofili din guvernul român. Şi mai important este faptul că Franţa rămânea pasivă în faţa reafirmării Germaniei ca Mare Putere, la mijlocul anilor '30. Eşecul francezilor de a reacţiona la acţiunile de remilitarizare a Renaniei de către Hitler, în martie 1936, a marcat o scădere a prestigiului Franţei în sud-estul Europei. Victoria Frontului Popular socialist în alegerile franceze din mai 1936 a fost privită de către România ca o victorie a bolşevismului. În plus, influenţa economică franceză era în declin în estul Europei, ca urmare a incapacităţii sale de a ajuta ţările agrare în timpul crizei. Germania devenea rapid cel mai influent stat în această regiune.

O îndepărtare de la linia strict pro-franceză a politicii externe româneşti a fost semnalată o dată cu demiterea lui Titulescu din funcţia de ministru de Externe, la sfârşitul lunii august 1936. Acesta devenise incomod pentru regele Carol şi majoritatea politicienilor datorită sprijinului manifestat pentru un pact de asistenţă mutuală cu Uniunea Sovietică. Politica pro-rusă şi pro-franceză a lui Titulescu îndepărta şi Germania.

După 1936, regele Carol şi miniştrii săi de Externe au încercat să ocupe o poziţie de neutralitate neoficială faţă de Marile Puteri. Ei au căutat să adapteze România la noua situaţie de restabilire a influenţei germane în estul Europei şi, în acelaşi timp, să păstreze alianţele tradiţionale cu Vestul. Marea Britanie era privită, din ce în ce mai mult, ca având o importanţă mai mare decât Franţa în rândul puterilor occidentale. Totuşi, neutralitatea între puteri cerea, în mod inevitabil, dezvoltarea relaţiilor cu Germania, având în vedere faptul că, dintre Marile Puteri, aceasta fusese cea mai neglijată de către România de la începutul primului război mondial.

În special trei factori au grăbit România să se apropie de Reich. Aceşti factori au constituit baza relaţiilor cu Germania în perioada 1936-1940. Primul factor, cel al relaţiilor economice, a fost de extremă importanţă. Începând cu tratatul economic din martie 1935, Germania începea să-şi restabilească hegemonia economică pe care o avusese înaintea primului război mondial în România. Germania era singura ţară capabilă şi dornică să absoarbă resursele agricole şi materiile prime din România, în schimbul bunurilor industriale. O dată cu inaugurarea Planului German de Patru Ani din 1936, petrolul românesc a căpătat o importanţă deosebită pentru Germania. În următorii ani, pe măsură ce situaţia internaţională devenea din ce în ce mai tensionată, petrolul românesc era frecvent vândut în schimbul armamentului provenit din Germania. Atât ministrul de Externe german, cât şi omologul său român susţineau că relaţii politice puternice se vor dezvolta în cele din urmă între cele două ţări, ca urmare a colaborărilor economice.

Al doilea factor care a cerut crearea unor bune legături cu Germania era chestiunea Ungariei revizioniste. Pe măsură ce influenţa germană a început să se reafirme în centrul Europei, la mijlocul anilor '30, liderii români se temeau că Germania va fi dispusă să sprijine Ungaria în revendicările sale teritoriale împotriva României. Românii au sperat că, dacă reuşeau să câştige bunăvoinţa Germaniei, Reich-ul nu va susţine aceste revendicări. Declaraţiile liderilor nazişti au alimentat această speranţă a românilor, lăsând impresia că Germania va garanta integritatea teritorială a României. În schimb, liderii germani au cerut României să nu încheie nici o alianţă împotriva Germaniei sau să intre într-o coaliţie anti-germană. În plus, România trebuia să nu stabilească o alianţă cu Uniunea Sovietică sau să acorde drept de trecere pe teritoriul său Armatei Roşii. Mai ales Hermann Göring încerca să-i convingă pe români că neutralitatea faţă de Reich va fi răsplătită prin garanţia germană. Calitatea sa de comisar al Planului de Patru Ani şi importanţa petrolului românesc şi a produselor agricole în perspectiva unui război al Germaniei explică eforturile sale de a-i convinge pe liderii români să adopte o atitudine binevoitoare faţă de Reich. Românii erau debusolaţi de contradicţia dintre promisiunile făcute de liderii nazişti şi poziţia Ministerului de Externe german, favorabilă revizionismului Ungariei. Cu toate acestea, guvernul român a continuat să creadă că, menţinându-şi neutralitatea şi arătându-se binevoitor faţă de Reich în politica externă, germanii nu vor permite Ungariei să ameninţe România.

Al treilea factor care a servit la apropierea României de Germania după 1936 era teama de Uniunea Sovietică. Sentimentele anti-sovietice şi anti-bolşevice ale clasei conducătoare din România au contribuit la demiterea ministrului de Externe Nicolae Titulescu în august 1936. Uniunea Sovietică nu era percepută numai ca o ameninţate ideologică la adresa monarhiei române, ci şi ca o ameninţare militară pentru Basarabia. O dată cu reafirmarea Uniunii Sovietice ca actor pe scena internaţională, mulţi politicieni români erau înclinaţi să considere amiciţia cu Germania o contrapondere necesară împotriva Rusiei. Începând cu anii '30, România a văzut din ce în ce mai mult în Germania singurul protector împotriva reocupării Basarabiei de către Uniunea Sovietică.

Perioada în care Victor Antonescu a ocupat funcţia de ministru de Externe, de la sfârşitul lunii august 1936 până în decembrie 1936, a fost marcată de încercarea de a realiza neutralitatea între Marile Puteri şi, în acelaşi timp, de a stabili legături puternice cu Reich-ul. O serie de dezbateri de politică externă au avut loc în presă şi în parlament în iarna şi primăvara 1936-1937. Neutralitatea avea să fie realizată de către România prin refuzarea extinderii obligaţiilor politicii sale externe chiar şi faţă de aliaţii săi tradiţionali. Baza extinderii viitoarelor sale relaţii politice cu Germania o constituia intensificarea colaborării

economice dintre cele două state. Cel mai proeminent exponent acestei mentalităţi era Gheorghe Brătianu, un apropiat al regelui Carol, frecvent folosit de acesta ca emisar neoficial în Germania. Brătianu a fost influenţat de declaraţia de neutralitate a Belgiei din toamna anului 1936.

Ministeriatul lui Victor Antonescu şi-a arătat hotărârea de a păstra bunăvoinţa Germaniei prin continuarea politicii neutre între Marile Puteri. Diplomaţii români au dat frecvente asigurări Reich-ului asupra deciziei României de a nu intra în alianţă cu Uniunea Sovietică. De asemenea, aceştia i-au anunţat pe oficialii germani că guvernul lor nu va acorda drept de trecere prin România ruşilor în situaţia în care ar trebui să acorde asistenţă aliatului ei, Cehoslovacia. În dorinţa lor de a realiza neutralitatea faţă de Reich, cei răspunzători pentru politica externă a României au accentuat dezacordul cu aliatul lor din Mica Antantă, Cehoslovacia. Aceasta intrase într-o alianţă cu Uniunea Sovietică în 1935 şi spera că România îi va acorda ajutorul, în eventualitatea unui atac german. În septembrie 1936, România, împreună cu Iugoslavia, a preîntâmpinat extinderea angajamentelor Micii Antante într-un pact de asistenţă mutuală. Un asemenea pact ar fi constrâns România şi Iugoslavia să intre în război alături de Cehoslovacia. Pentru a împiedica implicarea ţărilor lor în ostilităţi faţă de Germania, liderii acestor două ţări au împiedicat realizarea planurilor pentru un pact de asistenţă mutuală între Franţa şi Mica Antantă, în primăvara anului 1937.

Politica de păstrare a neutralităţii între Puteri a fost urmată şi de guvernul Goga-Cuza, care a deţinut puterea de la sfârşitul lunii decembrie 1937 până în februarie 1938. Cu toate că atât Octavian Goga, cât şi A.C. Cuza erau germanofili, în perioada lor de guvernare nu s-au produs schimbări accentuate în politica faţă de Germania. Nici când s-a instaurat dictatura regală în februarie 1938 nu s-a modificat politica de neutralitate neoficială. Anschluss-ul a determinat o schimbare în activitatea Gărzii de Fier, de care guvernul se temea că ar putea fi folosită de Reich în promovarea unei guvernări pro-germane. În urma Anschluss-ului, guvernul a căutat să evite includerea convenţiilor economice cu fostul stat austriac în tratatele sale cu Germania. În pofida tentativei de a restrânge influenţa germană în România, guvernul român a continuat să asigure Germania de neutralitatea sa. Acest lucru a fost evident mai ales după ce criza sudetă s-a accentuat în cursul anului 1938.

Deseori, istoricii români au afirmat că România a fost singura care a rămas loială Cehoslovaciei, în 1938. În realitate, Ministerul de Externe Român, sub conducerea lui Nicolae Petrescu-Comnen, a căutat să evite îndeplinirea obligaţiilor sale faţă de Cehoslovacia, pentru a-şi putea menţine neutralitatea faţă de Reich. Guvernul român a permis intrarea avioanelor sovietice în spaţiul aerian românesc, către Cehoslovacia. În acelaşi timp, românii i-au asigurat pe

germani că nu vor acorda Armatei Roşii dreptul de a trece prin România pentru a veni în ajutorul Cehoslovaciei. Datorită obligaţiilor aferente Micii Antante, România trebuia să ajute Cehoslovacia în eventualitatea unui atac din partea Ungariei. Românii au adresat numeroase cereri guvernului german pentru a împiedica Ungaria să se implice într-un potenţial conflict, astfel încât România să nu se găsească în stare de război cu Germania. Ei au cerut şi ca un posibil atac german asupra Cehoslovaciei să nu fie lansat de pe teritoriul ungar, acţiune care ar forţa armata română să intre în luptă. În 1938, românii au îndemnat frecvent guvernul cehoslovac să ajungă la o înţelegere cu germanii.

Acordul de la München a ridicat noi probleme guvernului român. München-ul a reflectat lipsa de voinţă a Marii Britanii şi a Franţei în menţinerea Tratatului de Pace de la Paris. În acelaşi timp, Anschluss-ul şi Acordul de la München îi confereau Reich-ului dominaţia economică şi poziţia strategică în Europa Centrală şi de Sud-Est. Anexarea regiunii sudete de către Reich şi, ulterior, acordarea sudului Slovaciei Ungariei, în noiembrie 1938, a evidenţiat faptul că revizuirea acordului de la Paris era acum acceptată de Marile Puteri. Pentru români, a devenit tot mai important să-şi asigure bunăvoinţa Germaniei pentru a împiedica susţinerea de către Reich a revendicărilor ungare în Transilvania. România şi Ungaria erau acum competitori pentru obţinerea sprijinului german. Mai mult, discuţiile care au avut loc de-a lungul anului 1938 cu privire la trecerea trupelor sovietice prin România au condus la reapariţia temerii românilor de implicarea ruşilor în problemele europene. De altfel, ruşii nu recunoscuseră niciodată suveranitatea română în Basarabia.

Imediat după Acordul de la München, regele Carol şi ministrul de Externe Comnen au continuat să întreţină relaţii bune cu Marile Puteri. Urmând această politică, Carol a vizitat Marea Britanie, Franţa şi Germania în noiembrie. Totuşi, acum era evident că, în relaţiile economice, Germania era cel mai important actor. Controlul german asupra teritoriului sudet şi înăbuşirea efectivă a economiei Cehoslovaciei de către Reich asigurau Germaniei poziţia de principal partener economic şi furnizor de armament al României. La numai o zi după Acordul de la München, regele Carol a solicitat o colaborare economică mai strânsă cu Reich-ul. În plus, regele dorea să întărească industria română de armament şi avioane, cu ajutor german.

Importanţa din ce în ce mai mare acordată Germaniei de către România în săptămânile ce au urmat Acordulului de la München a fost reflectată în încercările sale de a preveni revizionismul ungar asupra Cehoslovaciei. În special, guvernul român se temea că, dacă Ungariei îi va fi acordată întreaga Slovacie, aceasta va însemna începutul încercărilor de obţinere a Transilvaniei. Ministrul de Externe Comnen şi-a justificat cererile către Reich argumentând că România şi-a arătat bunăvoinţa şi dorinţa de neutralitate faţă de Germania

în timpul crizei sudete. Asemenea justificări au fost deseori formulate în anii următori de diplomaţii români, atunci când cereau mijlocirea Reich-ului în privinţa Ungariei. În urma cedării sudului Slovaciei Ungariei prin Acordul de la Viena din 2 noiembrie 1938, românii au căutat să asigure păstrarea Ruteniei de către Cehoslovacia. În timpul discuţiei sale cu Hitler, regele Carol a subliniat cât de important era pentru România ca Rutenia să nu cadă sub control maghiar. Ruta directă prin această provincie şi Cehoslovacia, susţinea Carol, era importantă pentru legăturile comerciale cu Reich-ul.

Asasinarea liderului pro-german al Gărzii de Fier, Corneliu Zelea Codreanu, a cauzat înrăutăţirea relaţiilor României cu Germania. Întrucât asasinatul avusese loc la numai câteva zile după întâlnirea lui Carol cu Hitler, Führer-ul era furios datorită implicaţiei că ar fi autorizat crima. Relaţiile germano-române au intrat într-o perioadă tensionată.

La sfârşitul lunii decembrie 1938, regele Carol l-a numit pe Grigore Gafencu în funcţia de ministru de Externe. Gafencu a urmărit păstrarea neutralităţii sau a „echilibrului", după cum spunea el, între Marile Puteri. Cu toate acestea, relaţiile României cu Germania au căpătat o importanţă deosebită ca urmare a hegemoniei geopolitice germane în Europa Centrală şi de Sud-Est. La acest factor, care a impulsionat România să caute prietenia germanilor pe termen lung, s-a adăugat nevoia imediată de a concilia Germania în urma asasinatului lui Codreanu. Măsurile folosite de Gafencu pentru a o împăca fuseseră deja prevăzute în timpul anului 1938. Planurile pentru o colaborare economică fuseseră discutate de regele Carol în timpul călătoriei sale în Germania, în noiembrie. Sarcina lui Gafencu era de a grăbi procesul de colaborare.

În centrul politicii lui Gafencu faţă de Germania se afla problema garanţiei teritoriale pentru România. El a căutat să concretizeze declaraţiile făcute de liderii germani, potrivit cărora România urma să primească garanţia teritorială împotriva revizionismului ungar în schimbul neutralităţii faţă de Germania. Nu toţi membrii lumii politice româneşti adoptau linia lui Gafencu faţă de Germania. „Afacerea Tilea" este explicabilă în contextul diviziunii create în interiorul guvernului român de politica aparentă „pro-germană" dusă de Gafencu. Atât Tilea, cât şi alţi membri ai guvernului, precum ministrul de Interne Armand Călinescu, se temeau că primirea garanţiei germane în schimbul concesiilor economice române va lega prea puternic România de tabăra germană. Prin aceasta, România va pierde suportul şi simpatia puterilor occidentale.

Primele trei luni ale anului 1939 păreau că evidenţiază o schimbare puternică a politicii externe române în favoarea Germaniei datorită măsurilor conciliatoare ale lui Gafencu. Semnarea acordului economic din martie 1939

a reprezentat un pas în plus în dependenţa României faţă de Germania. Cu toate acestea, acordul a fost bine primit chiar şi de miniştrii pro-occidentali, precum Călinescu. El prevedea planuri pentru întărirea sectorului industrial şi agricol şi dezvoltarea industriei de armament şi de aparate de zbor, toate acestea realizându-se cu ajutorul Germaniei. Totuşi, Gafencu a reuşit cu succes să păstreze poziţia de neutralitate a României. În pofida încurcăturii cauzate de „afacerea Tilea", cererea adresată Puterilor vestice de Gafencu şi de regele Carol de a juca un rol activ în problemele din Europa Centrală şi de Sud-Est, ca urmare a invaziei Cehoslovaciei de către Germania în 15 martie, a fost ascultată.

La sfârşitul lunii martie se purtau deja negocieri cu guvernul englez. Acestea au condus la o garanţie anglo-franceză pentru România, în 13 aprilie 1939. În timpul negocierilor, Gafencu a căutat să păstreze poziţia de „echilibru" între Occident şi Germania. El a respins orice garanţie reciprocă ce ar fi putut obliga România să intervină de partea Vestului împotriva Germaniei. De asemenea, a refuzat să transforme alianţa româno-polonă, constituită pentru apărarea mutuală împotriva unui atac rus, într-un acord *erga omnes*. Gafencu credea că acest acord ar constitui o poziţie anti-germană şi va aduce atât România, cât şi Polonia într-un conflict cu Reich-ul. Garanţia anglo-franceză a fost, aşa cum a dorit Gafencu, o garanţie unilaterală a frontierelor române. Aceasta nu obliga România să lupte alături de puterile occidentale. Teoretic, România era liberă să trateze cu Germania. Gafencu spera acum să poată folosi garanţia primită de la puterile occidentale pentru a forţa Germania să acorde şi ea garanţie României. Deşi ministrul de Externe român nu a reuşit să obţină garanţia germană în timpul călătoriei sale la Berlin din aprilie 1939, el a continuat să formuleze această cerere în tot timpul verii lui 1939.

Scopul principal al lui Gafencu, în primăvara şi vara anului 1939, a fost acela de a preveni includerea României în diversele planuri britanice de a crea un bloc anti-german în estul Europei. El a refuzat menţionarea României în diferitele negocieri britanice purtate cu Uniunea Sovietică în timpul verii anului 1939. Credea că orice asociere a României cu Rusia va distruge relaţiile acesteia cu Germania. În acelaşi fel, el a căutat să împiedice orice referire la România sau la Înţelegerea Balcanică în negocierile care au culminat cu tratatul anglo-turc, în octombrie 1939. Astfel, politica de „echilibru" a lui Gafencu s-a putut menţine în vara lui 1939. Cu toate acestea, românii se confruntau cu dificultatea din ce în ce mai mare a păstrării neutralităţii între Marea Britanie şi Germania, pe măsură ce relaţia dintre cele două ţări se clătina în timpul acestui an. Observaţiile germane potrivit cărora România participa la politica de „încercuire" a Germaniei de către Marea Britanie l-au făcut pe Gafencu să se supună şi mai mult dorinţelor germanilor.

În toamna lui 1939, politica de echilibru a lui Gafencu devenea din ce în ce mai greu de menţinut. Pactul germano-sovietic din 23 august 1939 a întărit sentimentul de izolare politică şi militară a României. Acum principala teamă era că Germania va permite încorporarea Basarabiei în Uniunea Sovietică, în schimbul prieteniei acesteia. Declanşarea războiului european şi invazia sovietică în Polonia în 19 septembrie 1939 au demonstrat izolarea României faţă de Occident. În aceste împrejurări, Germania apărea ca singurul potenţial mediator între România şi Uniunea Sovietică, ocupând drept urmare locul central în relaţiile României cu Marile Puteri.

Pe 6 septembrie, România şi-a declarat oficial neutralitatea în război. Gafencu îşi continua încercările de păstrare a „echilibrului" între puteri. Planurile sale în ceea ce priveşte un „bloc balcanic" şi un „bloc de state neutre" îşi propuneau nu numai să ofere dovada sincerităţii neutralităţii României faţă de Germania, ci şi să acţioneze ca un zid în faţa unei posibile expansiuni a Uniunii Sovietice în regiune. În ciuda acestor încercări de menţinere a „echilibrului" şi a libertăţii de acţiune în politica externă, ameninţarea crecândă a implicării ruşilor în Balcani i-a determinat pe români să se îndrepte spre soluţia germană.

În noiembrie 1939, regele Carol a căutat să medieze pacea dintre Germania şi Vest. El spera că Reich-ul şi puterile occidentale îşi vor alătura forţele împotriva Uniunii Sovietice. Acum ruşii erau priviţi de toţi politicienii români ca un pericol mai mare pentru România decât Germania. Potenţialul agresiv al Uniunii Sovietice a fost din nou scos în evidenţă în urma izbucnirii, în noiembrie, a Războiului de Iarnă. Creşterea contactelor între Moscova, Budapesta şi Sofia, în iarna 1939-1940, a condus la teama amputării teritoriale a României. În aceste împrejurări, Gafencu a căutat să valorifice discuţiile anterioare avute cu oficialii germani, în cadrul cărora fuseseră exprimate sentimentul comun anti-bolşevic, teama de pan-slavism şi importanţa României Mari ca un bastion anti-comunist pe Dunăre. El a evidenţiat din nou trecutul loial al României şi neutralitatea faţă de Reich ca o justificare a medierii germane cu Uniunea Sovietică. Importanţa Germaniei pentru România a devenit crucială o dată ce românii au fost atenţionaţi în toamna anului 1939 că garanţia anglo-franceză nu va opera împotriva Uniunii Sovietice.

În toamna şi iarna din 1939-1940 guvernul român a acordat Germaniei importante concesii economice. Schimbul unor cantităţi însemnate de petrol pentru armele capturate în Polonia a fost o parte importantă a respectivelor acorduri, care au culminat în mai 1940 cu acordul „Petrol pentru Arme". De asemenea, în această perioadă guvernul român a început colaborarea cu Abwehr-ul german împotriva sabotării de către britanici a livrării petrolului către Germania. Regele Carol a început un proces de reapropiere de Garda de

Fier rămasă în ţară şi de membrii refugiaţi în Germania. Astfel, el spera nu numai să realizeze consolidarea regimului său prin cooptarea celei mai populare mişcări naţionaliste a ţării, ci şi îmbunătăţirea poziţiei sale în ochii germanilor.

Încă din primăvara anului 1940, politica de echilibru a lui Gafencu începuse să se clatine. În 28 mai 1940, Belgia neutră, ce fusese modelul pentru politica de neutralitate a României, a capitulat. În ziua următoare, guvernul şi-a declarat dorinţa de a avea colaborări mai strânse cu Reich-ul „în toate domeniile". Gafencu, care continua să susţină că România ar trebui să urmeze calea neutralităţii pentru că nu era încă limpede cum avea să se termine războiul, a demisionat pe 1 iunie. În următoarele luni a avut loc anexarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică. La începutul lunii iulie, temându-se de anexări ulterioare ale ruşilor şi de un posibil atac ungar şi bulgar, regele Carol s-a îndreptat spre Germania, cerând o alianţă completă şi trimiterea unei misiuni militare în România. Garanţia anglo-franceză a fost abrogată, iar România a părăsit Liga Naţiunilor. Garda de Fier pro-germană a intrat în guvern. Însă preţul protecţiei germane era ca România să rezolve disputele teritoriale prin intrarea în negocieri cu Bulgaria şi Ungaria. În urma Dictatului de la Viena din august 1940, România a pierdut nordul Transilvaniei în favoarea Ungariei, dar a primit garanţia teritorială a restului României din partea Axei. Pierderea nordului Transilvaniei s-a dovedit a fi un preţ prea scump pentru regimul lui Carol. Proteste populare şi răzmeriţe ale Gărzii de Fier, la începutul lui septembrie, l-au determinat pe Carol să abdice în favoarea unei regim condus de generalul Antonescu.

Bazele alianţei dintre generalul Antonescu şi Germania fuseseră puse de regele Carol în vara anului 1940, ca urmare a anexării Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică. Regimul lui Antonescu nu a însemnat o întrerupere a orientării politicii externe române. Chiar şi Garda de Fier, ce a guvernat pentru scurt timp alături de Antonescu, intrase în guvern în vara anului 1940, perioadă în care regele încerca să câştige încrederea germană. Intervenţia directă a Germaniei în instaurarea regimului lui Antonescu în toamna anului 1940 a fost mult exagerată.

Orientarea treptată a României în favoarea Germaniei la sfârşitul anilor '30 a fost efectul situaţiei geopolitice a României. Prinsă între Germania şi Uniunea Sovietică, legăturile României cu Occidentul deveneau din ce în ce mai dificil de păstrat, în timp ce influenţa Germaniei şi a Uniunii Sovietice creştea în problemele est-europene. Puterile occidentale au recunoscut importanţa strategică a României. De asemenea, ele au recunoscut şi importanţa economiei sale pentru efortul de război al Reich-ului. Totuşi, o dată cu declanşarea războiului european, sprijinul militar a devenit din ce în ce mai dificil. În aceste împrejurări, ameninţarea Rusiei, mai degrabă decât eventualitatea

unei ameninţări germane, era considerată de liderii politicii externe, conduşi de Carol, ca fiind mai puternică. România nu avea nici o dispută teritorială directă cu Reich-ul. Neutralitatea politicii externe faţă de Germania şi concesiile economice ofereau posibilitatea ca Reich-ul să poată împiedica concretizarea revendicărilor ungare asupra Transilvaniei. Dimpotrivă, între români şi ruşi exista o dispută teritorială directă. În plus, exista teama că ocuparea României de către ruşi ar duce la distrugerea monarhiei româneşti şi a clasei conducătoare.

Dat fiind că schimbarea de atitudine a României faţă de Germania, la sfârşitul anilor '30, a avut drept cauză frica de comunism, ea poate fi văzută ca motivată atât din punct de vedere ideologic, cât şi geopolitic. La mijlocul anilor '30, numai Garda de Fier şi câţiva oameni politici pro-germani, precum Octavian Goga, au scos în evidenţă în mod constant legăturile ideologice dintre România şi Reich-ul nazist: anti-bolşevismul, anti-semitismul şi frica de pan-slavism. În 1939-1940, aceste argumente erau folosite regulat de către diplomaţii români în încercarea lor de a câştiga sprijinul german împotriva ruşilor. De asemenea, principiul etnic, susţinut de nazişti cel puţin teoretic, a dobândit o importanţă din ce în ce mai mare pentru oamenii politici români. Criteriul etnic era de mult folosit de istoricii români pentru a justifica graniţele României. Dintre personalităţile politice, Garda de Fier a fost cea care a argumentat, la mijlocul anilor '30, că graniţele României nu se justificau prin Tratatul de Pace de la Paris, ci prin principiul naţional. Cu alte cuvinte, România Mare exista pentru că încorpora naţiunea română, şi nu pentru că graniţele sale primiseră aprobarea Marilor Puteri. Scopul Anschluss-ului din 1938 şi al Acordului de la München era de a distruge valabilitatea tratativelor de pace de la Paris. Pentru politicienii români devenise evident faptul că graniţele ţării lor nu mai puteau fi justificate prin tratate. Cei mai importanţi oameni politici români căutau şi ei să justifice graniţele României Mari pe baze etnice. Armand Călinescu susţinea, în februarie 1939, că „graniţa statului român marchează regiunea de stabilire a românilor. Nu este rezultatul unui tratat, ci este produsul istoriei şi al dreptului naţional"[1]. În aceeaşi manieră, Gheorghe Brătianu a justificat existenţa României Mari: „România nu se bazează pe tratate de pace sau pe deciziile Marilor Puteri, ci pe realitatea... unităţii naţionale"[2].

Cu toate acestea, în pofida afinităţilor naţionaliste, orientarea României către alianţa cu Germania a rămas în primul rând pragmatică şi s-a datorat fricii de Uniunea Sovietică. În aprilie 1940, ministrul Fabricius a făcut cunoscut Berlinului că românii recunosc că protecţia împotriva Rusiei poate fi realizată numai prin alinierea cu Germania. El a adăugat că, „în cea mai mare parte, această politică este dictată de minte, şi nu de inimă". Fabricius conchidea

că alinierea cu Germania putea fi susţinută „atât timp cât va exista credinţa în victoria armatelor germane sau, cel puţin, cât timp va dăinui hegemonia Germaniei în Europa”[3]. Această apropiere pragmatică stătea, de asemenea, în centrul alianţei generalului Antonescu cu Germania. Într-o scrisoare adresată lui Iuliu Maniu, redactată în februarie 1941, Antonescu justifica alianţa sa cu Reich-ul. „Putem noi, oare, rămâne pe vechile noastre poziţii, când puterile democratice nu-şi pot asigura propria lor existenţă?... În spaţiul politic în care ne aflăm, singurele forţe autentice rămân Germania şi Rusia... Însă alinierea politică cu Rusia este, din punct de vedere moral şi factual, imposibilă... Drept consecinţă, am abordat încă de la început, fără ezitare, o orientare precisă a politicii externe.” Hermann Neubacher a declarat mai târziu că „...frica lui Antonescu de Rusia sovietică a furnizat singura bază politică prin care [Germania şi România] puteau lucra împreună”[4].

Caracterul pragmatic al orientării spre Germania deschide problema cu privire la măsura în care guvernul român a interpretat greşit politica germană faţă de estul Europei. Trei probleme specifice sunt importante aici. Mai întâi, mult repetata promisiune a garanţiei germane nu a devenit realitate decât în momentul în care România fusese deja ciopârţită, în vara anului 1940. În al doilea rând, presupusa natură ireconciliabilă a regimurilor nazist şi bolşevic fusese contrazisă de pactul nazisto-sovietic. În al treilea rând, credinţa românilor că germanii vor arbitra în problema Transilvaniei în baza principiului etnic a fost complet spulberată de Dictatul de la Viena, care acorda prioritate principiului teritorialităţii.

În privinţa problemei garanţiei, guvernul român cunoştea conflictele dintre diferitele organizaţii de politică externă din interiorul Reich-ului. El ştia şi că spusele lui Göring conform cărora Reich-ul nu sprijinea revizionismul ungar erau în directă contradicţie cu orientarea Ministerului de Externe. Cu toate acestea, rămâne sigur faptul că doar Reich-ul, ca mare putere regională, era în măsură să ofere românilor sprijinul necesar împotriva revizionismului ungar. Declanşarea războiului în 1939 a dovedit că garanţia anglo-franceză era inutilă. Acceptarea sprijinului Uniunii Sovietice împotriva Ungariei nu era percepută ca o alternativă. Mai mult decât atât, după cum am văzut, este foarte probabil că garanţia fusese oferită de Germania în martie 1938, dar în acel moment România a considerat preţul ca fiind prea mare. Ca urmare, în timp ce situaţia internaţională se înrăutăţea, chiar şi cea mai mică posibilitate a obţinerii sprijinului german împotriva Ungariei şi Uniunii Sovietice făcea ca politica de bunăvoinţă faţă de Germania să fie esenţială. Bunurile economice ale României, în special în domeniul petrolier, puteau fi încă folosite ca un mijloc de negociere.

Îngrijorat de pactul nazisto-sovietic şi de pierderea nordului Transilvaniei, guvernul român nu era, poate, conştient de faptul că liderii nazişti erau

dispuşi, pentru moment, să renunţe la obiectivele de ordin ideologic pe termen lung cu privire la Uniunea Sovietică în favoarea obţinerii unor avantaje pe termen scurt. Alianţa cu ruşii a fost un produs al planului de politică externă al ministrului Ribbentrop, în cadrul căruia germanii şi ruşii se uneau împotriva Imperiului Britanic. În felul acesta, politica ministrului german de Externe intra în conflict cu scopul lui Hitler de a purta un război împotriva Uniunii Sovietice şi cu ideologia „spaţiului vital". Totuşi, Hitler era pregătit să folosească politica lui Ribbentrop ca o măsură temporară pentru a preveni o situaţie în care Germania să se găsească în război pe două fronturi[5]. În mod similar, amputarea Transilvaniei nu era, aşa cum susţin istoricii români, rezultatul unui complot bine organizat împotriva României. Retezarea Transilvaniei era un răspuns strategic la ameninţarea incursiunii sovietice în Balcani. Ca urmare, al doilea Dictat de la Viena făcea parte din pregătirile Germaniei pentru un război împotriva unei Uniuni Sovietice din ce în ce mai agresive. Reacţiile la problema Transilvaniei arată incapacitatea multor istorici români de a privi istoria ţării lor într-un context mai larg. În timp ce România era de o importanţă strategică şi economică pentru Germania, ea era, de asemenea, parte a politicii internaţionale, iar contextul schimbător conducea la frecvente ajustări ale politicii externe.

Caracterul pragmatic al legăturii României cu Germania a însemnat că scopul războiului românesc era, în al doilea război mondial, cel de reîntregire a României Mari. Scopurile războiului german nu au câştigat un suport însemnat în cadrul guvernului român sau al armatei. De vreme ce sprijinul românesc pentru Germania era „mai degrabă cu mintea, decât cu inima", a fost relativ simplu pentru guvernul român să hotărască părăsirea taberei germane, în momentul în care sorţii războiului s-au întors împotriva Reich-ului, în 1944.

În cele din urmă, încercările guvernului român de menţinere a neutralităţii între Marile Puteri în anii '30 ar trebui înţelese în contextul lor istoric. Din punct de vedere istoric, succesul diplomaţiei româneşti se datorează abilităţii de menţinere a neutralităţii sau a poziţiei de „echilibru" între Puterile europene, combinate cu un simţ ascuţit al momentului potrivit în care România trebuia să se apropie de o putere sau alta, sau de un bloc de puteri.

Existenţa autonomă a Principatelor Române din timpul hegemoniei otomane în sud-estul Europei a depins în mare parte de abilitatea conducătorilor români de a se menţine între Poartă, pe de o parte, şi, pe de alta, conducătorii creştini străini. Constantin Brâncoveanu, de exemplu, care a domnit în Valahia în perioada 1688-1714, a reuşit să urmeze un drum între Imperiul Otoman, cel Habsburgic şi cel Rus, fapt ce a făcut posibilă păstrarea autonomiei Valahiei[6]. În secolul al XIX-lea, datorită capacităţii conducătorilor români de a exploata

tensiunile dintre Imperiul Otoman în declin şi Imperiul Ţarist în expansiune, combinate cu câştigarea bunăvoinţei puterilor occidentale, s-au pus bazele creării Regatului României în 1881.

În 1883, el s-a angajat într-o alianţă cu Germania, cu Austro-Ungaria şi cu Italia. Cu toate acestea, oamenii politici români au continuat să privească „îndeaproape schimbările din atmosfera politică a Europei şi balanţa dintre sistemele competitive de alianţe"[7]. Declarându-şi oficial neutralitatea în 1914, România a intrat în primul război mondial de partea aliaţilor, în 1916. Era acum evident că revendicările teritoriale ale României vor fi obţinute numai după înfrângerea Puterilor Centrale, cu sprijinul Antantei. Reintrarea oportună a României în război de partea aliată, în toamna anului 1918, i-a dat posibilitatea de a participa la Versailles ca stat învingător, în pofida faptului că în acelaşi an încheiase o pace separată cu Puterile Centrale.

De asemenea, România a intrat în tabăra Axei în septembrie 1940, când era evident că acest lucru era singura sa protecţie împotriva unei noi agresiuni sovietice. Deşi România pierduse teritorii pe seama Axei, era clar că numai cu suportul acesteia împotriva Uniunii Sovietice, rivalizând cu Ungaria pentru bunăvoinţa Axei, putea să spere la restabilirea integrităţii sale teritoriale. În acelaşi fel, atunci când sorţii războiului se întorseseră împotriva Germaniei, România a schimbat din nou tabăra de partea aliată. Deşi pierderea Basarabiei în favoarea Uniunii Sovietice avea să fie permanentă, colaborarea cu ruşii i-a înapoiat României întreaga Transilvanie la sfârşitul războiului. România şi-a jucat cărţile diplomatice cu înţelepciune în prima jumătate a secolului XX. Deşi au existat perioade în care opţiunile politicii sale externe erau foarte limitate, ca în vara lui 1940, România nu a fost niciodată o simplă unealtă a Marilor Puteri.

Note

1. Armand Călinescu, 1939, p. 48.
2. Gheorghe Brătianu, 1939, pp. 9-13 (11).
3. DGFP, D, 9, Doc. nr. 33, Legaţia în România către Ministerul de Externe, Bucureşti, 1 aprilie 1940, semnat de Clodius şi Fabricius.
4. Citat din Larry L. Watts, 1992, pp. 61-76, (63-64).
5. Wolfgang Michalka, 1980, în special pp. 278-306.
6. Vezi Ştefan Ionescu, „The European Scope of the Great Prince's Policy", în *Romania : Pages of History*, 13, nr. 3, 1998, pp. 131-164.
7. Despre politica externă a României dinaintea anului 1918, vezi Keith Hitchins, 1994, pp. 136-154 (143) şi 251-291.

Bibliografie

Bibliografii şi lucrări de referinţă

American Historical Association, „Recently Published Articles", Vol. 1, nr. 1, februarie 1976; Vol. 15, nr 3, toamna 1990.
Anuarul statistic al României, 1939 şi 1940, 1940, Bucureşti.
Bibliografia istorică a României, 7 vol., 1970-1990, Bucureşti.
Deletant, Andrea şi Dennis, *Romania,* 1985, World Bibliographic Series, Oxford.
Grothusen, Klaus-Detlev (ed.), 1977, *Südosteuropa Handbuch*, Vol. 2, Göttingen.
Hillgruber, Andreas (ed.), 1962, *Südost-Europa im zweiten Weltkrieg. Literaturbericht und Bibliographie*, Frankfurt.
Ionescu, Şerban N., 1994, *Who was Who in Twentieth Century Romania*, Boulder & New York.
Kimmich, Christoph M. (ed.), 1981, *German Foreign Policy 1918-1945 : A Guide to Research and Research Materials*, Delaware.
Ministerul Regal al Afacerilor Străine, *Anuar diplomatic şi consular al Regatului României 1942*, 1942, Bucureşti.
Politics and Political Parties in Rumania, 1936, International Reference Library, Londra.
Recker, M.L. (ed.), 1990, *Enzyklopädie deutscher Geschichte*, Vol. 8, München.
Scheider, Th. (ed.), 1979, *Handbuch der europäischen Geschichte*, Vol. 7, Stuttgart.
Volkmann, Hans-Erich, 1984, *Wirtschaft im Dritten Reich*, 2 vol., Koblenz.

Surse nepublicate

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti

Fond 71/Anglia : volumul 10
Fond 71/1920-1944, Dosare Speciale :
Anul 1938, volumul 356 G-14.d
Anul 1939, volumul 398
Austria A1, volumul 270
Anschluss, volumul 272

Cehoslovacia C7, volumele 300-303
Cehoslovacia C7b, volumele 308, 313
România R3, volumul 482
România R6, volumul 487
România R7, volumul 376/1
România R2S, volumele 394, 395
România R29, volumul 487
Fond 71/1939 E9: volumele 1, 2, 90, 92, 116
Fond 71/Francia
Fond 71/Germania: volumele 74-82, 97
Fond Înţelegerea Balcanică: volumele 7, 20
Fond Mica Înţelegere: volumele 15-19, 29, 52
Fond 71/România: volumele 3-9, 82, 103, 353, 357, 357/1, 382, 383, 402, 415 bis, 433, 434, 503, 504
Fond 71/1920-1944, Transilvania: volumele 42, 43
Fond 71/Turcia: volumul 61
(Varia) 2 Conv. G.19

Arhivele Statului, Bucureşti

Fond Casa Regală
Fond Constantin Argetoianu, Însemnări Zilnice
Fond Ministerul Propagandei Naţionale
Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri

Colecţii microfilmate :

Portugalia 1-021-85-21, registrul 21
Portugalia 1-021-85-22, registrul 22
Academia Portugheză de Istorie
Donaţia Monique Urdăreanu:
Însemnări Zilnice, Carol II, 1937-1951
Statele Unite ale Americii (S.U.A.), registrul 39
(dosare diplomatice germane microfilmate la Alexandria, VA)

Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică

Fond nr. 10-14 (copii ale documentelor germane de la fostul Zentralarchiv, Postdam, acum situate în Bundesarchiv, Berlin)

Biblioteca Naţională, Bucureşti

Fond St. Georges

Bundesarchiv, Berlin

NS 10 – Persönliche Adjurantur des Führer, und Reichskanzlern: 17, 18, 35, 37, 62,89
NS 19 – Persönlicher Stab des Reichsführers SS: 809, 1649, 2292 3888
NS 43 – Aussenpolitiches Amt der NSDAP: 43/19, 43/49, 43/52, 43/60
R43 – Reichskanzlei: II/1419a, II/1486a-Auswärtige Angelegenheiten, Rumänien (1919-1944)

Bundesarchiv, Koblenz

Kl. Erw. 101 F – Korrespondenz von Andreas Hillgruber mit deutschen Diplomaten und Militärs zur Vorbereitung seiner Dissertation „Deutschland und Rumänien 1939-1944" (1952-1953)

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn

Büro des Chef des Auslandsorganisation (A.O.):
Rumänien, Vol. 114 (1937-1940)
Büro des Staatssekretärs:
Rumänien, Vol. 1-5 (11.1938-3.1941)
Büro des Staatssekretärs:
Militärmission, Rumänien, (9.1940-1.1941)
Deutsche Gesandschaft, Ankara:
Pol 3, Rumänien, Vol. 3 (1939)
Deutsche Gesandschaft, Bukarest:
H, Handelsattaché Konradi, (1938-1939)
IA 3, Beziehungen Rumänien und Deutschland, Vol. 1-4 (1932-1939)
IA 4, Rumänien, aussenpolitisch, Vol. 1-6 (1932-1940)
IA 5, Rumänien, innenpolitisch, Vol. 5-9 (1936-1940)
IA 5a, Rumänien, innenpolitisch, Einzelmappe, Jahresberichte, Vol. 1 (1935-1939)
IA 5b, Rumänien, innenpolitisch, Einzelmappe, Prozess Codreanu, Vol. 1 (1938)
IA 28, Balkan – gemeinschaftliches, Vol. 1-3 (1932-1940)
II A2, Dr. Wilhelm Fabricius, Vol. 1-3 (1936-1939)
Alfred Gerstenberg (1938-1939)
Dr. Gerhard Stelzer (1938-1939)
ID 1, Personalia des rumänischen Königshauses, Vol. 1-2 (1923-1940)
II D2, Konsulat, Kronstadt, Vol. 1-3 (1923-1940)
Handelspolitische Abteilung:
Handakten Carl August Clodius, Rumänien, Vol. 2-7 (11.1938-3.1941)
Handakten Emil Wiehl, Rumänien, Vol. 13-14 (3.1940-7.1941)
Ha Pol IV b Rumänien, Handel 12, Rumänien/Tschechoslowakei, Vol. 1 (5.1936--5.1939)
Inland A/B:
82-12, Rumänien, Sdh. I – Eiserne Garde (1940)
Inland II geheim:
Berichte und Meldungen zur Lage in und über Rumänien, Vol. 422-424 (1937-1942)
Rumänische Persönlichkeiten und deutsche Politiker, Vol. 428 (1940-1941)
Politische Abteilung IV:
Po 1, Rumänien, allgemeine auswärtige Politik, Vol. 1 (5.1938-7.1940)
Po 2, Rumänien, politische Beziehungen Rumäniens zu Deutschland, Vol. 1-2 (5.1936-2.1939)
Po 3, Rumänien, politische Beziehungen zwischen Rumänien und Ungarn, Vol. 1 (8.1936-7.1939)
Po 5, Rumänien, innere Politik, Parlaments und Parteiwesen, Vol. 1-5 (5.1936--6.1940)

Po 7, Rumänien, Ministerien, Vol. 1 (7.1936-12.1939)
Po 8, Rumänien, diplomatische und konsularische Vertretungen Rumäniens im Ausland, Vol. 1 (6.1936-12.1940)

Public Record Office, Londra

Foreign Office Records
FO 371 : Political correspondence of the Foreign Office

Colecţii de documente publicate

Arimia, Vasile, Ardeleanu, Ion, Lache, Ştefan (coord.), 1991, *Antonescu-Hitler. Corespondenţa şi întâlniri inedite (1940-1944)*, Vol. 1, Bucureşti.

Boberach, Heinz (coord.), 1984-1985, *Meldungen aus dem Reich. Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS 1938-1945*, 18 vol., Herrsching.

Ciucă, Marcel-Dumitru (coord.), 1995, *Procesul Mareşalului Antonescu. Documente*, 2 vol., Bucureşti.

Codreanu, C.Z., 1937, *Circulările Căpitanului, 1934-1937*, 1937, f.e.

Documente privind situaţia internaţională şi politică a României, 1939, 1967, Institutul de studii istorice şi social-politice, Buletin informativ, Vol. 3, Bucureşti, Mimeo.

Documents on British Foreign Policy, 1919-1939, 1949-1955, Third Series: 1938--1939, 9 vol., Londra.

Documents on German Foreign Policy, Series C: 1933-1937, 6 vol., Washington, D.C. şi Londra, 1957-1983; Series D: 1937-1945, 14 vol., Washington, D.C., Londra şi Arlington, Virginia, 1949-1976.

Emessen, T.R. (coord.), 1947, *Aus Görings Schreibtisch. Ein Dokumentenfud*, Berlin.

Foreign Relations of the United States, 1956-1957, Diplomatic Papers 1939, 5 vol., Washington, D.C.

Kerekes, Lajos (coord.), 1966, *Allianz Hitler-Horthy-Mussolini. Dokumente zur ungarischen Aussenpolitik (1933-1944)*, Budapesta.

Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse, 1950-1961, Vol. 1-9.2, Paris.

Michalka, Wolfgang (coord.), 1985, *Das Dritte Reich. Dokumente zur Innen- und Aussenpolitik*, 2 vol., München.

Plămădeală, A., 1987, *Contribuţii istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea, documente şi însemnări corespondenţe*, Sibiu.

Schumann, Wolfgang (coord.), 1973, *Griff nach Südosteuropa. Neue Dokumente über die Politik des deutschen Imperialismus und Militarisnus gegenüber Südosteuropa im zweiten Weltkrieg*, Berlin.

Treptow, Kurt W., Buzatu, Gheorghe (coord.), 1994, *Coneliu Zelea Codreanu în faţa istoriei*, Vol. 1, *„Procesul" lui Corneliu Zelea Codreanu (mai 1938)*, Iaşi.

Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, 1947-1949, 42 vol., Nürnberg.

Alte surse, incluzând jurnale şi memorii

Adamthwaite, Anthony, 1977, *France and the Coming of the Second World War, 1936-1939*, Londra.

Antip, Constantin, 1991, „Führer-ul. Antonescu, singurul capabil să călăuzească destinele României, *Magazin istoric*, serie nouă, 25, nr 1 (286), pp. 33-36.

Antonescu, Mihai A., 1937, *Politica externă a României*, Bucureşti.

Antonescu, Mihai A., 1941, *Pro-Germania*, Bucureşti.

Argetoianu, Constantin, *Orientări generale pentru alcătuirea unui plan economic pe un termen mai lung*, 1938, f.e.

Aster, Sidney, 1973, *1939 : The Making of the Second World War*, Londra.

Avramovski, Zivko, 1995, „Attempt to Form a Neutral Bloc in the Balkans (September-December 1939)", *Studia Balcanica*, 4, pp. 123-152.

Axworthy, Mark, 1995, *Third Axis Fourth Ally : Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945*, Londra.

Bade, Klaus J. (coord.), 1992, *Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland. Migration in Geschichte und Gegenwart*, München.

Banea, Ion, 1940, *Rânduri către generaţia noastră*, f.e.

Barbu, Zev, 1968, „Romania", în S.J. Woolf (ed.), *Fascism in Europe*, Londra, pp. 146-166.

Barbul, Gheorghe, 1992, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Iaşi.

Barker, Elisabeth, 1976, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, Londra.

Basch, Antonin, 1944, *The Danube Basin and the German Economic Sphere*, Londra.

Beck, Jozef, 1957, *Final Report*, New York.

Bell, P.M.H., 1986, *The Origins of the Second World War in Europe*, Londra.

Benditer, J., 1956, „Anschluss-ul şi unele consecinţe ale lui asupra politicii externe a României", *Studii şi cercetări ştiinţifice istorie*, filiala Iaşi, 7, fasc. 2, pp. 135-156.

Benditer, J., 1956, „Atitudinea guvernului român faţă de Cehoslovacia în lunile premergătoare München-ului (mai-septembrie 1938)", *Studii revistă de istorie*, 9, nr. 5, pp. 7-20.

Bentley, Michael, Stevenson, John (coord.), 1983, *High and Low Politics in Modern Britain : Ten Studies*, Oxford.

Berend, Tibor Iván, Ránki, György, 1961, „German-Hungarian Relations Following Hitler's Rise to Power (1933-1934)", *Acta Historica*, 8, pp. 313-346.

Bibescu, Martha, 1979, *Jurnal politic, ianuarie 1939 – ianuarie 1941*, editat şi tradus de Cristian Popişteanu şi Nicolae Minei, Bucureşti.

Böhm, Johann, 1985, *Das nationalsozialistische Deutschland und die deutsche Volksgruppe in Rumänien 1936-1944*, Frankfurt.

Boia, Eugene, 1993, *Romania's Diplomatic Relations with Iugoslavia in the Interwar Period, 1919-1941*, Boulder & New York.

Bolitho, Hector, 1939, *Romania under King Carol*, Londra.

Borejska, Jerzy W., 1981, „Die Rivalität zwischen Faschismus und Nationalsozialismus in Ostmitteleuropa", *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 29, pp. 579-614.

Bossy, Raoul, 1993, *Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940)*, editat de Stelian Neagoe, 2 vol., Bucureşti.

Botescu, Dan, 1971, „România şi problema Dunării în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial, *Danubius*, 5, pp. 225-250.

Botescu, Dan, 1975, „Problema Dunării în cadrul relaţiilor româno-germane în anii celui de-al doilea război mondial", *Analele ştiinţifice ale universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi*, serie nouă, secţiunea 3, istorie-filozofie, 21, pp. 45-50.

Bracher, Karl Dietrich, Funke, Manfred, Jacobsen, Hans-Adolf (coord.), 1992, *Deutschland 1933-1945. Neue Studien zur nationalsozialistischen Herrschaft*, Düsseldorf.

Brătianu, Georges I., 1936, *La Roumanie et la crise du système politique européen*, Bucureşti.

Brătianu, Gheorghe, 1934, *Problemele politicii noastre externe*, Bucureşti.

Brătianu Gheorghe, 1939, „Rumänien zwischen Deutschland und dem Balkan", *Deutsches Wollen*, pp. 9-13.

Brătianu Gheorghe, 1940, „Rumänische Neutralität", *Europäische Revue*, pp. 78-82.

Brătianu Gheorghe, 1941, *Zweite Denkschrift über die Rumänische Frage 1940. Aufteilung Rumäniens oder Gebiets- und Bevölkerungs-clearing im Südost Europas*, Bucureşti.

Brestoiu, H., 1987, „România – ţintă a expansiunii hitleriste", *Magazin istoric*, 21, nr. 10 (247), pp. 12-16.

Broszat, Martin, 1958, „Die Eiserne Garde und das Dritte Reich", *Politische Studien*, 9, pp. 628-36.

Broszat, Martin, 1966, „Faschismus und Kollaboration in Ostmitteleuropa zwischen den Weltkriegen", *Vierteljahreshefte fur Zeitgeschichte*, 14, nr 3, pp. 225-251.

Broszat, Martin, 1968, „Deutschland-Ungarn-Rumänien. Entwicklung und Grundfaktoren nationalsozialistischer Hegemonial und Bundnispolitik, 1938-1941", *Historische Zeitschrift*, 206, pp. 45-96.

Broszat, Martin, 1978, „Soziale Motivation und Führer-bindung des Nationalsozialismus", în Wolfgang Michalka (ed.), *Nationalsozialistische Aussenpolitik*, Darmstadt, pp. 92-116.

Bruchis, Michael, 1982, *One Step Back, Two Steps Forward : On the Language Policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics. (Moldavian : A Look Back, A Survey, and Perspectives 1924-1980)*, Boulder & New York.

Bunescu, Tr., 1966, „Manifestări ale maselor populare din Transilvania împotriva Dictatului de la Viena", *Analele institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 12, nr. 5, pp. 93-103.

Bunescu, Tr., 1968, „Dictatul de la Viena – încălcare brutală a independenţei şi suveranităţii României", *Analele institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 14, nr. 1, pp. 69-85.

Bunescu, Tr., 1975, „Unele consideraţii privind politica externă a României în perioada dictaturii regale", *Studii de filozofie şi socialism ştiinţific*, Universitatea din Timişoara, 2, pp. 327-342.

Buzatu, Gheorghe, 1979, *Dosare ale războiului mondial*, Iaşi.

Buzatu, Gheorghe, 1988, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, Bucureşti.

Buzatu, Gheorghe, 1990, *Mareşalul Antonescu în faţa istoriei*, Vol. 1, Iaşi.

Calafeteanu, Ion, 1972, „România şi blocul neutrilor (octombrie-decembrie 1939)", *Revista română de studii internaţionale*, 6, nr. 2-3 (16-17), pp. 267-300.

Calafeteanu, Ion, 1973, „Proclamarea oficială a neutralităţii României la începutul celui de al doilea război mondial (6 septembrie 1939)", *Revista română de studii internaţionale*, 7, nr. 4, pp. 167-189.

Calafeteanu, Ion, 1977, „Eforturile diplomatice româneşti în vederea realizării unităţii de acţiune a statelor din sud-estul Europei în faţa expansiunii fasciste (martie 1938 – iulie 1939)", în Viorica Moisuc (ed.), *Probleme de politică externă a României, 1918-1940. Culegere de studii*, Bucureşti, pp. 326-376.

Calafeteanu, Ion, 1980, „The Last Conference of the Balkan Entente and the Problem of Territorial Status Qùo in South-East Europe", *Revue roumaine d'histoire*, 19, nr. 2-3, pp. 229-245.

Calafeteanu, Ion, 1980, *Diplomaţia românească în sud-estul Europei (martie 1938 – martie 1940)*, Bucureşti.

Calafeteanu, Ion, 1981, „L'isolement international de la Roumanie et le Diktat de Vienne", *Revue roumaine d'études internationales*, 15, nr. 1 (51), pp. 45-54.

Calafeteanu, Ion, 1995, *Revizionismul Ungar şi România*, Bucureşti.

Campus, Eliza, 1957, „Poziţia României în timpul primei faze a celui de-al doilea război mondial (septembrie 1939 – aprilie 1940)", *Studii şi articole de istorie*, 2, pp. 577-609.

Campus, Eliza, 1962, „Criza politică a Dictaturii Regale (1940)", *Studii şi articole de istorie*, 4, pp. 349-379.

Campus, Eliza, 1966, „Poziţia Micii Înţelegeri şi a Înţelegerii Balcanice faţă de Germania nazistă", *Analele institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R*, 12, nr. 5, pp. 65-72.

Campus, Eliza, 1968, *Mica Înţelegere*, Bucureşti.

Campus, Eliza, 1972, *Înţelegerea Balcanică*, Bucureşti.

Campus, Eliza, 1977, „Poziţia României faţă de politica de revanşă şi agresiune a marilor puteri fasciste din Europa", în Viorica Moisuc (ed.), *Probleme de politică externă a României, 1918-1940. Culegere de studii*, Bucureşti, p. 163.

Campus, Eliza, 1980, *Din politica externă a României, 1913-1947*, Bucureşti.

Carol II, 1994, *În zodia Satanei. Reflexiuni asupra politicii internaţionale*, f.e.

Castellan, Georges, 1971, „The Germans in Romania", *Journal of Contemporary History*, 6, nr. 1, pp. 52-75.

Călinescu, Armand, 1939, *Das neue Rumänien. Ergebnisse einer Königlichen und nationalen Revolution*, Bucureşti.

Călinescu, Armand, Gafencu, Grigore, 1939, *Rumänien und die Mitteleuropäische Krise*, Bucureşti.

Călinescu, Armand, 1990, *Însemnări politice, 1916-1939*, editat de Al.Gh. Savu, Bucureşti.

Călinescu, Armand, 1993, *Discursuri parlamentare 1934-1937*, Vol. 2, Bucureşti.

Călinescu, Barbu, „Scrisoare din Cambridge. Cifrul lui Armand Călinescu", *Magazin istoric*, 21, nr. 10 (247), pp. 16-17.

Ceauşescu, Ilie (coord.), 1989, *Istoria militară a poporului român*, Vol. 6, Bucureşti.

Chanady, A., Jensen, J., 1970, „Germany, Romania and the British Guarantee of March-April 1939", *Australian Journal of Politics and History*, 16, nr. 2, pp. 201-217.

Charlé, Klaus, 1939, *Die Eiserne Garde. Eine Darstellung der völkischen Erneuerungsbewegung in Rumänien*, Berlin şi Viena.

Childers, Thomas, Caplan, Jane (coord.), 1993, *Reevaluating the Third Reich*, New York.

Chiper, Ioan, 1968, „Relaţiile româno-germane în 1933", *Studii revistă de istorie*, 21, nr. 4, pp. 715-735.

Chiper, Ioan, Constantiniu, Fl., 1969, „Din nou despre cauzele înlăturării din guvern a lui Nicolae Titulescu (29 august 1936)", *Revista română de studii internaţionale*, 2 (6), pp. 37-53.

Chiper, Ioan, 1990, „Efortul de refacere a integrităţii teritoriale a României", *Memoriile secţiei de ştiinţe istorice*, seriile 4, 15, pp. 87-94.

Ciano, Galeazzo, 1946, *The Ciano Diaries 1939-1943*, editate de Hugh Gibson, New York.

Ciano, Galeazzo, 1952, *Ciano's Diary, 1937-1938*, Londra.

Cine a fost Armand Călinescu. Mărturii, 1992, Bucureşti.

Cine este Zelinsky-Codreanu ? Cum a înşelat el ţara timp de 15 ani. Uneltiri cu organizaţiunile străine. Sustragerea de acte din arhiva secretă a statului, 1938, Bucureşti.

Ciobanu, El., 1966, „În legătură cu poziţia României faţă de Cehoslovacia în perioada Münchenului", *Analele institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 12, nr. 1, pp. 99-100.

Ciobanu, Mircea, 1991, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Bucureşti.

Comnen, N.P., 1933, *Das internationale Statut Rumäniens und seine geschichtlichen Voraussetzungen*, Jena.

Comnen, N.P., 1983, „Asigurările celui de-al III-lea Reich = Vorbe goale", editat de Ion Pătroiu, *Magazin istoric*, 17, nr. 10 (199), pp. 22-28.

Comnène, N.P., 1946, *Anarchie, dictature ou organisation internationale ?*, Geneva.

Comnène, N.P., 1947, *Preludi del grande dramma. (Ricordi e documenti di un diplomatico)*, Roma.

Comnène, N.P., 1949, *I Responsabili*, Verona.

Comnène, N.P., 1992, „Dictatul de la Moscova (26-28 iunie 1940) şi relaţiile sovieto-germane", *Revista istorică*, serie nouă, 3, nr. 1-2, pp. 11-22.

Constantiniu, Florin, 1991, *Între Hitler şi Stalin. România şi Pactul Ribbentrop--Molotov*, Bucureşti.

Cretzianu, Alexander, 1950, „The Soviet Ultimatum to Romania (26 June 1940)", *Journal of Central European Affairs*, 9, nr. 4, pp. 396-403.

Cretzianu, Alexandre, 1957, *The Lost Opportunity*, Londra.

Cretzianu, Alexandre, (coord. Sherman David Spector), „Relapse into Bondage, 1918-1947 : The Political Memoirs of Alexandre Cretzianu, Free Romania's Last

World Diplomatist" : Chapter 1 : «The Fall of Titulescu», *Southeastern Europe*, 11, nr. 2 (1984), pp. 237-250 ; Chapter 2 : «Titulescu's Policy without Titulescu», *Southeastern Europe*, 12, nr. 1 (1985), pp. 103-124 ; Chapter 3 : «The Last Throes of Peace», *Southeastern Europe*, 12, nr. 2 (1985), pp. 243-259 ; Chapter 4 : «Royal Dictatorship», *Southeastern Europe*, 15, părţile 1-2 (1988), pp. 99-113 ; Chapter 5 : «The Sinking of the Little Entente», *Southeastern Europe*, 15, părţile 1-2 (1988), pp. 114-127 ; Chapter 6 : «Crisis with Germany», *Southeastern Europe*, 15, părţile 1-2 (1988), pp. 128-136.

Creveld, Martin L. van, 1973, *Hitler's Strategy 1940-1941 : The Balkan Clue*, Cambridge.

Dandara, Livia, 1985, *România în vâltoarea anului 1939*, Bucureşti.

Deletant, Dennis, 1987-1988, „A Shuttlecock of History : Bessarabia", *South Slav Journal*, 10, nr. 4, pp. 1-14.

Dima, Nicholas, 1982, *Bessarabia and Bukovina : The Soviet-Romanian Territorial Dispute*, Boulder & New York.

Dobrinescu, Valeriu Florin, 1980, „Betrachtungen über die Aussenpolitik Rumäniens (1919-1940)", *Extras din anuarul institului de istorie şi etnologie „A.D. Xenopol"*, 17, pp. 91-104.

Dobrinescu, Valeriu Florin, 1981, „Some Considerations on Romanian-English Relations (1919-1940)", *Anuarul institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol"*, 18, pp. 69-86.

Dobrinescu, Valeriu Florin, 1991, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1913-1940*, Iaşi.

Dobrinescu, Valeriu Florin, Pătroiu, Ion, 1992, *Anglia şi România între anii 1939-1947*, Bucureşti.

Dobrinescu, Valeriu Florin, Nicolescu, Gh., 1994, *Plata şi răsplata istoriei. Ion Antonescu, militar şi diplomat (1914-1940)*, Iaşi.

Dragan, Josif Constantin, 1991, *Antonescu. Mareşalul României şi războaiele de reîntregire*, f.e.

Drăgoi, Ovidiu, 1939, *Relaţiunile economice ale României cu Germania 1934-1938*, cu o introducere de Mihail Manoilescu, Bucureşti.

Eichholtz, Dietrich, 1969, *Geschichte der Deutschen Kriegswirtschaft 1939-1945*, Berlin.

Eichholtz, Dietrich, Patzold, Kurt (coord.), 1989, *Der Weg in den Krieg*, Berlin.

Fabry, Philipp Walter, 1966, *Balkan-Wirren 1940-1941. Diplomatische und militärische Vorbereitung des deutschen Donauüberganges*, Darmstadt.

Fătu, Mihai, Spălăţelu, Ion, 1980, *Garda de Fier, organizaţie terorisă de tip fascist*, Bucureşti.

Fătu, Mihai, 1984, *Contribuţii la studierea regimului politic din România (septembrie 1940 - august 1944)*, Bucureşti.

Fătu, Mihai, Muşat, Mircea, 1986, *Horthyist-Fascist Terror in Northwestern Romania, September 1940 - October 1944*, Bucureşti.

Fătu, Mihai, 1987, „Dictatul fascist de la Viena din august 1940 şi consecinţele sale", *Crisia complexul muzeal judeţean Bihor, Oradea*, 17, pp. 229-241.

Fătu, Mihai, 1993, *Cu pumnii strînşi. Octavian Goga în viaţa politică a României (1918-1938)*, Bucureşti.

Fenyo, Mario D., 1972, *Hitler, Horthy and Hungary : German-Hungarian Relations 1941-1944*, New Haven.

Fest, Joachim C., 1970, *The Face of the Third Reich*, Londra.

Fischer, Fritz, 1986, *From Kaiserreich to Third Reich : Elements of Continuity in German History, 1871-1945*, Londra.

Fischer-Galaţi, Stephen, 1983, „The Great Powers and the Fate of Transylvania between the Two World Wars", în John F. Cadzow (ed.), *Transylvania : The Roots of Ethnic Conflict*, Ohio, pp. 180-189.

Fischer-Galaţi, Stephen, 1988, „Smokescreen and Iron Curtain : A Reassessment of Territorial Revisionism vis-à-vis Romania since World War One", *East European Quarterly*, 22, nr. 1, pp. 37-53.

Focas, Spiridon G., 1987, *The Lower Danube River in the Southeastern European Political and Economic Complex from Antiquity to the Conference of Belgrade of 1948*, Boulder & New York.

Forndran, Erhard, Golczewski, Frank, Riesenberger, Dieter (coord.), 1977, *Innen- und Aussenpolitik unter nationalsozialistischer Bedrohung. Determinanten internationaler Beziehungen in historischen Fallstudien*, Opladen.

Förster, Jürgen, 1979, „Rumäniens Weg in die deutsche Abhängigkeit. Zur Rolle der deutsche Militärmission 1940/1941", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 25-26, nr. 1, pp. 47-78.

Förster, Jürgen, 1982, „Zur Bundnispolitik Rumäniens vor und während des zweiten Weltkrieges", în Manfred Messerschmidt, Klaus A. Maier, Werner Rahn şi Bruno Thoss (ed.), *Militärgeschichte, Probleme – Thesen – Wege. Im Auftrag des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes aus Anlass seines 25jährigen Bestehens*, Stuttgart, pp. 294-310.

Förster, Jürgen, 1997, „Hitler Turns East – German War Policy in 1940 and 1941", în Bernd Wegner (ed.), *From Peace to War. Germany, Soviet Russia and the World, 1939-1941*, Providence şi Oxford, pp. 115-134.

Forstmeier, Friedrich, Volkmann, Hans-Erich (coord.), 1977, *Kriegswirtschaft und Rüstung, 1939-1945*, Düsseldorf.

Fox, Barry Crosby, 1964, „German Relations with Romania 1933-1944", teză de doctorat nepublicată, Dept. of History, Western Reserve University, septembrie.

Funderburk, David Britton, 1983, *Politica Marii Britanii faţă de România 1938-1940. Studiu asupra strategiei economice şi politice*, Bucureşti.

Funke, Manfred (coord.), 1976, *Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Aussenpolitik des Dritten Reiches*, Düsseldorf.

Gafencu, Grigore, *Politica externă a României 1939. Cinci cuvântări*, f.a., f.e.

Gafencu, Grigore, 1940, *L'Entente Balkanique du 9 février 1939 au 8 février 1940*, f.e.

Gafencu, Grigore, 1945, *Prelude to the Russian Campaign : From the Moscow Pact (August 21st 1939) to the Opening of Hostilities in Russia (June 22nd 1941)*, Londra.

Gafencu, Grigore, 1947, *The Last Days of Europe : A Diplomatic Journey in 1939*, Londra.

Gafencu, Grigore, 1991, *Însemnări politice, 1929-1939*, editat de Stelian Neagoe, Bucureşti.

Gafencu, Grigore, *Jurnal, iunie 1940-iulie 1942*, editat de Ion Ardeleanu şi Vasile Arimia, Bucureşti, f.a.

Georgescu, Vlad, 1991, *The Romanians : A History*, Londra.

Gheorghe, Ion, 1952, *Rumäniens Weg zum Satelliten-Staat*, Heidelberg.

Ghyka, Matila, 1961, *The World Mine Oyster : The Memoirs of Matila Ghyka*, Londra.

Gigurtu, I.P., 1939, *Discurs rostit cu ocazia discuţiei generale a adresei de răspuns la mesajul tronului în şedinţa Camerei Deputaţilor din 23 iunie 1939*, Bucureşti.

Gilbert, Martin, Gott, Richard, 1967, *The Appetisers*, Londra.

Goebbels, Joseph, 1987-1995, *Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Sämtliche Fragmente*, editat de Elke Fröhlich, 15 vol., München.

Gold, Jack, 1979, „Bessarabia : The Thorny «Non-Existent» Problem", *East European Quarterly,* 8, nr. 1, pp. 47-74.

Göring, Hermann, *The Political Testament of Hermann Göring*, Londra, f.a.

Grenzebach, William S., 1988, *Germany's Informal Empire in East-Central Europe : German Economic Policy toward Yugoslavia and Romania, 1933-1939*, Stuttgart.

Gritzbach, Erich, 1980, *Hermann Goering : The Man and his Work*, Georgia.

Gruchmann, Lothar, 1962, *Nationalsozialistische Grossraumordnung. Die Konstruktion einer „deutschen Monroe-Doktrin"*, Stuttgart.

Hacman, M., 1942, „Wenden und Wesen der rumänisch-deutschen Freundschafts-beziehungen", *Monatshefte für Auswärtige Politik*, 8, pp. 716-722.

Hagen, Walter, 1950, *Die Geheime Front. Organisation, Personen und Aktionen des Deutschen Geheimdienstes*, Linz şi Viena.

Haigh, R.H., Morris, D.S., Peters, A.R. (coord.), 1986, *The Years of Triumph ? German Diplomatic and Military Policy, 1933-1941*, Aldershot.

Halder, Generaloberst, 1962, *Kriegstagebuch*, editat de Hans-Adolf Jacobsen şi Alfred Philippi, 3 vol., Stuttgart.

Hassell, Ulrich von, 1947, *Vom Andern Deutschland. Aus den Nachgelassenen Tagebücher 1933-1944, von Ulrich von Hassell*, Zürich.

Haynes, Rebecca, 1993, „German Historians and the Romanian National Legionary State 1940-1941", *Slavonic and East European Review*, 71, nr. 4, pp. 676-683.

Haynes, Rebecca (coord.), 1998, *Occasional Papers in Romanian Studies*, nr. 2, Londra.

Haynes, Rebecca, 1999, „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State, September 1940", *Slavonic and East European Review*, 77, nr. 4, octombrie, pp. 700-725.

Hegemann, Margot, 1964, „Câteva date privind aşa-numitul pact al petrolului (mai 1940)", *Studii revistă de istorie*, 17, nr. 1, pp. 45-49.

Heiber, Helmut (coord.), 1968, *Reichsführer ! ... Briefe an und von Himmler*, Stuttgart.

Heinen, Armin, 1986, *Die Legion «Erzengel Michael» in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation*, München.

Heinen, Armin, 1989, „Die Hitler-Stalin Pact und Rumänien", în Erwin Oberländer (ed.), *Hitler-Stalin Pakt 1939. Das Ende Ostmitteleuropas ?*, Frankfurt, pp. 98-113.

Hibbeln, Ewald, 1984, *Codreanu und die Eiserne Garde*, f.e.
Hildebrand, Klaus, 1984, *The Third Reich*, Londra.
Hill, Leonidas E., 1967, „The Wilhelmstrasse in the Nazi Era", *Political Science Quarterly*, 82, pp. 546-570.
Hill, Leonidas E., 1968, „Three Crises 1938-1939", *Journal of Contemporary History*, 3, nr. 1, pp. 113-142.
Hillgruber, Andreas, 1959, „Deutschland und Ungarn 1933-1944. Ein Überblick über die politischen und militärischen Beziehungen im Rahman der europäischen Politik", *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, 9, pp. 651-676.
Hillgruber, Andreas, 1965, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938-1944*, Wiesbaden.
Hillgruber, Andreas, 1965, *Hitlers Strategie, Politik und Kriegführung, 1940-1941*, Frankfurt.
Hillgruber, Andreas (coord.), 1967, *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes 1939-1941*, Frankfurt.
Hillgruber, Andreas, 1981, *Germany and the Two World Wars*, Cambridge, Mass.
Hitchens, Marilyn J.G., 1983, *Germany, Russia and the Balkans : Prelude to the Nazi-Soviet Non-Aggression Pact April-August 1939*, Boulder & New York.
Hitchins, Keith, 1994, *Rumania, 1866-1947*, Oxford.
Höhne, Heinz, 1979, *Canaris*, Londra.
Hoisington, William A. Jr., 1971, „The Struggle for Economic Influence in Southeastern Europe : the French Failure in Romania, 1940", *Journal of Modern History*, 43, nr. 3, septembrie, pp. 468-482.
Hollingworth, Clare, 1942, *There's a German just Behind Me*, Londra.
Höpfner, Hans-Paul, 1983, *Deutsche Südosteuropapolitik in der Weimarer Republik*, Frankfurt.
Hoppe, H.-J., 1977, „Die Balkanstaaten Rumänien, Jugoslawien, Bulgarien – Nationale Gegensätze und NS-Grossraumpolitik", în Erhard Forndran, Frank Golczewski, Dieter Riesenberger (ed.), *Aussenpolitik unter nationalsozialistischer Bedrohung. Determinanten internationaler Beziehungen in historischen Fallstudien*, Opladen, pp. 161-175.
Hoppe, H.-J., 1979, *Bulgarien – Hitlers eigenwilliger Verbündeter. Eine Fallstudie zur nationalsozialistischen Südosteuropapolitik*, Stuttgart.
Hoptner, J.B., 1962, *Yugoslavia in Crisis 1934-1941*, New York.
Ilie, Petre, 1971, „Relaţiile dintre Garda de Fier şi Germania nazistă", în *Împotriva fascismului. Sesiunea ştiinţifică privind analiza critică şi demascarea fascismului în România, Bucureşti, 4-5 martie 1971*, Bucureşti, pp. 83-95.
Illyés, Elemér, 1982, *National Minorities in Romania : Change in Transylvania*, Boulder & New York.
Ionescu, Ştefan, 1988, „The European Scope of the Great Prince's Policy", *Romania : Pages of History*, 13, nr. 3, pp. 131-164.
Irving, David, (coord.), 1968, *Breach of Security : The German Secret Intelligence File on Events leading to the Second World War*, Londra.

Irving, David, 1977, *Hitler's War, 1939-1942*, Londra.

Irving, David, 1978, *The War Path : Hitler's Germany, 1933-1939*, Londra.

Irving, David, 1991, *Göring : A Biography*, Londra.

Împotriva fascismului. Sesiunea ştiinţifică privind analiza critică şi demascarea fascismului din România, Bucureşti, 4-5 martie 1971, 1971, Bucureşti.

Jäckel, Eberhard, 1972, *Hitler's Weltanschauung : A Blueprint for Power*, Middletown, Connecticut.

Jacobsen, Hans-Adolf, 1968, *Nationalsozialistische Aussenpolitik, 1933-1938*, Frankfurt.

Jacobsen, Hans-Adolf, 1970, *Misstrauische Nachbarn. Deutsche Ostpolitik, 1919/1970*, Düsseldorf.

Jacobsen, Hans-Adolf, 1995, Löser, Jochen, Proektor, Daniel şi Slutsch, Sergej (coord.), *Deutsch-russische Zeitenwende. Krieg und Frieden, 1941-1995*, Baden-Baden.

Jordan, Nicole, 1992, *The Popular Front and Central Europe : The Dilemma of French Impotence, 1918-1940*, Cambridge.

Kaiser, David E., 1980, *Economic Diplomacy and the Origins of the Second World War : Germany, Britain, France and Eastern Europe, 1930-1939*, Princeton.

Kaiser, David E., 1992, „Hitler and the Coming of the War", în *Modern Germany Reconsidered, 1870-1945*, Londra, pp. 178-197.

Kalbe, E., 1975, „Zu den Etappen der Balkanpolitik des faschistischen deutschen Imperialismus", *Revue des études sud-est européennes*, 13, nr. 3, pp. 347-351.

Kershaw, Ian, 1989, *The Nazi Dictatorship : Problems and Perspectives of Interpretation*, Londra.

Kiszling, R., 1959, „Die militärischen Vereinbarungen der Kleinen Entente (1929-1937)", *Südost-Forschungen*, 18, nr. 1, pp. 122-169.

Klein, Burton, H., 1959, *Germany's Economic Preparations for War*, Harvard.

Koch, H.W., 1985, „Hitler's «Programme» and the Genesis of Operation Barbarossa", în *Aspects of the Third Reich*, Londra, pp. 285-322.

Koch, H.W., 1988, „Operation Barbarossa - The Current State of the Debate", *The Historical Journal*, 31, nr. 2, pp. 377-390.

Komjathy, Anthony Tihamer, 1976, *The Crises of France's East Central European Diplomacy, 1933-1938*, Boulder & New York.

Komjathy, Anthony Tihamer, 1978-1980, „The First Vienna Award (November 2, 1938)", *Austrian History Yearbook*, 15-16, pp. 131-156.

Komjathy, Anthony Tihamer, Rebecca Stockwell, 1980, *German Minorities and the Third Reich : Ethnic Germans of East Central Europe between the Wars*, New York.

Kordt, Erich, 1948, *Wahn und Wirklichkeit. Die Aussenpolitik des Dritten Reiches. Versuch einer Darstellung*, Stuttgart.

Kordt, Erich, 1950, *Nicht aus den Akten. Die Wilhemstrasse in Frieden und Krieg. Erlebnisse, Begegnungen und Eindrücke, 1928-1945*, Stuttgart.

Kövics, Emma, 1984, „Ungarn und Deutschland zwischen den beiden Weltkriegen. (Das erste Kolloquium der bundesdeutschen und ungarischen Historiker)", *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 30, nr. 3-4, pp. 381-387.

Kozénski, J., 1980, „South-Eastern Europe in Nazi Expansionist Plans", *Polish Western Affairs*, 21, nr. 1, pp. 47-58.

Kube, Alfred, 1986, *Pour le mérite und Hakenkreuz. Hermann Göring im Dritten Reich*, München.

Kuhn, Axel, 1970, *Hitlers aussenpolitisches Programm. Entstehung und Entwicklung, 1919-1939*, Stuttgart.

Kuusisto, Seppo, 1984, *Alfred Rosenberg in der nationalsozialistischen Aussenpolitik, 1933-1939*, Helsinki.

Laeuen, Harald, 1943, *Marschall Antonescu*, Essen.

Laffan, R.G.D., 1951 şi 1953, *Survey of International Affairs 1938*, Vol. 2 şi 3, Londra.

Lazea, Alvina, 1969, „Probleme ale cooperării militare româno-franceze în anul 1936", *Studii revistă de istorie*, 22, nr. 1, pp. 105-127.

Lecca, Radu, 1994, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, Bucureşti.

Lee, Asher, 1972, *Goering : Air Leader*, Londra.

Lee, Marshall M., Michalka, Wolfgang, 1987, *German Foreign Policy, 1917-1933 : Continuity or Break ?*, Leamington Spa.

Liveanu, Vasile, 1971, „Condiţiile instaurării dictaturii Legionare-Antonesciene", în *Împotriva fascismului. Sesiunea ştiinţifică privind analiza critică şi demascarea fascismului în România, Bucureşti, 4-5 martie 1971*, Bucureşti, pp. 164-182.

Lukacs, John A., 1953, *The Great Powers and Eastern Europe*, New York.

Lukes, Igor, 1996, *Czechoslovakia between Stalin and Hitler : The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*, New York.

Lumans, Valdis O., 1993, *Himmler's Auxiliaries : The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933-1945*, Chapel Hill şi Londra.

Lungu, Dov B., 1985, „The European Crisis of March-April 1939 : The Romanian Dimension", *International History Review*, 7, pp. 390-414.

Lungu, Dov B., 1989, *Romania and the Great Powers 1933-1940*, Durham şi Londra.

Macartney, C.A., 1937, *Hungary and her Successors : The Treaty of Trianon and its Consequences, 1919-1937*, Oxford.

Macartney, C.A., 1956 şi 1957, *October Fifteenth : a History of Modern Hungary, 1939-1945*, părţile 1 şi 2, Edinburgh.

Macartney, C.A., Palmer, A.W., 1962, *Independent Eastern Europe*, Londra.

Machray, Robert, 1938, *The Struggle for the Danube and the Little Entente, 1929-1938*, Londra.

Madgearu, Virgil N., 1940, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti.

Maliţa, Mircea, 1970, *Romanian Diplomacy : A Historical Survey*, Bucureşti.

Maniu, Iuliu, Brătianu, Constantin M., 1941, *How Romania was Surrendered*, Londra.

Manoilescu, Mihail, 1934, *Mussolini, Hitler, Kemal*, Brăila.

Manoilescu, Mihail, 1936, *Generaţia nouă şi politica veche: Discurs ţinut în Senat la 27 noiembrie 1936 de Mihail Manoilescu*, Bucureşti.

Manoilescu, Mihail, 1938, „Ideea de plan economic naţional", *Asociaţia generală a inginerilor din România*, nr. 81.

Manoilescu, Mihail, 1939, „Solidaritatea economică a estului european", *Extras din Revista cursurilor şi conferinţelor universitare*, nr. 3-4, mai-iunie.

Manoilescu, Mihail, 1991, *Dictatul de la Viena. Memorii, iulie-august 1940*, editat de Valeriu Dinu, Bucureşti.

Manoilescu, Mihail, 1993, *Memorii*, editat de Valeriu Dinu, 2 vol., Bucureşti.

Marguerat, Philippe, 1977, *Le IIIe Reich et le pétrole roumain, 1938-1940*, Leiden.

Martel, Gordon (ed.), 1992, *Modern Germany Reconsidered, 1870-1945*, Londra.

Martens, Stefan, 1985, *Hermann Göring. „Erster Paladin des Führers" und „Zweiter Mann im Reich"*, Paderborn.

Marzari, Frank, 1969, „Some Factors Making for Neutrality in the Balkans in August-September 1939", *East European Quarterly*, 3, nr. 2, pp. 179-199.

Marzari, Frank, 1970, „The Bessarabian Microcosm: September 1939 – February 1940", *Canadian Slavonic Papers*, 12, nr. 2, pp. 128-141.

Marzari, Frank, 1970, „Projects for an Italian-Led Balkan Bloc of Neutrals, September-December 1939", *The Historical Journal*, 13, nr. 4, pp. 767-788.

Matei, Gh., „Solidaritatea poporului român cu poporul cehoslovac împotriva agresiunii hitleriste", *Analele institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 12, nr. 5, pp. 69-72.

McKenzie, Vernon, 1940, *Here Lies Goebbels!*, Londra.

Mendelsohn, Ezra, 1983, *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*, Bloomington.

Meyer, Henry Cord, 1955, *Mitteleuropa in German Thought and Action, 1815-1945*, Haga.

Mezincescu, Eduard, 1993, *Mareşalul Antonescu şi catastrofa României*, Bucureşti.

Michalka, Wolfgang (coord.), 1978, *Nationalsozialistische Aussenpolitik*, Darmstadt.

Michalka, Wolfgang, 1978, „Vom Antikominternpakt zum euro-asiatischen Kontinental-block. Ribbentrops Alternativ-konzeption zu Hitlers aussenpolitischem «Program»", în *Nationalsozialistiche Aussenpolitik*, Darmstadt, pp. 471-492.

Michalka, Wolfgang, 1980, *Ribbentrop und die deutsche Weltpolitik, 1933-1940. Aussenpolitische Konzeptionen und Entscheidungsprozesse im Dritten Reich*, München.

Miege, Wolfgang, 1972, *Das Dritte Reich und die deutsche Volksgruppe in Rumänien, 1933-1938*, Frankfurt.

Militärgeschichtlichen Forschungsamt (coord.), 1979-1990, *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg*, 6 vol., Stuttgart.

Milward, Alan S., 1987, *War, Economy and Society, 1939-1945*, Londra.

Minei, Nicolae, 1980, „Amintirile unui fost ministru de externe. România şi «criza cehoslovacă»", *Magazin istoric*, 14, nr. 4 (157), aprilie, pp. 43-47.

Moisuc, Viorica, 1966, „Acţiuni diplomatice desfaşurate după Anschluss de România împotriva expansiunii Germaniei hitleriste spre sud-estul Europei", *Studii revistă de istorie*, 19, nr. 4, pp. 707-722.

Moisuc, Viorica, 1967, „Tratatul economic româno-german din 23 martie 1939 şi semnificaţia sa", *Analele institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 13, nr. 4, pp. 130-146.

Moisuc, Viorica, 1971, „Ofensiva Germaniei hitleriste pentru acapararea economiei României în perioada ianuarie 1938 – mai 1940", *Revista română de studii internaţionale*, 5, nr. 4 (14), pp. 113-135.

Moisuc, Viorica, 1971, *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938 – mai 1940*, Bucureşti.

Moisuc, Viorica, 1971, *Probleme de politică externă a României, 1919-1939. Culegere de studii*, Bucureşti.

Moisuc, Viorica, 1977, *Probleme de politică externă a României, 1918-1940. Culegere de studii*, Bucureşti.

Moisuc, Viorica, 1988, *Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, Vol. 3, Bucureşti.

Moisuc, Viorica, 1991, *Premisele izolării politice a României, 1919-1940*, Bucureşti.

Mommsen, Hans, 1976, „National Socialism : Continuity and Change”, în *Fascism : A Reader's Guide*, Londra, pp. 179-210.

Mommsen, Hans, 1993, „Reflections on the Position of Hitler and Göring in the Third Reich”, în *Reevalutating the Third Reich*, New York.

Mosse, George L. (coord.), 1979, *International Fascism : New Thoughts and New Approaches*, Londra.

Moţa, Ion I., 1936, *Cranii de Lemn. Articole 1922-1936*, Sibiu.

Muşat, Mircea, Ardeleanu, Ion, 1988, *România după Marea Unire*, Vol. 2, Partea a II-a, noiembrie 1933 – septembrie 1940, Bucureşti.

Muşat, Mircea, 1992, *1940. Drama României Mari*, Bucureşti.

Nagy, Nicholas M. Talavera, 1970, *The Green Shirts and the Others : A History of Fascism in Hungary and Romania*, Stanford.

Nanu, Frederic C., 1993, *Politica externă a României, 1918-1933*, Iaşi.

Nedelcu, Florea, 1971, „Étude concernant le rôle de l'Allemagne Hitlérienne dans l'évolution des organisations fascistes de Roumanie dans la période 1933-1937”, *Revue roumaine d'histoire*, 10, nr. 6, pp. 991-1011.

Nedelcu, Florea, 1971, „Unele consideraţii privind politica externă a României în perioada septembrie 1936 – decembrie 1937”, *Revista română de studii internaţionale*, 5, nr. 1 (II), pp. 83-97.

Nedelcu, Florea, 1971, „Cu privire la politica externă a României în perioada guvernării Goga-Cuza”, în Viorica Moisuc (ed.), *Probleme de politică externă a României, 1919-1939. Culegere de studii*, Bucureşti, pp. 259-296.

Nedelcu, Florea, 1979, „Date noi privind legăturile Gărzii de Fier cu nazismul”, *Revista de istorie*, 32, nr. 7, pp. 1351-1354.

Nedelcu, Florea, 1981, *De la restauraţie la Dictatura Regală. Din viaţa politică a României, 1930-1938*, Cluj-Napoca.

Neubacher, Hermann, 1957, *Sonderauftrag Südost 1940-1945. Bericht ein fliegenden Diplomaten*, Göttingen.

Newman, Simon, 1976, *March 1939 : The British Guarantee to Poland*, Oxford.

Niri, A., 1965, *Istoricul unui tratat înrobitor. (Tratatul economic romano-german din martie 1939)*, Bucureşti.

Oberländer, Erwin (coord.), 1989, *Hitler-Stalin Pakt 1939. Das Ende Ostmitteleuropas ?*, Frankfurt.

Oldson, William O., 1977, „Romania and the Munich Crisis, August-September 1938”, *East European Quarterly*, 11, nr. 2, pp. 177-190.

Olshausen, Klaus, 1973, *Zwischenspiel auf dem Balkan. Die deutsch Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juli 1941*, Stuttgart.

Olshausen, Klaus, 1976, „Die deutsche Balkan-Politik, 1940-1941", în Manfred Funke (ed.), *Hitler, Deutchland und die Mächte. Materialien zur Aussenpolitik des Dritten Reiches*, Düsseldorf, pp. 707-727.

Oprea, Ion M., 1968, *Nicolae Titulescu's Diplomatic Activity*, Bucureşti.

Orlow, Dietrich, 1968, *The Nazis in the Balkans*, Pittsburgh.

Overy, R.J., 1982, *The Nazi Economic Recovery, 1932-1938*, Londra.

Overy, R.J., 1984, *Goering : The „Iron Man"*, Londra.

Overy, R.J., 1994, *War and Economy in the Third Reich*, Oxford.

Palaghiţa, Ştefan, 1993, *Garda de Fier. Spre reînvierea României*, Bucureşti.

Papen, Franz von, 1952, *Memoirs*, Londra.

Paul de Hohenzollern-România, Prinţul, 1988, *King Carol II : A Life of my Grandfather*, Londra.

Pavel, Pavel, *How Romania Failed*, Londra, f.a.

Pătrăşcanu, Lucreţiu, *Sub trei dictaturi*, f.a., f.e.

Pearton, Maurice, 1971, *Oil and the Romanian State*, Oxford.

Pearton, Maurice, 1998, „British Policy towards Romania 1939-41", în *Occasional Papers in Romanian Studies*, nr. 2, Londra, pp. 59-92.

Petraşcu, N.N., 1939, *Evoluţia politică a României în ultimii douăzeci de ani (1918-1938)*, Bucureşti.

Polihroniade, Mihail, 1937, „Tineretul şi politica externă", *Rânduiala*, nr. 3.

Pop, Gheorghe T., 1978, *Caracterul antinaţional şi antipopular al activităţii Partidului Naţional-Creştin*, Cluj-Napoca.

Pop, Valer, *Bătălia pentru Ardeal*, f.a., f.e.

Popescu-Puţuri, Ion, 1966, „România în timpul celui de-al doilea război mondial", *Analele institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 12, nr. 5, pp. 35-68.

Popişteanu, Cristian, 1968, *România şi Antanta Balcanică*, Bucureşti.

Popişteanu, Cristian, 1973, „Diplomatic Actions Carried out by Romania in the Spring and Summer of 1939", *Studia Balcanica*, 7, Sofia, pp. 253-256.

Porter, Ivor, 1989, *Operation Autonomous : With S.O.E. in Wartime Romania*, Londra.

Potra, George G., 1969, „28-29 august 1936 în culisele «cazului» Titulescu", *Magazin istoric*, 3, nr. 9 (30), septembrie, pp. 50-54.

Potra, George G., 1979, „Proiectele diplomaţiei hitleriste vizează România", *Magazin istoric*, 13, nr. 4 (145), aprilie, pp. 36-41.

Preda, Eugen, 1985, „Octombrie 1940. Wehrmachtul pătrunde în România", *Magazin istoric*, 19, nr. 11 (224), noiembrie, pp. 21-27.

Preda, Eugen, 1985, „Octombrie 1940. Wehrmachtul pătrunde în România (II)", *Magazin istoric*, 19, nr. 12 (225), decembrie, pp. 22-26.

Preda, Eugen, 1989, „1939 : The Road Towards War. Historiography and Reality : A Contribution to Reappraisal – 50 Years On", *Revue roumaine d'histoire*, 27, nr. 3, pp. 165-187.

Presseisen, E.L., 1960, „Prelude to «Barbarossa»: Germany and the Balkans 1940-1941", *Journal of Modem History*, 32, pp. 359-370.

Prost, H., 1954, *Destin de la Roumanie, 1918-1954*, Paris.

Quinlan, Paul D., 1977, *Clash over Romania : British and American Policies Towards Romania, 1938-1947*, Los Angeles.

Quinlan, Paul D., 1978, „The Tilea Affair : A Further Inquiry", *Balkan Studies*, 19, pp. 147-157.

Quinlan, Paul D., 1995, *The Playboy King : Carol II of Romania*, Westport, Connecticut.

Randa, Alexandru M., 1935, *Statul fascist*, Bucureşti.

Randa, Alexandru M., 1937, *Revoluţia naţional-socialistă*, Bucureşti.

Ránki, György, 1983, *Economy and Foreign Policy : The Struggle of the Great Powers for Hegemony in the Danube Valley, 1919-1939*, Boulder şi New York.

Read, Anthony, Fischer, David, 1988, *The Deadly Embrace : Hitler, Stalin and the Nazi-Soviet Pact 1939-1941*, New York.

Recker, Marie-Luise, 1992, „Vom Revisionismus zur Grossmachtstellung deutsche Aussenpolitik 1933 bis 1945", în Karl Dietrich Bracher, Manfred Funke şi Hans-Adolf Jacobsen (ed.), *Deutschland 1933-1945. Neue Studien zur nationalsozialistischen Herrschaft*, Düsseldorf, pp. 315-332.

Reichert, Günter, 1971, *Das Scheitern der Kleine Entente, 1933-1938*, München.

Ribbentrop, Joachim von, 1954, *The Ribbentrop Memoirs*, Londra.

Rich, Norman, 1973, *Hitler's War Aims : Ideology, The Nazi State, and the Course of Expansion*, Londra.

Roberts, Henry L., 1951, *Rumania : Political Problems of an Agrarian State*, New Haven.

Roman, Viorel, 1989, *Rumänien im Spannungsfeld der Grossmächte, 1878-1944. Von der okzidentalischen Peripherie zum orientalischen Sozialismus*, Offenbach.

Rosenberg, Alfred, 1949, *Memoirs*, Chicago.

Rosenberg, Alfred, 1956, *Das politische Tagebuch Alfred Rosenbergs aus den Jahren 1934/5 und 1939/40*, Göttingen.

Rosetti, Radu R., 1993, *Pagini de jurnal*, editată de Cristian Popişteanu, Marian Ştefan şi Ioana Ursu, Bucureşti.

Roucek, J.S., 1939, *The Politics of the Balkans*, New York.

Sakmyster, Thomas L., 1980, *Hungary, the Great Powers and the Danubian Crisis 1936-1939*, Atena.

Savu, Al.Gh., 1966, „Aspecte ale politicii externe a României în preajma declanşării celui de-al doilea război mondial", *Analele institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 12, nr. 1, pp. 66-84.

Savu, Al.Gh., 1970, *Dictatura Regală (1938-1940)*, Bucureşti.

Savu, Al.Gh., 1976, *Sistemul partidelor politice din România, 1919-1940*, Bucureşti.

Schmidt, Paul, 1949, *Statist auf diplomatischer Bühne 1923-1945*, Bonn.

Schröder, Hans-Jürgen, 1975, „Südosteuropa als «Informal Empire» Deutschlands 1933-1939. Das Beispiel Jugoslawien", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 23, pp. 70-96.

Schröder, Hans-Jürgen, 1976, „Deutsche Südosteuropapolitik, 1929-1936. Zur Kontinuität deutscher Aussenpolitik in der Weltwirtsachft", *Geschichte und Gesellschaft*, 2, nr. 1, pp. 5-32.

Schröder, Hans-Jürgen, 1976, „Der Aufbau der deutschen Hegemonialstellung in Südosteuropa, 1933-1936", în Manfred Funke (ed.), *Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Aussenpolitik des Dritten Reiches*, Düsseldorf, pp. 757-773.

Scurtu, Ioan, 1994, *Istoria Partidului Naţional Ţărănesc*, Bucureşti.

Sergej, Slutsch, 1995, „Deutschland und die UdSSR 1918-1939. Motive und Folgen aussenpolitischer Entscheidungen", în Hans-Adolf Jacobsen, Jochen Löser, Daniel Proektor şi Sergej Slutsch (ed.), *Deutsch-russischer Zeitenwende. Krieg und Frieden 1941-1995*, Baden-Baden, pp. 28-90.

Seton-Watson, H., 1946, *Eastern Europe between the Wars 1919-1941*, Cambridge.

Shapiro, Paul A., 1974, „Prelude to Dictatorship in Romania : The National Christian Party in Power, December 1937 – February 1938", *Canadian-American Slavic Studies*, 8, nr. 1, primăvara, pp. 45-88.

Sima, Horia, 1972, *Histoire du mouvement Légionnaire*, Rio de Janeiro.

Sima, Horia, 1995, *Sfârşitul unei domnii sângeroase*, Timişoara.

Sima, Horia, 1995, *Era libertăţii. Statul Naţional Legionar*, 2 vol., Timişoara.

Simion, A., 1972, *Dictatul de la Viena*, Cluj.

Simion, A., 1974, „Musafiri nedoriţi", *Magazin istoric*, 8, nr. 1 (82), ianuarie, pp. 50-55.

Sonea, Gavrilă, 1978, *Viaţa economică şi politică a României, 1933-1938*, Bucureşti.

Spălăţelu, Ion, 1982, „20.000.000 mărci pentru Garda de Fier", *Magazin istoric*, 16, nr. 11 (188), noiembrie, pp. 33-35.

Stanciu, Ion, 1985, „Situaţia internă şi externă a României în perioada septembrie 1940 – decembrie 1941 în noi surse documentare străine", *Revista de istorie*, 38, nr. 4, aprilie, pp. 335-351.

Stoica, Adrian, Mureşan, Camil, 1961, „Cu privire la politica de aservire a ţării faţă de Germania hitleristă dusă de burghezo-moşierimea română în anii 1938-1939", *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, seria 4, fascicul 1, historia (Cluj), pp. 181-187.

Sturdza, Michel, 1968, *The Suicide of Europe : Memoirs of Prince Michel Sturdza, Former Foreign Minister of Romania*, Boston.

Talpeş, Ioan, 1988, *Diplomaţie şi apărare, 1933-1939. Coordonate ale politicii externe româneşti*, Bucureşti.

Talpeş, Ioan, 1988, „Coordonate ale politicii militare româneşti (1935-1939)", în Viorica Moisuc (ed.), *Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, Vol. 3, Bucureşti, pp. 112-176.

Taşcă, Gheorghe, 1938, *Directivele politicei externe a României. Axele Paris-Londra şi Roma-Berlin*, Bucureşti.

Tătărescu, Gheorghe, 1937, *Patru ani de guvernare, noiembrie 1933 – noiembrie 1937*, Bucureşti.

Tătărescu, Gheorghe, *Evacuarea Basarabiei şi a Bucovinei de nord*, Craiova, f.a.

Tătărescu, Gheorghe, 1996, *Mărturii pentru istorie*, editat de Sanda Tătărescu--Negropontes, Bucureşti.

Tharaud, Jérome şi Jean, 1939, *L'Envoyé de l'Archange*, Paris.

Tilea, V.V., 1998, *Envoy Extraordinary : Memoirs of a Romanian Diplomat*, editat de Ileana Tilea, Londra.

Titulescu, Nicolae, 1994, *Politica externă a României (1937)*, (coord.) George G. Potra, Constantin I. Turcu şi Ion M. Oprea, Bucureşti.

Tonch, Hans, 1984, *Wirtschaft und Politik auf dem Balkan : Untersuchung zu den deutsch-rumänischen Beziehungen in der Weimarer Republik unter besonderer Berücksichtigung der Weltwirtschaftkrise*, Frankfurt.

Toynbee, Arnold J. (ed.), 1938, *Survey of International Affairs 1937*, Vol. 1, Londra.

Toynbee, Arnold J. (ed.), 1952, *Survey of International Affairs 1939-1946 : The World in March 1939*, Londra.

Toynbee, Arnold J. (ed.), 1954, *Survey of International Affairs 1939-1946 : Hitler's Europe*, Londra.

Toynbee, Arnold J., Toynbee, Veronica M. (ed.), 1958, *Survey of International Affairs 1939-1946 : The Eve of War, 1939*, Londra.

Toynbee, Arnold J. (ed.), 1958, *Survey of International Affairs 1939-1946 : The Initial Triumph of the Axis*, Londra.

Treue, Wilhelm, 1953, „Das Dritte Reich und die Westmächte auf dem Balkan", *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 1, pp. 45-64.

Troncotă, Cristian, 1991, „August 1940. Din culisele marii nedreptăţi istorice", *Magazin istoric*, serie nouă, 25, nr. 1 (286), ianuarie, pp. 18-22.

Troncotă, Cristian, 1994, „Din istoria serviciilor secrete. S.S.I.-Abwehr 1937-1940", *Magazin istoric*, serie nouă, iulie, pp. 13-17 ; august, pp. 73-77 ; septembrie, pp. 28-32.

Troncotă, Cristian, 1994, *Eugen Cristescu. Asul serviciilor secrete româneşti*, Bucureşti.

Tuţu, Dumitru, 1977, „Alianţe militare ale României (1921-1939)", în Viorica Moisuc (ed.), *Probleme de Politică Externă a României, 1918-1940. Culegere de studii*, Bucureşti, pp. 108-149.

Udrea, Traian, 1971, „La politique extérieure de la dictature légionnaire antonescienne (septembre 1940 – janvier 1941)", *Revue roumaine d'histoire*, 10, nr. 6, pp. 971-990.

Ueberschär, Gerd R., 1984, „Hitlers Entschluss zum «Lebensraum» – Krieg im Osten. Programmatsiches Ziel Oder militärstrategisches Kalkül ? ", în Gerd R. Ueberschär şi Wolfram Wette (ed.), *„Unternehmen Barbarossa". Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion 1941*, Paderborn, pp. 83-110.

Vago, Bela, 1975, *The Shadow of the Swastika : The Rise of Fascism and Anti--Semitism in the Danube Basin, 1936-1939*, Londra.

Veiga, Francisco, 1993, *Istoria Gărzii de Fier, 1919-1941. Mistica ultranaţionalismului*, Bucureşti.

Volovici, Leon, 1991, *Nationalist Ideology and Anti-Semitism : The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s*, Oxford.

Waldeck, R.G., 1943, *Athene Palace Bucharest : Hitler's „New Order" Comes to Romania*, Londra.

Wandycz, Piotr, 1981, „The Little Entente Sixty Years Later", *Slavonic and East European Review*, 59, nr. 4, pp. 548-564.

Watt, Donald Cameron, 1983, „Misinformation, Misconception, Mistrust : Episodes in British Policy and the Approach of War, 1938-1939", în Michael Bentley şi

John Stevenson (ed.), *High and Low Politics in Modern Britain : Ten Studies*, Oxford, pp. 214-255.

Watt, Donald Cameron, 1989, *How War Came : The Immediate Origins of the Second World War, 1938-1939*, Londra.

Watts, Larry L., 1985, *În serviciul Mareşalului*, 2 vol., München.

Watts, Larry L., 1992, „Antonescu and the German Alliance", *Romanian Civilization*, 1, nr. 1, vara, pp. 61-76.

Watts, Larry L., 1993, *Romanian Cassandra : Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916-1941*, Boulder şi New York.

Watts, Larry L., 1993, „Carol and Antonescu : Attitudes Towards the Use of Violence in Politics", *Romanian Civilization*, 2, nr. 2, toamnă-iarnă, pp. 3-23.

Weber, Eugen, 1965, „Romania", în *The European Right : An Historical Profile*, Berkeley, pp. 501-573.

Weber, Eugen, 1979, „The Men of the Archangel", în George L. Mosse (ed.), *International Fascism : New Thoughts and New Approaches*, Londra, pp. 317-345.

Wegner, Bernd (ed.), 1997, *From Peace to War. Germany, Soviet Russia and the World, 1939-1941*, Providence şi Oxford.

Weinberg, Gerhard L., 1954, *Germany and the Soviet Union, 1939-1941*, Leiden.

Weinberg, Gerhard L., 1970, *The Foreign Policy of Hitler's Germany : Diplomatic Revolution in Europe, 1933-1936*, Chicago.

Weinberg, Gerhard L., 1980, *The Foreign Policy of Hitler's Germany : Starting World War Two, 1937-1939*, Chicago.

Weinberg, Gerhard L., 1995, *Germany, Hitler and World War Two : Essays in Modern German and World History*, Cambridge.

Weizsäcker, Ernst von, 1974, *Die Weizsäcker-Papiere, 1933-1950*, editat de Leonidas E. Hill, Berlin.

Wendt, Bernd Jürgen, 1971, *Economic Appeasement. Handel und Finanz in der britischen Deutschland-Politik, 1933-1939*, Düsseldorf.

Young, R.J., 1978, *In Command of France : French Foreign Policy and Military Planning, 1933-1940*, Harvard.

Zaharia, Gh., 1966, „Cu privire la politica externă a României în prima etapă a celui de-al doilea război mondial", *Analele institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 12, nr. 5, pp. 73-75.

Zaharia, Gh., 1977, „România în preajma şi la începutul celui de-al doilea război mondial", în Viorica Moisuc (ed.), *Probleme de politică externă a României, 1918-1940. Culegere de studii*, Bucureşti, pp. 388-426.

Zaharia, Gh., Calafeteanu, Ion, 1979, „The International Situation and Romania's Foreign Policy between 1938 and 1940", *Revue roumaine d'histoire*, 18, nr. 1, pp. 83-105.

Zaharia, Gh., Botoran, Constantin, 1981, *Politica de apărare naţională a României în contextul European interbelic, 1919-1939*, Bucureşti.

Živkova, Ljudmila, 1969, „The Economic Policy of Germany and Britain in South--Eastern Europe on the Eve of the Second World War", *Études Balkaniques*, 5, pp. 36-54.

Index

D

E

F

G

H

I

POLIROM

HISTORIA

„Rebecca Haynes pune într-o lumină nouă relaţiile româno-germane de la sfârşitul anilor '30. Analizând activitatea diplomatică a liderilor români şi germani în preajma celui de-al doilea război mondial, autoarea combate eforturile unor istorici de a descrie România ca fiind un pion loial al puterilor occidentale, ce au sacrificat părţi din teritoriul românesc pentru a satisface ambiţiile germane. Ea susţine în schimb că regele Carol a urmărit stabilirea unor relaţii de prietenie şi neutralitate cu fiecare dintre Marile Puteri, încercând, în acelaşi timp, să strângă legăturile cu Germania, în speranţa că aceasta îi va oferi României o garanţie a integrităţii teritoriale (...). Folosind surse demne de încredere, ca mărturiile directe şi documentele de arhivă, şi supunându-le unei analize sofisticate, autoarea merită toată aprecierea noastră pentru descoperirile pe care le face într-un domeniu în care se credea că lucrurile sunt de mult clare."

Frederick Kellogg

ISBN 973-681-324-X

Editura POLIROM
www.polirom.ro